

SOTAHISTORIALLINEN SEURA ja SOTAMUSEO

VUOSIKIRJA X

Helsinki 1978

TOIMITUSKUNTA

Vilho Tervasmäki
Lauri Harvila, Matti Lappalainen
Markku Melkko, Leo Saulamo
Markku Palokangas

ENGLISH SUMMARIES
Lars Karlsson

SOTAHISTORIALLINEN SEURA
ja SOTAMUSEO

VUOSIKIRJA
X

Helsinki 1978

Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy
Joensuu 1978

SISÄLLYS

OHTO MANNINEN:
Syväri vai Kannas — Suomen hyökkäyssuunnan ratkaisu kesäkuussa 1941 5

LAURI HARVILA:
Suomen kenttätykistöjoukkojen tykkikalusto sodissa 1939—1945 44

PAAVO TALVIO:
Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosina 1808—1855 .. 99

KARI SELÉN:
Syyskuun kriisi 1938 139

JYRI PAULAHARJU:
Asehistoria ja filatelia 169

MAUNO JOKIPII:
Suomen Kaarti Bulgarian vapaussodassa 1877—78 183

SOTAMUSEO:
Toimintakertomus vuosilta 1976—1977 209

SOTAHISTORIALLINEN SEURA ry:
Kertomus toimintavuosilta 1976—1977 221
Jäsenistö 1978 224

Ohto Manninen

SYVÄRI VAI KANNAS —

SUOMEN HYÖKKÄYSSUUNNAN RATKAISU KESÄKUUSSA 1941

Erilaisia tulkintoja

Jalkaväenkenraali Paavo Talvela on muistelmissaan kertonut sotamarsalkka Mannerheimin sanoneen 5. 6. 1941, »etteivät saksalaiset pyydä meiltä muuta kuin voimakkaan iskun Leningradin suuntaan», ja ilmoittaneen samalla »muodostavansa erikoisen ryhmän tätä iskutehtävää varten». Talvela eli sitten elämänsä loppuun siinä käsityksessä, että Mannerheim oli tuossa vaiheessa ajatellut Suomen armeijan suuntaavan hyökkäyksen nimen omaan Karjalan kannaksen suuntaan, ja ihmetteli usein, miksi hyökkäys ensi vaiheessa heinäkuussa 1941 suuntautuikin Laatokan pohjoispuolelle.[1]

Suomen marsalkka Mannerheim esitti muistelmissaan, että hän katsoi kolmesta hyökkäystavoitteesta ensimmäiseksi hyökkäyksen Laatokan pohjoispuolitse Jänisjärven kahta puolta Laatokan rannikolle ja edelleen vuoden 1939 valtakunnanrajalle toisaalta rannikon suunnassa ja toisaalta Suojärven suunnassa. Mannerheimin kuvaama ratkaisu — hyökkäys Laatokan pohjoispuolelle — ajoittuu kuitenkin selvästi vasta kesäkuun loppuun 1941. Tuon aikainen yleisesikunnan päällikkö, kenraali Erik Heinrichs täydensi 1959 Mannerheimin kuvausta kertomalla, että tätä päätöstä oli edeltänyt suunnitelma iskusta vihollisryhmien väliin ja Elisenvaaran—Ilmeen—Hiitolan alueen haltuunottamisesta (»Hiitolan suunta»). Kumpikaan ei puhu mitään siitä, että he olisivat edes ajatelleet Kannaksen hyökkäystä ensimmäiseksi vaiheeksi. Sen sijaan he selittävät laajahkosti niitä syitä, joiden takia hyökkäystä Kannakselle sodan alkuvaiheessa pidettiin mahdottomana. He mainitsevat muiden — yleisesti »Suomen kansan» — kyllä aja-

telleen Kannasta ja eräiden jopa Leningradiakin ja korostavat sitä, että ensimmäisellä hyökkäyksellä haluttiin luoda edulliset lähtökohdat myös Viipurin ja Karjalan kannaksen valloittamiselle.[2]

1960-luvulla kirjoittaneet tutkijat ovat kuitenkin päätyneet siihen tulokseen, että Mannerheim olisi kesäkuussa 1941 aluksi pitänyt ensisijaisena hyökkäystä »Kannakselle» tai ainakin »Itä-Kannakselle».[3] Tähän tulokseen ovat varmasti vaikuttaneet toisaalta Talvelan lausunnot ja toisaalta saksalaisen Suomen päämajassa yhdysupseerina toimineen jalkaväenkenraali Waldemar Erfurthin päiväkirjassaan esittämä kuvaus Mannerheimin suuresta vastahakoisuudesta, kun voimakas isku Laatokan pohjoispuolitse oli tullut puheeksi.[4] 1960-luvun tutkimuksessa painotettiin myös sitä, että saksalaiset taivuttivat Mannerheimin suuntaamaan iskun Laatokan pohjoispuolitse Syvärille.[5]

Kun muistelmien ja tutkimusten tiedot näin eroavat toisistaan, on syytä yrittää selvittää Suomen päämajassa kesäkuussa 1941 tapahtuneen päätöksenteon vaiheet. Talvelan muistelmissa esiintyvä Mannerheimin lausuma ja koko tässä käsiteltävä ongelma voidaan jakaa kahteen kysymykseen: mitä saksalaiset oikein pyysivät ja mitä Mannerheim oikein aikoi tehdä?

Saksalaisten suunnitelmat

Saksalaisten idänsotaretken suunnitelmissa oli alusta alkaen Suomen saaminen mukaan sotaan. Sen sijaan Suomen armeijalle varattu tehtävä vaihteli suunnitelmien eri vaiheissa.

Ensimmäinen sanamuodoltaan säilynyt asiaa koskeva suunnitelma on OKW:n (Puolustusvoimain ylijohdon) operatiivisen osaston 1. maavoimayleisesikuntaupseerin, everstiluutnantti Bernhard von Lossbergin laatimassa, 15. 9. 1940 päivätyssä tutkielmassa:

»Ryhmä XXI /Saksan Norjan-armeija/ muodostaa todennäköisesti liittolaiseksi tulevan Suomen kanssa erillisen pohjoisryh-

män. Sen tehtävä on — — — marssia pääosin, suomalaisten suojaamana — — — Etelä-Suomeen, sitoa siellä ensin Venäjän voimia ja hyökätä viimeistään Saksan pohjoissivustan lähestyessä Leningradia, kenties jopa Laatokan pohjoispuolitse.»[6]

Suomen armeijalle oli siis varattu vain saksalaisten hyökkäysjoukkojen suojaamistehtävä, enintään ehkä osallistuminen Suomen kaakkoisrajalta kaakkoon suoritettavaan hyökkäykseen, jonka äärimmäiseksi tavoitteeksi — myöhempien ratkaisujen valossa — ehkä suunniteltiin Syväriä.

Lossberg-tutkielman pohjalta laati sitten Saksan Maavoimien esikunnan (OKH:n) uusi I päämajoitusmestari, kenraaliluutnantti Friedrich Paulus suunnitelman, jota jonkin verran muokattiin OKW:ssa ja jonka Hitler 18. 12. 1940 vahvisti Barbarossa-ohjeeksi. Siihen sisältyvä Suomea käsittelevä kohta on voinut saada vaikutteita Saksan Norjan-armeijan johdolta, joka jo elokuusta lähtien oli askarrellut Suomen aluetta koskeneiden sotasuunnitelmien teossa ja hankkinut tietoja myös Suomesta. Kaakkois-Suomea koskeva kohta on kuitenkin jokseenkin yhtä karu kuin Lossberg-tutkielmassa:

»Suomen armeijan pääosan tehtäväksi tulee sitoa Saksan pohjoissivustan etenemiseen soveltuvasti mahdollisimman voimakkaita venäläisvoimia hyökkäämällä Laatokan länsipuolitse tai sen molemmin puolin — — —.»[7]

Suomen armeijan osuudeksi jätettiin siis venäläisten sitominen. Sitominen katsottiin voitavan tehdä mahdollisimman tehokkaasti hyökkäyksin joko pelkästään Kannasta pitkin tai sekä Kannaksella että Laatokan itäpuolella. Tässä ajatus on sama kuin Lossbergilla, joka sanoi »kenties jopa Laatokan pohjoispuolitse».

Tämän jälkeen ajatusta kehiteltiin Barbarossa-ohjeen puitteissa OKH:ssa. Siellä 22. 1. 1941 valmistuneessa ehdotuksessa Barbarossan keskitysmarssiohjeeksi katsottiin Suomen armeijan tehtäväksi — sen jälkeen kun ensin olisi yhtäaikaisesti eristetty Hanko ja suojattu saksalaisten keskitysmarssia Pohjois-Suomeen —

»viimeistään Pohjoisen Armeijaryhmän ylittäessä Väinäjoen, hyökätä venäläisten voimien kimppuun Laatokan molemmin

puolin — painopiste jos mahdollista sen itäpuolella — ja tukea Pohjoista Armeijaryhmää niiden tuhoamisessa.»[8]

Uutta oli nyt Suomen hyökkäyksen selvä ajoittaminen huomattavasti Saksan päähyökkäyksen alkua myöhäisemmäksi ja painopisteen sijoittaminen painokkaasti Laatokan itäpuolelle. Painopisteen muodostamisen mahdollisuutta kuitenkin ilmeisesti epäiltiin, kenties Suomen armeijan vähäisten resurssien takia.

Saksan Norjan-armeija oli saanut joulukuussa tehtäväkseen laatia operaatiosuunnitelman Pohjois-Suomen kautta Neuvostoliittoon suunnattavaa hyökkäystä varten. Tammikuun alkupuolella maavoimien komentaja, sotamarsalkka Walter von Brauchitsch puhui tämän asian tiimoilta linjasta Laatokka—Ääninen suomalais-saksalaisen iskun tavoitteena. Tämän suunnitelman (»Silberfuchs») luonnos valmistui 27. 1. ja eversti Eric Buschenhagen esitteli sen OKH:ssa 1. 2. Siinä Suomen tehtäväksi oli merkitty: koota päävoimansa tiukasti yhteen ja hyökätä Laatokan koillispuolitse, aluksi Syvärille asti. Suomalaisten hyökkäyksen sijoittaminen Laatokan koillispuolelle ja tavoitteen asettaminen Syvärille oli luonnollista, sillä samassa suunnitelmassa oli Norjan-armeijan lopulliseksi tavoitteeksi merkitty tunkeutuminen etelään Suomenlahden ja Vienanmeren väliselle kannakselle.[9] Tämä suunnitelma muistutti siis Lossberg-tutkielmaa, mutta siinä todettiin koko operaation toteuttamisen riippuvan Ruotsin rautateiden saamisesta käyttöön joukkojen kuljetusta ja huoltoa varten.

Barbarossan keskitysmarssiohjeluonnos pääsi OKH:n esikuntapäällikön, kenraalieversti Franz Halderin käsistä sellaisenaan. »Silberfuchs»-luonnos tuki ohjeluonnoksen sanamuotoa, vaikka menikin tavoitteiltaan ilmeisesti pitemmälle. Tässä vaiheessa kenraaliluutnantti Heinrichs kävi (30.1.) Halderin luona, mutta käynti ei vaikuttanut ohjeen sanamuotoon. Se kirjoitettiin valmiiksi 31. 1. ja esiteltiin Hitlerille 3. 2.[10]

Tämän jälkeen Saksan esikunnat eivät puuttuneet asiaan — Norjan-armeijan tavoitetta kyllä rajoitettiin — ennen kuin toukokuulla Suomen yleisesikunnan edustajien kanssa käydyissä keskusteluissa. Näitä keskusteluja varten 1. 5. laadituissa ohjeissa ja

niiden 22. 5. päivätyssä 2. painoksessa on Suomen armeijan tehtäväksi merkitty: liittyä myöhemmin mukaan hyökkäykseen suuntaamalla isku Laatokan molemmin puolin Laatokan kanavalle ja Syvärille.[11] Tämä von Lossbergin laatima ohje siis määritteli tarkemmin suomalaisten tavoitteet. Laatokan kanavalla tarkoitetaan ehkä Nevaa eikä varsinaista Laatokan kanavaketjua Laatokan eteläreunalla. Aivan ohjeen sanoilla ei asiaa toki esitetty suomalaisille. Tykistönkenraali Alfred Jodl, sodanjohtoesikunnan päällikkö OKW:ssa, esitti 25. 5. Saksan virallisen kannan Heinrichsin muistiinpanon mukaan näin:

»Suomen kansa, joka äsken on sankarillisesti kestänyt yksin raskaan sodan, voisi tämän lisäksi kyllä sitovalla toiminnalla kaakkoisrajallaan myötävaikuttaa suunnitelman nopeaan toteuttamiseen, mutta saisi rajoittua tähän eikä yrittää offensiivia Laatokan kummallakaan puolella ennenkuin ryssä on kypsä ja 'die Sache kommt von sich selbst in Bewegung'.»

Saksalaisen pöytäkirjan ilmaisu on jokseenkin samanlainen:

»OKH:n Leningradia kohti suuntaamaan Pohjoiseen Armeijaryhmän hyökkäykseen liittyen on suomalaisten tehtävänä sitoa Laatokan alueella olevat venäläiset voimat. Verinen läpimurtotaistelu ei ole tarpeen, koska venäläisten rintama murtuu itsestään Pohjoisen Armeijaryhmän hyökkäyksen edistyessä.»

Jodlin ajatuksena siis oli, ettei suomalaisten tulisi ryhtyä suurempiin operaatioihin, ennen kuin venäläisten vastarinta yleisesti alkaisi horjua, jolloin hyökkäys ei vaatisi uhreja.[12] Takana näkyy Hitlerin ajatustapa. Tämä oli 17. 3. sanonut, että suomalaisilta voitiin odottaa vain sitä, että he hyökkäisivät Hankoon ja torjuisivat venäläisten yritykset väistyä »Itämeren alueelle». Kenraaleille 30. 3. pitämässään puheessa hän selitti, että suomalaiset eivät vielä olleet toipuneet talvisodasta.[13] Toisaalta Suomelle kaakossa esitettyjen toivomusten vähäisyys johtui siitäkin, että Suomen voimia nyt haluttiin käyttää talvisia suunnitelmia runsaammin Pohjois-Suomessa.

Halder sen sijaan oli tässä vaiheessa (26. 5.) halukas toivomaan suomalaisten voimakasta hyökkäystä; tosin vasta suunnilleen niihin aikoihin kun saksalaiset ylittäisivät Väinäjoen. Hän korosti,

että hyökkäysryhmän tulisi olla mahdollisimman vahva ja että muille rintamille olisi jätettävä vain heikkoja voimia puolustautumaan. Saksalaiset yrittäisivät päästä yhteistoimintaan suomalaisten kanssa joko Laatokan länsi- tai itäpuolella »riippuen Itä-Preussista lähtevän saksalaisen armeijaryhmän etenemisestä».[14] Tätä riippuvuutta Halder sitten 20. 6. selvensi kenraaliluutnantti Harald Öhquistille seuraavasti: Saksalaisten voimakas hyökkäysryhmä etenisi koilliseen kohti Valdain ylänköä, ja »sopisi hyvin, jos saksalaiset ja suomalaiset ojentaisivat toisilleen kätensä Syvärillä». Mutta siinä tapauksessa, että saksalaiset joutuisivat ohjaamaan tästä hyökkäysryhmästä suuria osia kohti pohjoista, saattaisi olla hyvä, että suomalaiset lisäisivät painetta kohti Kannasta ja Leningradia.[15]

Halder ei siis vielä 26. 5. halunnut ratkaista, kummalle puolen Laatokan hän toivoisi suomalaisten ryhmittävän joukkojensa painopisteen. Hän tiedusteli Heinrichsilta, voisiko Suomen armeija järjestää keskitysmarssinsa niin, että vahvan voimaryhmän hyökkäys olisi mahdollinen tilanteen kehityksestä riippuen joko Laatokan länsi- tai itäpuolitse, ja hän selitti, että oli tärkeää, että painopiste voitaisiin valita mahdollisimman myöhään.[16]

Saksan sotilasjohto ei siis toukokuun loppuun mennessä ollut tehnyt valintaa Syväri vai Kannas. Jodlin ja Halderin lausuntojen perusteella näytti OKW:n ja OKH:n välillä vallinneen hienoista epäselvyyttä siitä, kuinka suurta taisteluponnistusta suomalaisilta odotettaisiin. Tämän eron pyrki kommodori Wilhelm Bürkner (OKW:n ulkomaanosastolta) hälventämään 28. 5.: todellisuudessa ei eroa ollut, sillä Jodl oli esittänyt vain minimitoivomuksen; OKW:lla ei olisi mitään sitä vastaan, että suomalaiset ryhtyisivät OKH:n toivomaan hyökkäykseen.[17]

Suomalaisten operaatiokaavailut

Suomen armeijan operatiiviset suunnitelmat olivat talvisodan jälkeen koko vuoden 1940 pitkän uudelleenjärjestelykauden pel-

kästään defensiivisiä. Vuodenvaihteessa 1940/1941 alkoi muistioihin ilmaantua ajatuksia eräistä varsin rajoitetuista offensiivisista sotatoimista: Hangon valtauksesta ja liikkuvasta taistelutavasta Kainuun puolustuksessa.

Joulu—tammikuun vaihteesta on lisäksi säilynyt majuri T. V. Viljasen operatiivisen osaston piirissä käytyjen keskustelujen pohjalta laatima kartta laajemmistakin hyökkäysmahdollisuuksista. Siinä kaavailtiin kahden divisioonan /vuoden 1941 keskityssuunnitelman mukaan ilmeisesti 17.D. ja 1.D./ suorittaman Hangon valtauksen jälkeen kolmen armeijakunnan hyökkäystä Värtsilän—Ruokolahden alueelta linjalle Jänisjärvi—Laatokka—Hiitola —Kaukola—Kirvu. Hyökkäysjoukot olisivat olleet — tässä kirjoituksessa käytetään kauttaaltaan sodanajan numerointia — VII AK /7.D., 11.D. ja 2.JPr./, II AK /2.D., 18.D. ja 15.D./, V AK /10.D., 1.JPr. ja RvPr./ sekä reservinä II AK:n takana yksi divisioona /19.D./. Viljasen mielestä tämän hyökkäyksen jälkeen olisi ollut vuorossa IV AK:n /4.D., 12.D. ja 8.D., reservinä 5.D./ hyökkäys etelärintamalla venäläisten raja-asemiin sekä sitten laajemmalla rintamalla lähinnä Itä-Kannaksen kautta linjalle Sakkola—Vuoksela—Muolaa—Kämärä. Tässä vaiheessa hyökkäysjoukkoihin olisivat kuuluneet II AK:n, V AK:n, IV AK:n ja Hangosta siirretyn I AK:n joukot, yhteensä ehkä 9 divisioonaa ja 2 prikaatia. Kaukaisena 5. vaiheena oli kaavailuissa hyökkäys Kannaksella vuoden 1939 rajalle tai sen eteläpuolelle ja yhä etäisempänä 6. vaiheena hyökkäys Itä-Karjalaan. Pohjois-Suomessa oli aikomuksena puolustautua kahden divisioonan voimin.

Viljasen paperille panemat kaavailut pohjautuivat melko suoraan samaan ryhmitykseen kuin käsketty peruskeskityssuunnitelma. Mutta operatiivisen osaston kaavailut eivät ilmeisesti täysin vastanneet korkeimman sotilasjohdon ajatuksia. Kenraaliluutnantti Heinrichs esitti 30. 1. OKH:ssa kenraalieversti Halderille, että suomalaiset Hangon valtauksen jälkeen voisivat hyökätä kaakkoisrintamalla Laatokan Karjalan kautta Laatokan rannikolle ja olosuhteiden salliessa ehkä lisäksi Laatokan itäpuolelle Aunukseen. Tässä siis oli jo ero Viljasen kaavailemaan järjestykseen. Halderin

muistiin merkitsemät tiedot (5 divisioonaa Laatokan »etelä»- ja 3 divisioonaa pohjoispuolelle suunnattaviin iskuihin) vastaavat suunnilleen VII, II ja V AK:n keskitystä. Sen sijaan Heinrichs kertoo poliittisista syistä jyrkästi torjuneensa Halderin esittämän ajatuksen suomalaisten »myötävaikutuksesta Pietarin suuntaan». Heinrichsin helmikuussa eversti Buschenhagenin kanssa käymissä keskusteluissa kävi ilmi, että suomalaiset aikoivat edetä »voimaryhmällä» kohti Petroskoita. Saksan sotilasasiamiehen näistä keskusteluista laatimasta selostuksesta käy epäsuorasti ilmi sekin, että suomalaiset eivät osoittaneet kiinnostusta Leningradin suuntaan, vaikka he puhuivatkin vuoden 1939 rajojen palauttamisesta.[18]

Huolimatta ainakin alustavista Aunukseen suunnatuista kaavailuista eri armeijakunnissa keväällä 1941 järjestetyissä sotapeleissä rajoituttiin vain puolustusasemien etumaastoon suuntautuvien operaatioiden suunnitteluun.[19] Suomalaisten jatkuva kiinnostus Laatokan pohjois- ja itäpuoliseen suuntaan on kuitenkin luettavissa Heinrichsin Saksassa yleisesikuntakeskusteluissa 25.—26. 5. esittämistä puheenvuoroista. Niistä on tosin todettava, että niiden tarkoituksena oli muokata saksalaisten suunnitelmia suomalaisille edullisiksi.

Saksalaisiin pöytäkirjoihin kirjatuista Heinrichsin kannanotoista käy ilmi, että

— suomalaiset pitivät kaakkoisrintamaa tärkeimpänä suuntanaan ja että juuri sillä suunnalla hyökkäyskin tulisi ensimmäiseksi eteen,

— hyökkäyksen tullessa ajankohtaiseksi suomalaisten ensisijainen suunta olisi Aunus. Tätä osoittaa Heinrichsin esittämä ryhmitys: kaakkoisrintamalla divisioonan /14.D./ osia rajavartioston vahvistuksena ja hyökkäysryhmänä kuusi divisioonaa /15., 7., 11., 18., 2. ja 19.D./ sekä »Laatokan ja Hangon välillä», millä Heinrichs selvästi tarkoitti Saimaan ja Suomenlahden väliä, neljä divisioonaa /8., 4., 5. ja 10.D./; reservinä Helsingin seudulla olisi yksi divisioona /12.D./. Tämän ryhmityksen painopiste oli selvästi VII ja II AK:n alueella. Lisäksi Heinrichs laski hyökkäysryhmää

voitavan vielä vahvistaa neljällä divisioonalla /Pohjois-Suomesta 3. ja 6.D., Hangon rintamalta 1. ja 17.D. sekä Ahvenanmaalta kaksi rykmenttiä/, jos saksalaiset ottaisivat itse suorittaakseen erinäisiä sotatoimia.

— Heinrichs piti aluksi mahdottomana Halderin toivomaa joustavaa keskitysmarssia. Lopuksi hän lupasi tutkia, olisiko mahdollista suunnata hyökkäysryhmän keskitysmarssi hiukan Laatokasta luoteeseen, mistä käsin voitaisiin hyökätä edelleen »niin Laatokan itä- kuin länsipuolitse». »Itäpuolen» hän mainitsi ensin ja siis painokkaammin.

— Huolto ei Heinrichsin mukaan vaikuttanut painopisteen valintaan, mutta silti se oli suomalaisten heikko kohta. Saksalaisille selitettiin, että Laatokan itäpuolisen operaation huolto voitaisiin omin voimin järjestää vain Aunuksen—Petroskoin linjalle eikä siis saksalaisten esittämälle Syvärin linjalle. Tämän selityksen tarkoituksena oli joko osoittaa saksalaisille, että Suomen hyökkäykseltä ei tullut odottaa liikoja, tai painottaa Saksan materiaalisen avun tärkeyttä.[20]

Heinrichsin tammi—toukokuussa saksalaisille esittämistä lausunnoista käy siis selvästi ilmi haluttomuus hyökkäyksen suuntaamiseen Leningradin suuntaan. Tähän lienee ollut syynä ennen kaikkea poliittinen varovaisuus: hallituksella ja päämajalla ei ollut halua sotkeutua Leningradin suurkaupungin Suomelle muutenkin jo pitkään epävarmuutta aiheuttaneeseen ongelmaan. Heinrichs on lisäksi myöhemmin selittänyt, että pyrkimyksenä oli välttää epäilyt siitä, että toimittiin yhteistoiminnassa saksalaisten kanssa, sekä liiallinen operatiivinen riippuvuus Saksan päärintamasta.

Strategisistakaan syistä Kannakselle ei haluttu hyökätä. Heti sodan alkaessa Kannaksen suuntaan aloitettu hyökkäys olisi saanut venäläiset otaksumaan, että suomalaiset ajattelivat Leningradin valtausta. Kun saksalaisten hyökkäys ei vielä olisi edistynyt kovinkaan pitkälle, Neuvostoliitto voisi keskittää suuria voimia Kannakselle ja suunnata lamaannuttavan iskun Suomen vasta liikekannalle pantuun armeijaan. Vaikka venäläiset eivät keskit-

Neuvottelua saksalaisten kanssa kesällä 1941. Vasemmalta eversti K. A. Tapola, kenraaliluutnantti A. E. Heinrichs, Saksan lähettiläs W. von Blücher sekä kenraali W. Erfurth, korkean tason saksalainen yhdysupseeri Suomen päämajassa.
Finnish-German consultations. Colonel K. A. Tapola (left) and lieutenant general A. E. Heinrichs with German ambassadeur W. von Blücher and general W. Erfurth.

täisikään Kannakselle ylivoimaisia joukkoja, voisi suomalaishyökkäys sotanäyttämön ahtauden takia pysähtyä alkuunsa. Joukkoja sitoutuisi vaikeisiin läpimurtoyrityksiin ja puolustustaisteluun venäläisten Vuoksen pohjoispuolelta ja Suomenlahdelta käsin uhkaavia sivustahyökkäyksiä vastaan.

Laatokasta itään suuntautuvaa hyökkäystä puolsi se, että suomalaiset siellä voisivat helpommin saavuttaa paikallisen ylivoiman, vaikka neuvostolaivasto saattaisikin Laatokalta käsin häiritä Aunuksen suunnan operaatioita. Varsin tärkeä näkökohta oli myös

se, että Muurmannin radan katkaiseminen olisi muuttanut operatiivisen tilanteen koko Suomen rintamalla.[21]

Helsingin neuvottelut

Ns. Helsingin neuvotteluissa kesäkuun alussa 1941 Suomen pääesikunnan edustajat ilmoittivat saksalaisille, että Suomen armeija voitaisiin toivotulla tavalla keskittää siten, että 5—6 divisioonan hyökkäysryhmä voi suunnata iskun joko Laatokan itä- tai länsipuolitse. Suunnan valinta olisi kuitenkin mahdollista vain siinä tapauksessa, että se tehtäisiin viisi päivää ennen hyökkäyksen alkua. Ajatuksena oli selvästikin siirtää ylipäällikön reservejä Varkauden—Huutokosken seudulle, josta hyökkäyksen painopiste nopeasti olisi voitu kääntää joko itä-Kannasta etelää kohti tai Sortavalan ja Jänisjärven välistä itään.

Heinrichsin kesäkuun alussa esittämä keskitysajatus poikkesi viikkoa aikaisemmasta siten, että päähyökkäysryhmäksi nyt ajateltiin vain II AK:aa /peruskeskityksen lisäksi luultavasti VII AK:sta 11.D. sekä ylipäällikön reservistä 15.D., 19.D., kaksi jääkäriprikaatia ja ratsuväkiprikaati/. Jämsän alueelle ajateltiin ilmeisesti siirtää reserviksi Hangon suunnasta 1.D. Tämän teki mahdolliseksi se, että saksalaiset nyt lupasivat lähettää 163. D:n Hangon rintamalle, jolloin toinen sinne suunnitelluista suomalaisdivisioonista voitiin vapauttaa reserviksi, sijoitusajatuksesta päätellen Hangon tai päähyökkäysryhmän suuntiin. Kun hyökkäyksen painopiste selviäisi, voitaisiin ainakin osa hyökkäysryhmään reservistä varatuista kahdesta divisioonasta ja kevyistä joukoista vielä ohjata rautatiekuljetuksin joko Joensuusta kaakkoon tai Savonlinnasta kaakkoon. Kovin suurien joukkojen keskitykseen ei viisi päivää riittäisi. Jos saksalaiset ottaisivat vastuun Ahvenanmaasta, Hangosta ja Pohjois-Suomesta, voitaisiin Heinrichsin arvion mukaan vapauttaa hyökkäysryhmään vielä 5 divisioonaa ja rintaman eteläosasta (s.o. V ja IV AK:sta) ehkä lisäksi 2 divisioonaa.

Helsingin neuvotteluissa Heinrichs taas selitti, että suomalaiset pitivät painokkaasti parempana hyökkäystä Laatokan itäpuolelle. Saksalainen eversti Eberhard Kinzel on tämän kirjoittanut neuvottelusta laatimaansa muistioon ja lisäksi suullisesti selostanut sen Halderille.[22]

Eversti Buschenhagen ei sen sijaan ole merkinnyt muistiinpanoihinsa Heinrichsin toivomusta eikä myöskään sitä, mitä hän oli tähän toivomukseen vastannut. Mutta on varmaa, että hän vastasi ohjeittensa — eli Berliinissä 26. 5. käydyn keskustelun — mukaisesti: suomalaisten oli valmistauduttava hyökkäämään joko Laatokan länsi- tai itäpuolitse. Ja jos hän vielä noudatti tätä sanajärjestystä (länsi ennen itää), sai Heinrichs sen käsityksen, että hän painotti länsipuolta. Kun vielä Heinrichs tammikuusta lähtien oli painottanut Aunuksen suuntaa ja kun saksalaisten jatkuva puhe vaihtoehdoista oli tämän ajatuksen puolittaista torjumista, ei ole ihmetteleminen, että hän vielä 23. 6. selitti Erfurthille:

»Päämaja oli eversti Buschenhagenin selvitysten takia — — — keskittänyt huomionsa enemmän Karjalan kannakselle ja jakanut sinne parhaat suomalaisjohtajat.»[23]

Tässä siis lienee selitys siihen, että Mannerheim Helsingin neuvottelujen päättyessä sanoi Talvelan muistelmien mukaan, »etteivät saksalaiset pyydä meiltä muuta kuin voimakkaan iskun Leningradin suuntaan». Sanat »ei muuta» ovat ehkä tulkittavissa: »enin» tai »pahin», mitä saksalaiset pyysivät. Talvela, johon Mannerheimin luottamus talvisodan kokemusten takia oli luja, oli yksi noista »parhaista suomalaisjohtajista».

Saksalaisten toivomuksesta huomiota siis kiinnitettiin Kannakselle, mutta Laatokan itäpuolen korostamista jatkettiin edelleen tarmokkaasti. Saksan päämajaan yhdysupseeriksi 17. 6. lähtenyt kenraaliluutnantti Öhquist sai tehtäväkseen puhua itäsuunnan puolesta.[24] Myös presidentti Risto Ryti kyseli vielä 24. 6. huolestuneena kenraali Erfurthilta, pitikö tämä todennäköisempänä hyökkäystä Kannakselle vai Laatokasta itään.[25]

Vaihtoehtosuunnitelma

Jo suomalaisten peruskeskityssuunnitelma antoi mahdollisuudet reservien siirtämiseen jotakuinkin niin, että hyökkäys olisi voitu suorittaa joko Kannaksen tai Syvärin suuntaan. Mutta vaihtoehtokeskitysten nopeuttamisen välttämättömyys aiheutti jo ennen sodan alkua muutoksia valmisteluissa. Nämä muutokset johtuivat toisaalta siitä, että reservejä siirrettiin lähemmäs hyökkäyssuuntia, ja toisaalta siitä, että saksalaisten Pohjois-Suomesta käsin suunnittelemat operaatiot muuttivat kokonaistilanteen täysin. Vielä talvella oli tuntunut uskottavalta, että koko maan pohjoisosa Oulun—Oulunjärven linjaa myöten olisi pitänyt sodan tullen luovuttaa, mutta nyt saksalaisten hyökkäys tekisi suomalaisillekin ehkä mahdolliseksi etenemisen Pohjois-Karjalasta itään.

Suunnitelmien kehitys on lähdeaineiston vähyyden vuoksi vain osittain selvitettävissä. Pääesikunnan operatiivisen osaston käskyistä kuitenkin ilmenee selvästi edellä esitettyjen operatiivisten ajatusten vaikutus: valmisteltiin muutoksia, jotka siirtäisivät reservejä ja kevyitä joukkoja pohjoisemmaksi.

IV AK sai 9. 6. käskyn suunnitella ryhmityksen myös sen varalta, että 5.D. jäisikin ylipäällikön reserviksi Selänpään—Hietasen alueelle, jonne rautatiekuljetukset sen keskityssuunnitelman mukaan toisivat. Päätös, että tämä suunnitelma todella toteutettaisiin, ilmoitettiin 15. 6. IV AK:lle.[26]

Jo 7. 6. saivat IV ja V AK käskyn irroittaa Ratsuväkiprikaatin (— JP 1) suojajoukkotehtävistä. Sen tuli valmistella siirtymistä Joensuun—Lieksan alueelle. Kesäkuun 12. päivänä siirtopäiväksi määrättiin 14. 6. ja määränpääksi Enonsalon—Kivilahden alue. Käskystä ilmenee, että oli tarkoitus muodostaa erityinen taisteluosasto (Ratsuväkiprikaati, 2. JPr. ja SissiP 1), jonka johtoon tulisi kenraalimajuri W. Oinonen. Tämän taisteluosaston — myöhemmän Ryhmä O:n — tehtäväksi kaavailtiin toimimista Korpiselkään ja Ilomantsiin päin — siis ehkä kohti Suojärveä ja Porajärveä — ja mahdollisesti kohti Lentieraa.[27]

Samoihin aikoihin valmistauduttiin aktiiviseen toimintaan myös

pohjoisempana: 13. 6. kirjoitettiin käsky 14. D:lle. Se keskitettäisiin suoraan ylipäällikölle alistettuna alueelle Nurmes—Hattuvaara—Nurmijärvi—Kuhmo ja sen tehtäväksi tulisi alustavasti vallata Lentiera ja Repola itärajan takana. Tämä käsky päivättiin ja allekirjoitettiin kuitenkin vasta 18. 6. Lentieran ja Repolan tienristeysalueiden haltuunottaminen oli ensi sijassa III AK:n sivustan varmistamista, mutta se näyttää viittaavan myös Itä-Karjalan haltuunottamiseen, mikä saattoi tulla ajankohtaiseksi, jos saksalaisten optimistisesti kahden viikon pituiseksi arvioima hyökkäys Kantalahteen onnistuisi. Repolasta lähti tie Rukajärvelle ja Sorokkaan. Lisäksi Ryhmä O:n tavoitteiksi asetetuista Porajärveltä ja Suojärveltä lähti tie Karhumäkeen ja Petroskoihin. Kun Ratsuväkiprikaati tässä vaiheessa määrättiin alistettavaksi suoraan ylipäällikölle, oli ehkä tarkoitus, että Ryhmä O:kin taistelisi päämajan alaisuudessa erillään VII AK:sta.[28]

Kesäkuun 14.—16. päivinä valmistui joukko käskyjä, jotka vakiinnuttivat — sitten kun ne 18. 6. annettiin joukoille — perussuunnitelmasta jonkin verran muutetun ryhmityksen, jota voidaan kutsua vaihtoehtosuunnitelmaksi. Tällöin laadituissa käskyissä a)-kohta oli edelleen puolustustaistelu, mutta b)-kohdaksi oli ilmestynyt operaatioajatus, jonka mukaan II AK:n tuli kolmella divisioonalla (2., 18. ja 15.D.) vallata kolmio Ilmee—Hiitola—Elisenvaara ja VII AK:n kahdella divisioonalla (11. ja 7.D.) sekä Ryhmä O:lla lyödä Jänisjärven luoteis- ja länsipuolella olleet viholliset etelään tai puristaa ne Jänisjärveä vastaan, vallata sen jälkeen Sortavala sekä saavuttaa Jänisjoki ja Soanlahti. II ja VII AK:n tehtävä oli siis kesäkuun alussa kaavaillulla tavalla tehdä mahdolliseksi hyökkäys joko Laatokan itä- tai länsipuolelle hankkimalla edullisempi lähtöasema ja katkaisemalla venäläisten rintama kahteen osaan.[29]

Kun liikekannallepano oli päässyt sujuvasti käyntiin, annettiin 19. 6. sarja käskyjä ylipäällikön reservin sijoituksesta edellisenä päivänä vahvistettuja suuntaviivoja noudattaen. 15.D. käskettiin kuljetettavaksi Punkasalmen, Putikon ja Parikkalan alueelle ja alistettavaksi II AK:lle. Tämän lisäksi 19.D. käskettiin ylipäälli-

kön käyttöön Pieksämäen—Huutokosken alueelle ja myös 5.D. samoin suoraan ylipäällikölle alistettuna valmistautumaan siirtoon Huutokosken suuntaan. Sekä 19. että 5.D:n tuli seurata tapahtumia II ja VII AK:n alueilla. Kolme reservidivisioonaa siis varattiin siirrettäväksi »iskuryhmän» suuntaan. Sen sijaan neljäs reservidivisioona (1.D.) sai käskyn varautua siirtymään rautatiekuljetuksin joko Hangon suuntaan tai itään. Sitä ei kuitenkaan siirretty kaavaillulla tavalla Jämsän seudulle, vaan Lahden—Riihimäen alueelle.[30] Myöskään 12.D. ei ollut jäänyt Helsingin alueelle, vaan kuljetettiin keskityssuunnitelman mukaisesti rintamalle.

Kun Heinrichs Mannerheim-teoksessaan puhuu ensimmäisen operaation tavoitteista »Hiitolan-vaiheessa», hän mainitsee vain Elisenvaaran—Ilmeen—Hiitolan alueen. Tämä antaa sen kuvan, että II AK olisi ainakin aluksi hyökännyt yksin.[31] Toisaalta on todisteita siitä, että ajatuksena saattoi olla myös II AK:n ja VII AK:n yhtäaikainen hyökkäys. Hieman myöhemmin näet ilmoitettiin sekä II AK:lle että VII AK:lle ja 14.D:lle hyökkäyksen mahdolliseksi alkamisajaksi sama päivä (28. 6.).[32] Myös II AK:n komentajalla, kenraalimajuri Talvelalla oli se käsitys, että VII AK:n komentajan, kenraalimajuri Woldemar Hägglundin, ja hänen piti olla valmiina yhtäaikaa.[33] Sen sijaan ongelmaa ei selvitä operatiivisen osaston päällikön, eversti K. A. Tapolan 18. 6. lausuma ajatus, että ensi sotatoimet suoritettaisiin niin, että »kumpikin tapaus» olisi mahdollinen.[34]

Vaihtoehtosuunnitelman käskyissä sanottiin, että toisessa vaiheessa II AK asettuisi sitten joko puolustukseen, jolloin siltä vietäisiin yksi divisioona muualle, tai ryhtyisi hyökkäykseen Räisälän suuntaan tavoitteenaan Vuoksi Antrean ja Kiviniemen välillä, jolloin se saisi vielä neljännen divisioonan /19.D./, ja että VII AK asettuisi joko puolustukseen tai hyökkäykseen erityisesti Jänisjärven koillispuolitse kaakkoon, jolloin se saisi noin yhden divisioonan lisävoimat käyttöönsä, sekä vähintään Ryhmä O:n voimin Suojärvelle ja Porajärvelle.[35] Tässä toisessa vaiheessa Syväri ja Kannas olivat selvinä vaihtoehtoina. Kannaksen vaihtoehdossa ajatuksena oli hyökätä neljän divisioonan voimin Vuokselle ja

sitten Vuoksen yli ja Viipurin suunnassa olleiden venäläisten selkään ja oikeaan sivustaan.[36] Vastaava hyökkäys oli suoritettu vuonna 1918 Viipurin valloitusoperaatiossa ja samantapaista operaatiota oli harjoiteltu vuoden 1939 kesämanööverеilla. Itä-Karjalan vaihtoehdossa taas ajateltiin hyökkäystä Jänisjärven pohjois- ja eteläpuolitse yhteensä kolmen divisioonan ja Ryhmä O:n voimin. Ilmeisesti aiottiin 19.D. siirtää rautateitse Värtsilän seudulle hyökkäämään Jänisjärven koillispuolitse ja 15.D. ylipäällikön reserviksi.

Päämajassa Helsingissä 18. 6. aamulla järjestetyssä informaatiotilaisuudessa eversti Tapola selvitti kunkin armeijakunnan esikunnasta paikalle kutsutuille operatiivisen toimiston upseereille päämajan aikomuksia ja ilmeisesti samaan aikaan annettuja operatiivisia käskyjä.[37] Tämän jälkeen armeijakuntien esikunnissa alettiin tehdä käskyjen edellyttämiä suunnitelmia.

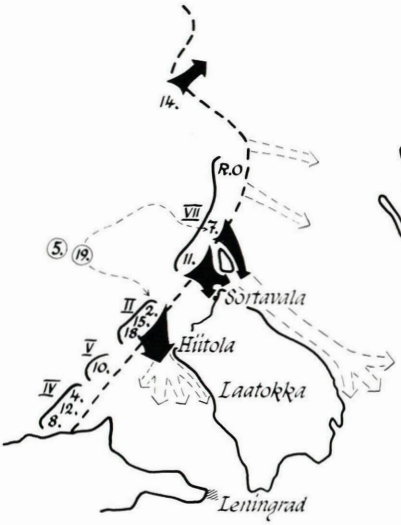
VII AK:n komentaja Hägglund oli alkujaan suunnitellut hyökkäystä päävoimin Jänisjärven itäpuolitse kaakkoon, mutta 18. 6. annettu Päämajan esikäsky määräsi painopisteen Jänisjärven länsipuolelle, ja suunnitelma oli muutettava sen mukaiseksi: hyökkäys päävoimin kohti Jänisjokea. Hägglund piti tällaista hyökkäystä siltä kannalta tarkoituksenmukaisena, että II AK:n ja VII AK:n välille näin jäisi pienempi motti ja tämä voitaisiin helpommin hallita.[38]

Kenraali Talvelan huomio oli hänen Helsingissä kesäkuun alussa käymiensä keskustelujen perusteella kiinnittynyt Vuoksenlaaksoon ja Kannakselle. Tämä näkyy selvästi hänen 18. 6. Savonlinnassa tekemästään tilannearviosta, jonka hän lähetti 22. 6. kirjeitse ylipäällikölle. Talvelan mielestä oli II AK:n hyökkäyksen 1. tarkoituksena katkaista Laatokan Karjalan ja Kannaksen yhteydet, minkä jälkeen olisi jatkettava hyökkäystä Karjalan kannakselle tai Laatokan Karjalaan. Tämä oli täysin vaihtoehtosuunnitelman mukainen arvio. Mutta sen lisäksi Talvela esitti myös 2. tavoitteen: Ylä-Vuoksenlaakson »miljardienarvoisten teollisuuslaitosten» suojeleminen oli maan kannalta tärkeää. Suomen puolella olevat

Hangon valtaukseen varattu I AK (1. ja 17.D); käytettävissä Kannaksella myöhemmässä vaiheessa. Pohjois-Suomen puolustukseen varattu III AK (3. ja 6.D).

Operatiivisen osaston kaavailut 21. 12. 1940.
The thoughts of the Finnish Army operations section in 21 December 1940.

Lisäksi:

Pohjois-Suomeen varattu 3. ja 6.D. Hangon piiritykseen varattu 17.D ja saksalainen 163.D. Ylipäällikön reserviksi Hangon ja Kannaksen suuntaan varattu 1.D ja 1.JPr.

Vaihtoehtosuunnitelma 15.—19. 6. 1941.
The plan of alternatives in 15—19 June 1941.

niistä oli voitava säilyttää hävitykseltä ja luovutetulla alueella olevat oli saatava eheinä takaisin.

Talvelan kaksinainen tavoitteenasettelu näkyi myös hänen ryhmityssuunnitelmastaan. Käytettävissään olevat kolme divisioonaa hän halusi ryhmittää siten, että kaksi divisioonaa (— 1 rykm.) hyökkäisi Lahdenpohjaan ja Hiitolaan ja yksi divisioona hyökkäisi oikealta (yksi vahvennettu rykm. Vuoksen yläjuoksulla ja loput Kirvun suuntaan, syvempänä tavoitteena Sairala—Inkilä). Tätä hyökkäystä voisi naapuriarmeijakunta tukea keskittämällä yhden divisioonan Ylä-Vuoksen oikealle rannalle, niin että eteneminen voitaisiin suorittaa divisioonalla Vuoksen kumpaakin rantaa noudattaen. Kun Talvelalle hänen suunnitelmansa mukaan olisi jäänyt reserviksi vain yksi rykmentti, hän pyysi suunnalleen tuoreita reservejä, sekä joukkoja että Päämajan raskasta tykistöä, rautatiepatterin ja panssaripataljoonan.[39] Ei ole epäilystäkään siitä, että Talvelalla oli aikomus edetä voimakkaasti Kannakselle.

Talvelan esityksiin Heinrichs 24. 6. aamupäivällä vastasi puhelimessa. Hän katsoi, että Talvelan ajattelema hyökkäys sitoisi joukot Kannakselle ja vaikeuttaisi voimien siirtoa Laatokan pohjoispuolelle, mikä tässä vaiheessa oli selvinnyt todennäköisimmäksi hyökkäyssuunnaksi.[40]

Saksan toivomus selviää

Edellä on pohdittu suomalaisten käsitystä, että saksalaiset toivoivat hyökkäystä kohti Leningradia. On kuitenkin todettava, että Saksassa tällaista hyökkäystä ei pidetty todennäköisenä. OKH tarkensi Helsingin-neuvottelujen pohjalta Barbarossa keskitysmarssiohjetta 9. 6. Suomen osalta tavalla, joka tuntuu jopa rajaavan Suomen tehtävän pienemmäksi kuin 22. 1. laaditussa ja 31. 1. vahvistetussa ohjeessa (vrt. s. 8):

»Suomen tehtävä on eristää mahdollisimman aikaisessa vaiheessa Hanko ja suojata saksalaisvoimien keskitysmarssia Pohjois-Suomessa sekä viimeistään Pohjoisen Armeijaryhmän ylit-

täessä Väinäjokea hyökätä Suomen kaakkoisrintaman edessä olevien venäläisten voimien kimppuun, painopiste OKH:n kehotuksesta riippuen Laatokan itä- tai länsipuolella — jos mahdollista sen itäpuolella —, ja tukea Pohjoista Armeijaryhmää niiden tuhoamisessa.»[41]

Laatokan molemmin puolin tapahtuva hyökkäys oli siirtymässä syrjään voimakkaan painopisteen tieltä. Mutta Syväristä ei tässäkään varsin ylimalkaisessa ohjeessa puhuttu.

Kenraali Erfurth kirjoitti kenraalieversti Halderin kanssa 11. tai 12. 6. Berliinissä käymänsä keskustelun jälkeen muistiin, että Halder olisi aivan tyytyväinen, jos suomalaiset etenisivät 6—8 divisioonan voimin Laatokan itäpuolelle, ja että oli olennaista, että suomalaiset saavuttaisivat Syvärin »kanavan» ja pohjoiseen kulkevan rautatien. Kenraali Öhquistille Halder 20. 6. sanoi olevan erittäin epätodennäköistä, että suomalaisten voimakkaahko painostus kohti Kannasta ja Leningradia osoittautuisi toivottavaksi. Halderin ajatuksissa hyökkäys Suomesta Leningradia kohti ei siis ollut mitenkään merkittävässä asemassa.[42]

Tämän Halderin ajatustavan osoittamiseen suomalaisille Erfurthilta kului suhteellisen pitkä aika, koska hän ei voinut antaa asiasta varmaa tietoa, kun Saksassakaan ei vielä ollut tehty lopullista päätöstä siitä, mihin suuntaan hyökkäystä toivottaisiin. Vieraillessaan 19. 6. Päämajassa Erfurth yritti vaihtoehtosuunnitelmaan ilmeisesti tutustuttuaan saada Heinrichsin suuntaamaan pohdinnat ensi sijassa Laatokan itäpuolelle. Tätä samaa asiaa hän painotti ehdottamalla, että päämaja sijoitettaisiin Joensuuhun. Kun Heinrichs selitti, että Mannerheim tuskin suostuisi tällaiseen ajatukseen, Erfurth teki uuden ehdotuksen: koska Laatokan pohjoispuolelle tarvittaisiin vähintään kaksi armeijakunnanesikuntaa — taas pohjoisen sivustan painotus. —, olisi Heinrichsin siirryttävä Joensuuhun johtamaan niiden toimintaa. Tässä vaiheessa tuli siis jo esiin ajatus erityisen armeijanesikunnan perustamisesta päähyökkäystä johtamaan. Erfurthin mukaan hänen ehdotuksensa näytti tekevän vaikutuksen Heinrichsiin, mutta tämä ei liene esittänyt ajatusta esimiehelleen.[43] Se näkyy hautautuneen yli viikoksi.

Erfurthin 19. 6. tekemä yritys ei näy aiheuttaneen mitään muutoksia Päämajan suunnitelmiin. Käskyt reservidivisioonien keskityksistä liittyivät elimellisesti vaihtoehtosuunnitelmaan. Suomen päämaja ei halunnut sitoa koko reserviään Laatokan pohjoispuolelle. M a n n e r h e i m on muistelmissaan painottanut Kannaksen suunnasta uhannutta vaaraa. Leningradin läheisyys antoi venäläisille hyvät mahdollisuudet vahventaa nopeasti ja huomaamatta ryhmitystään Suomenlahden rantaseudulla. Neuvostoliitto pystyi muutamassa päivässä keskittämään rannikon ja Vuoksen väliin 7—8 divisioonaa, kun taas suomalaiset pystyivät lkp-päivästä lukien runsaan viikon kuluessa tuomaan tälle kaistalle vain 4 divisioonaa.[44]

Halderin Öhquistille antama vastaus saapui kaukokirjoittimella Heinrichsille 21. 6., ja Erfurth saattoi tällöin selittää tälle Halderin sanoneen hänelle juuri samaa. Pari päivää myöhemmin (23. 6.) Heinrichsille saapui Öhquistin Halderin kantaa laajasti selostanut kirje.[45]

Halderin kannan selviäminen ei vielä aiheuttanut mitään näkyviä muutoksia Päämajan suunnitelmissa, mutta Saksan ja Neuvostoliiton sodan puhkeaminen 22. 6. antoi suomalaisille varmuutta rohkeampien suunnitelmien tekoon. Ja saksalaisten yllätyksen onnistuminen ja hyökkäyksen nopea edistyminen lisäsivät päivä päivältä Päämajan uskallusta irroittaa joukkoja Etelä-Suomen puolustuksesta Laatokan pohjoispuolen suuntaan. Neuvostoliiton maavoimien hyökkäys ei näyttänyt uhkaavan välittömästi.[46] Aamulla 23. 6. Heinrichs kertoi Erfurthille, että Päämaja nyt oli täydessä työssä valmistelemassa operaatiota Laatokan itäpuolelle ja että ylipäällikkö harkitsi, mitä voitaisiin muuttaa jo käsketyssä ryhmityksessä.[47]

Sodan sytyttyä etelässä lähetettiin 22. 6. II AK:lle, VII AK:lle ja 14.D:lle edellä mainitut käskyt, joiden mukaan hyökkäysvaihtoehdon valmiusaika olisi 28. 6.[48] Tämä ei merkinnyt muutosta operaatiosuuntaan, mutta sen sijaan samaan aikaan lähetetty käsky 1. JPr:n (mukaanluettuna PansP ja KevPsto 11) valmistautumisesta siirtymään Huutokosken—Varkauden alueelle ja seuraamaan

II ja VII AK:n tilannetta oli jo merkki hyökkäyksen voimistamisajatuksesta. 1. JPr. oli reservin korkealuokkaisin osa.[49]

Mahdollisesti Erfurthin suomalaisten jäykkyydestä kertovien raporttien virikkeestä OKH lähetti illalla 24. 6. Erfurthille ohjeen, jonka mukaan Suomen päämajan olisi tilanteen kehityksen takia valmistauduttava enää vain Laatokan itäpuolelle suuntautuvaan offensiiviin. Tämä hyökkäys olisi suoritettava painopiste vasemmalla, vähintään kuuden divisioonan voimin ja tavoite mahdollisimman etäällä.[50]

Saatuaan OKH:n ohjeen Erfurth 25. 6. klo 13 kiirehti esittämään sen Heinrichsille. Hän selitti, että Kannaksen-hyökkäys olisi nyt jätettävä pois laskuista. Ilmeisesti täysin omana ajatuksenaan hän — saadakseen suomalaiset keskittämään kaikki reservidivisioonansa painopistesuunnalle — esitti, että saksalainen 163. divisioona — jonka pääsystä Ruotsin läpi samoihin aikoihin saatiin varmuus — sijoitettaisiin Suomeen saavuttuaan Lahden seudulle, missä se voisi toimia reservinä joko Karjalan (lähinnä kai Kannaksen) tai Hangon suuntaan. Heinrichs tuntui Erfurthin mukaan kannattavan ajatusta kuuden divisioonan keskittämisestä hyökkäykseen painopiste Jänisjärven pohjoispuolella. Erfurth uskoi tätä tarkoittavien käskyjen pääsevän lähtemään vielä ennen Päämajan siirtymistä Mikkeliin. Lähdön oli määrä tapahtua samana päivnä klo 16.[51]

Heinrichsin Erfurthille esittämä arvelu ei toteutunut. Mannerheim ei ollut valmis tekemään päätöstä ennen riittävää valmistelua ja kuulematta rintamakomentajia. Operatiivisen osaston päällikkö sai klo 15 tiedon OKH:n toivomuksesta ja Erfurthin ehdotuksista sekä tehtäväkseen valmistella niiden pohjalla toimenpide-ehdotuksen. Mannerheim lähti — iltapäivän kuluessa käytyjen poliittisten neuvottelujen jälkeen — illalla klo 23.20 junalla Helsingistä kenraali Heinrichsin ja päämajoitusmestari, kenraalimajuri Aksel Airon seuraamana kohti rintamaa.[52]

Operatiivinen suunnittelu 25.—27. 6.

Tilanne oli Saksan ja Neuvostoliiton taistelun osalta huomattavasti selkiytynyt, kun Suomen ja Neuvostoliiton sota syttyi 25. 6. Eversti Tapola, joka oli saanut tehtäväkseen laatia operatiivisen suunnitelman siltä pohjalta, että päähyökkäys suunnattaisiin Laatokan pohjoispuolitse kaakkoon, sai työnsä valmiiksi 26. 6. Muistiossaan hän korosti, että »Jänisjärven pohjoispuolella ei koskaan voi olla liian vahva», koska sieltä käsin oli parhaiten laukaistavissa — voimassa olleen suunnitelman mukaan VII AK:n päävoimin valloitettavan — alueen Matkaselkä—Sortavala—Jänisjoki—Jänisjärvi tilanne. Jänisjärven pohjoispuolella oli kuitenkin tiestön pullonkaula, jonka kautta voitaisiin suunnata korkeintaan kaksi divisioonaa, ja siksi oli hyökkäyksen käyttöön otettava myös Korpiselän—Tolvajärven tiesuunta, josta voimat tilanteen mukaan voitaisiin ohjata etelään joko jo Soanjärveltä Soanlahdelle tai Tolvajärveltä Muuantoon ja edelleen Soanlahden tai Loimolan suuntaan.

Jotta painopistettä voitaisiin siirtää pohjoisemmaksi, olisi II AK:n Tapolan katsomuksen mukaan otettava huolekseen Sortavalan valtaus ja VII AK:n tyydyttävä vain sitovaan toimintaan Hämekosken suunnalla. Sen sijaan tuli VII AK:n saada kahden divisioonansa lisäksi 5.D. (tai 19.D.) ja vahv. 1.JPr. Armeijakunnan 1. tavoitteena olisi Suistamo—Loimola rautatie. Lisäksi pitäisi Ryhmä O:sta muodostaa uusi I AK ja antaa sille 19.D. (tai 5.D.). Tällä vahvistamisella estettäisiin se, että Porajärven tai Suojärven suuntien hyökkäyksen pysähtyminen voimien vähäisyyden vuoksi estäisi VII AK:n hyökkäystä ja että niille suunnille heti hyökkäyksen alussa olisi siirrettävä voimia päähyökkäyksestä. Näin Tapola pystyi ottamalla käyttöön lisää hyökkäysteitä pohjoisempaa voimistamaan Jänisjärven pohjoispuolella hyökkäävät voimat 5 divisioonaksi ja 2 prikaatiksi eli Erfurthin esittämään määrään. Lisäksi 1.D. voitaisiin Tapolan mielestä nyt jo siirtää Pieksämäen—Huutokosken alueelle reserviksi.

Tolvajärven suunnalta etelään suunnattavan iskun Tapola toi-

voi säästävän Matkaselän—Suojärven ja Hämekosken—Pitkärannan rautatiet suomalaisten käyttöön »mahdollisimman koskemattomina», mikä oli »erittäin toivottavaa» autojen puutteen takia. Rautateiden tuhoutuminen olisi saattanut rajoittaa ratkaisevasti mahdollisuuksia jatkaa hyökkäystä edemmäs. Huolto-osaston päällikkö eversti Harald Roos katsoi, että 3. 7. mennessä voitaisiin hankkia huoltovälineet, joiden avulla huolto voitaisiin taata linjalle Vitele—Säämäjärvi—Porajärvi eli vuoden 1939 rajan itäpuolelle, mutta siitä eteenpäin ei eteneminen olisi mahdollista, jolleivät rautatiet säilyisi jotakuinkin ehjinä. Siinä tapauksessa, että neuvostoarmeija alkaisi luhistua voitaisiin vain kevyin joukoin jatkaa etenemistä: Ratsuväkiprikaati ja 2.JPr voisivat edetä Porajärven ja Suojärven kautta Petroskoihin ja vahv. 1.JPr. (+ PansP ja PstP) voisi edetä Suistamon ja Salmin kautta Aunuksen suuntaan.[53]

Punkasalmella illalla 26. 6. pidetyssä neuvottelussa, johon osallistuivat Mannerheim, Heinrichs, Airo ja Talvela sekä kenraali V. P. Nenonen, ylipäällikkö heti alkuun ilmoitti lähtökohdaksi sen, että pääiskun tulisi suuntautua Laatokan pohjoispuolelle. Nyt oli siis pohdittava sitä, miten jo käskettyä ryhmitystä olisi muutettava. Päämajoitusmestari Airo katsoi, että Jänisjärven koillispuolelle olisi suunnattava reservistä yksi divisioona (19.D.) ja ehkä vielä toinenkin (5.D.), mutta että muuten ryhmitys voitaisiin pitää suurinpiirtein entisellään. Hyökkäysvoimat voisivat olla valmiina noin 3.—5. 7. Tapolan laskelmien mukaan yksi lisädivisioona voitaisiin siirtää rintamalle 6½ vuorokaudessa, mutta kahden divisioonan siirtäminen yhtaikaa kestäisi 9 vuorokautta.[54]

Kenraali Talvela ehdotti, että 19.D., jonka siirtäminen II AK:n vahvistukseksi hyökkäyksen toiseen vaiheeseen oli suunniteltu, siirrettäisiinkin välittömästi II AK:n vasemmalle siivelle hyökkäämään Sortavalan suuntaan. Näin Hägglund olisi voinut siirtää oman armeijakuntansa painopistettä pohjoisemmaksi, keskitys olisi ilmeisesti nopeutunut, koska parhaillaan käynnissä ollutta kuljetusta voitaisiin vain jatkaa edemmäs saman radan suunnassa. Ehkä Talvelan ajatuksena oli sekin, että näin myös II AK olisi päässyt

päähyökkäykseen mukaan.

Mannerheim näyttää kallistuneen lähinnä Talvelan kannalle. Hän päätyi tuona iltana alustavaan ratkaisuun, jonka mukaan Hägglundin oli suunnattava molemmat divisioonansa Jänisjärven pohjoispuolitse ja Talvelan oli siirrettävä hyökkäyksensä painopistettä vasemmalle saaden käyttöönsä 19.D:n sekä Sortavalan valtauksen jälkeen edettävä Jänisjärven eteläpuolitse — arvatenkin noin kahden divisioonan voimin — kohti Itä-Karjalaa. Viimeistään siinä vaiheessa tulisi Saimaan ja Laatokan välille perustaa uusi AKE. Avoimeksi jäi vielä, olisiko I AKE siirrettävä jo nyt rintamaan II AK:n kaistalle Kannaksen suuntaan. Uudelle esikunnalle ajateltiin alistettavaksi ainakin 18.D. Tämä olisi helpottanut II AKE:n siirtämistä itähyökkäykseen.[55]

Ylipäällikön ratkaisu keskitti Laatokan pohjoispuolelle neljä divisioonaa ja Ryhmä O:n, mikä oli vielä kaukana Erfurthin toivomuksesta. Tämän kuljetusvaihtoehdon valinta ei suonut mahdollisuuksia suuremmille keskityksille. Ei uskottu, että Laatokan ja Jänisjärven kapeikkoon kannattaisi keskittää kahta divisioonaa enempää joukkoja ja että Jänisjärven pohjoispuoliseen tiesuuntaan olisi voitu keskittää täyttä kahtakaan divisioonaa. Tapolan ajatus Tolvajärven tien käytöstä ei näy vielä tulleen esiin. Mannerheimin ratkaisu siirsi keskityksen painopistettä ratkaisevasti vasemmalle, mutta sen sijaan se ei kajonnut aikaisempaa runsaammin reserveihin: 1.D. oli edelleen Riihimäen seudulla ja 5.D. Mikkelin seudulla.

Illalla 26. 6. tehty alustava ratkaisu johti seuraavana yönä käskyyn, joka määräsi 19.D:n siirrettäväksi Punkasalmelle ja Putikkoon, alistettavaksi II AK:n johtoon ja keskitettäväksi rintamaan.[56]

Aamulla 27. 6. Mannerheim neuvotteli Joroisissa kenraali Hägglundin kanssa ja tämän neuvottelun ja jo sitä ennen tapahtuneen pohdinnan johdosta Mannerheimin ratkaisu muuttui. Hägglund sanoi neuvottelun jälkeen: »Minun kantani voitti.» Tämä ilmeni heti aamulla klo 9.25 lähteneessä käskyssä, joka määräsi II AK:n hankkimaan ylipäällikön luvan 19.D:n käyttöön. Alistus ei ollut-

Suomen ylintä sotilasjohtoa kesällä 1941. Vasemmalta marsalkka Mannerheim, kenraaliluutnantti A. E. Heinrichs, kenraalimajurit P. Talvela ja A. F. Airo, puolustusministeri kenraali R. Walden sekä äärimmäisenä oikealla kenraaliluutnantti V. P. Nenonen.
Marshall Mannerheim (left) with generals A. E. Heinrichs, P. Talvela, A. F. Airo, R. Walden and V. P. Nenonen in the summer 1941.

kaan vielä varma. Mannerheimin uusi ratkaisu muistutti jonkin verran Airon edellisenä iltana esittämää — ja Airo olikin tyytyväinen »käskyihin ja peruutuksiin»: Hägglundin 11.D. ja 7.D. saisivat hyökätä aikaisempien suunnitelmien mukaisesti Jänisjärven länsipuolitse. Näiden lisäksi Hägglund saisi Jänisjärven pohjoispuolitse suoritettavaa hyökkäystä varten ylipäällikön reservistä 5.D:n ja 1.JPr:n, jotka edelleen olivat etelä-Suomessa.[57]

On varsin vaikea arvioida, mikä sai Mannerheimin muuttamaan ratkaisuaan, mutta asiaan on saattanut vaikuttaa jo sekin, että VII AK ei ollut liikekannallepanossa onnistunut saamaan kokoon

kuin 50 % autotarpeestaan[58] eikä sillä ilmeisesti ollut halua suunnata näitä divisiooniaan kauas rautatiestä, joka tosin oli huoltotieksi varsin haavoittuvainen. Sen sijaan 1.JPr. oli liikuntakykyisenä omiaan erämaateiden suuntiin. Mannerheimin ja Heinrichsin käsitys näyttää olleen se, että hyökkäyssuuntiin ei mahtuisi enempää joukkoja. Paitsi jo edellä mainittua kuorma-autojen puutetta Heinrichsia näyttää epäilyttäneen se, että divisioonat, jos niitä olisi liian monta jossain suunnassa, joutuisivat etenemään peräkkäin, mikä saattaisi haitata huollon sujumista ja aiheuttaa muutenkin ruuhkautumista.

Ylipäällikön päätöksen mukaiset käskyt lähtivät iltapäivällä 27. 6. 5.D. käskettiin siirtymään viipymättä Onkamon—Tohmajärven alueelle, alistettavaksi VII AK:lle ja sen keskitettäväksi. 1.JPr. (— PansP) käskettiin Joensuun—Hammaslahden alueelle, toistaiseksi ylipäällikön käyttöön.[59] Uusi ratkaisu säilytti hyökkäysryhmän vahvuuden suunnilleen ennallaan (3 divisioonaa, jääkäriprikaati ja Ryhmä O), mutta, jos otetaan huomioon se, että myös 19.D:n käyttöä hyökkäyksen edistyessä oli pidettävä todennäköisenä, kasvoi hyökkäysryhmän vahvuus kaikkiaan noin 5 divisioonaan. Uusi ratkaisu vähensi myös ylipäällikön Etelä-Suomessa olleita reservejä.

Karjalan armeija perustetaan

Illalla 27. 6. kenraali Erfurth kutsuttiin Mikkelissä Mannerheimin puheille Päämajaan. Odotellessaan puheillepääsyä Erfurth sai Heinrichsiltä kuulla, että marsalkka oli pysynyt aikaisemmassa päätöksessään — so. ennen sodan syttymistä tehdyssä ratkaisussa — edetä ensin Laatokan rannikolle (»Hiitolaan») ja vasta muutamia päiviä sen jälkeen itään. Silloin vedettäisiin mukaan myös osa Hiitolaan hyökänneistä joukoista. Tämä Heinrichsin selitys ilmeisesti sisälsi II AK:n ja VII AK:n yhtaikaisen hyökkäyksen Hiitolaan ja Sortavalaan, vaikka asia voidaan tulkita myös niin, että Sortavalan-hyökkäyskin olisi siirtynyt vasta toiseen vaihee-

seen. Joka tapauksessa 7. ja 11.D:n hyökkäys oli mahdollista suorittaa jo varsin pian, kun taas 5.D:n ja 1.JPr:n keskittäminen vaatisi oman aikansa.

Kenraali Erfurth vastusti voimakkaasti Heinrichsin selittämää ratkaisua. Hän selitti, että Hiitolaan suunnatut joukot sitoutuisivat siellä taisteluihin eikä niitä enää saataisi irti Laatokan itäpuolelle. Tämän lisäksi Hiitolan hyökkäys vetäisi venäläisiä joukkoja myös Jänisjärven seudulle, mikä vaikeuttaisi nopean läpimurron suorittamista siellä. Hän painotti OKW:n ja OKH:n pitävän tärkeänä hyökkäysryhmän iskukyvyn lisäämistä ja kertoi saaneensa juuri OKW:lta kaukokirjoitinsanoman, joka määräsi 163. divisioonan käytettäväksi tämän hyökkäysryhmän tueksi. Heinrichs kuitenkin selitti, kuinka kuluisi varsin pitkä aika Suomen armeijan kaikkien kuorma-autojen keräämiseen vasemman siiven taakse, mikä olisi välttämätöntä hyökkäysryhmän vahvistamiseksi.

Mannerheimin ja Erfurthin välisessä keskustelussa Mannerheim piti lujasti kiinni Hiitolan-hyökkäyksen ensisijaisuudesta ja Erfurth taas — ryhtymättä enää puhumaan sen hänen mielestään tarpeettomuudesta — painotti sitä, että Hiitolaan ei saisi sitoa liiaksi joukkoja ja että sinne suunnattava hyökkäys saisi alkaa vasta yhtaikaa pääiskun kanssa, jotta jälkimmäisen onnistumismahdollisuuksia ei vähennettäisi. Tämän lisäksi Erfurth varoitti työntämästä liian vahvoja voimia Jänisjärven ja Laatokan välille, mitä joukkojen vetäminen hyökkäyksen kestäessä Hiitolan suunnasta olisi merkinnyt. Huomattuaan Mannerheimin tässä asiassa olevan kanssaan samaa mieltä Erfurth yritti vahvistaa tämän käsitystä ja ehdotti, että 1. ja 5.D. siirrettäisiin pian uuteen painopisteeseen. 5.D:n siirrostahan oli jo annettukin käsky. Erfurth piti suomalaisten reservidivisioonien siirtoa kiireellisenä, jotta radat jäisivät vapaiksi 163.D:lle siirtyä hyökkäyssuunnalle. Erfurth katsoi lisäksi, että myös 14.D:n pitäminen pitkällä itärajalla oli tarpeetonta ja että voimakas isku Laatokan pohjoispuolella tekisi vaaran pohjoisempana mitättömäksi ja vapauttaisi 14.D:n käytettäväksi tässä hyökkäyksessä.

Mannerheim vastasi Erfurthille, että hän piti Laatokan itäpuolista maastoa »epäsympaattisena» ja että autojen puute asettaisi suuria rajoituksia. Hän lupasi kuitenkin, että Erfurthin esityksiä harkittaisiin.[60] Ensimmäinen merkki tämän harkinnan tuloksista tuli vielä samana yönä: 1.D:lle illalla annettu käsky siirtää yksi pataljoonansa Helsinkiin sieltä siirretyn 1.JPr:n pataljoonan tilalle peruutettiin.[61] 1.D:n siirtoon rintaman suuntaan siis varauduttiin.

Heinrichs on Mannerheim-teoksessaan selostanut tämän vastahakoisuuden syitä. Mannerheimin oli vaikea muuttaa suunnitelmaa, johon juuri oli päädytty rintamakomentajien kanssa käydyissä perinpohjaisissa neuvotteluissa. Näille oli jo annettu ohjeet. Lisäksi Hiitolan-suunnan lykkääminen olisi lykännyt mahdollisuuksia hyökkäykseen Kannakselle: oli otettava huomioon voimakas yleinen mielipide, joka piti kaikkien Moskovan rauhassa menetettyjen alueiden valtaamista sodan luonnollisena päämääränä. Lisäksi vaikutti edelleen se, että saksalaiset eivät vielä olleet edenneet Suomenlahden etelärannalle. Näin ollen Leningradin piirin joukot uhkasivat edelleen Etelä-Suomea eikä riittäviä perusteita edetä kovin pitkälle Laatokan itäpuolelle vielä näyttänyt olevan.[62]

Jo yöllä tai viimeistään aamulla 28. 6. Mannerheim päätyi taas uuteen ratkaisuun, jo kolmanteen kolmen päivän aikana. Sekä 19.D. että 1.D. oli nyt liitettävä hyökkäysryhmään. Aamupäivällä suunnitelma näyttää hahmottuneen seuraavaan muotoon (käskyt lähtivät klo 14.47—15.22): Hyökkäysryhmän oikealla siivellä hyökkäisi VII AK (19.D ja 7.D.) Jänisjärven ja Laatokan välistä ja vasemmalla siivellä uusi (I) AK »Höytiäinen» (11.D., 5.D., 1.JPr. ja 1.D. sekä Ryhmä O). Saksalainen 163. divisioona keskitettäisiin reserviksi Joensuun kaakkoispuolelle, sekin siis valmiiksi hyökkäämään Jänisjärven pohjoispuolitse, kunhan se saapuisi perille. Näin oli Laatokan pohjoispuolelle suuntautuvan hyökkäyksen vahvuudeksi tullut jo 6 divisioonaa ja 3 prikaatia, joista tosin 163. divisioonaa saataisiin odottaa varsin pitkään.[63]

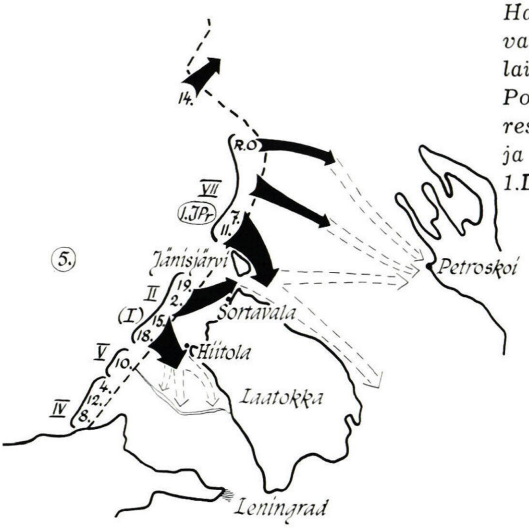
Hiitolan-ryhmä säilyisi alkuperäisen suuruisena (18.D., 15.D. ja

2.D.), mutta Mannerheim päätti nyt, että sen hyökkäys alkaisi vasta »pari päivää» pääiskun jälkeen. Tämä ratkaisu lienee ollut Mannerheimille varsin vaikea. Talvela kertoo ylipäällikön kanssa aamulla 28. 6. käymästään keskustelusta, että tämä oli kovin kiukkuisella tuulella ja että tämä selitti, ettei Enson teollisuusalueen suojelemiseksi sodalta voinut tehdä mitään »operatiivisten syiden vuoksi». Rajoitettukin hyökkäys tällä alueella olisi sitonut koko II AK:n pian taisteluihin.[63]

Jalkaväkidivisioonien, varsinkin reservidivisioonien kuljetuskaluston heikkous oli ollut tätä ratkaisua tehtäessä ehkä konkreettisimpana huolena. Vielä 1. 7. tuli rintamalta pyyntö, että hyökkäyspäivään voitaisiin saada edes 1—2 päivän lykkäys, koska 5.D:n ja 1.D:n kuljetustilanne oli vaikea (»josta eversti Roos tietää»). Ratkaisuvaiheessa (27./28. 6.) Mannerheim kääntyi ulkoasiainjohdon puoleen ja kehotti tekemään Ruotsille kiireellisen esityksen, että Suomelle luovutettaisiin heti 1000 kuorma-autoa. Hän katsoi »asian imperatiivisen tärkeäksi». Kehotus toimitettiin jo 28. 6. Tukholmassa neuvotteluja käyneille Suomen edustajille, ja heinäkuun alussa myös Saksaa pyydettiin painostamaan Ruotsia tässä asiassa. Heinäkuun alkupuoliskolla Ruotsi suostuikin antamaan Suomelle 500 kuorma-autoa. Renkaita näihin ei kuitenkaan saatu, koska Englanti oli asettanut Ruotsin kumintuonnille tarkkoja rajoituksia.[64]

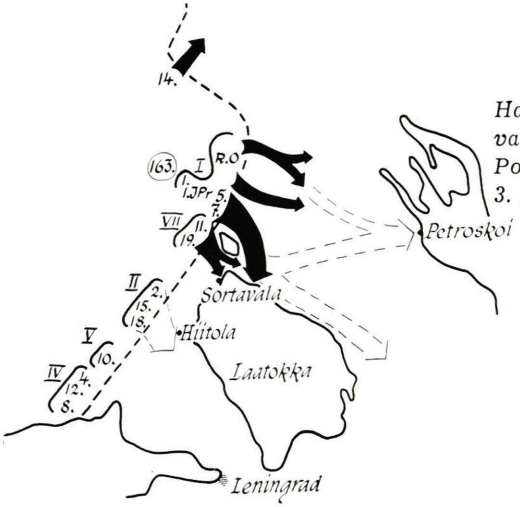
Ratkaisun jälkeisiä komentojärjestelyjä pohdittiin pitkään. Heinrichs kertoi Erfurthille 27. 6. aamupäivällä, että oli epäselvää, siirtyisikö koko Päämaja Mikkelistä edemmäs. Erfurthin ehdotukseen 14.D:n käytöstä Heinrichs selitti, että sitä tiivistettäisiin oikealle sivulleen, mutta että sitä ei liitettäisi hyökkäysryhmään. Sen sijaan hän ei kertonut 14.D:n jo aikaisemmin saamasta hyökkäystehtävästä.

Erfurth ei ollut vieläkään tyytyväinen ratkaisuun, ennen kaikkea 14.D:n osalta. Johtosuhteiden osalta hän kannusti suomalaisia rohkeasti lisäämään esikuntavoimaa itse päähyökkäyksen suuntaan. Paitsi että Päämajan tulisi siirtyä Joensuuhun ja reservissä olleen AKE:n pääsuuntaan, olisi rintaman eteläosasta irroitettava

Hangon valtaukseen varattu 17.D ja saksalainen 163.D. Pohjois-Suomessa reservinä Kannaksen ja Hangon suuntiin 1.D.

Mannerheimin hyökkäysajatus illalla 26. 6. 1941.
Marshall Mannerheim's idea of offensive in the evening 26 June 1941.

Hangon piirityksen varattu 17.D. Pohjois-Suomessa 3. ja 6.D.

Mannerheimin hyökkäysajatus aamupäivällä 28. 6. 1941.
Marshall Mannerheim's idea of offensive in the morning 28 June 1941.

yksi AKE käytettäväksi pohjoisempana. Erfurth laski, että hyökkäyksen edettyä idemmäs rintaman pituus kasvaisi ja uusi esikunta olisi tarpeen.[65]

Iltapäivän kuluessa 28. 6. Päämajassa neuvoteltiin lähinnä johtosuhteista. Nyt päädyttiin siihen, jo ennen sodan syttymistä Heinrichsin ja Erfurthin keskustelussa esiin tulleeseen ratkaisuun, että perustettiin erityinen armeijanesikunta (Karjalan Armeija) johtamaan Joensuusta käsin hyökkäystä. Sen sijaan Päämaja jäisi Mikkeliin. Karjalan Armeijan johtoon tulisi kenraali Heinrichs ja hänen esikunnakseen reservissä ollut AKE. Heinrichsin alaisuuteen tulisivat Ryhmä O (ml. 1.JPr.), VI AK (5. ja 11.D.) sekä VII AK (7. ja 19.D.) ja myöhemmin vielä 163.D., jota ei voitaisi alistaa suomalaisen armeijakunnan johtoon. VI AKE muodostettaisiin rintaman eteläosasta siirrettävästä V AKE:sta. VI AK:n komentajaksi suostui eräiden vastaväitteiden jälkeen kenraali Talvela. II AK:n johtoon tuli nyt entinen V AK:n komentaja, kenraalimajuri Taavetti Laatikainen, ja tämän entiset joukot taas yhdistettiin IV AKE:n johtoon.[66]

Koko suuri ratkaisu oli periaatteessa saatu tehdyksi jo 28. 6., mutta Karjalan Armeijan perustamiskäsky annettiin vasta 29. 6. ja uusien keskitysten mukainen operatiivinen käsky 30. 6. Perustamiskäskyssä Mannerheim määräsi armeijan tehtäväksi »lyödä vastassa oleva vihollinen sekä saavuttaa Syväri ja Äänisjärvi».[67]

Vastaus: Syväri

Hyökkäyssuunnan valintaa käsittelevissä kirjoituksissa on katsottu ratkaisun tapahtuneen yksiviivaisesti Kannaksen (Leningradin) suunnan ja Syvärin (Laatokan itä- ja koillispuolen) välillä. Näin ovat asian esittäneet mm. Arvi Korhonen ja Hans Peter Krosby. Operaatiosuunnitelmien yksityiskohtiin perehtynyt K. J. Mikola on selittänyt pohdinnan aiheena olleen sen, olisiko hyökkäys suunnattava II AK:n kaistalta Laatokalle ja sitten Kannakselle vai VII AK:n kaistalta Laatokan koillispuolelle.[68]

Edellä esitetyn perusteella lienee selvää, että suuntaongelma on ajallisestikin jaettava osiin:

A. Ennen sodan syttymistä Suomen armeija keskittyi jo vuonna 1940 suunniteltuihin puolustusasemiin. Samalla varauduttiin siihen, että hyökkäystoiminta aloitettaisiin hyökkäyksellä Laatokan rantaan ja että sen jälkeen voitaisiin hyökkäystä jatkaa joko Kannaksen tai Laatokan pohjoispuolen suuntaan, kuten touko—kesäkuun vaihteessa saksalaisten kanssa käydyissä yleisesikuntaneuvotteluissa oli kaavailtu. Tässä vaiheessa sekä Saksan sotilasjohdon että Suomen sotilasjohdon ensisijaisena ajatuksena oli Laatokan pohjoispuolitse suuntautuva hyökkäys.

Talvelan jo tämän kirjoituksen alussa mainittu käsitys Kannaksen suositummuudesta koski nimen omaan tätä ajankohtaa (noin 5.—18. 6.). Tätä käsitystä vastaan sotivat Suomen Pääesikunnan taholta saksalaisille tammi-, helmi-, touko- ja kesäkuussa esitetyt lausunnot, joiden mukaan Laatokan pohjoispuolta pidettiin parempana hyökkäyssuuntana. Myös Mannerheimin muistelmat ja Heinrichsin Mannerheim-elämäkerta kertovat, että 1. operaatiosuunta oli Laatokan Karjala ja että sotatoimien ensi vaiheissa oli viisainta olla työntymättä Kannaksen kapeikkoon. Mannerheimin muistelmien vastaiseen käsitykseen — joka esiintyy mm. Korhosen ja Krosbyn teoksissa —, että Kannas olisi ollut aluksi pääkohde, lienevät vaikuttaneet ensi sijassa saksalaiset lähteet. Mikolan samanlaista tulkintaa taas on vahvistanut se, että Talvela, jonka Mannerheim tiettävästi halusi sijoittaa päähyökkäyssuunnalle, sijoitettiin II AK:n komentajaksi, ja se, että II AK:lle aluksi alistettiin ylipäällikön reservistä enemmän tykistöä kuin VII AK:lle.[69] Tähän on kuitenkin todettava, että ajatuksena lienee ollut suunnata Laatokan rannikon saavuttamisen jälkeen kauemmas Laatokan taakse ulotettuun hyökkäykseen sekä VII AK:n voimat että osa II AK:n voimia. Talvela olisi siis automaattisesti ollut mukana päähyökkäyksessä, suuntautuipa se kummalle suunnalle tahansa. Myös II AK:n tykistöstä osa olisi siirretty tarpeen vaatiessa pohjoisempaan hyökkäyssuuntaan. Sekä Talvelan että tykistön sijoitusta on tarkasteltava lähinnä siltä kannalta, että tässä

vaiheessa varauduttiin kahteen vaihtoehtoon. Talvelan oman käsityksen syyksi on edellä esitetty, että Mannerheim ja Heinrichs saivat saksalaisten puheista sen virheellisen käsityksen, että nämä pitivät Kannaksen-suuntaa todennäköisempänä. Sen lisäksi on muistettava, että Talvelan huomio oli kiinnittynyt Vuoksenlaakson taloudellisesti tärkeiden kohteiden suojelemiseen ja että — kuten Mannerheim ja Heinrichs muistelevat — Kannaksen valtausta puolsivat kansanpsykologiset syyt ja että se oli määrä suorittaa mahdollisimman pian eli sitten kun yleissotatilanne antaisi siihen mahdollisuuden.

B. Sodan sytyttyä vallinneessa tilanteessa Mannerheim ja Heinrichs olivat edelleen selvästi Laatokan pohjoispuolella suoritettavan hyökkäyksen kannalla. Tästähän Talvelan muistelmatkin todistavat jo 24. 6. kohdalla. Saksalaiset esittivät nyt tämän saman hyökkäyssuunnan yksinomaan valmisteltavaksi. Suomen päämajassa pohdittiin 25.—28. 6. perinpohjoisesti sitä, missä olisi tämän hyökkäyksen painopiste ja kuinka suuria voimia siihen sidottaisiin.

Tässä vaiheessa vaihtoehtoina eivät enää olleetkaan Kannas ja Syväri, vaan sellainen ratkaisu, jossa joukkojen lukua olisi vahvistettu huollon suorituskyvyn äärirajoille ja jossa uusiin keskityskuljetuksiin olisi varattava aikaa,[70] ja sellainen ratkaisu, jossa olisi varovaisesti sidottu vain osa ylipäällikön reservistä hyökkäykseen ja jossa hyökkäysryhmitys olisi noudatellut vanhoja keskityssuunnitelmia. Näiden äärimmäisyyksien välillä pohdittiin sopivaa ratkaisua, ja 27./28. 6. päädyttiin Jänisjärven pohjoispuolelle sijoittamaan voimakas iskuryhmä. Kuitenkaan ei alkuperäiseen Laatokan rannikolle suunniteltuun hyökkäykseen keskitettyjä voimia vähennetty. Heinrichsin mukaan Mannerheim ei halunnut sitoa Laatokan pohjoispuolelle liian paljon joukkoja, jottei Kannaksen valtaus olisi myöhemmässä vaiheessa vaikeutunut. Mannerheim ja Heinrichs ovat esittäneet myös ajatuksen, että jo kesäkuun lopun päätöstä tehtäessä oli tarkoituksena keskeyttää Laatokan pohjoispuolitse suunnattu hyökkäys Kannaksen valtaamisen ajaksi ja jatkaa vasta sen jälkeen etenemistä Syvärille.[71] Tämän,

seuraavan ratkaisuvaiheen tutkimista ei ole sisällytetty tämän tutkielman piiriin.

Kesäkuun lopussa tehty päätös poikkesi periaatteessa täysin touko—kesäkuun vaihteessa suunnitellusta ja liikekannallepanon yhteydessä toteutetusta ratkaisusta. Kuten Heinrichs — ilmeisesti varsin tarkkaan sanojaan punniten — sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä sanoi, heinäkuussa suoritettu hyökkäys johtui »tavallaan uudesta aloitteesta» eikä se »täydellisesti vastannut mitään hänen Saksan-matkansa yhteydessä esitettyä vaihtoehtoa».[72]

Arvelu, että Mannerheim olisi alkujaan suunnitellut ensimmäiseksi hyökkäyssuunnaksi Kannasta, on ollut omiaan ylikorostamaan saksalaisten vaikutuksen voimakkutta. Mm. Krosby, joka siis pitää vaihtoehtoina Kannasta ja Syväriä, liioittelee hieman sanoessaan, että saksalaisten kanta ratkaisi hyökkäyssuunnan.[73] Kun näet saksalaisten suositukset olivat samansuuntaisia kuin suomalaisten kaavailut, on mahdotonta arvioida, kuinka paljon suositukset itse asiassa vaikuttivat hyökkäyssuunnan tai painopisteen valintaan. Kun suurin osa tämänkin tutkielman lähteistä on saksalaisia, on vinoutuneen kuvan syntyminen nytkin mahdollista. Näyttää kuitenkin siltä, että kenraali Erfurthin rohkaisut vähintäänkin helpottivat päätymistä voimakkaan hyökkäysryhmän luomiseen Jänisjärven pohjoispuolelle.

Kun tässä on puhuttu saksalaisten vaikutuksesta, lienee syytä todeta, että se kesäkuun loppupuoliskolla tarkoittaa lähes yksinomaan Erfurthia. Tämä tunsi kenraalieversti Halderin operatiivisten ajatusten yleislinjan ja pyrki tietysti noudattamaan sitä. Mutta juuri hyökkäyksen yksityiskohtia, siis eniten ongelmia aiheuttaneita seikkoja pohdittaessa Erfurth toimi oman sotilaallisen asiantuntemuksensa ja suomalaisilta saamiensa tietojen varassa odottamatta Saksan päämajan ohjeita.

Tämän tutkielman alussa asetettiin vastattavaksi kaksi kysymystä: mitä saksalaiset oikein pyysivät ja mitä Mannerheim oikein aikoi tehdä. Vastaus näihin kysymyksiin osoittautui varsin yksinkertaiseksi: saksalaiset pyysivät aluksi suomalaisia valmistautumaan hyökkäykseen joko Kannaksen tai Syvärin suuntaan ja so-

dan sytyttyä yksinomaan Syvärin suuntaan. Mannerheim piti alusta alkaen hyökkäystä Laatokan pohjoispuolelle parempana vaihtoehtona, mutta ei laiminlyönyt valmistautumista hyökkäämään tilanteen salliessa myös Kannaksen suuntaan.

LÄHDEVIITTEET:

1. Paavo Talvela, Sotilaan elämä, muistelmat 1 (Jyväskylä 1976), s. 269—271.
2. G. Mannerheim, Muistelmat II (Helsinki 1952), s. 325—326; Erik Heinrichs, Mannerheim Suomen kohtaloissa II (Keuruu 1959), s. 260.
3. Hans Peter Krosby, Suomen valinta 1941 (Helsinki 1967), s. 227—228; K. J. Mikola, Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan kannalle ja alkuryhmitykset (Suomen sota 1, Kuopio 1965), s. 281.
4. Waldemar Erfurthin sotapvk. 27. 6. 1941 (VA:n kopio).
5. Esim. Krosby s. 227—228.
6. Lew Besymenski, Sonderakte Barbarossa (Rohwolt, Hamburg 1973), s. 304—310.
7. Weisung Nr. 21 (Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D eli ADAP, XI Nr. 532).
8. Aufmarschanweisung Barbarossa (Entwurf), OKH, Op.Abt. (IN), SArk. mf. F 22 r. 335.
9. Franz Halder, Kriegstagebuch 2 (Stuttgart 1963), s. 217, 245, 265; Krosby s. 285—292.
10. Ohto Manninen, Uuden valon varjot (Historiallinen Aikakauskirja 1977), s. 242.
11. Ohjeen 1. 5. liite vrt. Krosby s. 313—315, versio 22. 5. (VA:n mf. Saksa 7).
12. Heinrichsin muistio 25. 5. (PK 1172/15, SArk.); Krosby s. 319. — Mikolan (Vuosien 1940—1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoitusperien ja muotojen tarkastelua, Tiede ja Ase n:o 25, Mikkeli 1967, s. 136) mukaan »OKW tuntuu olleen läntisen suunnan puolella», mutta ainakaan Lossbergin muistioiden ja Jodlin puheenvuoron perusteella tällaista ei voi todistaa. Suomalaiset ovat silti voineet muodostaa itselleen määrätyn käsityksen, joka sitten on ehkä muistitietona välittynyt Mikolalle.
13. Halder 2 s. 319, 336.
14. Krosby s. 325—326.
15. Öhquist 20. 6. Heinrichsille (PK 1172/31, SArk.).
16. Krosby s. 325.
17. Bürknerin sanoma 28. 5. 1941 (SArk. mf. F 8 r. 1.327). — Sanomasta näkyy, että Jodl on 28. 5. vahvistanut Bürknerin lausunnon.
18. Ohto Manninen, »Barbarossa» ja suomalaisten operaatiokaavailut (Sotilasaikakauslehti 1976), s. 355—359; Kartta »Omat hyökkäysmahdollisuudet» huomautuksineen (T 21621/3, SArk.); Rössing 21.

2. 1941 Matzkylle (ADAP XII Nr. 69); Heinrichsin muistio 29.—30. 1. (PK 1172/15, SArk.); Halder 2 s. 264.

19. Mikola, Suomalaisten joukkojen käyttösuunnitelmat v. 1941 (Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo, Vuosikirja VIII, Tapiola 1974), s. 11.
20. Krosby s. 316—326.
21. Mannerheim s. 324—325; Heinrichs s. 260—263; Krosby s. 330; Heinrichs 5. 5. 1961 Arvi Korhoselle (Korhosen kok., VA).
22. Krosby s. 329—330, 332, 335; Halder 2 s. 447; Erfurthin pvk. 12. 6. 1941.
23. Erfurthin pvk. 23. 6. 1941.
24. Halder 2 s. 458.
25. Erfurthin pvk. 24. 6. 1941.
26. Op. käskyt n:o 1006 ja n:o 1096 (T 15706/2, SArk.).
27. Op. käskyt n:ot 988 ja 1057. — 2.JPr. alistettiin Ryhmä O:lle 20. 6., vrt. Op. käsky n:o 1235.
28. Op. käskyt n:o 1075 (diaarijärjestyksen perusteella käsky on valmistunut viimeistään 13. 6.), n:o 1047 ja n:o 1057.
29. Op. käskyt n:ot 1098 ja 1112 (diaarijärjestyksen perusteella valmistuneet viimeistään 16. 6.).
30. Op. käskyt n:ot 1188, 1191, 1194 ja 1195.
31. Heinrichs s. 263.
32. Op. käskyt n:ot 1309—1311.
33. Talvela s. 278.
34. Talvela s. 273.
35. Op. käskyt n:ot 1098 ja 1112.
36. Mikola 1974 s. 16.
37. Op. käsky n:o 1140; Talvela s. 273.
38. Talvela s. 278.
39. Talvela 22. 6. 1941 ylipäällikölle (T 15716/1, SArk.).
40. Talvela s. 276.
41. OKH, Op.Abt. (IN & III), »Aufmarschanweisung Barbarossa» muutoksineen (SArk. mf. F 22 r. 335).
42. Halder 2 s. 451; Erfurthin pvk. 12. 6. 1941; Öhquist 20. 6. 1941 Heinrichsille (PK 1172/31).
43. Erfurthin pvk. 19. 6. 1941.
44. Mannerheim s. 311.
45. Erfurthin pvk. 21. 6. 1941; Öhquist 20. 6. 1941 Heinrichsille (saapumismerkintä 23. 6.).
46. Mikola 1965 s. 278.
47. Erfurthin pvk. 23. 6. 1941.
48. Op. käskyt n:o 1309—1311.
49. Op. käsky n:o 1314; Heinrichs s. 262.
50. Kriegstagebuch des OKW I (Frankfurt a.M. 1965), s. 419; Halder 3, s. 11—12.
51. Erfurthin pvk. 25. 6. 1941; Op. käsky n:o 1370.
52. Heinrichs s. 261; Mikola s. 280—281; Tapolan muistio 26. 6. 1941 op. n:o 1379 (T 15706/1, SArk.); Mannerheimin junan aikataulu 25.—27. 6. 1941 (Gustaf Mannerheimin ark., VA).
53. Tapolan muistio 26. 6. 1941 (T 15706/1).
54. Airon ehdotus ei siis siirtänyt painopistettä pohjoiseen niin paljon kuin Tapolan muistio. Mikola (1965 s. 281) mainitsee, että Tapola

jätti muistionsa käsiteltäväksi ennen Huutokoskella 27. 6. pidettyä kokousta, ehkä siis jo 26. 6. Tämä on mahdollista, jos Tapola oli mukana tällä rintamakomentajien luo tehdyllä matkalla. Toisaalta Tapola ehkä matkustikin operatiivisen osaston mukana Helsingistä suoraan Mikkeliin. Tällöin muistio olisi tullut Mannerheimin, Heinrichsin ja Airon käsiin vasta heidän saavuttuaan Mikkeliin iltapäivällä 27. 6. Tapolan työ kuitenkin ilmeisesti perustui Helsingissä 25. 6. käytyihin alustaviin keskusteluihin, ja muistiossa esiintyvät näkökohdat siis ehkä joka tapauksessa olivat ylimmän johdon neuvottelujen tukena.

55. Talvela s. 280—281; Tapolan muistio 26. 6. 1941.
56. Op. käsky n:o 1376.
57. Talvela s. 281—282; Op. käsky n:o 1378; Mikola 1974 s. 18; W. E. Tuompo, Päiväkirjani Päämajasta 1941—1944 (Porvoo 1969), s. 17.
58. Op.osastolle VII AK:sta 25. 6. tullut sanoma (T 15706/2, SArk.).
59. Op. käskyt n:ot 1389—1390.
60. Erfurthin pvk. 27. 6. 1941.
61. Op. käskyt n:ot 1391 ja 1403.
62. Heinrichs s. 264—265.
63. Talvela s. 282—283; Tuompo s. 18; Erfurthin pvk. 28. 6. 1941.
64. Sähke T 119 28. 6. 1941 Tukholmaan (Ulkoasiainministeriön ark.); Wipert von Blücherin pvk. 3. 7. 1941 (VA:n kopio); Selostus Suomen ja Ruotsin neuvotteluista (Auswärtiges Amtin papereiden kopiot, s. H91241, VA).
65. Erfurthin pvk. 28. 6. 1941.
66. Talvela s. 283—285; Tuompo s. 18; Erfurthin pvk. 28. 6. 1941.
67. Op. käskyt n:ot 1445 ja 1470.
68. Korhonen s. 317; Krosby s. 227—228; Mikola 1974 s. 16.
69. Mikola 1974 s. 16.
70. Krosby, joka ei ole käyttänyt suomalaisia sotilasasiakirjoja, ei (s. 227) halua lainkaan uskoa Mannerheimin esittämää ajatusta, että joukkojene uudelleenryhmittäminen vei aikaa!
71. Mannerheim s. 325; Heinrichs s. 263—265.
72. Korhonen s. 326. Tapolan mukaan (lausunto ev. Nurmiolle 30. 6. 1941) suunnitelman idea oli entinen, mutta painopistettä oli siirretty pohjoisemmaksi ja tehtävän suoritukseen oli annettu vahvemmat voimat (SArk. T 17912/14).
73. Krosby s. 227—228.

VALOKUVAT: Sotamuseo

PIIRROKSET: B. O. Heinonen

THE RIVER SVIR OR THE CARELIAN ISTHMUS? THE JUNE 1941 DECISION FOR THE AIM OF OFFENSIVE

The survey was initiated by the astonishment expressed in General Paavo Talvela's memoirs over the direction of the main offensive of the Finnish Army during the war against the Soviet Union, which started in the summer of 1941. He is surprised by the fact that the attack was directed north of Lake Ladoga and not over the Carelian Isthmus towards Leningrad although the Supreme Commander Field Marshal Mannerheim in Talvela's opinion had made particular preparations for the Isthmus in early June 1941. Talvela's opinion has dominated the discussion throughout the sixties and the seventies, even if in the fifties both Mannerheim and General Heinrichs, who was Chief of the General Staff during the war, wrote that an attack towards Leningrad had been considered impossible for both military and political reasons.

Basing his research on Finnish as well as German military archives — taking heed of the limitations of the sources — the author step by step explains the development of the Finnish advance outlines and plans from the beginning of January 1941 to the end of June as well as the role which the Finnish main offensive played in the German Barbarossa plan.

The author comes to the conclusion that the problem of the direction of the offensive ought to be divided into periods:

A. Before the outbreak of the war the Finnish Army concentrated on positions planned as early as 1940. At the same time preparations were made for offensive actions by means of an attack to Lake Ladoga followed by a possible attack either towards the Isthmus or the northern end of Lake Ladoga, as was outlined at the general staff meetings with the Germans in May-June. At this stage the main principle of German as well as Finnish military authorities was that of an offensive north of Lake Ladoga.

B. After the outbreak of the war the setup was such that Mannerheim and Heinrichs were clearly in favour of an offensive north of the lake. The Germans proposed that this offensive direction is the only one. From 25 to 28 June the Finnish General Headquarters thoroughly considered the proposal and special attention was paid to the main effort of the attack and the number of troops

needed. At this stage the alternatives were no more the Isthmus or the river Svir, but a solution, in which only a small part of the Supreme Commander's reserve would have been engaged in the offensive and in which the formation would have followed the old concentration outlines (the main effort of the attack between Ladoga and Lake Jänisjärvi), and a solution, which would have called for a strengthening of the forces to the very limits of their logistical performance and which would have required time for new troop concentrations (the main effort north of Lake Jänisjärvi).

On 26 June it was decided that a strong task force was to be deployed north of Lake Jänisjärvi. In spite of that the forces concentrated for the offensive towards the shore of Lake Ladoga were not reduced, which leads to the conclusion that preparations were made for an advance in the direction of the Carelian Isthmus to areas, which were former Finnish territory, as soon as Soviet resistance would weaken in that direction. The decision made at the end of June totally diverged from the May—June solution, which was carried out in connection with the mobilization.

The study deals at length with the question of how much the German recommendations influenced the choice of main effort direction. This is, however, impossible to determine as the German and the Finnish outlines for the most part corresponded with each other. It goes without saying, however, that the German encouragement at least facilitated the creation of a strong attack force north of Lake Jänisjärvi.

Lauri Harvila

SUOMEN KENTTÄTYKISTÖJOUKKOJEN TYKKIKALUSTO SODISSA 1939—1945

LUKIJALLE

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on selvittää mitä tykkikalustoa Suomen armeijan kenttätykistöjoukoilla oli Talvisodassa 1939/1940 ja Suomen sodassa 1941—1945.

Koska ampumatarvikkeet liittyvät erottamattomasti tykkeihin ja tykistön toimintaan, luodaan kirjoituksessa myös lyhyet katsaukset ampumatarvikekysymykseen molempien sotien eri vaiheissa.

Tykistökalustosta käytetään Puolustusvoimiemme omaksumaa nimien lyhennejärjestelmää. Tämän mukaan esim. 76K/02 tarkoittaa 76 mm:n kanuunaa vuosimallia 1902 ja 76LK/13 tarkoittaa 76 mm:n lyhytputkista kanuunaa vuosimallia 1913, kun taas 152H/09—30 tarkoittaa 152 mm:n haupitsia vuosimallia 1909, joka on modernisoitu v. 1930. Kirjoituksessa esiintyvien tykkimallien tärkeimmät ominaisuudet niiden käyttöä arvioitaessa ilmenevät sivuilla 82—84 olevasta **taulukosta 4.**

VAPAUSSODAN PERINTÖ

Se tykkikalusto, jolla Suomen kenttätykistö lähti Talvisotaan syystalvella 1939 oli pääosiltaan Vapaussodan aikaista sotasaalista, joka käsitti useita satoja erimallisia tykkejä.[1] Pääosa niistä oli kuitenkin vanhanaikaista jäykkälavettista kalustoa. Niiden tulinopeus oli pieni, mutta ne olivat ballistisilta ominaisuuksiltaan hyviä. Merkityksellistä oli, että näihin tykkeihin oli suhteellisen runsaasti ampumatarvikkeita.

Vapaussodan perintöön sisältyi toki myös käyttökelpoisia joustolavettisia tykkejä. Osa niistä oli sotasaalista, osa oli ostettu Saksasta jo sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen saksalaisten joukkojen ollessa vielä Suomessa. Kaiken kaikkiaan joustolavettisia tykkejä oli käytettävissä vuoden 1918 lopulla seuraavat määrät:

76K/02	134 kpl	122H/10	21 kpl
76LK/13	50 »	150H/14 (J)	12 »
75VK/14	12 »	152H/10	8 »
122H/09	29 »		

Yhteensä siis 266 enemmän tai vähemmän modernia tykkiä. Tästä oli alotettava.

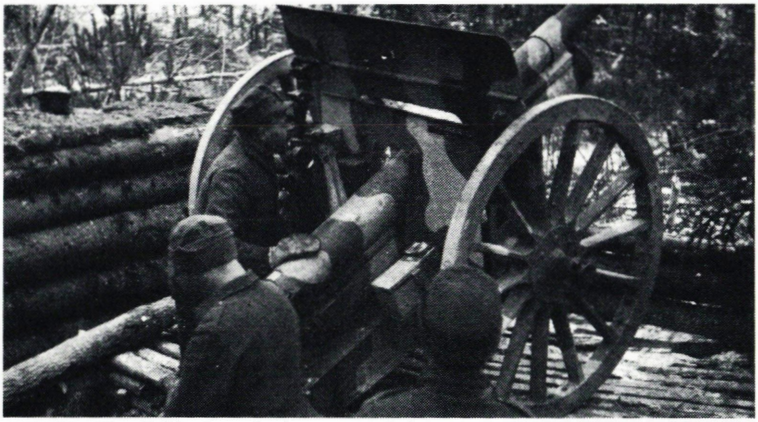
RAUHAN VUODET 1919—1939

Oli luonnollista, että Vapaussodan jälkeen perustetut rauhanajan kenttätykistöjoukot varustettiin sillä tykkikalustolla, joka silloin oli käytettävissä. Myös liikekannallepanossa perustettavaksi suunniteltujen tykistöjoukkojen määrä riippui käytettävänä olevan kaluston määrästä. Mainittakoon tässä yhteydessä, että saksalainen vuorikanuuna 75VK/14 poistettiin liikekannallepanovarauksesta jo 1920-luvun alkupuolella sen ampumatarvikkeiden tultua loppuunkäytetyksi.

Kevyen kenttätykistön lkp.suunnitelmat

Kevyen kenttätykistön tykkimallit olivat 76K/02 ja 76LK/13 kanuunat sekä 122H/09 ja 122H/10 haupitsit. Viimemainitut olivat ominaisuuksiltaan samanlaiset. Divisioonatykistön normaalit pstot käsittivät kaksi kanuuna- ja yhden haupitsiptrin.[1]) Katsottiin nimittäin, että näiden tykkimallien tulen yhteisvaikutus on tehok-

[1]) Psto on patteriston lyhenne
Ptri on patterin lyhenne

76K/02. Venäläistä valmistetta. Yleisin kevyt tykki sodissamme. Paino tuliasemassa 1,1 tonnia. Kantama 7,6 km. Jos lavetti ehdittiin kaivaa maahan (kuten kuvassa), saatiin »torpedoammuksella» 10,7 km:n kantama.

Russian 76 mm Cannon M1902. The most common light cannon of the Finnish Army 1939—1944.

122H/10-30. Venäläistä alkuperää. Saman tykin eri muunnokset 122H/10, 122H/09-30 ja 122H/09-40 olivat yleisimmät kevyet haupitsit. Paino tuliasemassa 1,5 tonnia. Kantama 8,7 km.

122 mm Howitzer M10-30, Russian origin. Modified in 1930.

kaampi kuin kummankin erikseen, mutta myös käytettävänä olleiden kanuunain ja haupitsien määrällisestä suhteesta johtuen päädyttiin näihin ns. sekapstoihin. 76LK/13 varattiin keveytensä vuoksi pääasiassa korpiseuduilla toimiville joukoille.

Puolustusvoimain lkp.suunnitelma käsitti 9 kenttäarmeijan divisioonan sekä Karjalan kannaksen ja Itärajan suojajoukkojen perustamisen. Kevyttä kenttätykistöä kuului näihin joukkoihin yhteensä 31 pstoa ja 6 erillistä ptria. Näiden määrävahvuinen tykkikalusto käsitti 274 kanuunaa ja 124 haupitsia. Mutta kun lkp.-varauksessa oli vain 184 kanuunaa ja 50 haupitsia, oli vajaus 90 kanuunaa ja 74 haupitsia. Tämän huolestuttavan suuren vajauk-

76LK/13. Venäläistä valmistetta. Soveltui hyvin korpisodan olosuhteisiin. Paino tuliasemassa 0,8 tonnia, kantama 7 km. Oli käytössä vain Talvisodassa ja jatkosodan alkuvaiheessa.

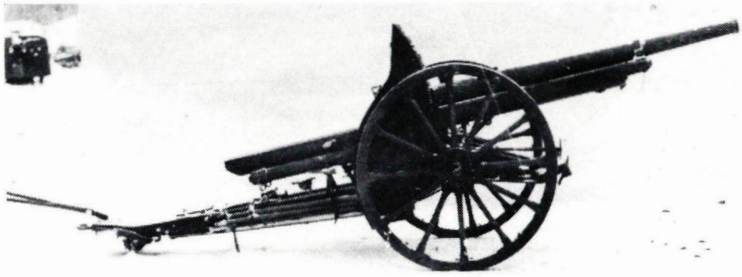
76 mm shortened Cannon M13, Russian origin. Used by the Finnish Army during the Winter War and in the beginning of the Continuation War.

sen täyttämiseksi suoritettiinkin sitten 1920- ja 1930-luvuilla useita, kuitenkin määrällisesti pieniä kalusto-ostoja kansainvälisiltä asemarkkinoilta. Kun lkp sitten toimeenpantiin syystalvella 1939 oli lkp.varauksessa jo 220 kpl 76K/02 kanuunoita, 79 kpl 76LK/13 kanuunoita sekä 68 kpl 122H/09 ja -/10 haupitseja. Kokonaiskalustovajaus oli siis vielä 31 tykkiä puhumattakaan reservikalustosta. Tämä pulma ratkaistiin siten, että alunperin Ylipäällikön reserviksi tarkoitetun, Oulun seuduilla perustettavan 9.D:n kenttätykistörykmentti KTR 9 jätettiin — toistaiseksi! — ilman tykkejä. Kun 9.D:n jalkaväki osallistui sitten joulukuussa Suomussalmen ankariin taisteluihin, ei se saanut kipeästi kaipaamaansa tukea omalta tykistöltään, se kun pääosiltaan odotteli tykkejään perustamispaikoillaan.

Raskaan kenttätykistön lkp.suunnitelmat

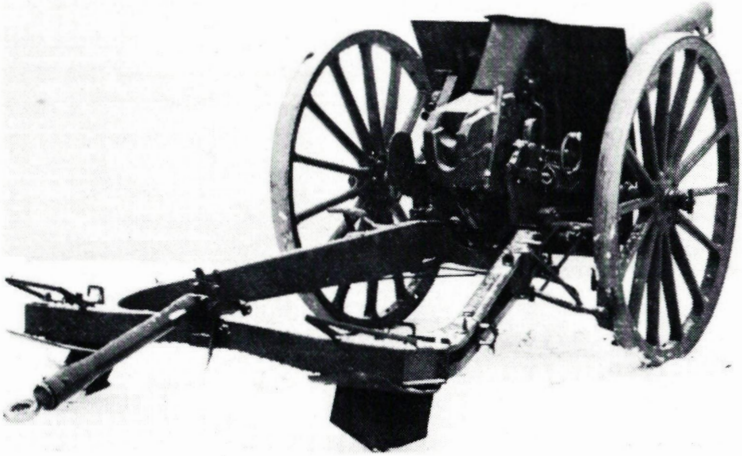
Kuten edellä jo totesin, oli Vapaussodan sotasaaliskalustossa vain mutama kappale joustolavettisia raskaita tykkejä, nekin ikäloppuja, eivätkä ne riittäneet edes rauhanajan koulutustarpeisiin. Siksi oli otettava varastoista tähän tarkoitukseen jäykkälavettisia »hyppyheikkejä» varsinkin, kun niihin oli runsaasti ampumatarvikkeita. Tykistöntarkastajan ponnistelut modernin raskaan kaluston hankkimiseksi johtivat määrärahojen puutteen vuoksi varsin vaatimattomiin tuloksiin. Mutta jotakin kuitenkin saatiin hankituksi: v. 1924 ostettiin ranskalaisia raskaita Schneider-kanuunoita 107K/10 yhtä pstoa varten eli 12 kpl ja v. 1926 yhtä pstoa varten eli 12 kpl 152H/17 raskaita Schneider-haupitseja. Näitä tykkejä käytettiin rauhan vuosina koulutuskalustona ja olivat vielä mukana molemmissa sodissa.

Sillä raskaalla kalustolla, joka näin oli saatu kokoon, kuitenkin täydennettynä neljällä jäykkälavettisella 107K/77 kanuunalla, voitiin Talvisodan lkp:ssa perustaa neljä raskasta pstoa. Lukuunottamatta kahta traktorivetoista ptria olivat nämä pstot hevosvetoisia.

Ranskalaisen Schneiderin tehtaan heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen kokeiltavaksi rakentama pitkäputkinen (36,4 kal) ja kevytrakenteinen kevyt kanuuna. Se osoittautui »ronskissa» käytössä liian heikoksi. Talvisodassa oli tämä 76K/22-kanuuna yhdellä KTR6:n, myöhemmin I/KTR14:n ptrilla.

76 mm Cannon M22 »Schneider», French origin.

Ranskalaisen St. Ćhamond'in tehtaan kevyt kanuuna vuodelta 1921. Erikoinen lavettirakenne enteilee jo haaralavettiin siirtymistä. Tykki jäi heti syntymänsä jälkeen unohduksiin. Talvisodassa oli tämä 76K/23-kanuuna yhdellä KTR4:n patterilla.

French light Cannon, manufactured by St. Chamond in 1921. The Finnish title: 76 mm Cannon M23.

Ulkomailla tapahtuvaa asekehitystä seurattiin

Molempien maailmansotien välisinä vuosikymmeninä kehittyi tykistökalusto nopeassa tahdissa. Tästä seurasi, että johtavat asetehtaat kilpailivat toinen toistaan paremmilla uutuuksilla. Suomesta käsin seurattiin tätä kehitystä pitämällä kiinteää yhteyttä johtaviin eurooppalaisiin asetehtaisiin., joista mainittakoon ennen muuta ranskalaiset Schneider ja Ct. Chamond sekä ruotsalainen Bofors. Muutamia tykkejä ostettiinkin kokeiluja varten. Näistä mainittakoon Schneiderin 76K/22 (4 kpl) ja Ct. Chamond'in 76K/23 (4 kpl) sekä Bofors'in 76K/37. Molemmat ranskalaiset mallit osallistuivat Talvisotaan.

Tykkikaluston peruskorjaukset

Pääosa kokoon haalitusta tykkikalustosta oli vanhaa ja kulunutta. Erikoisesti oli putkien kunto huolestuttava. Tämän vuoksi oli ryhdyttävä laajamittaiseen tykistökaluston peruskorjaustoimintaan. Lavettien ja ajolaitteiden kunnostusta suoritettiin useissakin »siviili»konepajoissa. Suuntauslaitteet kunnostettiin Asevarikko 1:n Optisessa Pajassa, josta kehittyi korkeasta ammattitaidostaan tunnettu Puolustusvoimain Optillinen Laitos. Putkien peruskorjaus, niiden varustaminen uudella sisusputkella oli suurta ammattitaitoa vaativaa työtä, joka suoritettiin Asevarikko 1:n yhteyteen perustetussa tykkikorjaamossa. Tämä laitos kehittyi vaatimattomasta verstaasta ajanmittaan korkeatasoiseksi »tykkitehtaaksi». Kun sitten Valtion Tykkitehdas aloitti toimintansa Jyväskylässä v. 1938 sai se valmiiksi koulutetun työnjohto- ja ammattimieskaaderinsa Asevarikko 1:n tykkikorjaamosta.

Talvisodan alkuun mennessä olivat käytännöllisesti katsoen kaikki lkp.varaukseen kuuluvat tykit jo peruskorjatut.

Ampumatarviketuotanto käynnistyy

Käsite tykin laukaus[1]) on yhdistelmä, joka koostuu tavalli-

simmin seuraavista kompponenteista: 1) ammuskuori, 2) räjähdyspanos, joka tavallisimmin sulassa muodossa valetaan ammuskuoren sisään, 3) sytytin, 4) ruuti- eli laukaisupanos, jonka laadusta ja suuruudesta määräytyy tykin lähtönopeus, 5) hylssy (haupitsissa kartussi), johon ruutipanos on sijoitettu, 6) pohjanalli (kitkanalli), jonka avulla ruutipanos sytytetään. Jokainen näistä kompponenteista on tuote, jota tähän tarkoitukseen erikoistunut teollisuuslaitos valmistaa. Nämä kompponentit ovat yleensä tykkimallista riippuen erilaisia. Mitä useampia tykkimalleja on käytössä, sitä useampia kompponenttimalleja on valmistettava, joka luonnollisesti aiheuttaa hankaluutta tuotannolle.

Meidän a.tarviketuotantomme[2]) kaaderina voidaan pitää niitä teollisuuslaitoksia, jotka jo rauhan vuosina valmistivat a.tarvikkeiden kompponentteja. Näistä teollisuuslaitoksista mainittakoon Vuoksenniskan, Taalintehtaan ja Fiskarssin terästehtaat, joilla oli kokemusta ammusteräksen valmistuksessa, Oy Ammus, Tampella, Lokomo ja Crichton-Vulcan, jotka puristivat ja koneistivat ammuskuoria, sekä erikoistuotantolaitokset Oy Sytytin, Valtion Sytytintehdas, Valtion Ruutitehdas ja Valtion ammuslataamo. Ne kompponenttierät, joita Puolustusministeriö tilaili näiltä tehtailta olivat kuitenkin vain rauhanajan käyttöön tarkoitettuja varsin pieniä eriä.

Vuoden 1938 perushankintaohjelman tultua hyväksytyksi eduskunnassa, ryhdyttiin välittömästi toimenpiteisiin a.tarviketuotannon käynnistämiseksi »leveällä rintamalla»,[2] mutta teollisuuslaitoksilta kului tuotannon valmisteluihin aikaa useita kuukausia. Tuotannon pullonkauloja olivat erilaiset raaka-aineet ja puolivalmisteet sekä erikoisesti ammuskuorien puristuskapasiteetin riittämättömyys verrattuna niiden koneistuskapasiteettiin sekä hylssyja sytytintuotannon monet vaikeudet. Talvisodan alkaessa olivat ainoastaan kaaderitehtaat tuotantovalmiita. Mutta sitä mukaa, kun muutkin tuotantolaitokset pääsivät käyntiin, kasvoi tuotanto vätellen.

---

1) Laukauksesta käytetään lyhennettä ls
2) Ampumatarvikkeista käytetään lyhennettä a.tarvikkeet

Sen johdosta, että tykistöntarkastaja, eversti Nenonen oli monessa yhteydessä ilmituonut vakavan huolestumisensa kenttätykistökalustomme sekä laadullisista että määrällisistä puutteista, asetti silloinen Puolustusministeriö Tykistökomitean, jonka puheenjohtajaksi se kutsui eversti Nenosen. Tämän komitean tehtäväksi annettiin ehdotuksen tekeminen lkp:ssä perustettavien kenttätykistöjoukkojen tykkikalustomäärävahvuudeksi sekä niitä varten lkp.varastoihin hankittaviksi a.tarvikemääriksi. Ehdotukseen tuli myös sisältyä kustannusarvio tämän ohjelman toteuttamiseksi.

Tykistökomitea jätti mietintönsä Puolustusministeriölle v. 1921[3] Siinä se aluksi totesi, että Suomen joutuessa sotaan Neuvostoliittoa vastaan, tulee viimemainitulla olemaan suuri elävän voiman ylivoima. Tämä epäsuhde on tasoitettavissa vahvalla tykistöllä, jolla on mahdollisimman korkea taidollinen taso sekä uudenaikainen tykkikalusto, jossa raskaalla kalustolla on huomattava osuus. Tykistön tehon edellytyksenä on, että sen käytettävänä on riittävät määrät a.tarvikkeita.

Näillä perusteilla komitea ehdotti, että lkp.varauksen tuli käsittää alla luetellut määrät erilaisia tykkejä ja niille kuuluvia a.-tarvikkeita.

	Tykkejä ja niille	a.tarvikkeita
300 kpl	76K/02	250 000 ls
100 »	76LK/13	80 000 »
150 »	kev. 105 mm:n haupitseja	112 000 »
50 »	kev. 122 mm:n haupitseja	28 000 »
60 »	rask. 105 mm:n kanuunoita	24 000 »
30 »	rask. 150 mm:n kanuunoita	4 000 »
135 »	rask. 150 mm:n haupitseja	43 000 »
15 »	jär. 200 mm:n haupitseja	1 440 »
6 »	jär. 280 mm:n haupitseja	320 »

Tykit ja a.tarvikkeet komitea ehdotti valmistettavaksi kotimaassa. Sitä varten oli ostettava meille sopivien tykkimallien val-

mistuslisenssit asetehtailta, joilla oli laaja kokemus. Hankintaohjelma oli jaettu kolmeen viiden vuoden jaksoon, joista ensimmäinen oli varattu kotimaisten tuotantoedellytysten luomiseen. Kokonaiskustannusarvio oli vähän yli 700 milj. mk eli keskimäärin 235 milj. mk kutakin 5-vuotiskautta kohti.

Tämä kustannusarvio oli niin suuri, että päätöksentekijät pitivät sitä täysin utopistisena, jonka toteuttamista ei valtion talous olisi kestänyt. Mainittakoon kuitenkin vertailun vuoksi, että eduskunnan v. 1927 hyväksymä laivastolaki oikeutti valtioneuvoston neljänä perättäisenä vuotena käyttämään yhteensä 215 milj. mk laivaston rakentamiseen. Se merkitsi siis lähes 54 milj. mk vuodessa. Tykistökomitean ehdottama 700 milj. mk olisi merkinnyt keskimäärin 46,7 milj. mk vuodessa, tosin 15 vuoden aikana.

Tykistökomitean ehdottamalla kalustomäärällä olisi voitu perustaa (reservikalustoa huomioonottamatta) 49 kevyttä pstoa, 10 raskasta haupitsipstoa, 5 raskasta kanuunapstoa, 10 erillistä järeää kanuunaptria ja 7 erillistä järeää haupitsiptria. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Jatkosodan alkaessa käsitti koko kenttätykistö 54 kevyttä pstoa, 20 raskasta pstoa ja 13 järeää ptria. On vain ihmetellen todettava Tykistökomitean kaukonäköisyys.

Tykistökomitean ehdotus vesittyi jo Yleisesikunnassa. Siihen vaikutti huomattavalta osalta silloisen YE:n päällikön kenrl. Oscar Enckelin kannanotto. Hänen mielestään oli rajaseutujen linnoittaminen tärkeämpää kuin tykistön kehittäminen. Jotakin herätteitä mietintö kuitenkin antoi. Kuten edellä on jo mainittu, hankittiin v. 1924 12 kpl 107K/10 kanuunoita ja v. 1926 12 kpl 152H/17 haupitseja.

Nenosen v. 1921 esittämää tykistön kehittämisohjelmaa yritettiin sitten, joskin huomattavasti supistettuna, toteuttaa 1930-luvulla. Vasta vuoden 1938 perushankintaohjelmaan sisältyi merkittävä tykistökaluston ja a.tarvikkeiden hankintakiintiö. Se käsitti 170 kpl keveitä 105 mm:n haupitseja ja 40 kpl raskaita 150 mm:n haupitseja. Tykit oli tarkoitus valmistaa kotimaassa Boforssin lisenssillä. Sota tuli kuitenkin väliin. Raskaiden haupitsien tuotanto ei päässyt koskaan piirustuslauta-astetta pitemmälle. Keveiden hau-

pitsien valmistus saatiin kuitenkin käyntiin, mutta raaka-ainevaikeuksien sekä sodanajan muiden kiireellisten töiden vuoksi tykit valmistuivat vasta vuosien 1942—1943 kuluessa. Niitä oli joukkojen käytössä vuonna 1944 vajaa 100 kpl. Nimeltään tämä tykki on 105H/37.

TALVISOTA 1939/1940

Tykistöjoukot ja niiden tykkikalusto sodan alkaessa

Vuoden 1938 perushankintaohjelma oli tuskin käynnistynyt, kun reserviläiset kutsuttiin ylimääräisiin kertausharjoituksiin ilmeisen sodanuhan vallitessa syksyllä 1939. Kun tykit oli jaettu perustettaville joukoille melkein viimeistä putkea myöten, ei reservikalustoa jäänyt vaurioiden ja mahdollisten menetysten varalle. Kuten edellä on jo mainittu, jäi KTR 9 sitä paitsi kokonaan ilman tykkejä.

Kenttätykistöjoukot käsittivät 1. 12. 1939 9 kenttätykistörykmenttiä (KTR 9 ml), joissa oli yhteensä 25 kevyttä pstoa, 4 erillistä kevyttä pstoa, 6 erillistä kevyttä ptria ja 4 raskasta pstoa. Niissä oli yhteensä 374 kevyttä- ja 46 raskasta tykkiä. Kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto ilmenevät **taulukosta 1 (tilanne 1. 12. 1939)**

Heikon tykistön vahvistukseksi otettiin sodan alettua hätäratkaisuna varikoista esille myös vanhoja jäykkälavettisia tykkejä yhteensä 71 kpl. Niistä oli 41 kpl 107K/77, 18 kpl 78K/95 ja 12 kpl 152K/77 kanuunoita. Viimeksimainitut tykit sai RaskPsto 5, joka perustettiin jo joulukuussa. Muista muodostettiin erillisiä ptreita tai jaoksia, osa liitettiin varsinaisiin pstoihin »kylkijäisiksi». Kun näihin tykkeihin oli runsaasti a.tarvikkeita, vahvistivat ne omalta osaltaan heikkoa tykistöämme.

Kalustohankinnat sodan aikana

Vasta sodan puhjettua paljastui poliittisille päätöksentekijöille

Kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto Talvisodassa

Tilanne 1. 12. 1939				Tilanne 13. 3. 1940			
Joukot	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Joukot	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde
Suojajoukot					**Kenttäarmeija**		
Psto/1.Pr	76K/02	8	1.Pr	I+II/KTR1[1])	76K/02	16	1.D
	122H/09	4			122H/09ja10	8	
Psto/2.Pr	76K/02	8	2.Pr	I+II/KTR3[2])	76K/02	16	
	122H/10	4			122H/10	8	
Psto/3.Pr	76K/02	8	3.Pr	KTR4	76K/02	24	4.D
					76K/23	4	
	122H/09	4			122H/10	8	
Psto/4.Pr	76LK/13	12	4.Pr	KTR5	76K/02	28	5.D
RatsPtri	76LK/13	6	RvPr		122H/10	8	
1.ErPtri	76LK/10	4	RannR	KTR8	76K/02	24	8.D
2.ErPtri	87K/95	6	»		122H/09	12	
3.ErPtri	76LK/13	4	KarR	I/KTR9	75K/02	8	9.D
4.ErPtri	76LK/13	4	PKarR	6./KTR9	105VH/10	4	LR
5.ErPtri	87K/95-R	2	Pets	KTR10	76K/02	24	7.D
Kenttäarmeija					122H/10	12	
KTR4	76K/02	24	4.D	KTR11	76K/02	28	2.D
	76K/23	4			122H/09	8	
	122H/10	8		KTR12[3])	76LK/13	32	12.D
KTR5	76K/02	28	5.D	KTR13[3])	76K/02	32	13.D
	122H/10	8		I/KTR14	76K/02	8	Talvela
KTR6	76K/02	24	6.D		76K/22	4	
	76K/22	4		II/KTR14	122H/10	12	Talvela
	122H/10	8		I/KTR21	76K/36	8	23.D
KTR8	76K/02	24	8.D	II/KTR21	76K/36	12	21.D
	122H/09	12		I/KTR22	76RK/27	12	13.D
I/KTR9	75K/02	12	Os.Hanell	I+II/KTR23	114H/18	24	23.D
II+III/KTR9	ei tykkejä		9.D	Psto/3.Pr	76K/02	12	III AK
KTR10	76K/02	24	10.D		122H/09	4	
	122H/10	12		Psto/4.Pr	76LK/13	12	II A
KTR11	76K/02	28	11.D	RatsPtri	76LK/13	6	II AK
	122H/09	8		1.ErPtri	76LK/13	4	III AK
KTR12	76LK/13	36	12.D	2.ErPtri	76LK/13	6	III AK
KTR13	76K/02	32	13.D	3.ErPtri	87K/95	4	KarR

Tilanne 1. 12. 1939				Tilanne 13. 3. 1940			
Joukot	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Joukot	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde
KTR13	76LK/13	4		5.ErPtri	87K/95-R	2	LR
				RaskPsto3	152H/17	8	5.D
RaskPsto1[6])	107K/10	10	5.D		107K/77	4	
RaskPsto2	150H/14(J)	12	5.D	RaskPsto4	152H/10	8	7.D
RaskPsto3	152H/17	8	5.D	RaskPsto5	152K/77	12	8.D
	107K/77	4		RaskPsto6	150H/06	12	5.D
RaskPsto4	152H/10	8	10.D	1.ErRaskPtri[4]	105K/34	4	4.D
	152H/17	4		3.ErRaskPtri[5]	152H/17	4	IV AK
				Perustamisvaiheessa			
				4+5/KTR9	75K/01	8	
				III/KTR9	75K/02	12	
				III/KTR14	120H/13	12	
				III/KTR21	75K/02	12	
				III/KTR23	75K/02	12	
				RaskPsto7	105K/34	8	
				(— 1 ptri)			
				RaskPsto8	155H/15	12	
				RaskPsto9	105K/13	12	
				JärPtri1	210H/17	4	

Viitemerkinnät:

[1]) KTR1 (— 1 psto) muodostettiin suojavaiheen päätyttyä Psto/1,Pr ja Psto/2.Pr:sta.

[2]) III/KTR 6 alistettiin joulukuussa 1939 Ryhmä Talvelalle. Sen nimi muuttui 1. 3. 40 I/KTR 14:ksi. KTR 6:n nimi muuttui 1. 1. 40 KTR 3:ksi.

[3]) 5./KTR 12 ja 9./KTR 13 alistettiin joulukuussa Ryhmä Talvelalle.

[4]) 1.ErRaskPtri rintamalle helmikuun aikana ja liitettiin sodan jälkeen RaskPsto 7:ään.

[5]) 3.ErRaskPtri oli alunperin RaskPsto 4:n 3. Ptri, johon se taas liitettiin sodan jälkeen.

[6]) RaskPsto 1:stä loppuivat a.tarvikkeet helmikuussa, jolloin psto irrotettiin taistelutoiminnasta.

kouraantuntuvasti Puolustusvoimain hirvittävän suuret materiaalipuutteet. Tämän johdosta ryhdyttiin hallituksen toimeksiannosta laajoihin toimenpiteisiin myös tykistökaluston ja erilaisten a.tarvikkeiden hankkimiseksi ulkomailta. Mutta kun kaikki maat olivat alkaneet kuumeisesti varustautua uhkaamassa olevan suursodan varjossa, oli mm. tykkien ja a.tarvikkeiden saanti hyvin vaikeata. Valinnanvaraa ei paljon ollut eikä hinnoista tingitty. Kuvaavaa suorastaan hysteriaksi muodostuneelle ostamiselle oli, että Ranskasta ostettiin, käyttökelpoisenkin kaluston lisäksi, 288 kpl 80, 90, 120 ja 150 mm:n jäykkälavettisia tykkejä ja niihin a.-tarvikkeita yhteensä 508 000 laukausta,[4] vaikka meillä kotimaassa oli suuret määrät samanlaisia tykkejä ja niihin runsaasti a.tarvikkeita. Näistä »Niukkasen hyppyheikeistä», kuten niitä ruvettiin nimittämään, saapui pääosa maahan vasta sodan päätyttyä.

Mutta suoritettiin toki asiallisiakin hankintoja, kuten **taulukosta 2** selviää.[5]

Taulukko 2

Kenttätykistön kalustohankintoja talvisodan aikana

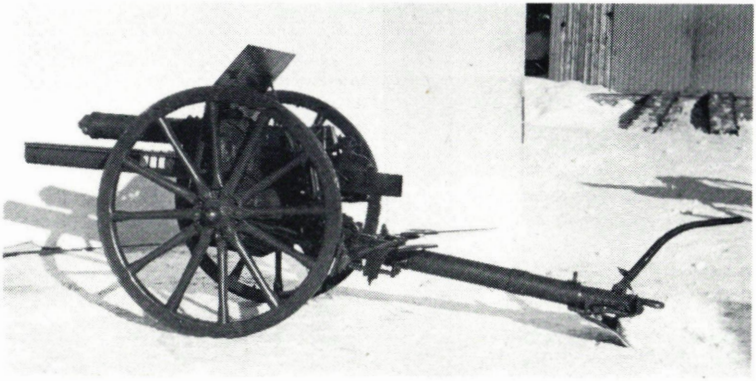
Mistä ostettu	Tykki-malli	Kpl	A.tarvikkeet (laukausta)	Koska saapuivat
Ruotsi	75K/02	3	31 450	Tammik. 40
»	»	72[1])		Helmik. 40
»	105K/34	6	5 200	Jouluk. 39
»	»	11		Helmik. 40
»	150H/06	12	3 129	Tammik. 40
»	105VH/10	4	8 000	Jouluk. 39
»	210H/17	4	400	Helmik. 40
Norja	75K/01	12	7 166	»
Belgia	120H/13	13	15 000	»
Ranska	155H/15	12	12 000	»
»	105K/13	12	54 000	»
»	75K/97	36	50 000	»
Englanti	114H/17	25	25 000	Tammik. 40
»	84K/18	30	49 872	Maalisk. 40
Espanja	144H/17	36	36 000	»
USA	75K/17	200	208 898	Kesäk. 40
»	203H/17	32	9 178	»
Yhteensä		525	515 293	

[1]) Näistä oli lainassa 24 kpl.

120K/78 »Hyppy-Heikki». Hidas, mutta »tarkka» tykki.

120 mm Cannon M78. A clumsy but »accurate» cannon.

75K/17. Yleisesti käytössä ollut kevyt kanuuna jatkosodassa. Amerikkalaista valmistetta. Varustettu putkilavetilla. Paino tuliasemassa 1,3 tonnia, kantama 10,6 km.

75 mm Cannon M17, American origin. A commonly used type during the Continuation War.

Merkittävin näistä kalusto-ostoista oli kenrl Nenosen USA:sta ostama 200 kevyen kanuunan, 75K/17, erä. Tämä tykki oli amerikkalaisen Bethlehem Steel Co tehtaan valmiste. Nämä tykit saapuivat maahan vasta kesäkuussa 1940. Jatkosodan alkuvaiheessa se oli 76K/02:n ohella kevyen tykistömme yleisin kanuuna.

Uusia tykistöjoukkoja perustetaan

Sitä mukaan, kun ulkomailta ostettua kalustoa saapui maahan, ryhdyttiin perustamaan uusia tykistöjoukkoja. Osa näistä ehti jo osallistua taisteluihin, osa oli sodan päättyessä vielä kotialueella perustamisvaiheessa. Sotasaaliina saatiin erilaisia tykkejä yhteensä ehkä noin 140 kpl. Ainakin seuraavat kenttätykit on luetteloitu: 25 kpl 76K/36 kanuunoita, 37 kpl 76RK/27 kanuunoita ja 21 kpl 122H/10 haupitseja. Osa näistä käytettiin välittömästi rintamajoukkojen kalustovajauksen täydentämiseen, pääosa uusien tykistöjoukkojen perustamiseen.

Sodan kuluessa suoritettiin myös eräitä tykistöjoukkojen uudestijärjestelyjä ja kaluston vaihtoja. Merkittävin tällainen oli ehkä KTR 14:n asteettainen muodostaminen. Kun Ryhmä Talvelalle oli joulukuun alkupäivinä saatava kiireellisesti tykistöä, siirrettiin sen käyttöön seuraavat yksiköt: Ylipäällikön reservinä olevasta 6.D:sta III/KTR 6, jonka kalustona oli 8 kpl 76K/02 ja 4 kpl 76K/22 kanuunoita, 12.D:sta 5./KTR 12 (4 kpl 76LK/13), 13.D:stä 9./KTR 13 (4 kpl 76LK/13) sekä PohjKarjR:stä 4.ErPtri (4 kpl 76LK/13). Näin kerätystä Ryhmä Talvelan tykistöstä muodostettiin sitten sodan loppuvaiheessa KTR 14, jonka kokoonpano oli seuraava: III/KTR 6 muuttui nimeltään I/KTR 14:ksi, II/KTR 14:n muodostivat edellämainitut erilliset ptrit, joille vaihdettiin kalustoksi sotasaaliina saadut 122H/10 haupitsit ja Kotijoukoissa ryhdyttiin perustamaan III/KTR 14:ää, joka sai kalustokseen 12 kpl Belgiasta ostettuja 120H/13 haupitseja. Tämä psto ei ehtinyt rintamalle ennen sodan loppumista.

Talvisodassa kärsittiin myös kalustomenetyksiä. Kirjoittajan

tiedossa on ainakin kaksi tapausta Karjalan kannakselta: 13. 2. 40 menetti RaskPsto 2 koko tykkikalustonsa 10 kpl 150H/14(J) ja I/KTR 21:n yksi ptri 2. 3. 40 koko kalustonsa 4 kpl 76K/36 kanuunoita. Molemmissa tapauksissa murtautuivat vihollisen panssarit yllättäen tuliasemiin, josta tykkejä ei saatu pois.

Tykistöjoukot ja niiden tykkikalusto sodan päättyessä

Sodan päättyessä 13. 3. 1940 kuului rintamajoukkoihin kevyttä tykistöä 13 rykmenttiä, joissa oli yhteensä 37 pstoa ja näiden lisäksi 3 erillistä pstoa ja 5 erillistä ptria. Raskas tykistö käsitti 4 pstoa ja yhden erillisen ptrin. (Erillisenä toimivia ptreita oli

76K/36. Neuvostoliittolaista valmistetta. Oli käytössä vain 20—30 kappaletta. Paino tuliasemassa 1,6 tonnia. Tykillä oli kevyen kenttätykistön suurin kantama, 13,1 km.

Captured Soviet 76 mm Cannon M36.

oikeastaan 2, nimittäin 1.ErRaskPtri (105K/34) ja 3.ErRaskPtri (152H/17). Viimemainittu oli RaskPsto 4:n ptri, mutta oli toiminut jo joulukuun alusta alkaen erillisenä IV AK:n alueella.) Näissä rintamajoukoissa oli yhteensä 432 kevyttä ja 52 raskasta tykkiä. Perustamisvaiheessa kotialueella oli sodan päättyessä 5 kevyttä ja 3 raskasta pstoa sekä yksi järeä ptri. Näissä joukoissa oli yhteensä 52 kevyttä, 32 raskasta ja 4 järeää tykkiä. Talvisodan kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto 13. 3. 1940 ilmenevät **taulukosta 1 (tilanne 13. 3. 1940).**

Ampumatarviketilanne

Talvisodan alkaessa oli varikoissa kenttätykistön a.tarvikkeita kevyelle tykistölle keskimäärin noin 750 laukausta ja raskaalle tykistölle keskimäärin noin 500 laukausta tykkiä kohti.[6] Tulitoimintanormien mukaan nämä a.tarvikemäärät olisivat riittäneet vain muutamaksi päiväksi. Tykistö sai kuitenkin ohjeen olla tulenkäytössä äärimmäisen pidättyväinen ammuksien säästämiseksi.

Jo tammikuun puolivälistä alkaen, jolloin rauhanajan varastot alkoivat olla loppuunkäytetyt, joutui a.tarvikehuolto toimimaan sananmukaisesti »kädestä suuhun» -tilanteessa, koska oltiin yksinomaan kotimaassa vähitellen alkavan tuotannon ja vähäisen ulkomaisen tuonnin varassa. Varikoissa oli enää päivittäin keskimäärin vain noin parin päivän kulutusta vastaava tärkeimpien tykkimallien a.tarvikemäärä. Jokin onnettomuus tuotantolaitoksissa tai varikoissa tai rautatiekuljetusten vakava häiriytyminen olisi riittänyt aikaansaamaan kohtalokkaan pysähdyksen koko a.tarvikehuollossa. Yksi niistä argumenteista, joiden perusteella Ylipäällikkö tarmokkaasti pyrki vihollisuuksien lopettamiseen, oli varmaankin tykistön katastrofaalinen a.tarviketilanne.

Näinä päivinä muistettiin rintamalla pääministeri A. K. Cajanderin syyskesällä 1939 pitämää puhetta, jossa hän onnitteli Suomen kansaa siitä, ettei turhaan oltu käytetty kansakunnan varoja suuriin sotatarvikehankintoihin.

Tuskin olivat aseet rintamilla vaienneet, kun sotilasjohtomme ryhtyi tarmokkaisiin toimenpiteisiin maamme uhatun itsenäisyyden turvaamiseksi.

Uuden rajamme tuntumaan ryhdyttiin rakentamaan uutta puolustusasemaa, jonka kiinteäksi tykistöpuolustukseksi perustettiin 6 linnoituspatteristoa. Ne saivat kalustokseen pääasiassa vanhoja jäykkälavettisia sekä kotimaassa jo olleita että Ranskasta ostettuja »Niukkasen hyppyheikkejä» yhteensä 165 kpl.[7]

Talvisodan kokemusten perusteella katsottiin välttämättömäksi lisätä raskasta tykistöä, mutta mistä tykkejä saataisiin, siinä pulma. Suurpoliittisten suhdanteiden muuttuminen toi kuitenkin ongelmaan ratkaisun. Saksasta saatiin jo syyskesällä 1940 ensimmäiset tykki- ja a.tarvikelähetykset, nimittäin 48 kpl 150H/40 haupitseja ja 48 kpl 105K/29 kanuunoita ja näille merkittävät määrät a.tarvikkeita. Näiden lisäksi saatiin myöhemmin 132 kpl 155H/17 haupitseja ja 20 kpl 120K/78-31 kanuunoita. Edellämainitut tykit, joista viimeiset saapuivat maahan vasta kesällä 1944, muodostivatkin sitten raskaan tykistömme kaluston rungon. A.tarviketilanteen parantamiseksi pidettiin jo hyvään vauhtiin päässyttä tuotantoa jatkuvasti käynnissä. A.tarvikkeita ja erikoisesti niiden puolivalmisteita ja raaka-aineita ostettiin merkittäviä määriä Saksasta ja Ruotsista. Varikkoihin virtasi jo näihin aikoihin lähes 50 000 laukausta kuukaudessa, joka ei kuitenkaan merkinnyt enempää kuin karkeasti laskien 50—70 ls:ta tykkiä kohti. Jatkosodan alkaessa oli varikoissa kuitenkin jo erilaisia a.tarvikkeita yhteensä noin 2,8 milj. laukausta.[9]

150H/40. Jatkosodan alkuvuosien yleisin raskas haupitsi. Saksalaista valmistetta. Paino tuliasemassa 5,2 tonnia. Kantama 13,3 km.

150 mm Howitzer M40, German origin. The most common heavy howitzer 1941—1942.

105K/29. Ranskalaista valmistetta. Jatkosodan yleisin raskas kanuuna. Paino tuliasemassa 2,9 tonnia, kantama 14,4 km. H u o m : Sotien aikana tykki oli varustettu puisilla teräsvannepyörillä eikä ollut moottorivetokelpoinen. Kuvassa sodan jälkeen modernisoitu tykki.
105 mm Cannon M29, French origin. The most common heavy cannon of the Finnish Army 1941—1944.

Kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto sodan alkuvaiheessa

Sodan alkaessa kesä—heinäkuun vaihteessa 1941 käsittivät kenttätykistöjoukot yhteensä 77 pstoa, joista 54 kevyttä, 20 raskasta ja 3 järeää sekä lisäksi 4 erillistä ptria.[10] Tämä kenttätykistö jakautui:

Päämajan tykistöreserviin, johon kuului 3 kevyttä, 4 raskasta ja 3 järeää pstoa, yksi erillinen järeä ptri sekä yksi rautatieptri.

Armeijakuntien tykistöreserviin, johon kuului yhteensä 6 raskasta pstoa.

Divisioonien orgaaniseen tykistöön, yhteensä 16 kenttätykistörykmenttiä, joissa yhteensä 48 kevyttä pstoa sekä lisäksi 10 erillistä raskasta pstoa.

Prikaatien orgaaniseen tykistöön, johon kuului yhteensä 3 kevyttä pstoa ja yksi erillinen kevyt ptri (RatsPtri).

Petsamon suunnalle oli varattu yksi kevyt ptri (PetsPtri).

Näissä kenttätykistöjoukoissa oli yhteensä 919 tykkiä, joista keveitä 656, raskaita 232 ja järeitä 31.

Kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto sodan alkuvaiheessa ilmenevät **taulukosta 3 (tilanne 10. 7. 1941).**

Kenttätykistörykmenttien pstot olivat perinteisesti kalustoltaan sekapstoja. Poikkeuksen tästä tekivät alunperin päämajan reservidivisiooniksi suunniteltujen 1., 15. ja 19.D:n rykmentit KTR 5, KTR 12 ja KTR 10, joiden yksinomaisena kalustona olivat amerikkalaiset 75K/17 kanuunat. Divisioonien erilliset raskaat pstot olivat kalustoltaan myös sekapstoja. Kaikilla muilla erillisillä pstoilla oli homogeeninen kalusto.

Tykistöjoukkojen järjestelyjä ennen kesäkuuta 1944

Sodan kuluessa suoritettiin tykistössä monia organisatoorisia- ja

kalustojärjestelyjä. Näistä mainittakoon merkittävimpinä seuraavat:

20. 1. 1942 lakkautetun 19.D:n tykistörykmentin, KTR 10:n pstoista muodostettiin kolme erillistä pstoa. Samalla II/KTR 10:lle vaihdettiin raskas kalusto. Maaliskuussa 1944 muutettiin näiden pstojen nimet siten, että I/KTR 10:stä tuli KevPsto 22, II/KTR 10:stä RaskPsto 20 ja III/KTR 10:stä KevPsto 24. Samalla nämä pstot liitettiin Päämajan tykistöreserviin.

2. 2. 1943 lakkautetun 12.D:n tykistörykmentin, KTR 7:n I psto alistettiin 3.Pr:lle ja sai nimekseen 1. 2. 1944 KevPsto 23. Rymentti paitsi em. I Psto alistettiin 15.Pr:lle. Samalla vaihdettiin III Pstolle raskas kalusto.

Lapissa toimivan RajaJPr:n tykistöä vahvennettiin muodostamalla 1. 5. 1944 PetsPtrista ja LinnPsto 6:sta KevPsto 17.

Vuoden 1944 alussa perustetut uudet prikaatit saivat oman orgaanisen tykistönsä, joka käsitti kevyen ja raskaan erillisen pston. Tätä varten perustettiin:

19.Pr:lle KevPsto 19 ja RaskPsto 39
20.Pr:lle KevPsto 20 ja RaskPsto 40
21.Pr:lle KevPsto 21 ja RaskPsto 41

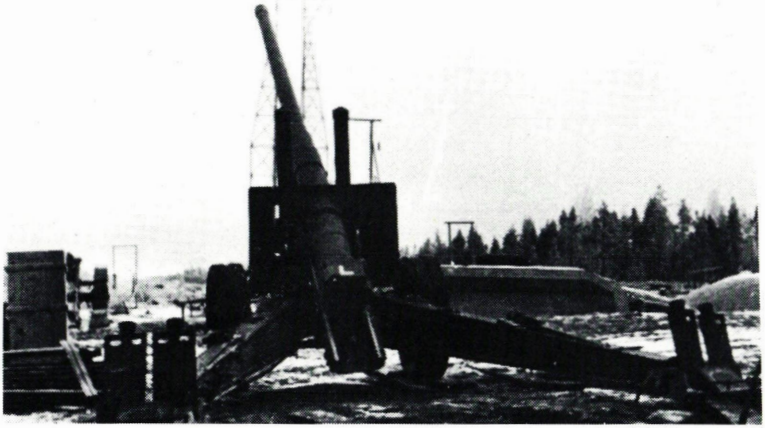
Kun raskaan tykistön tulen »kysyntä» oli jatkuvasti kasvanut ja kun Saksasta oli saatavissa sopivaa kalustoa, päätti Tykistöntarkastaja vaihtaa tykistörykmenttien yhden pston kevyen kaluston raskaaksi kuitenkin siinä tahdissa kun sopivaa kalustoa saatiin maahan ja niille varatuksi riittävästi a.tarvikkeita. Vuoden 1944 kesäkuun alkuun mennessä olikin tämä kaluston vaihto ehditty suorittaa jo 12 rykmentissä.[11] Tällä toimenpiteellä kasvoi raskaiden pstojen suhteellinen osuus kenttätykistössä merkittävästi.

Kun kenttätykistömme kantamat olivat suurimmalta osalta suhteellisen lyhyitä, oli kauaskantoisen tykistön tarve ilmeinen. Tässä tarkoituksessa ostettiin Saksasta vuoden 1944 alkupuolella neuvostoliittolaista alkuperää olevia 122K/31 kanuunoita ja 152H/37 haupitseja. Edellisten kantama oli 21 km ja jälkimmäisten 16,4 km. 122K/31:llä varustettiin 3 erillistä ptria, nimittäin MtRaskPtrit 4,

155H/17. Sodan loppuvaiheen yleisin raskas haupitsi. Ranskalaista alkuperää. Paino tuliasemassa 3,6 tonnia, kantama 11 km.

155 mm Howitzer M17, French origin.

122K/31. Neuvostoliittolaista valmistetta. Paino tuliasemassa 7,1 tonnia, kantama 21 km. Kenttätykistön kauaskantoisin tykki. Niitä oli käytössä kesällä 1944 muutama kappale.

122 mm Cannon M31, Soviet origin. Captured by the Germans and sold for the Finnish Army. Only some were used in 1944.

5 ja 6. Varsinaisia kaukotehtäviä varten varustettiin 152H/37-kalustolla niinikään kolme erillistä ptria, nimittäin MtRaskPtrit 1, 2 ja 8. Kaukotehtäviä varten perustetut ptrit eivät kuitenkaan saaneet mitään erikoista aikaan. Ensimmäisenä valmistunut 5.Mt RaskPtri ehti toimia jonkun aikaa Karjalan kannaksella 10.D:n lohkolla, mutta se jäi venäläisten suurhyökkäyksen jalkoihin ja menetti koko kalustonsa. Kun rannikon puolustuksessa kaivattiin liikkuvaa raskasta tykistöä, alistettiin MtRaskPtrit 4, 6 ja 8 rannikkotykistölle.

Pstojen perinteinen sekakalusto-kokoonpano oli sodan kuluessa aiheuttanut monenlaisia hankaluuksia kuten a.tarviketäydennyksessä, kaluston huollossa ja henkilökunnan koulutuksessa, mutta ennen kaikkea pston ampumateknillisessä johtamisessa. Näiden hankaluuksien poistamiseksi ryhdyttiin vähitellen »homogenisoimaan» pstojen kalustoa suorittamalla kalustosiirtoja. Tässä yhteydessä otettiin rintamakäyttöön myös uusia kotimaisia 105H/37 haupitseja. Niillä varustettiin kevääseen 1944 mennessä 7 erillistä kevyttä pstoa. Ne osoittautuivat hyvin käyttökelpoisiksi »sotatykeiksi».

Kevääseen 1944 mennessä oli jo noin 60 % keveistä ja noin 80 % raskaista pstoista varustettu homogeenisella kalustolla.

Kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto 9. 6. 1944

Edellä selostettujen toimenpiteiden jälkeen käsitti kenttätykistö kevätkesällä 1944 yhteensä 86 pstoa, joista 46 kevyttä, 37 raskasta ja 3 järeää sekä 5 erillistä ptria.[10] Se jakautui:

P ä ä m a j a n t y k i s t ö r e s e r v i i n 8 kevyttä, 6 raskasta ja 3 järeää pstoa, 2 erillistä ptria (5.MtRaskPtri ja 10.ErJärPtri) sekä 2 rautatieptria

A r m e i j a k u n t i e n t y k i s t ö r e s e r v i i n yhteensä 6 rasrasta pstoa

D i v i s i o o n i e n o r g a a n i s e e n t y k i s t ö ö n, joka käsitti 14 kenttätykistörykmenttiä, joissa oli yhteensä 32 rykmentin pstoa

ja lisäksi 8 erillistä raskasta pstoa

Prikaatien orgaaniseen tykistöön, yhteensä 6 kevyttä ja 5 raskasta pstoa sekä RatsPtri.

Näissä kenttätykistöjoukoissa oli 1047 tykkiä, joista 562 kevyttä ja 448 raskasta sekä 37 järeää.

Tykistöjoukot ja niiden tykkikalusto keväällä 1944 ilmenevät **taulukosta 3 (tilanne 9. 6. 1944).**

Tapahtumat kesällä 1944

Noin 2½ vuotta kestänyt suhteellisen rauhallinen asemasotavaihe päättyi venäläisten suurhyökkäykseen, joka alkoi Karjalan kannaksella 9. 6. 1944. Tähän hyökkäykseen osallistuneiden valtavien panssari- ja ilmavoimien määrä sekä ennen näkemätön kaikkien aselajien yhdistetty tulivoima yllätti suomalaiset. Näin alkoi kesän 1944 vetäytymis- ja torjuntataistelujen vaihe kaikilla rintamilla, joka päättyi sitten aselevon solmimiseen 4. 9. 1944.

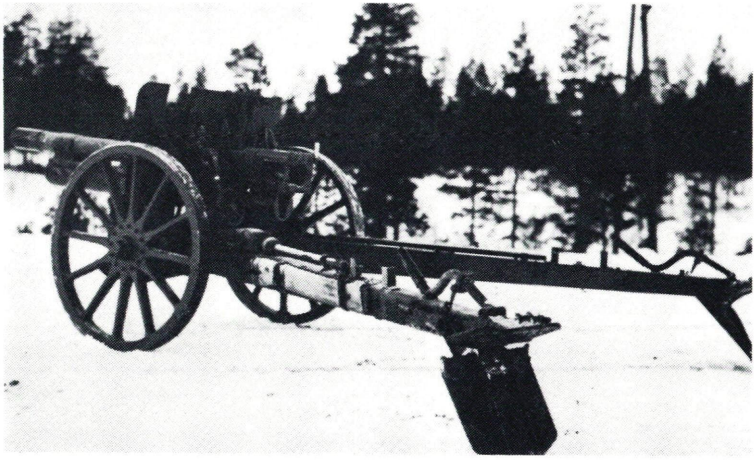
Vetäytymisvaiheessa kärsi kenttätykistö pahoja kolhuja. Se menetti Karjalan kannaksella 122, Aunuksen kannaksella 138 ja Maaselän kannaksella 10 tykkiä eli yhteensä 270 erilaista tykkiä. Tämän lisäksi oli vetäytymis- ja torjuntavaiheen aikana vaurioitunut vihollisen tulesta 54 tykkiä.[12] Näiden kalustomenetysten suuruusluokan tajuamiseksi todettakoon, että ne lukumääräisesti vastasivat 27 pston kalustomäärää. Menetetyistä tykeistä oli kuitenkin huomattava osa linnoitustykistön kalustoa sekä etulinjan suorasuuntaus- ja sulkutykkejä (76RK/27), jotka eivät orgaanisesti kuuluneet kenttätykistöön. A.tarvikkeita, joita ei ehditty ajoissa evakuoida, menetettiin vähän yli 100 000 laukausta.[12]

Kalustomenetykset olivat siis huolestuttavan suuret, mutta reservikalustoa oli kuitenkin niin paljon käytettävissä — sitä saatiin tähän hätään myös Saksasta — että menetykset voitiin korvata. Kaluston täydennystoiminta oli niin nopeaa ja joustavaa, että joukoille voitiin jopa taistelujen kestäessäkin toimittaa uudet tykit menetettyjen tilalle. Nämä kiireellisissä tapauksissa improvisoidut

152H/37. Kauaskantoisin raskas haupitsi. Neuvostoliittolaista alkuperää. Paino tuliasemassa 7,1 tonnia, kantama 16,4 km.

152 mm Howitzer M37, Soviet origin.

105H/37. Kotimaista valmistetta. Tuli rintamakäyttöön vuosina 1943—1944. Paino tuliasemassa 1,9 tonnia. Kantama 11,8 km.

105 mm Howitzer M37, constructed and manufactured in Finland. Employed in front action in 1943—1944.

kalustotäydennykset lisäsivät jossain määrin kalustokirjavuutta.

Tykistöjoukot ja niiden tykkikalusto vetäytymis- ja torjuntavaiheen lopulla, jolloin joukkojen ja kaluston uudestijärjestelyjä ei ollut vielä suoritettu, ilmenevät **taulukosta 3 (tilanne 15. 7. 1944)**.[10]

Tykistöjoukot ja niiden tykkikalusto sodan päättyessä

Taistelutoiminnan rauhoituttua syyskesällä, suoritettiin koko kenttätykistössä tykkien kuntoa koskevat tarkastukset. Niiden perusteella poistettiin käytöstä huonokuntoiset tykit, jotka korvattiin kunnossaolevilla. Kaluston vaihdoilla pyrittiin myös a.tarviketäydennyksen rationalisointiin. Järeässä tykistössä suoritettiin myös merkittäviä, periaatteellista laatua olevia uudestijärjestelyjä. Kaikki kolme järeää pstoa lakkautettiin ja niiden tilalle perustettiin 6 kaksitykkistä järeää erillista ptria.

Vihollisuuksien sitten 4. 9. 1944 päättyessä oli koko kenttätykistömme hyvässä kunnossa ja varustettuna käyttökelpoisella tykkikalustolla. Se käsitti nyt yhteensä 85 pstoa, joista 47 kevyttä ja 38 raskasta sekä lisäksi 2 erillistä raskasta ja 7 erillistä järeää ptria, 2 rautatieptria ja perinteisen RatsPtrin. Näissä kenttätykistöjoukoissa oli yhteensä 1025 tykkiä, joista keveitä 594, raskaita 431 ja järeitä 19. Tykistöjoukot ja niiden tykkikalusto vihollisuuksien päättyessä 4. 9. 1944 ilmenevät **taulukosta 3 (tilanne 4. 9. 1944)**.[10]

Taulukko 3

Kenttätykistöjoukot ja niiden tykkikalusto Suomen sodassa 1941—1945

Tykistö-yksikkö	Tilanne 10. 7. 1941			Tilanne 9. 6. 1944			Tilanne 15. 7. 1944			Tilanne 4. 9. 1944		
	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde
KTR 1												
I/KTR 1	76K/02	8	4.D	76K/02	12	1.D	76K/02	12	4.D	76K/02	12	4.D
	122H/09-40	4										
II/KTR 1	76K/02	8	4.D	76K/02	12	4.D	76K/02	12	4.D	76K/02	12	4.D
	122H/09-40	4										
III/KTR 1	76K/02	8	4.D	152H/09-30	12	4.D	152H/09-30	12	4.D	152H/09-30	12	4.D
	122H/09-40	4										
KTR 2												
I/KTR 2	76K/02	8	7.D	76K/02	8	7.D	76K/02	8	7.D	76K/02	8	7.D
	114H/18	4		122/10-30	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4	
II/KTR 2	76K/02	8	7.D	76K/02	8	7.D	76K/02	8	7.D	76K/02	8	7.D
	114H/18	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4	
III/KTR 2	76K/02	8	7.D	155H/17	12	7.D	155H/17	12	7.D	155H/17	12	7.D
	144H/18	4										
KTR 3												
I/KTR 3	76K/02	8	5.D	76K/02-30	8	5.D	76K/02-30	8	5.D	76K/02	8	5.D
	122H/10	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4		76K/02-30	4	
II/KTR 3	76K/02	8	5.D	76K/02-30	8	5.D	76K/02	8	5.D	122H/10-30	12	5.D
	122H/10	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4				
III/KTR 3	76K/02	8	5.D	155H/17	12	5.D	120K/78-31	7	5.D	120K/78-31	8	5.D
	122H/10	4					152H/17	2		152H/17	4	
KTR 4												
I/KTR 4	76K/36	8	11.D	155H/17	12	11.D	155H/17	12	2.D	155H/17	12	11.D
	114H/18	4										
II/KTR 4	76K/02	8	11.D	76K/02	8	11.D	76K/02	8	11.D	76K/02	8	11.D
	114H/18	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4	
III/KTR 4	76K/02	8	11.D	76K/02	8	11.D	76K/02	8	11.D	76K/02	8	11.D
	114H/18	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4	

Tykistö-yksikkö	Tilanne 10. 7. 1941			Tilanne 9. 6. 1944			Tilanne 15. 7. 1944			Tilanne 4. 9. 1944		
	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde
KTR 5												
I/KTR 5	75K/17	12	1.D	155H/17	12	1.D	155H/17	12	1.D	155H/17	12	1.D
II/KTR 5	75K/17	12	1.D	122H/10-30	12	1.D	122H/10-30	12	1.D	122H/10-30	12	1.D
III/KTR 5	75K/17	12	1.D	75K/17	12	1.D	75K/17	12	21.Pr	75K/17	12	1.D
KTR 7												
I/KTR 7	76K/02	8	12.D	(16.1. 42 — 1. 2. 44: KevPsto/3.Pr ja 1. 2. 44 alkaen KevPsto 23)								
	122H/09-40	4										
II/KTR 7	76K/02	8	12.D	76K/02-30	8	15.Pr	76K/02-30	8	15.Pr	76K/02	12	15.Pr
	122H/09-40	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4				
III/KTR 7	76K/02	8	12.D	152H/09-30	12	15.Pr	152H/09-30	6	15.Pr	152H/09-30	12	15.Pr
	122H/09-40	4										
KTR 8												
I/KTR 8	84K/18	12	17.D	84K/18	8	17.D	84K/18	12	17.D	84K/18	12	17.D
				122H/10-30	4							
II/KTR 8	84K/18	12	17.D	155H/17	12	17.D	155H/17	12	17.D	155H/17	12	17.D
III/KTR 8	84K/18	12	17.D	84K/18	8	17.D	84K/18	8	17.D	122H/10-30	12	17.D
				122H/10-30	4		122H/10-30	4				
KTR 9												
I/KTR 9	76K/02	8	10.D	76K/02-30	8	10.D	76K/02	9	RvPr	76K/02	12	10.D
	122H/10	4		76K/02	4		76K/02-30	3				
II/KTR 9	76K/02	8	10.D	76K/02-30	8	10.D	76RK/27	12	10.D	76K/02	9	10.D
	122H/10	4		76K/02	4					76K/02-30	3	
III/KTR 9	76K/02	8	10.D	122H/10-30	12	10.D	105H/33	12	10.D	105H/33	12	10.D
	122H/10	4										
KTR 10												
I/KTR 10	75K/17	12	19.D	KTR 10		Katso KevPsto 22						
II/KTR 10	75K/17	12	19.D	hajotettiin		Katso RaskPsto 20						
III/KTR 10	75K/17	12	19.D	20. 1. 42		Katso KevPsto 24						

KTR 11												
I/KTR 11	76K/02	8	8.D	76K/02	8	15.Pr	76K/02	8	5.D	76K/02	8	5.D
	122H/10	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4		76K/02-30	4	
II/KTR 11	76K/02	8	8.D	76K/02-30	8	5.D	76K/02	8	8.D	122H/10-30	12	5.D
	122H/10	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4				
III/KTR 11	76K/02	8	8.D	155H/17	12	8.D	155H/17	12	8.D	155H/17	12	8.D
	122H/10	4										
KTR 12												
I/KTR 12	75K/17	12	15.D	75K/17	12	15.D	75K/17	12	15.D	75K/17	12	15.D
II/KTR 12	75K/17	12	15.D	152H/09-30	12	15.D	152H/09-30	12	19.Pr	152H/09-30	12	15.D
III/KTR 12	75K/17	12	15.D	122H/10-30	12	15.D	122H/10-30	12	15.D	122H/10-30	12	15.D
KTR 14												
I/KTR 14	76K/02	8	6.D	75K/17	12	6.D	75K/17	12	6.D	75K/02	12	6.D
	122H/10-30	4										
II/KTR 14	76K/02	8	6.D	122H/10-30	12	6.D	122H/10-30	12	6.D	122H/10-30	12	6.D
	122H/10-30	4										
III/KTR 14	75K/01	4	6.D	155H/17	12	6.D	155H/17	12	6.D	155H/17	12	6.D
	76K/02	4										
	122H/10-30	4										
KTR 15												
I/KTR 15	76K/36	8	2.D	76K/36	12	2.D	76K/36	12	2.D	76K/36	12	2.D
	114H/18	4										
II/KTR 15	75K/17	8	2.D	114H/18	12	2.D	114H/18	12	2.D	105H/37	4	2.D
	114H/18	4								114H/18	8	
III/KTR 15	75K/17	8	2.D	75K/17	12	2.D	76RK/27	12	2.D	76RK/27	12	2.D
	114H/18	4										
KTR 16												
I/KTR 16	76K/02	8	3.D	76K/36	8	3.D	76K/36	8	3.D	76K/36	8	3.D
	122H/10-30	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4		76K/02	4	
II/KTR 16	76K/02	8	3.D	76K/02	8	3.D	76K/02	8	2.D	122H/10-30	12	3.D
	122H/10-30	4		122H/10-30	4		122H/10-30	4				
III/KTR 16	76K/36	8	3.D	155H/17	12	3.D	155H/17	12	3.D	155H/17	12	3.D
	75K/40	4										

Tykistö-yksikkö	Tilanne 10. 7. 1941			Tilanne 9. 6. 1944			Tilanne 15. 7. 1944			Tilanne 4. 9. 1944		
	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde
KTR 18												
I/KTR 18	76K/02	8	14.D	76K/02	8	14.D	76K/02	12	14.D	76K/02	12	14.D
	120H/13	4		122H/10-30	4							
II/KTR 18	76K/02	8	14.D	76K/02	8	14.D	76K/02	4	14.D	76K/02	4	14.D
	120H/13	4		122H/10-30	4		122H/10-30	8		122H/10-30	8	
III/KTR 18	76K/02	8	14.D	107K/10	4	14.D	107K/10	4	14.D	107K/10	4	14.D
	120H/13	4		152H/09-30	8		152H/09-30	8		152H/09-30	8	
KTR 19												
I/KTR 19	76K/36	8	18.D	76K/36	12	15.D	76K/36	12	18.D	76K/36	12	18.D
	114H/18	4										
II/KTR 19	76K/02	8	18.D	122H/10-30	12	18.D	122H/10-30	12	18.D	122H/10-30	12	18.D
	114H/18	4										
III/KTR 19	76K/02	8	18.D	76K/02	12	18.D	76K/02-30	10	18.D	76K/02-30	8	18.D
	114H/18	4					76K/02	2		76K/02	4	
Kevyet patteristot ja -ptrit												
KevPsto 10	105H/41	12	1.D	105H/41	12	11.D	105H/37	12	7.D	105H/41	12	8.D
KevPsto 11	76RK/27	12	1.JPr	122H/38	12	21.Pr	122H/38	12	1.D	122H/38	12	21.Pr
KevPsto 12	76LK/13	12	RvPr	105H/37	12	RvPr	105H/37	12	RvPr	105H/37	12	RvPr
KevPsto 13	76RK/27	12	2.JPr	105H/37	12	II AK	105H/37	12	6.D	105H/37	12	4.D
KevPsto 14	76LK/13	12	VI AK	105H/37	12	19.Pr	105H/37	12	PsD	105H/37	12	19.Pr
KevPsto 15	76RK/27	12	17.D	Psto hajotettiin Hangon valtauksen jälkeen								
KevPsto 16	Perustettiin 10. 2. 43 TykK:n harj.pstoksi			75K/17	12	II AK	75K/17	12	3.D	75K/17	12	15.D
KevPsto 17	Perustettiin 5. 1. 44 yhdistämällä LinnPsto 6 ja PetsPtri			122H/10-30	12	7.VuorD	105H/33	12	RjPr	105H/33	12	RjPr
KevPsto 18	Perustettu 15. 2. 44			105H/37	12	5.D	105H/37	12	5.D	105H/37	12	8.D
KevPsto 19	Perustettu 13. 2. 44			105H/37	12	19.Pr	76K/02	12	19.Pr	76K/02	12	19.Pr
KevPsto 20	Perustettu 12. 4. 44			105H/33	12	8.D	76K/02	12	10.D	76K/02	12	20.Pr

KevPsto 21	Perustettu 1. 2. 44			105H/37	12	21.Pr	105H/37	12	21.Pr	105H/37	12	21.Pr
KevPsto 22	I/KTR 10:n nimi muutettu											
	1. 3. 44 KevPsto 22:ksi			75K/17	12	15.D	75K/17	12	15.D	75K/17	12	15.D
KevPsto 23	I/KTR 7:n nimi muutettu											
	1. 2. 44 KevPsto 23:ksi			76K/02	8	3.Pr	105H/33	12	17.D	105H/33	12	3.Pr
				122H/10-30	4							
KevPsto 24	III/KTR 10:n nimi muutettu											
	8. 3. 44 KevPsto 24:ksi			105H/37	12	2.D	105H/37	12	18.D	105H/37	12	3.D
PetsPtri	76RK/27	4	ErOsP	—			—			—		
RatsPtri	76LK/13	4	RvPr	76RK/27	6	RvPr	76RK/27	6	RvPr	76RK/27	6	RvPr
Raskaat pstot ja -ptrit												
RaskPsto 1	155H/17	12	11.D	155H/17	12	7.D	155H/17	12	17.D	152H/38	12	10.D
RaskPsto 2	150H/40	12	5.D	150H/40	12	5.D	150H/40	12	5.D	150H 40	12	5.D
RaskPsto 3	105K/34	12	7.D	105K/10	4	8.D	105K/10	4	5.D	105K/10	4	15.Pr
				105H/41	8		105H/41	8		105H/41	8	
RaskPsto 4	150H/06	12	7.D	152H/09-30	12	6.D	152H/09-30	12	1.D	152H/09-30	12	7.D
RaskPsto 5							105K/29	4	V AK	105K/29	4	17.D
							105K/34	8		105K/34	8	
RaskPsto 12	105K/29	12	15.D	105K/29	12	15.D	105K/29	12	PsD	105K/29	12	15.D
RaskPsto 13	150H/40	12	IV AK	150H/40	12	15.D	150H/40	12	2.D	152H/38	12	2.D
RaskPsto 14	150H/40	12	15.D	150H/40	12	PsD	150H/40	12	PsD	150H/40	12	PsD
RaskPsto 15	150H/40	12	IV AK	150H/40	12	IV AK	150H/40	8	1.D	150H/40	8	21.Pr
RaskPsto 16	105K/29	12	III AK	105K/29	12	3.D	105H/37	12	17.D	105H/37	12	10.D
RaskPsto 17	105K/29	12	VII AK	105K/29	12	2.D	105K/29	12	18.D	105K/29	12	4.D
RaskPsto 18	Perustettu 24. 1. 44			152H/37	12	2.D	152H/37	10	18.D	152H/37	12	3.D
RaskPsto 20	II/KTR 10:n nimi muutettu											
	18. 3. 44 RaskPsto 20:ksi			155H/17	12	2.D	155H/17	12	4.D	155H/17	12	4.D
RaskPsto 21	150H/15	8	8.D	152H/38	12	8.D	152H/38	8	8.D	152H/38	8	8.D
	105K/29	4					105K/29	4		105K/29	4	
RaskPsto 22	150H/15	8	4.D	152H/38	8	1.D	152H/38	8	4.D	152H/38	12	4.D
	105K/29	4		105K/29	4		105H/29	4				
RaskPsto 23	152H/09-30	8	12.D	Nimi muutettu RaskPsto 33:ksi 1. 2. 44							—	
	105K/29	4										

Tykistö-yksikkö	Tilanne 10. 7. 1941			Tilanne 9. 6. 1944			Tilanne 15. 7. 1944			Tilanne 4. 9. 1944		
	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde	Tykkimalli	Kpl	Alist.-suhde
RaskPsto 24	120K/78-31	8	5.D	120K/78-31	8	5.D	76KR/27	12	5.D	76RK/27	8	5.D
	152H/17	4		152H/17	4					105H/37	4	
RaskPsto 25	152H/17	8	10.D	152H/09-30	8	10.D	122H/09-40	10	10.D	155H/17	12	3.Pr
	120K/78-31	4		122H/38	4		122H/10-30	2				
RaskPsto 26	155H/17	8	18.D	155H/17	8	18.D	155H/17	8	18.D	155H/17	8	18.D
	120K/78-31	4		120K/78-31	4		120K/78-31	4		120K/78-31	4	
RaskPsto 27	155H/15	8	2.D	155H/15	8	2.D	155H/15	8	2.D	155H/15	8	2.D
	120K/78-31	4		120K/78-31	4		120K/78-31	4		120K/78-31	4	
RaskPsto 28	105K/13	8	7.D	105K/13	12	7.D	105K/13	8	7.D	105K/13	8	7.D
	150H/15	4					152H/37	4		152H/37	4	
RaskPsto 29	155H/15	8	14.D	155H/17	12	14.D	155H/17	12	14.D	155H/17	12	14.D
	107K/10	4										
RaskPsto 30	152H/10	4	11.D	152H/09-30	12	11.D	152H/09-30	12	11.D	152H/09-30	12	11.D
	152H/09-30	4										
	107K/10	4										
RaskPsto 33	Katso RaskPsto 23			152H/38	12	1.D	152H/38	12	17.D	152H/38	12	3Pr
RaskPsto 39	Perustettu helmikuussa 44			152H/37	12	19.Pr	152H/37	12	PsD	152H/37	12	15.D
RaskPsto 40	Perustettu helmikuussa 44			152H/37	12	8.D	152H/37	12	10.D	152H/37	12	20.Pr
RaskPsto 41	Perustettu helmikuussa 44			152H/38	12	21.Pr	122H/10-30	10	21.Pr	122H/10-30	10	21.Pr
							122H/09-40	2		122H/09-30	2	
1.MtRaskPtri										152H/37	4	10.D
2.MtRaskPtri										152H/37	4	11.D
4.MtRaskPtri							122K/31	4	10.D.	Alistettu RT:lle		
5.MtRaskPtri				122K/31	4	10.D	Kalusto jäi viholliselle 11. 6. 44					
6.MtRaskPtri							122K/31	4	10.D	—»—		
8.MtRaskPtri							152H/37	2	17.D	—»—		

Järeät pstot ja ptrit												
JärPsto 1	203H/17	8	17.D	155H/17	8	10.D	105K/34	8	RvPr	—		
JärPsto 2	203H/17	9	P M	Pston nimi muuttui 12. 7. 41 JärPsto 4:ksi ja alistettiin 15.D:lle								
JärPsto 3	203H/17	9	18.D	203H/17	9	5.D	203H/17	6	5.D	—		
JärPsto 4				203H/17	9	10.D	203H/17	7	17.D	—		
10.ErJärPtri	210H/17	3	19.D	210H/17	3	II AK	210H/17	3	II AK	210H/17	3	7.D
11.ErJärPtri										203H/17	2	5.D
12.ErJärPtri										203H/17	2	5.D
13.ErJärPtri										203H/17	2	15.D
14.ErJärPtri										203H/17	2	17.D
15.ErJärPtri										203H/17	2	10.D
16.ErJärPtri										203H/17	2	17.D
1.RautatPtri	152K/C-45	2	VI AK	152K/G-45	2	RTR2	152K/G-45	2	V AK	152K/G-45	2	V AK
2.RautatPtri	—		VI AK	152K/G-45	2	Laa.RPr	152K/G-45	2	VI AK	152K/G-45	2	VI AK

Katsaus ampumatarvikehuoltoon

Suomen armeijan taistelutoiminta jakautui sodan kuluessa kolmeen jaksoon. Ensimmäinen jakso, offensiivinen toiminta kaikilla rintamilla, ns. hyökkäysvaihe alkoi heinäkuussa 1941 ja kesti noin 6 kuukautta. Toinen jakso, torjunta- ja asemasotavaihe, joka alkoi vuoden 1942 alkupuolella ja kesti noin 2½ vuotta. Kolmas jakso, venäläisten yleishyökkäyksestä johtunut vetäytymis- ja torjuntavaihe alkoi kesäkuun alussa 1944 ja kesti noin 3 kuukautta.

Ensimmäisen jakson aikana oli koko kenttätykistön a.tarvikekulutus noin 2 milj. laukausta eli keskimäärin noin 330 000 laukausta kuukaudessa. Suurimmillaan se oli loka-marraskuussa, noin 525 000 laukausta kuukaudessa. Toisen jakson aikana oli tykistön tulitoiminta eräitä poikkeuksia lukuunottamatta suhteellisen vähäistä. Tämä johtui luonnollisesti sekä vihollisen että omien joukkojemme enimmäkseen passiivisesta hiljaiselosta. Tykistö oli sitäpaitsi saanut tiukat ohjeet ammusten säästämisestä. Suurimmat kuukausikulutukset olivat tänä aikana noin 50 000—60 000 laukausta. Venäläisten suurhyökkäyksen alettua ja suomalaisten joukkojen asetuttua torjuvaan puolustukseen sekavan vetäytymisvaiheen jälkeen Karjalan kannaksella, kiihtyi kenttätykistömme tulitoiminta ennen näkemättömän rajuksi. Koko kenttätykistö ampui kesän kolmen kuukauden aikana noin 1,2 milj. laukausta, keskimäärin siis noin 400 000 ja suurimmillaan noin 600 000 laukausta kuukaudessa.

Miten sitten näin valtava a.tarvikekulutus voitiin tyydyttää? Aikaisemmin olen maininnut, että sodan alkaessa käsittivät a.tarvikevarastomme noin 2,8 milj. laukausta ja kotimainen tuotanto oli noin 50 000 laukausta kuukaudessa. Jo sodan ensimmäisen jakson aikana hupenivat varastot uhkaavasti, koska kotimainen tuotanto peitti vain noin 15 % keskimääräisestä kuukausikulutuksesta. Saksasta suoritetut ostot, jotka koskivat pääasiassa raskaiden tykkien a.tarvikkeita eivät sanottavasti parantaneet tilannetta. Mutta toisen jakson aikana saatiin taas kootuksi tarpeelliseksi katsottuja a.tarvikereservejä.

Osittain raaka-aineiden ja puolivalmisteiden puutteen sekä monien muiden tuotantoa häiritsevien syiden vuoksi, mutta ennen kaikkea sotilaspoliittisen yleistilanteen optimistisen arvioinnin perusteella vähennettin tuotantoa asteittain sodan hiljaisen kauden jatkuessa. Vasta venäläisten yleishyökkäyksen alettua kesällä 1944 kiihdytettiin tuotanto taas huippulukemiin.[13]

Ampumatarvikevarastojen suuruutta sodan eri vaiheissa kuvaavat alla olevat laukausmäärät:[9]

1. 7. 1941	2 768 000	laukausta
1. 7. 1942	2 178 000	»
1. 7. 1943	2 226 000	»
1. 7. 1944	1 369 000	»
19. 9. 1944	2 122 000	»

A.tarviketilanne oli siis sodan alku- ja loppuvaiheen valtavasta kulutuksesta ja tuotannon osittaisesta supistamisesta vuoden 1943 aikana koko sodan ajan suhteellisen hyvä. Hyvin tajuttavana mittana a.tarvikkeiden riittävyydestä mainittakoon, että kun kenttätykistö käsitti noin 1000 tykkiä, merkitsi 2 milj. ammusta (hyvin karkeasti laskien) 2 000 laukausta tykkiä kohti.

Saksasta saatiin koko sodan ajan erilaisia a.tarvikkeita yhteensä noin 950 000 laukausta, niistä pääosa raskaita kaliipereja. Sieltä saatiin tämän lisäksi kotimaista a.tarviketuotantoa varten raaka-aineita ja puolivalmisteita, jotka olivat meille välttämättömiä. Näistä on erikoisesti mainittava erilaiset ruudit ja räjähdysaineet, joita kotimaan teollisuus ei pystynyt tuottamaan riittäviä määriä tai kaikkia tarvittavia laatuja.[14]

A.tarviketäydennys oli erikoisesti vilkkaan taistelutoiminnan aikana myös suuruusluokaltaan erittäin merkittävä kuljetuskysymys. Kun edellä mainitsin, että kesällä 1944 ammuttiin vilkkaimman taistelutoiminnan aikana noin 600 000 laukausta kuukaudessa, merkitsi se pyöreästi noin 18 000 tonnin a.tarvikekuljetuksia, johon tarvittiin 36 junaa, kussakin 30 ammuksilla kuormattua GB-tavaravaunua. Autokuljetuksina, sodanaikaisen autokannan huomioonottaen merkitsi tämän a.tarvikemäärän kuljetus noin 6 000 autokuormaa.

ERÄITÄ HAVAINTOJA

Organisaatiosta

Kenttätykistöjoukoista oli suhteellisen suuri osa erillisiä pstoja. Kun niiden määrä vielä lisääntyi sodan kuluessa, oli niitä viime vaiheessa lähes yhtä paljon kuin tykistörykmenttien orgaanisia pstoja. Erillisten pstojen suuri määrä teki mahdolliseksi muodostaa joustavasti tykistöllisiä painopisteitä halutuille suunnille vahvistamalla niillä yhtymien omaa orgaanista tykistöä. Näin muodostettujen monia pstoja käsittävien tykistöryhmien johtaminen jäi tavallisesti kuitenkin improvisoinnin varaan, tykistöllä kun ei ollut tätä tarkoitusta varten määrävahvuisia johtoelimiä. Mutta jo rauhanvuosina luotu tykistön yhteishenki ja yhtenäinen ajattelutapa korvasivat määrävahvuuksien puutteellisuuden ja kevensivät organisaatiota.

Ne tykistöjoukot, joiden kalustona oli järeät 203H/17 haupitsit olivat alunperin organisoidut pstoiksi, jotka käsittivät kolme 3-tykkistä ptria. Näiden järeiden haupitsien luonnolisimmiksi tehtäviksi olivat sodan kokemusten mukaan osottautuneet pistemaalien, kuten vahvasti varustettujen tulipesäkkeiden ynnä muiden kestolaitteiden tuhoaminen, jotka tehtävät voitiin parhaiten suorittaa jopa yhden tykin »tikkausammunnalla». Näin ollen, tämän kaluston tehtävän huomioonottaen ja kun järeät pstot muutenkin olivat osottautuneet kovin raskaiksi ja kömpelöiksi — tästä syystähän niillä oli kesän 1944 vetäytymisvaiheessa paljon kalustomenetyksiä — ne hajotettiin ja niistä muodostettiin 6 kaksitykkistä erillistä ptria.

Tykkikaluston kirjavuudesta

Tykkikalustomme oli mitä mielenkiintoisin kokoelma erilaisia tykkejä sekä alkuperänsä, rakenteensa, kaliiperinsa ja ominaisuuksiensa puolesta. Edustettuna oli vanhoista jäykkälavettisista

»hyppyheikeistä» alkaen huippumoderneihin malleihin. Tämä kirjavuus sai alkunsa jo Vapaussodassa ja lisääntyi Talvisodan aikana. Myöhemmin lisäsivät kirjavuutta Saksasta suoritetut hankinnat, sieltä kun saatiin paitsi saksalaista alkuperää olevia, myös heidän haltuunsa joutunutta ranskalaista, venäläistä ja osittain tshekkoslovakialaista kalustoa.

Taulukosta 4 ilmenee kenttätykistöjoukkojemme käytössä olleet tykkimallit sodissa 1939—1944 sekä niiden alkuperämaat ja tärkeimmät ominaisuudet. Taulukon mukaan oli joukkojen käytössä Talvisodan alkaessa 12 tykkimallia ja sodan päättyessä jo 21. Jatkosodan alkaessa oli käytössä 30 ja sodan päättyessä samoin 30 mallia.

Kenttätykistön kaliiperikysymyksestä

Kuten edellä on jo mainittu, vaati tykistöntarkastaja jo rauhan vuosina kenttätykistön varustamista vahvalla raskaalla tykistöllä. Hän ei kuitenkaan saanut monistakaan syistä suunnitelmiaan toteutetuksi. Sotilasasiantuntijain piirissä oltiin yleensä sitä mieltä, että kevyt tykistö on kenttätykistön pääase, koska se on hyvin liikuntakykyinen, mutta ennen kaikkea siksi, että sen suuri tulinopeus tekee mahdolliseksi riittävän suuren tulentiheyden ammuttaessa suojattomia eläviä maaleja. Raskaan tykistön päätehtävänä nähtiin varustettujen asemien ja niiden suojassa olevan elävän voiman tuhoaminen. Myös raskaan tykistön liikkuvuutta pidettiin epätyydyttävänä, se kun oli tähän aikaan yksinomaan hevosvetoista. Tärkeänä tekijänä oli myös kevyen ja raskaan tykistön ampumatarvikkeiden tuotantokustannusten huomattava ero. Niinpä läksimmekin sitten Talvisotaan sangen vaatimattomalla raskaalla tykistöllä. Mutta jo tämän lyhyen sodan kokemukset osoittivat selvääkin selvemmin raskaan tykistön murskaavan vaikutuksen kevyesti kaivautunutta elävää voimaa tulitettaessa. Tämän sai oma jalkaväkemme raskaasti kokea maatessaan hajonneissa taisteluhaudoissa ja poteroissa vihollisen raskaan tykistön tulessa.

Taulukko 4

Tietoja kenttätykistöjoukkojen käytössä olleesta tykkikalustosta sodissa 1939—1944

Tykkimalli	Alkuperä-maa	Mistä ostettu	Kantama km	Amm.paino (kg)	Tykin paino marssi/t.asem. (tonnia)	Lavetti ja ajolaite	Joukkojen käytössä oli:					
							1. 12. 39	13. 3. 40	10. 7. 41	9. 6.44	15. 7. 44	4. 9. 44
Kevyet tykit												
75K/01	Norja	Norja	9,6	6,4	1,9/1,0	Pa, T	—	12	4	—	—	—
75K/02	Ruotsi	Ruotsi	9,3	6,4	2,0/1,0	Pa, T	8	44	—	—	—	12
75K/17	USA	USA	10,6	6,3	2,2/1,3	Pu, T	—	—	124	72	60	48
75K/40	Ruotsi	Ruotsi	12,8	6,4	2,6/1,4	Ha, M	—	—	4	—	—	—
76K/02	Venäjä	[1])	7,6—10,7[4])	6,4	2,0/1,1	Pa, T	216	212	236	116	139	153
76K/02-30	NL	[2])	10,7	6,4	2,1/1,2	Pa, T	—	—	—	48	29	19
76K/22	Ranska	[3])	12,0	6,4	2,6/1,5	Pa, T	4	4	—	—	—	—
76K/23	»	[3])	12,0	6,5	2,6/1,4	H, T	4	4	—	—	—	—
76K/36	NL	Sotasaalis	13,1	6,4	2,8/1,6	Ha, M	—	20	28	32	32	32
76LK/13	Venäjä	[3])	7,0	6,4	1,2/0,8	Pa, T	70	62	28	—	—	—
76RK/27	NL	Sotasaalis	8,0	6,4	1,6/0,8	Pa, M	—	12	40	6	42	26
84K/18	Englanti	Englanti	10,7	8,2	2,0/1,3	Pu, M	—	—	36	16	20	12
87K/95	Venäjä	[3])	7,9	8,3	2,1/1,0	J	8	8	—	—	—	—
105H/33	Saksa	Saksa	11,8	14,8	2,7/2,1	Ha, M	—	—	—	12	36	36
105H/37	Suomi	Kotim.	11,8	14,9	2,5/1,9	Ha, T	—	—	—	84	94	92
105H/41	T-slov.	Saksa	12,2	16,0	2,6/1,9	Ha, T	—	—	12	20	8	20
105VH/10	Ruotsi	Ruotsi	6,5	14,8	2,2/1,0	Pa, T	—	4	—	—	—	—
114H/18	Englanti	Engl. ja Esp.	5,6—7,5[5])	15,3	2,1/1,4	Pa, T	—	24	48	12	12	8
120H/13	Belgia	Belgia	6,7	20,4	2,5/1,5	Pa, T	—	12	12	—	—	—
122H/38	NL	Saksa[2])	12,0	21,8	2,8/2,3	H, M	—	—	—	16	12	12

122H/09-30	NL		8,7						—	—	—	2
122H/09-40	NL		8,7						24	—	12	—
122H/10	Venäjä	[1]	6,6	21,8	2,5/1,5	Pa, T	68	84	36	—	—	—
122H/10-30	NL		8,7						24	136	116	130
122H/09	Venäjä		6,6						—	—	—	—
Raskaat tykit												
105K/10	Ranska	Ranska	12,0	14,9	3,1/2,5	Pa, T	—	—	4	4	4	4
105K/13	»	»	12,0	14,9	2,8/2,3	Pa, T	—	12	8	12	8	8
107K/10	»	»	13,6	15,4	2,4/2,2	Pa, T	10	—	—	4	4	4
107K/13	»	»	13,6	15,4	2,4/2,2	Pa, T	—	—	8	—	—	—
107K/77	Venäjä	[3]	8,3	16,4	? /2,5	J	4	4	—	—	—	—
105K/29	Ranska	Saksa	14,4	16,4	3,4/2,9	H, T	—	—	48	40	36	32
105K/34	Ruotsi	Ruotsi	16,2	15,5	4,8/4,0	Ha, M	—	12	12	—	16	8
120K/78-31	Ranska	Saksa	12,2	18,9	3,5/3,1	Pa, T	—	—	20	16	15	16
150H/06	Ruotsi	Ruotsi	6,5	42,0	2,8/2,4	Pa, T	—	12	12	—	—	—
150H/14(J)	Japani?	[3]	6,5	42,0	3,0/2,6	Pa, T	12	—	—	—	—	—
150H/15	T-slov.	Saksa	11,5	42,0	6,4/5,6	Pa, T	—	—	12	—	—	—
150H/40	Saksa	Saksa	13,3	43,5	6,3/5,2	Ha, M	—	—	48	48	44	32
152H/09-30	NL	[2]	9,5	40,0	3,6/3,0	Pa, M	—	—	12	76	62	56
152H/10	Venäjä	[3]	7,5	40,9	2,5/2,2	Pa, T	8	8	4	—	—	—
152H/17	Ranska	[3]	10,3	40,9	4,5/3,6	Pa, T	12	12	12	4	2	4
152H/37	NL	[2]	16,4	43,7	7,9/7,1	Ha, M	—	—	—	36	42	48
152H/38	NL	[2]	12,0	39,2	4,5/4,1	Ha, M	—	—	—	44	28	56
155H/15	Ranska	Ranska	9,5	43,6	3,9/3,0	Pa, T	—	12	16	8	8	8
155H/17	Ranska	Saksa	11,0	43,6	4,1/3,6	Pa, T	—	—	20	148	128	128
Järeät tykit												
203H/17	USA	USA	9,5	90,0	10,0/8,7	Pa, T	—	—	26	26	21	12
210H/17	Saksa	Ruotsi	9,0	95,0	11,0/9,5	Pa, T	—	—	3	3	3	3
152K/77	Venäjä	[3]	9,3	43,0	3,8/3,2	J	—	12	—	—	—	—

Tykkimalli	Alkuperä-maa	Mistä ostettu	Kantama km	Amm.paino (kg)	Tykin paino marssi/t.asem. (tonnia)	Lavetti ja ajolaite	Joukkojen käytössä oli:					
							1. 12. 39	13. 3. 40	10. 7. 41	9. 6.44	15. 7. 44	4. 9. 44
122K/31	NL	Saksa	21,0	25,0	7,8/7,1	Ha, M	—	—	—	4	8	—
152K/C-45	Venäjä	[3])	24,0	43,	—	Juna	—	—	2	4	4	4
						Keveitä tykkejä yht.	374	476	656	652	614	594
						Raskaita ja järeitä tykkejä yht.	46	88	263	485	441	431
						Tykkejä yhteensä	420	564	919	1047	1055	1025
						Tykkimalleja oli	12	21	30	28	30	30

Selityksiä

[1]) Osa kotimaista varastoa, osa sotasaalista, osa ostettu Saksasta.

[3]) Oli kotimaassa jo ennen sotia.

[2]) Osa sotasaalista, pääosa ostettu Saksasta.

[4]) 76K/02:n kantama oli alunperin 7,6 km. »Torpedoammuksella» ja noin 36° korotuksella (kaivamalla lavetti maahan) päästiin 10,7 km:n kantamaan.

[5]) 114H/18:n kantama oli talvisodassa englantilaisella panoksella (vo = 301 m/sek) 5,6 km. Kun panosta suurennettiin ja putki varustettiin suuhidastimella, saatiin (vo = 345 m/sek) kantamaksi jatkosodassa 7,5 km.

[6]) Pa: palkkirakenteinen lavetti, Pu: putkirakenteinen lavetti, Ha: haaralavetti, J: jäykkälavetti, T: tykki varustettu puisilla teräsvannepyörillä, M: tykki varustettu moottorivetoa varten akselijousituksella ja metallisilla kumivannepyörillä.

Eräitä tykkejä koskevia tietoja:

Kevyen 122 mm:n haupitsin perusmallit olivat 122H/09 ja 122H/10. Ne olivat Venäjällä valmistettuja, edellinen malli Schneiderin ja jälkimmäinen Kruppin lisenssillä. Ballistisilta ominaisuuksiltaan ne olivat samanarvoiset. Niiden alkuperäinen kantama oli 6,6 km. Kun niiden suurinta lähtönopeutta lisättiin panosta suurentamalla ja varustamalla putki suuhidastimella saatiin kantamaksi 8,7 km. Näin tulivat käyttöön modernisoidut 122H/09-40 ja -30 sekä 122H/10-30.

Haupitsi on kaarituliase. Sen lentorataa voidaan säädellä käyttämällä erisuuruisia panoksia. Tästä johtuen haupitsin laukaus käsittää kaksi eri kompponenttia, ammuksen ja panoksen (joka on tavallisimmin sijoitettu erilliseen hylsyyn, kartussiin). Kanuunalla on yleensä kaksi panosta, täyspanos ja puolipanos. Molemmat ovat yleensä patrunoidut. Kanuunan täyspanoksella on suuri lähtönopeus. Keveiden kanuunain tulinopeus on 10—12 ls/min, kevyen haupitsin 6—8 ls/min, raskaan kanuunan 6—8 ls/min ja raskaan haupitsin 4—6 ls/min. Järeiden tykkien tulinopeus on noin 4 ls/min ja jäykkälavettisten noin 1—2 ls/min kaliiperista riippuen.

203H/17. Yleisin järeä haupitsi. Amerikkalaista valmistetta. Paino tuliasemassa 8,7 tonnia, kantama 9,5 km.

203 mm Howitzer M17, American origin. The most common extra-heavy howitzer.

Jo Talvisodan kestäessä ryhdyttiinkin sitten lisäämään raskasta tykistöä sikäli kun sopivaa kalustoa saatiin. Jatkosotaan lähdettäessä oli raskaiden pstojen osuus koko kenttätykistöstä huomattavasti kasvanut ja sodan kuluessa se kasvoi edelleen. Sen loppuvaiheessa olikin raskasta tykistöä jo noin 40 % koko kenttätykistöstä. Keveiden ja raskaiden tykkien lukumääräisen suhteen kehitystä vv. 1939—1944 kuvaa allaoleva taulukko.

Tykkimalli	1. 12. -39		13. 3. -40		10. 7. -41		4. 9. -44	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
Kev. tykkejä	374	89	476	86	656	71	594	58
Rask. ja jär. tykkejä	46	11	88	14	263	29	431	42
Yhteensä	420	100	564	100	919	100	1025	100

Todettakoon vielä, että samoin kuin meilläkin, kasvoi raskaiden kaliiperien suhteellinen osuus toisessa maailmansodassa kaikkien armeijain kenttätykistössä. Myös kevyen tykistön kaliiperi kasvoi yleisimmästä 75 mm:n luokasta 100—120 mm:n suuruusluokkaan.

Tykkien kantamasta

Tykin ampumasektorin pinta-ala kasvaa kantaman neliössä. Jos siis kantama kasvaa kaksinkertaiseksi, kasvaa ampumasektorin pinta-ala nelinkertaiseksi. Tämän vuoksi pyrkivätkin tykkien rakentajat mahdollisimman suuriin kantamiin. Tämä on saavutettavissa suurentamalla aseen lähtönopeutta. Mutta sen kasvaessa on tykin painoa lisättävä. Tästä on hyvänä esimerkkinä 152 mm:n haupitsin lähtönopeuden, kantaman ja painon suhteen kehitys:

Tykkimalli	Vo	X max	P
152H/10	314	7,5	2,2
152H/09-30	385	9,5	3,0
152H/17	413	10,0	3,6
152H/38	504	12,0	4,1
152H/37	643	16,4	7,1

Vo: lähtönopeus m/sek.
X max: kantama km
P: tykin paino tonnia

Tykin käyttötarkoituksesta riippuen on valittava sen kantaman ja painon tarkoituksenmukainen suhde. Esimerkiksi sopii hyvin kaksi 76 mm:n kanuunaa: Divisioonatykistön kevyeksi kanuunaksi tarkoitettu 76K/36 painaa tuliasemassa 1,6 tonnia. Sen lähtönopeus on 695 m/sek ja kantama 13,1 km. Keveiden joukkojen tykiksi tarkoitettu 76LK/13 painaa tuliasemassa 0,8 tonnia, mutta sen lähtönopeus on vain 371 m/sek ja kantama 7 km.

Alla olevasta taulukosta ilmenee kenttätykistössämme käytössä olleiden tykkien kantamat ryhmiteltyinä neljään luokkaan, nimittäin alle 8 km, 8—10 km, 10—12 km ja yli 12 km. Alle 8 km:n kantamaa pidettiin epätyydyttävänä. Modernin tykin kantamavaatimukseksi asetettiin vähintään 12 km.

Kantama	Kevyet tykit						Raskaat ja järeät tykit					
	1. 12. -39		10. 7. -41		4. 9. -44		1. 12. -39		10. 7. -41		4. 9. -44	
(km)	Kpl	%	Kpl	%	Kpl	%	Kpl	%	Kpl	%	Kpl	%
Alle 8	80	21	360	55	157	26	12	26	13	6	—	—
8—10	82	22	192	29	178	30	12	26	50	20	91	21
10—12	212	59	60	9	195	33	12	26	60	22	200	46
Yli 12	—	—	44	7	64	11	10	22	140	52	140	33
	374	100	656	100	594	100	46	100	263	100	431	100

Kantamansa puolesta korkeatasoisista tykeistä mainittakoon neuvostoliittolaisvalmisteiset 122K/31, kantama 21 km, 152H/37, kantama 16,4 km ja 76K/36, kantama 13,1 km, ruotsalainen (Bofors) 105K/34, kantama 16,2 km, ranskalainen (Scheider) 105K/29, kantama 14,4 km sekä saksalaisvalmisteinen 150H/40, kantama 13,3 km.

Tykkien kantamasta puhuttaessa on otettava huomioon, että ampumamatkan kasvaessa kasvaa aseen hajonta progressiivisesti. Sitäpaitsi rasittuu erikoisesti haupitsin putki kohtuuttomasti pitkillä ampumamatkoilla, jolloin joudutaan käyttämään suuria panoksia. Näistä syistä välttävätkin järkevät tykkimiehet maksimimatkoilla ampumista ellei siihen ole erikoisia syitä.

Vähän 76K/02:n historiaa

Kun tämä tykkivanhus oli molemmissa sodissa yleisin ja tunnetuin tykkimme ja kun sen ääressä oli rauhan vuosina suurin osa sotien aikaisista tykkimiehistä saanut koulutuksensa, lienee paikallaan muutamalla sanalla kertoa tämän tykin historiasta.

76K/02 on vuosisadan vaihteen venäläisten tykinrakentajien mestarinäyte. Sillä oli erinomaiset ballistiset ominaisuudet ja oli rakenteeltaan kevyt, yksinkertainen ja kestävä. Tuskinpa se muuten olisi niin laajamittaisesti ollut Neuvostoliiton kenttätykistön käytössä vielä toisessa maailmansodassa.

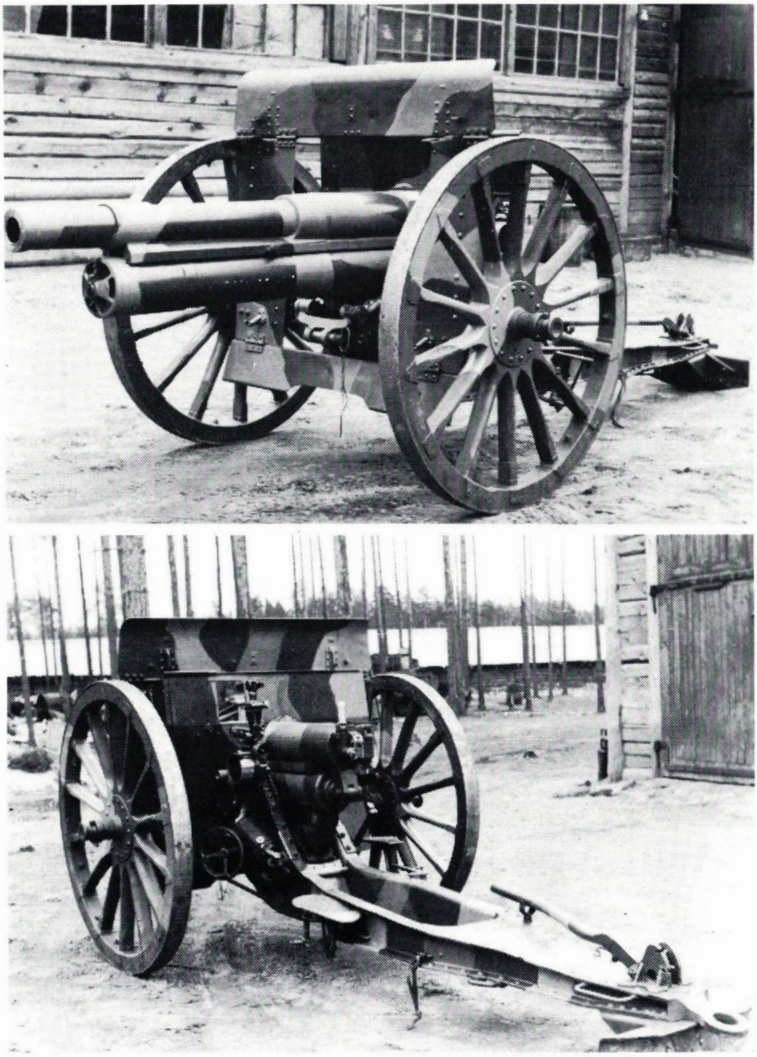
76K/02 oli alunperin suunniteltu shrapnellia varten. Siksi sen lentoradan tuli olla mahdollisimman laaka, joka aikaansaatiin suu-

rella, noin 590 m/sek:n lähtönopeudella. Kantama oli noin 7 km. Korotus annettiin tykille matkakaarella, jossa oli jalusosa-jaotus shrapnelliammuntaa varten. Yksi jalusosa oli noin 43 m, joka vastasi shrapnellin luotien kokonaisvaikutusta pituussuunnassa.

Kun kanuunan lentorata oli kovin laaka — tykin rakenne salli putkelle vain noin 17° korotuksen — oli sille suomalaisessa peitteisessä maastossa usein hankalaa löytää käyttökelpoisia tuliasemia varsinkin lyhyitä ampumamatkoja varten. 1920-luvun puolivälistä alkaen ryhdyttiinkin sitten 76K/02:n ampumaominaisuuksia muokkaamaan suomalaisiin olosuhteisiin sopiviksi. Shrapnelli, joka oli suomalaisissa maasto-olosuhteissa miltei tehoton, hylättiin käytöstä kokonaan. Kranaatista tuli sensijaan kanuunan yksinomainen ammuslaji. Kaivamalla tykin lavetti tuliasemassa riittävän syvälle maahan saatiin putkelle halutun suuruinen korotus. Uudella ammuksella, joka oli muotoiltu lento-ominaisuuksiltaan hyväksi (ns. torpeedoammus) saatiin 76K/02:lle 590 m/sek:n lähtönopeudella ja noin 36° korotuksella 10,7 km:n kantama. Tämän ns. täyspanoksen ohella otettiin käyttöön myös ns. puolipanos, jonka lähtönopeus oli noin 400 m/sek. Sen lentorata oli luonnollisesti paljon kaarevampi kuin täyspanoksen, joka edelleen helpotti tuliasemien valintaa. Puolipanoksen kantama oli noin 33° korotuksella 6,6 km. Näin oli tykille saatu joustava lentorata ja kohtuulliset vaatimukset täyttävä kantama. Vielä mainittakoon, että vanha matkakaari korvattiin matkarummulla, jossa oli astejaotus. Näin »modernisoituna» vanha kunnon 76K/02 osallistui kunnialla molempiin sotiin yleisimpänä kevyenä kenttätykkinä.

Lavettirakenteista

Ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sen aikana rakennettujen tykkien lavetit olivat »yksihaaraisia» palkkilavetteja (amerikkalaiset rakensivat myös yksihaaraisia putkilavetteja kuten esim. 75K/17). Yksihaaraisella lavetilla on kuitenkin kaksi vakavaa haittaa. Se rajoittaa tykkiä suunnattaessa putken liikettä sekä vertti-

Suomen Armeijan perustykki 76K/02. Kuvissa vuonna 1930 ajanmukaistettu malli 76K/02-30.

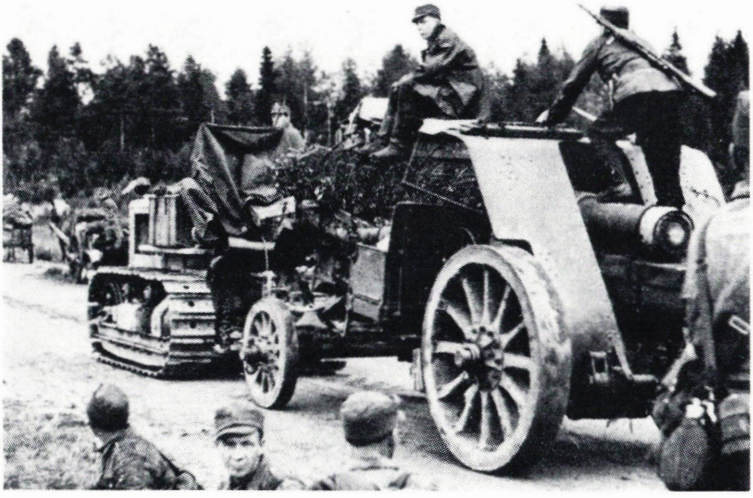
The basic cannon-type of the Finnish Army. Russian 76 mm Cannon M02, modified in Finland in 1930.

kaali- että horisontaalitasossa. Verttikaalitasossa sallii esteenä oleva lavetti putkelle enintään noin 17—18° korotuksen. Horisonttaalitasossa sallii tykin tasapaino laukaisuhetkellä putkelle enintään noin 50 piirun (3°) suuruisen sivusuuntakulman normaaliasennosta. Näiden epäkohtien korjaamiseksi ovat ensimmäisen maailmansodan jälkeen rakennetut tykit melkein poikkeuksetta varustetut ns. haaralavetilla. Tulkoon mainituksi, että haaralavetin syntymistä enteili jo heti sodan jälkeen rakennettu St. Chamond'in kevyt kanuuna, joka oli varustettu hyvin kömpelöllä kolmiolavetilla (ktso kuva 76K/23).

Haaralavettisten tykkien keskimääräiset putken liikkumisvapauden arvot ovat verttikaalitasossa +45—+64° sekä horisonttaalitasossa 450—500 piirua (27—30°) kumpaankin suuntaan perusasennosta lukien. Haaralavettisten tykkien sekä korkeus- että sivusuuntausvapaus on näin ollen huomattavasti suurempi kuin yksihaaraisella lavetilla varustetuilla tykeillä. Haaralavetti lisää kuitenkin jossakin määrin tykin painoa. Toisen maailmansodan jälkeen on rakennettu jopa kenttätykkejäkin, jotka on varustettu 3-haaralavetilla, jolloin tykin putken liike horisonttaalitasossa on täysi ympyrä.

Tykkien kuljetustavasta

Talvisotaan lähdettäessä oli koko kenttätykistömme hevosvetoista lukuunottamatta RaskPsto 3:n kahta traktorivetoista ptria. Mutta jo sodan aikana ja erikoisesti sen jälkeen pyrittiin tykistöä moottoroimaan. Huomioonottaen koko kenttäarmeijan suuren m.-ajoneuvotarpeen ja toisaalta valtakunnan rajoitetut kalusto- ja polttoaineresurssit, oli kenttätykistön moottoroinnissa kuitenkin rajoituttava vain sellaisten pstojen moottorointiin, joilta vaadittiin operatiivista liikkuvutta. Tämäkin vaati jo huomattavia m.ajoneuvomääriä. Esim. raskaan moottoroidun pston ajoneuvomäärävahvuuteen kuului 79 ajoneuvoa, joista raskaita tykinvetäjiä ja ammusajoneuvoja 36 sekä raskaita traktoreja 6 kpl.

Traktorivetoinen 150H/15 marssilla.

A tractor-drawn 150 mm Howitzer M15.

Raskas hevosvetoinen haupitsi marssilla talviolosuhteissa.

A heavy horse-drawn howitzer marching in winter.

Tykin, joka soveltuu moottorivetoon, tulee olla varustettu metallisilla kumirengaspyörillä ja ajo- eli akselijousituksella, sillä puisilla teräsvanteisilla pyörillä varustetut tykit eivät kestä nopeata moottorivetoa. Eräitä puisilla teräsvannepyörillä varustettuja tykkejä, kuten esim. 105K/29 kanuunakalusto, kuljetettiin autojen lavalla. Tämä oli kuitenkin hankalaa ja hidasti asemanvaihtoja. Traktorivetoa pienillä marssinopeuksilla käytettiin kaikkien järeiden ja jossain määrin myös puisilla teräsvannepyörillä varustettujen raskaiden tykkien kuljetukseen.

Täysin moottoroituja pstoja perustettiin jatkosodan lkp:ssä yhteensä 18, joista keveitä 6 ja raskaita 12 sekä yksi erillinen ptri nimittäin PetsPtri. Divisioonien erillisistä raskaista pstoista oli 4 »sekavetoista». Niissä oli joko yksi tai kaksi ptria moottoroitu. Kenttätykistörykmentit olivat hevosvetoisia. KTR 8:ssa oli kuitenkin sodan alkuvaiheessa 2 moottoroitua pstoa, koska niiden tykkikalusto — 84K/18 — oli moottorivetokelpoista.

Sodan päättyessä oli moottoroituja pstoja yhteensä 26, joista keveitä 6 ja raskaita 20. Tämän lisäksi oli moottoroituja raskaita ja järeitä erillisiä ptreita yhteensä 9. Sekavetoisista pstoista oli jäljellä enää vain yksi, nimittäin RaskPsto 28.

Tykkien talvikuljetusvälineisiin ja kuljetustapaan oli jo rauhan vuosina kiinnitetty vakavaa huomiota. Niinpä jo Talvisotaan mennessä oli tykkien talvikuljetuskysymys monine yksityiskohtineen laajojen kokeilujen tuloksena ratkaistu suurinpiirtein tyydyttävästi aiheuttamatta enää sotien aikana sanottavampia pulmia.

Kokemusta ja tarkoituksenmukaista välineistöä vailla olevilla sekä Neuvostoliiton että Saksan armeijain kenttätykistöllä oli sen sijaan vaikeita, jopa joskus kohtalokkaitakin tykkien kuljetusongelmia runsaslumisina pakkastalvina Pohjolan erämaaolosuhteissa.

Tykkikaluston huollosta

On luonnollista, että tykeissä esiintyi monenlaisia häiriöitä ja vikoja. Tavallisimmat pikkuviat pystyttiin korjaamaan jo tuli-

Raskas haupitsi asemanvaihdossa. Kiire on!

A heavy howitzer moving towards the new line.

asemassa. Tätä varten ja yleensä tykkien kunnon jatkuvaa tarkkailua varten oli jokaisella pstolla oma asehuoltohenkilökuntansa, asemestari ja ptrien asesepät, joilla oli mukanaan tarpeelliset työkalut ja pieni varaosavarasto. Jos tykille sattui vakavampi vaurio, oli se evakuoitava asehuoltolaitoksiin. On arvioitu, että taistelutoiminnan aikana oli vikojen ja vaurioiden vuoksi noin 20 % pston tykeistä poissa tulitoiminnasta.

Armeijakuntien (vastaavien) asekorjaamoissa suoritettiin paitsi muiden aselajien aseiden, myös tykkikaluston vaativampia korjaustöitä. Ne olivat samalla kalustoreservin sijoituspaikkoja. Viimeisenä huoltoportaana olivat sitten kotiseudun suuret tykkikorjaamot. Tähän toimintaan osallistuivat miltei kaikki suurimmat konepajamme. Vaativimmat työt suoritettiin kuitenkin Valtion Tykkitehtaalla sekä Tampellan ja Lokomon konepajoissa.

Erään tilaston mukaan korjattiin kotiseudun tykkikorjaamoissa

jatkosodan aikana yhteensä 4 485 erilaista tykkiä. Samaan aikaan vaurioitui vihollisen tulesta yhteensä noin 1 600 tykkiä.[15] Sytyttimen virheellisestä toiminnasta aiheutui tänä aikana 252 putkiräjähdystä, joka merkitsi yhtä putkiräjähdystä noin 84 000 laukausta kohti.[2] Jo nämä muutamat luvut kertovat siitä, mitä suuruusluokkaa asehuoltotoiminta oli sodan aikana.

PÄÄTESANAT

Tässä kirjoituksessa on käsitelty pääasiassa tykkejä ja niihin liittyviä asioita. Tunnen kuitenkin tarvetta lopuksi korostaa, että tykin teho ja taisteluarvo on ennen kaikkea kiinni tykin käyttäjästä, tykkimiehestä. Tykki on tykkimiehen työkalu. Hänen käytössään se rupeaa elämään. Tykkimiesten taidosta riippuu ratkaisevasti miten paljon tykistä — huonostakin — saadaan irti tehoa.

Suomalainen kenttätykistö oli taidollisesti varsin korkealla tasolla. Se pystyi joustavasti ja yllättäen ilman edelläkäyvää hakuammuntaa keskittämään sekä ajallisesti että paikallisesti monien patteristojen tulen haluttuun maaliin. Tällaisen suuren tykistöryhmän tuli voitiin muutamassa minuutissa siirtää tarpeen mukaan maalista toiseen. Vastaaviin suorituksiin ei toisessa maailmansodassa tiettävästi minkään muun armeijan kenttätykistö yltänyt. Tämä taito oli sen intensiivisen tutkimus-, kokeilu- ja koulutustyön tulosta, joka suoritettiin rauhan vuosina 1920- ja 1930-luvuilla tykistöntarkastajan, kenraali Nenosen johdolla.

Suurin keskitetysti johdettu tykistömassa toimi Ihantalan—Vakkilan suurtaistelussa kesä—heinäkuun vaihteessa 1944. Tämä tykistömassa, joka tuki 6.D:n puolustusta vihollisen päähyökkäyssuunnassa, käsitti 10 kevyttä ja 11 raskasta pstoa sekä yhden järeän ptrin. Maalin laadusta ja laajuudesta riippuen se ampui joko yhden tai useamman pston, usein kaikkien 21 pston keskitettyjä tuli-iskuja tai tulipeitteitä. Tätä tulitoimintaa jatkui viikon ajan tunnista tuntiin ja päivästä toiseen kiihtyen ajoittain huumaavaan crescendoon.

Konkreettisen käsityksen saamiseksi siitä, miten valtava teho mainitun 21 pston y h d e n m i n u u t i n keskitetyllä tuli-iskulla oli, esitän siitä muutamia lukuja.

Tuon minuutin aikana ampuivat kevyet pstot yhteensä noin 1 000 laukausta ja raskaat pstot noin 800 laukausta. Hajonnan huomioonottaen iski tästä ammutusta kranaattimäärästä noin 90 % maalialueelle, joka oli arviolta noin 6 hehtaaria (200 x 300 m). Keskimääräisesti räjähti tällä alueella yksi kranaatti jokaisella 36 m^2:llä (6 x 6 m). Kaikkien tällä 6 hehtaarin maalialueella räjähtäneiden kranaattien räjähdysainemäärä painoi noin 9 tonnia ja se teräsmäärä, joka sirpaloitui kranaattien räjähtäessä painoi noin 36 tonnia. Kun sirpaleiden keskipaino lienee ollut noin 100 g ja niistä ehkä noin 30 % upposi maahan, vonkui ilmassa tuon minuutin aikana arviolta noin 250 000 tappavaa sirpaletta. Tämä yhden minuutin »rysäys» tuon 6 hehtaarin maalialueelle tuhosi kaiken elollisen ja ruhjoi romuksi kaikki aseet, myös panssarit. Jos joku taistelija kuitenkin kuin ihmeen kautta olisi säilynyt hengissä, oli hän henkisesti täysin luhistunut.

Joka on suurtaistelun raivotessa hyvältä tähystyspaikalta nähnyt tuonlaisen rysäyksen, ei voi muuta kuin kauhistua sen valtavuutta ja tuhovoimaa.

LÄHDEVIITTEET

1. U. V. Rauanheimo: Suomen Tykistökoulu, ss. 124—133.
2. Leon Grandell: Tiede ja Ase N 19/1961.
3. SAA/4370: Tykistökomitean mietintö vuodelta 1921.
4. Juho Niukkanen: Talvisodan puolustusministeri kertoo, s. 168.
5. Martti Terä: Tienhaarassa, ss. 138—139.
6. Juho Niukkanen: Talvisodan puolustusministeri kertoo, Liite 4.
7. Suomen Sota 1941—1945 10. Osa, ss. 130—133.
8. Martti Terä: Kesäkuun kriisi 1944, s. 21.
9. Suomen Sota 1941—1945 10. Osa, s. 187.
10. SAA/19062: PM:n Ase Esikunnan tilastot vv. 1941—1944.
11. Suomen Sota 1941—1945 10. Osa, s. 161.
12. Suomen Sota 1941—1945 10. Osa, s. 174.
13. Martti Terä: Kesäkuun kriisi 1944, ss. 24—25.
14. Martti Terä: Kesäkuun kriisi 1944, s. 29 sekä Liite 3.
15. Suomen Sota 1941—1945 10. Osa, s. 184.

VALOKUVAT: Pääesikunnan kuvakeskus ja Sotamuseo

THE FIELD GUNS OF THE FINNISH FIELD ARTILLERY IN THE 1939—1945 WARS

The Winter War 1939/40

When the war broke out on 30 November 1939 the field artillery of the Finnish mobilized army included 29 light and 4 heavy battalions and 6 detached light batteries. 11 different gun models were represented totalling 420 guns of which 374 were light and 46 heavy. At the end of the Winter War, on 13 March 1940 the Field Artillery consisted of 40 light battalions and 4 heavy as well as 5 light detached batteries and one heavy. These included 21 varions gun types totalling 486 guns of which 434 were light and 52 heavy Under formation on the home front were an additional 5 light and 3 heavy battalions and one extra-heavy battery with altogether 92 guns, of which 56 light, 32 heavy and 4 extra-heavy (calibre over 155 mm) guns.

The units and equipment of the Field Artillery in the beginning of the war on 1 December 1939 and at the end on 13 March 1940 are shown in **Table 1. Table 2** shows that altogether 410 light, 53 heavy and 36 extra-heavy guns were purchased from other countries during the war. Only 76 guns however, reached the front. About 140 guns were taken as booty and they were immendiately put into front service.

When the Winter War broke out the peace time stores included 750 rounds per gun for the light equipment and 500 for the heavy. Domestic industry was not mobilized for ammunition production until the war broke out. More essential production was not possible until the final stage of the war. Foreign purchase of ammunition was relatively limited. The artillery had been given orders to restrict its fire to an absolute minimum. In spite of these orders the ammunition stores diminished in an alarming manner. Eeach day the depots could furnish the troops with only two days' rations of the most crucial ammunition. One of the Supreme Commander's reasons for firmly demanding an end to the hostilities was most certainly the disastrous scarcity of artillery ammunition.

The 200 75 mm guns bought from the U.S. during the Winter War filled the gap on the part of the light artillery. Experience from the Winter War showed that a remarkable increase in heavy artillery was essential. After the alteration of world conjunctures a remarkable number of heavy guns and ammunition was purchased from Germany as early as late summer 1940. The equipment was partly German, but predominantly Russian and French, taken by the Germans as booty.

In the beginning of the war on 10 July 1941 the Field Artillery consisted of 77 battalions of which 54 were light 20 heavy and 3 extra-heavy as well as 4 detached batteries, one of which was a railway battery, 29 different gun models were represented totalling 919 pieces 656 of which were light 32 heavy and 31 extra-heavy.

When the hostilities ended on 4 September 1944 the Field artillery included 85 battalions, 47 of which were light and 38 heavy as well as 9 detached extra-heavy batteries, 2 railway batteries and one detached light battery. 30 gun types were represented totalling 1 025 pieces 594 of which were light, 431 heavy and 19 extra-heavy. The units and their equipment are shown in **Table 3.** A list of the gun types and the main features of each are shown in **Table 4.**

The maximum output of our ammunition industry was approximately 150 000 rounds a month during the war. Germany delivered altogether about 950 000 rounds during the war — mainly of heavy calibres. Germany also supplied raw materials and components necessary for domestic ordnance manufacture.

The ammunition consumption during the offensive 10 July 1941 — 1 February 1942 rose to about 330 000 rounds per month culminating in October—November 1941 with a consumption of about 525 000 rounds per month. During the »trench period», which lasted for 2½ years the monthly consumption was 50 000 rounds on an average. During the heavy repulse battles in the summer of 1944 the consumption was no less than 600 000 rounds monthly. The ammunition situation was relatively satisfactory throughout the war. On an average the depots permanently had about 2 000 000 rounds of various calibres.

Some observations

The equipment of the Finnish artillery constitutes an interesting collection of the most various gun types. This montley was due mainly to the war time purchases, which left no other choice. In the beginning of the Winter War there were 11 gun types in service and at the end of the war on 4 September 1944 no less than 30 types. The heterogenous equipment caused much trouble for the ammunition supply in particular.

Experience from the Winter War already showed that a considerable increase in heavy artillery was essential.

Because of this fact the relative postion of the heavy artillery increased throughout the war. In the beginning of the Winter War the heavy artillery constituted 11 per cent of the field artillery. In the beginning of the Continuation War on 10 July 1941 the percentage was no less than 29 % and by the end of the war 42 %. The entire field artillery was horse-drawn during the Winter War. Even though the need for motorization was clearly understood the country's transportation and fuel resources were so scarce that an extensive motorization of the artillery was impossible. Because of this only the batteries which formed the artillery reserve of the Supreme Command and the army corps were motorized. In the beginning of the Continuation War 23 per cent of all the battalions were motorized. When the war ended the percetage was no less than 32 %. The divisional artillery was mainly horse-drawn.

Definitions

The fire support provided by the Finnish field artillery was of a remarkably high standard. The main principle was the concentration of the fire of several battalions in order to create a momentary high density of fire.

In the Winter War the Finnish artillery was small in number and it's runction was hampered by an continuous shortage of ammunition. During the Continuation War our artillery was strong in relation to our resources and the supply of ammunition for the decisive battles was sufficient. For Instance in the greatest and bloodiest battle in Nordic history, the Ihantala repulse battle north-east of Viipuri in June—July 1944, the field artillery to a large extent deserves the credit for the success of the Finnish defenders.

Paavo Talvio

VIAPORIN LINNOITUS JA SEN TYKISTÖ VUOSINA 1808—1855

Marsalkka Vaubanin (k. 1707) käyttämät linnoitusten valtausmenetelmät ja suureksi osaksi niiden ansiosta tapahtunut tykistön nopea kehitys johtivat siihen, että bastionijärjestelmäänkin perustuvien linnoitusten ja linnoitettujen kaupunkien mahdollisuudet aktiiviseen puolustukseen heikentyivät. Vaubanin seuraajista tunnetuin, kenttämarsalkka Carmontaigne (k. 1752) teki tosin eräitä parannuksia bastionijärjestelmään, mutta ne olivat toisasteisia eivätkä perustavia luonteeltaan. Hän ei pitänyt kasematteja tarpeellisina, väheksyi uloshyökkäysten merkitystä ja kehoitti suuntaamaan tykkitulen saartokaivantoihin mieluummin kuin piirittäjän pattereihin, mistä useimmiten oli seurauksena puolustajan tykkien vaientaminen ja linnoituksen valtaus.

Kenraali Montalembert (k. 1800), eräs uudenaikaisen linnoitustaidon tienraivaajista, hylkäsi bastionijärjestelmän, koska hän näki selvästi mihin aseistuksen kehitys oli johtamassa ja pyrki sen vuoksi siirtämään taistelun niin kauas kuin mahdollista itse linnoituksista. Hän korosti voimakkaasti, että linnoituksen puolustuksen täytyy perustua sen tykistön ehdottomaan ylivoimaan. »Polygonaalisessa» järjestelmässä kaponieeririntama oli bastionirintamaa vahvempi ja pystyi kasemateista ja vallien suojaamista varustuksista ampumaan tehokasta ristitulta.

Kurganovin kuuluisa teos »Sotatieteestä», joka ilmestyi Moskovassa 1777, käsitteli myös meri- ja rannikkolinnoitusten puolustusta. Kirjoittaja, joka oli korkeamman matematiikan professori ja palvellut rannikkotykistössä kahdessa sodassa, kehoitti linnoittajia rakentamaan pattereita linnoitusten edustalla oleville saa-

rille tai niemille. Täten voitaisiin torjua vihollisen yritykset päästä lähietäisyydeltä tulittamaan sotasatamia. Pattereita — mieluimmin tornipattereita — oli rakennettava myös maan puolelle linnoitusten suojaksi, mutta jos vihollisen maihinnousua ei kyetty estämään, oli tykkituli kohdistettava sekä laivastoon että maihinnousuosastoon. Kurganovin oppeja sovelsi käytäntöön mm. Suvorov puolustaessaan Krimin niemimaan linnoituksia ja muuallakin.[1]

Ehrensvärd, joka oli opiskellut Ranskassa sekä tykistöoppia että linnoitustaitoa, rakensi Viaporin linnoituksen epäsäännöllistä bastionijärjestelmää noudattamalla. Hän osasi taitavasti käyttää hyödykseen paikallista maastoa ja maaperän säännöttömiä muotoja Vaubanin tapaan.[2] Viaporin linnoituksen oli varauduttava torjumaan sekä maan että meren puolelta tapahtuvat hyökkäykset ja voimasuhteita oli pyrittävä tasoittamaan voimakkaan tykistön avulla. Bastionien siipiä pidentämällä — kylkien ja välivallien kustannuksella — voitiin tykistölle hankkia lisätilaa, mutta vastaavasti avopatterien vaaravyöhyke kasvoi, varsinkin kun vihollisella oli hyvät mahdollisuudet ampua ristitulta linnoitukseen. Ehrensvärd oli seurannut linnoitusten aseman heikentymistä ja jo 1759 hän mm. toteaa, että »linnoituksen puolustus on yhä siinä pisteessä missä se oli 70, kenties useampiakin vuosia sitten».[3]

Viaporin tykit ja venäläisten patterit vuosina 1808—1809

Valtauksen jälkeisten vuosien tapahtumia ja vaikuttajia

Amiraali Cronstedt oli jo 1803 saanut käskyn tehostaa Viaporin puolustusvalmiutta. Samana vuonna kuningas kehoitti kaikkien linnoitusten komendantteja laatimaan tykistön sijoitussuunnitelmat. Hän ei kuitenkaan koskaan vahvistanut Cronstedtin tykistösuunnitelmaa, jonka mukaan sodanajan vahvuus oli 1 430 kanuunaa, 237 mörssäriä ja 10 karronadia. Sodanvaaran mentyä ohi linnoitus oli alkanut jälleen rappeutua — amiraalin väittämän mukaan — eikä sitä täyteen puolustuskuntoon saatukaan ennen Suo-

men sodan syttymistä. Kustaanmiekan varustukset oli ehditty korjata, jopa osittain uudelleen rakentaa ja Ison Itä-Mustasaaren rantavarustuksen patterit olivat toimintavalmiit, mutta tämän saaren ja varsinkin Länsi-Mustasaaren linnoituslaitteet olivat puutteelliset. Tykkikalustoa oli myös kunnostettu, mutta kun lavetteja puuttui yli 300 kpl oli valleilla ja kasemateissa vain 734 kanuunaa ja 156 mörssäriä, niistäkin osa eskaaderin varastosta lainattuja.[4] Kenttätykistöä oli yksi komppania Svean tykistörykmentistä. Suomen tykistörykmentin linnoitustykit, noin 80 kpl, oli siirretty kaupungista linnoitukseen, etteivät ne joutuisi vihollisen käsiin.[5]

Venäläiset pystyttivät aluksi kolme patteria, yhden Katajanokalle ja kaksi länsisuunnalle. Katajanokan patterissa (N:o 1) oli neljä puudan jedinorogia ja kaksi viiden puudan mörssäriä, Ullanlinnan patterissa (N:o 2) kuusi kahden puudan mörssäriä ja sittemmin tyhjennetyssä rantapatterissa kuusi puudan haupitsia sekä asemat kuutta kanuunaa varten (3/24 ja 3/18 naulan). Patteri N:o 3 Harakansaaressa (Stora Räntan) oli kuuden tykin patteri, N:o 4 Vasikkasaaressa mörssäripatteri, jonka neljä tykkiä oli suunnattu kohti Isoa Itä-Mustasaarta, kuten Santahaminan länsirannan patterinkin (N:o 5) viisi kanuunaa ja kolme mörssäriä. Nuottasaaren patterin tarkoituksena oli sulkea Kuningassaaren ja Santahaminan välinen salmi. Vallisaaressa olivat patterit N:o 6 — N:o 10, tykkejä yhteensä 21 kanuunaa, 20 mörssäriä, kaksi jedinorogia. Jäällä liikkuvan patterin (ns. Arguna) vahvuus oli kaksi komppaniaa, tykkiluvusta ei ole tietoa, komentajana oli ev. Argun.[6] Piiritystykistön vahvuus jäi näin ollen alle sadan tykin eikä kenraali Buxhövdenin tilaamaa raskasta tykistöä liene tarvittu, koska tykit eivät linnoituksen kohtaloa ratkaisseet.

Vuonna 1808 Viaporia puolustettiin tavalla, joka tuo mieleen Carmontaignen ohjeet linnoituksen puolustajille. Uloshyökkäyksiin komendantti ei suostunut eikä vihollisen pattereita nähtävästi yritetty vaientaa, mutta jos jäälle ilmestyi pienikin vihollisryhmä sitä tulitettiin ruutia säästämättä.

Viaporin »valtauksen» jälkeen ei tykkejä voitu ryhtyä poistamaan valleilta, koska sotatila jatkui ja englantilainen laivasto-

Kuva 1. Viaporin linnoitusta ympäröineet ven. patterit v. 1808. (Nordensvan, Finska kriget, 1898)

The russian batteries surrounding the fortress of Sveaborg in 1808.

osasto purjehti jo toukokuun alussa Suomenlahdelle. Vasta 1814 sotasaalistykkien putkia ryhdyttiin kokoamaan katosten alle, mutta kaksi tykkiä bastionia kohti jätettiin kuitenkin suoja-aseistukseksi.[7]

Kesäkuussa 1809 kenrl. Wittgensteinille annetun ilmoituksen mukaan »linnoituksessa oli tykkejä toimintavalmiina 620, mörssäreitä ja haupitseja 49, joka tykille 40 laukausta». Samassa ilmoituksessa mainitaan myös pattereista: Vallisaarella viisi, »Pukkisaaren ja Santahaminan välillä» yksi, Santahaminan ja mantereen välillä yksi patteri, kuten myös Harakkasaarella ja »Helsingin nie-

mellä» ja eteentyönnetty patteri Inkoossa saakka. Helsingin niemen patterista mainitaan, että siinä oli viisi 30 naulan ja neljä 24 naulan tykkiä korkeilla linnoituslaveteilla. Inkoon patterissa oli seitsemän tykkiä. Ilmoituksessa lueteltiin myös joukot: Varuskunnan bombardieerikomppania, 14. ja 17. tykistöprikaatin ponttooni- ja 21. tykistöprikaatin tykkikomppania. Linnoitustykistössä palveli kesäkuussa 1809 kaksi esi- ja 18 yliupseeria, 44 aliupseeria ja 521 tykkimiestä. Lokakuussa samana vuonna vahvuus oli jo suurempi, nim. kolme esi- ja 22 yliupseeria, 80 aliupseeria ja 674 tykkimiestä.[8]

Venäläiset olivat tuskin ehtineet kotiutua Viaporiin kun tenalji Kasimir Wredessä, jossa oli säilytetty 2 500 puutaa ruutia, tapahtui voimakas räjähdys kesäkuun puolivälissä 1808. Räjähdyksen syytä ei tutkimuksissa saatu selville. Sen seurauksena kuoli 60 sotilasta ja haavoittui sata. Tykistövaruskunnan päällikkö, kenrm. Voronov ja insinöörikomennuskunnan päällikkö, ev. Barclay de Tolly olivat haavoittuneiden joukossa.

Tykistön ampumaharjoituksia pidettiin vv. 1808—1809 tavan takaa. Niissäkin sattui vahinkoja ja vammautui tykkimiehiä. Niinpä esim. 22. 6. 1809 pidetyssä ampumaharjoituksessa Isolla Itä-Mustasaarella kaksi kartussilaatikkoa räjähti perätysten aiheuttaen mm. pahoja päävammoja lähinnä olleille sotilaille. Kuolleiden tykkimiesten luku 1809 oli vahvuusilmoitusten mukaan — joissa kuolinsyytä ei mainittu — 11 ja jo tästä luvusta voidaan päätellä, että onnettomuus vaati ihmishenkiä. Tällaisissa tapauksissa ilmoitus oli viipymättä tehtävä sekä keisarille että sotaministeriölle ja niin tehtiin yllämainitussa tapauksessakin.

Linnoituksen ensimmäinen sotilaskuvernööri ja sataman pääkomendantti oli vara-amiraali Saritsev, jota kuitenkin jo syyskuussa 1808 seurasi vara-amiraali Danilov. Tämä luovutti tehtävänsä heinäkuussa 1809 kontra-amiraali Sablinille, joka pian ylennettiin vara-amiraaliksi. Hänen toimintaansa leimasivat jatkuvat riitaisuudet viranomaisten kanssa majoitus- ym. kysymyksistä. Sablinin tultua häädetyksi pois Viaporista 1812 sotilaskuvernööriksi nimitettiin kontra-amiraali Bodisco. Linnoituksen ensimmäi-

nen komendantti oli kenrm. Kublitski, jota 1. 12. 1808 seurasi kenrm. Belgrad, joka toimi myös Helsingin komendanttina. Tässä virassa saavutti porvarien suosion kenrm. Gavro, joka 6. 6. 1810 nimitettiin Belgradin seuraajaksi. Hän palveli komendanttina lähes kymmenen vuotta luovuttaen tehtävänsä 20. 2. 1820 ins.kenrm. Gebenerille.

Keisari Aleksanteri I tarkasti linnoituksen keväällä ja syksyllä 1809. Vuonna 1810 hän hyväksyi sen »vahvistamissuunnitelman» Viaporia varten, jota oli ollut laatimassa mm. inskenrm. van Suchtelen ennen Tukholmaan siirtymistään. Ennen kuolemaansa Aleksanteri I ehti vahvistaa toisenkin vastaavanlaisen suunnitelman vuonna 1820. Rakennus- ja korjaustöiden suorituksesta vastasi linnoituksen insinöörikomennuskunta ja niitä valvoi sotaministeriön insinööridepartementti.[9]

Vanhan Suomen linnoitukset menettivät Suomen valloituksen jälkeen entisen merkityksensä, mikä näkyy mm. siitä, ettei varoja myönnetty Viipurinlahden patterien uudelleen rakentamiseen 1812. Samaan aikaan merilinnoitusten uudistamista pohtimaan asetettu komitea istui saamatta mainittavaa aikaan. Napoleonin-vastaisen sodan päätyttyä monta linnoitusta pyyhittiin luetteloista tai siirrettiin luokkaa tai kahta alemmaksi. Näin kävi mm. Viipurin linnoituksen. Viapori oli 1812 hyväksytty 1. lk. linnoitukseksi.

Vuodesta 1818 alkaen insinöörihallinnon ylitarkastajan, suuriruhtinas Nikolai Pavlovitšin apulaisena toimi kuuluisa insinööriupseeri, inskenr. Karl Opperman.[10] Hän tarkasti mm. Ruotsinsalmen linnoituksen ja Kyminlinnan 1816 ja saapui syyskuussa 1817 Viaporiin. Linnoituksen sotilaskuvernööri ja sataman pääkomendantti sillä hetkellä — v:sta 1815 alkaen — oli kontra-amiraali Login von Heiden. Hänen ja kenr. Oppermanin näkemykset linnoituksen asioista menivät monessa kohdin ristiin, erityisesti Vallisaaren linnoittamiskysymyksessä. Sotilaskuvernööri tahtoi rakennuttaa saareen koulurakennuksen kantonisteille, mutta Oppermanin mielestä tämä oli toisarvoinen kysymys. Ensiksi mainittu lähetti oman lausuntonsa — »erityisen mielipiteen» — meriministeriölle marraskuussa 1817.[11]

Vallisaari kuului laivastolle ja luovutettiin vasta 1825 maavoimille. Maa- ja merivoimien vastuualueet määriteltiin 1827.

Viaporin komendantin käsitys siitä miten linnoitusta oli puolustettava

Siinä vaiheessa, jolloin venäläiset aloittivat Viaporin piirityksen, inskenr. van Suchtelen oli sitä mieltä, että linnoitus edusti »tekniikan viimeistä sanaa». Bastionijärjestelmää hän ei katsonut olevan syytä muuttaa, koska linnoituksen tärkeimmät osat oli taidolla ja asiantuntemuksella graniitista rakennettu ja osittain kallioon hakattu. Sekä van Suchtelen että Opperman olivat sitä mieltä, että myös Ullanlinnan kalliot olisi linnoitettava. Heidän esityksensä edellyttivät »Montalembertin tornin» rakentamista näille kallioille.

Sotilaskuvernööriä varten laadittiin linnoituksen insinööriupseerien toimesta 1821 muistio, jossa selostettiin eri saarten varustuksia ja niiden puolustamismahdollisuuksia. Muistioon liittyi tykistön sijoitussuunnitelma. Kirjoittajien nimeä muistiossa ei ole, mutta lähinnä sen laatimisesta lienee vastannut linnoituksen komendantti Gebener, jolla oli sekä asiantuntemusta että kokemusta. Asiakirja on päivätty 1. 2. 1821 ja siihen perustuu 16. 2. 1821 insdepartementille lähetetty »salainen lausunto».[12]

Muistiossa käytetään Viaporista nimitystä »Suomen lukko» ja verrataan sitä sijaintinsa puolesta Gibraltariin. Kirjoittaja on sitä mieltä, että jos vihollisen onnistuisi vallata Viapori se voisi yllättäen siirtää mantereelle vahvoja joukkoja, laajentaa nopeasti operaatioaluetta kohti Hämeenlinnaa ja eristää puolustajan voimat Pohjois-Suomeen. Vihollisen hyökkäyksellä ei kuitenkaan kirjoittajan käsityksen mukaan olisi menestymisen mahdollisuuksia muulloin kuin kesällä ja silloinkin vain turvautumalla pommituksiin. Talvella hyökkäystä ei voitu ajatellakaan ellei hyökkääjä jo pitänyt hallussaan koko Suomea. Rannikon puolustusta silmällä pitäen Viapori oli paras joukkojen kokoontumispaikka (»point de

ralliement»). Sitä aseistettaessa ei saisi noudattaa liian suurta säästäväisyyttä. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä linnoituksen itäisten ja pohjoisten osien varustamiseen, koska näillä suunnilla oli häikäilemättömän lähestymisen ja yllätyshyökkäyksen vaara. Tarkasteltuaan linnoituksen eri osien merkitystä hyökkääjän ja puolustajan kannalta kirjoittaja päätyy toteamukseen, että linnoitusta voitiin puolustaa »kuinka kauan tahansa» ja että »sitkeää puolustusta voidaan jatkaa viimeiseen saakka» linnoituksen varustuksissa. Niiden valtaus tulisi olemaan vaikeata, »maksamaan paljon verta ja vaatimaan hyökkääjältä varovaisuutta» (nämä lauseet on nähtävästi lainattu salaneuvos von Knorringilta!). Yhtäkään kuudesta Viaporin linnoituksesta vihollinen ei pysty valtaamaan panematta alttiiksi sivustaansa ja selustaansa. »Kaikkia meriväyliä, joita myöten päähyökkäys Vallisaareen, Isoon Itä-Mustasaareen tai Kustaanmiekalle voi tapahtua, on puolustettava raskaan tykistön jatkuvalla tulella. Jokaisen erillisen varuskunnan tulee saada osallistua lähipuolustukseen ja jokainen linnoitus on aseistettava ottaen huomioon mikä tehtävä sillä on puolustuksessa.» Linnoituksen vastatessa vihollisen tuleen sillä tulee olla käytettävissään mörssäreitä enemmän kuin vihollisella ja linnoituksen muunkin tykistön tulee olla vähintään tasaveroinen laivatykistöön verrattuna. Jedinorogeja tulee olla runsaasti, sillä ne ovat erittäin hyödyllisiä kun kyseessä on etumaaston puhdistus ja vihollisalusten upottaminen.

»Toiminnan aikana», kirjoittaja jatkaa, »vihollinen voi yrittää maihinnousua paikoissa minne tykistön tuli ei yllä tai yrittää päävoimineen ratkaisevan iskun antamista suunnalla minne pikaisen avun saaminen on mahdotonta.» Puolustusta voidaan tällaisissa kohteissa heikentää siitä kokonaan luopumatta. Välttämätöntä on, että vihollisen valtaamat tykit saadaan nopeasti korvatuiksi uusilla; tätä varten on joka linnoituksessa oltava tykkireservi ammuslaatikoineen. Kirjoittaja korostaa erityisesti, että toiminnan aikana on vältettävä erikaliiperisten tykkien lähettämistä samaan paikkaan »kaiken edestakaisen juoksemisen välttämiseksi». Kirjoittajalla näyttää olleen kokemusta taistelutilanteista ja kun lin-

noituksen komendanttia, kenrm. Gebeneriä mainitaan »taisteluissa koetelluksi mieheksi» häntä melkoisella varmuudella voidaan pitää myös muistion kirjoittajana.

Tykistön sijoitussuunnitelman mukaan linnoituksen puolustusta varten tarvittiin 624 tykkiä ja eri kaliipereita seuraavat määrät: 61/36, 86/30, 84/24, 151/18, 15/12, 12/6, 124 jedinorogia ja 62 mörssäriä. Tästä määrästä Kustaanmiekan linnoitukseen on merkitty 172 tykkiä, joista 20 36 naulan kanuunaa toimintaa varten »suurelle meriväylälle», etupäässä tenaljeista Bethun ja Kyhlenbeck. Susisaaren tykistötarpeeksi ilmoitetaan 136, Ison Itä-Mustasaaren 111, Pienen Itä-Mustasaaren 31, Länsi-Mustasaaren 90 ja Särkänsaaren 66 tykkiä. Osa tykeistä oli suunnattu »pienelle meriväylälle», korkeilla linnoituslaveteilla varustetut joko molemmille väylille tai »sisäiseen puolustukseen». Bastioni Polhemiin merkityt tykit oli tarkoitettu »tenalji Kasimir Wreden selustan suojaamiseen ja maaston ja rantojen puhdistukseen Kustaanmiekan suunnalla», Isolle Itä-Mustasaarelle tarvittavat tykit, kuusi viiden puudan mörssäriä, »lähinnä olevien varustusten puolustamiseen», muita esimerkkejä mainitsematta. Kirjoittajan mukaan »pyritään nykyään täyteen aseistamiseen ja tykkien säilyttämiseen ampumakunnossa . . .» Missä mahdollisuuksia oli, siellä tykit saatiin sijoittaa kuiviin kasematteihin, mutta ylipäänsä tuli pyrkiä siihen, että ne voitaisiin pitää valleilla, »koska aina oli oltava valmiina toimintaan ja miehistö oli pidettävä parhaassa mahdollisessa vireessä».

Viaporin tykistön lavettitilanteestakin muistio antaa käsityksen. Kirjoittaja oli sitä mieltä, että »merilavetit» vähiten tilaa vievinä olivat sopivimmat linnoitukseen. Määräysten mukaan oli kuitenkin oltava myös korkeita linnoituslavetteja. Varojen säästämiseksi oli toistaiseksi hyväksyttävä myös kenttätykistön mallia olevat lavetit, »koska monet niistä olivat vielä lujia ja niitä voitiin käyttää vielä jonkin aikaa».

Linnoituksen laajentamissuunnitelmat 1820-luvulla
Tykistö vv. 1820—1850

1. Tykistön sijoitussuunnitelmassa v:lta 1821 esitetään »uudelleen perustettavien pattereiden» rakentamista siten, että yksi patteri oli sijoitettava Länsi-Mustasaarelle (kymmenen 30 naulan kanuunaa ja viisi jedinorogia), toinen patteri Susisaareen (neljä 36 naulan kanuunaa ja kaksi jedinorogia) ja kolmas patteri, oikeastaan lynetti, Kustaanmiekalle (neljä 36 naulan kanuunaa ja neljä jedinorogia). Viimeksi mainitun patterin tarkoituksena oli turvata linnoituksen juomaveden saanti, koska sisternit sijaitsivat Kustaanmiekalla.

Tärkein kohta näissä vuoden 1821 kaavailuissa sisältyi kuitenkin Vallisaaren linnoittamiskysymykseen. Muistion laatija oli sitä mieltä, että saarelle olisi rakennettava linnake, johon kuuluisi kaksi tykkitornia ja niiden aseistuksena 48 24 naulan kanuunaa ja 24 ½ puudan jedinorogia »saaren rantojen puolustusta ja maaston puhdistusta varten». Kahteen rantapatteriin on merkitty 14 viiden puudan mörssäriä, »suurelle meriväylälle» ampuvaan patteriin kahdeksan 36 naulan ja kuusi 24 naulan kanuunaa kymmenen jedinorogin lisäksi ja neljänteen patteriin, jonka tehtävänä oli maihinnousujen torjuminen, kahdeksan 30 naulan kanuunaa, neljä jedinorogia ja kolme viiden puudan mörssäriä. Tykkireservin kymmenen tykkiä mukaan lukien tämä suunnitelma merkitsi huomattavan suurta lisäystä tykistön määrään: 624 tykin sijasta tarvittiinkin 782 tykkiä. Vallisaaren linnoittamista pidettiin Viaporin puolustuksen kannalta »välttämättömänä», mutta mitään virallista esitystä asiasta ei nähtävästi tehty, ei ainakaan niin kauan kuin sotilaskuvernöörinä oli von Heiden ja Vallisaari oli laivaston hallinnassa. Asia on saattanut tulla esille jo suuriruhtinas Nikolain Viaporiin suuntautuneen tarkastusmatkan aikana 1820, jolloin Opperman virkansa puolesta varmaan oli mukana vaikkei hänen nimeään mainitakaan. Sotaministeriössä käytiin vuoden 1822 aikana keskusteluja Vallisaaren linnoittamisesta, mutta niiden mainitaan jääneen tuloksettomiksi.[13] Esillä oli suunni-

telma, jota melkoisella varmuudella voitanee pitää Oppermanin laatimana, koska hänen tiedetään sellaista valmistelleen ja askarrelleen siihen liittyvien kysymysten parissa aina kuolemaansa asti. Vuoden 1822 keskusteluissa esillä olleen »projektin» mukaan saarelle oli rakennettava erillinen puolustusasema, joka olisi käsittänyt ns. keskimmäisen redutin kivestä rakennettuina tornipattereineen ja lisäksi rantapattereita yhdyslinjoineen. Pattereita oli tarkoituksena rakentaa viidelle Viaporin lähisaarelle.

Vallisaaren linnoittaminen tämän suunnitelman mukaisesti olisi tullut maksamaan 2 297 000 ruplaa jaettuna 13 vuoden osalle. Niinä vuosina, jolloin sodanvaaraa ei ollut, varoja oli vaikeata saada näin suuren yrityksen rahoittamiseen. Ihmeellistä sen vuoksi onkin, että niitä löytyi Ahvenanmaan linnoittamiseen, mutta kyseessä olikin paljon vanhempi suunnitelma, josta kenraali Barclay de Tolly oli tehnyt alotteen jo vuonna 1809.

Opperman teki viimeisen tarkastusmatkansa Viaporiin 1831, jolloin Viaporin linnoittamiskysymys jälleen oli esillä. Hän oli kuitenkin jo silloin sairas eikä sairaudestaan enää toipunut.

Maaliskuussa 1828 ins.departementti kehoitti Uuden Suomen insinööripiiriä lähettämään ensi tilassa »vallikäytäväpogonien» piirustukset, koska niitä oli mainittuna vuonna tarkoituksena rakennuttaa 420 sašenia².[14] Kehoitus liittyi helmikuussa samana vuonna Viaporista lähetettyyn »salaiseen lausuntoon», joka sisälsi rintasuojien, vallikäytävien yms. korjausten kustannusarvioita ja muita vastaavanlaisia asioita. Lausunnon oli allekirjoittanut Viaporin sotilaskuvernööri (v:sta 1823), kontra-amiraali Reinhold von Schelting ja varmistajina olivat kenrm. Gebener sekä everstit Mazilev ja Burmeister 2 insinööripiiristä.[15]

Lausunnossa otettiin Viaporin linnoituksen taholta jälleen esille patterien rakentaminen linnoitusalueelle ja Vallisaaren linnoittamiskysymys. Ullanlinnan patterinkin rakentaminen oli liitetty suunnitelmiin ja perusteluna mainitaan, ettei »kuusi tykkiä» riitä turvaamaan Kaivopuiston ja Särkänsaaren välistä salmea. »Länsi-Mustasaaren sivustavarmistus» vaati kahden patterin rakentamista tälle saarelle, aseistuksena kummassakin kolme tykkiä, joiden

naulalukuja ei mainita. Kaksi kolmetykkistä patteria tarvittiin lausunnon mukaan Susisaarellekin ja Kustaanmiekan patterista oli kaavailtu 12-tykkistä. Vallisaaren linnoittamisasiassa toivottiin ehkä päästävän alkuun luopumalla »donjonista», mutta rantapatterien lukua oli vastaavasti lisätty. Niiden luvuksi mainitaan seitsemän ja lisäksi varusväki tarvitsi yhden kenttätykkipatterin. Patterien tykkimäärät vaihtelivat neljästä kahteentoista. Linnoituksen koko tykistövahvuus olisi siinä tapauksessa, että tämä esitys olisi hyväksytty, noussut 648 tykkiin, joista 52 Vallisaaressa. »Salainen lausunto» sisälsi myös Viaporin linnaväen vastaista kokoonpanoa koskevia esityksiä. Vuonna 1827 Viapori oli saanut oman varuskuntapataljoonansa, kun Viipurin varuskuntarykmentti oli jaettu kahtia ja toinen pataljoonista määrätty siirrettäväksi Viaporiin. Linnoitustykistöä oli neljä komppaniaa, työpalvelusta suorittivat sotilastyö- ja arestilaiskomppaniat, joiden lukumäärät vaihtelivat joka vuosi. Lausunnossa esitettiin, että Kustaanmiekalle, Susisaarelle ja Isolle Itä-Mustasaarelle sijoitettaisiin pataljoona musketöörejä — 800 miestä —, Susisaarelle lisäksi pataljoona jääkäreitä, Pienelle Itä-Mustasaarelle ja Särkänsaarelle komppania ja Länsi-Mustasaarelle kaksi komppaniaa musketöörejä ja Vallisaareen pataljoona jalkaväkeä ja jääkäreitä. Tykkimiesten tarve Kustaanmiekalla oli 400, Susisaarella 450, Isolla Itä-Mustasaarella 330, Pienellä Itä-Mustasaarella ja Särkänsaarella 250 ja Vallisaarella 150.

2. Viaporin linnoituksessa säilytetyn tykistön lukumääräksi ilmoitettiin lokakuussa 1809 887 tykkiä. Vuonna 1818 tilastoitiin kaikki mahdolliset rakennuksia, varastoja, tykistöä yms. koskevat tiedot linnoituksista. Viaporissa merkittiin tällöin pöytäkirjoihin 1 184 kanuunaa, 129 mörssäriä, saman verran kanuunahaupitseja ja 16 haupitsia. Vuonna 1824 kanuunoiden luvuksi ilmoitettiin 978, mörssäreiden 42, jedinorogien 16 ja haupitsien 13. Näinä vuosina linnoituksista poistettiin vanhentunutta tykistöä, mutta Viaporin tilastoja suurensivat edelleen sotasaalistykit, joista osalla oli yhä käyttöarvoa, vaikka esim. Opperman ei näille tykeille antanut arvoa.[16] Toimintavalmiin tykistön vahvuuksista ja tykistökomen-

nuskunnan toiminnasta on vaikeata saada tietoja, koska po. komennuskunnan asiapapereita on vain vuodelta 1809. Luettelon mukaan, joka on päivätty 26. 7. 1826 ja jonka on allekirjoittanut insevl. Schweder 2, vahvuudeksi ilmoitettiin 201 tykkiä, mikä ra-vahvuutenakin näyttää kovin vähäiseltä verrattuna vuoden 1824 ilmoitukseen. Tykeistä kymmenen kolminaulaista oli Kustaanmiekan rantavarustuksessa kunnialaukaustykkeinä.[17] Vuoden 1828 vahvuusilmoituksessa eriteltiin rauhan- ja sodanajan vahvuudet, mutta tykkien naulalukuja ei mainita. Tykkejä linnoituksessa mainitaan olleen 373, joista 120 valleilla ja kasemateissa (Susisaarella 106/30, Kustaanmiekalla 85/30, Isolla Itä-Mustasaarella 67/25, Särkänsaarella 46/15, Länsi-Mustasaarella 46/14 ja Pienellä Itä-Mustasaarella 23/6. Luvut merkitsevät siis sa- ja ra-vahvuuksia).

Kohtaan »suunnitellut patterit» vuoden 1828 luettelossa on merkitty Susisaarelle ja Länsi-Mustasaarelle tykistön vahvuudeksi 12/4, mutta sisternipattereita ei nyt mainita. Ullanlinnan patterien tykkien luvuksi mainitaan 19, Vallisaaren patterien 60/10 ja sodanajan vahvuudesta 19 mainitaan mörssäreiksi.[18]

Vuonna 1830 »Uuden Suomen tykistövaruskuntien päällikkö», eversti Osipov ilmoitti tykistödepartementille Viaporin tykkitilanteesta seuraavaa: Kustaanmiekalla ja Susisaarella oli yhteensä 65 tykkiä »toimintaa varten meririntamalle» ja 127 tykkiä »muihin tarkoituksiin», Isolla Itä-Mustasaarella, Pienellä Itä-Mustasaarella, Länsi-Mustasaarella ja Särkänsaarella 82 tykkiä »toimintaa varten meririntamalla» ja 113 tykkiä »muihin tarkoituksiin». Viaporin tykistövahvuus oli näin ollen vuonna 1830 387 tykkiä, mutta kun niihin lisättiin Ullanlinnan patterin ja Vallisaaren patterien tykit (ensiksi mainitussa 8/24 ja neljä jedinorogia, Vallisaaressa 7/36, 12/30, 14/12, 23 jedinorogia ja 8 mörssäriä) saatiin vahvuudeksi 465 tykkiä, minkä myös insev. Burmeister 2 ilmoitti eräässä kirjeessään Viaporin tykistön vahvuudeksi.[19] Vaikuttaa siis siltä kuin vuoden 1808 pattereista osa olisi säilytetty sodan varalta.

Lavettien ev. Osipov mainitsi olevan »äskettäin uusittua mallia», mutta näitä uusia lavetteja oli toistaiseksi vain meririntaman tykeissä. Maarintaman tykeistä oli tarkoituksena varustaa 30, 24 ja

18 naulan tykit uusilla laveteilla, mutta puolen puudan jedinorogeissa säilytettäisiin edelleen »englantilaisten kenttätykkien lavetteja muistuttavat lavetit».

Marraskuussa 1834 tykistödepartementti vahvisti linnoitustykistölle määrävahvuudet, jotka Viaporin kohdalla olivat seuraavat: 3 puudan pommikanuunoita 16, 30 naulan kanuunoita 131, 24 naulan kanuunoita 23, 18 naulan kanuunoita 79, 12 naulan kanuunoita 12, puudan jedinorogeja 54, ½ puudan jedinorogeja 12, 5 puudan mörssäreitä 29, 29 naulan karronadeja 2 ja 18 naulan karronadeja 20 eli yhteensä 378 tykkiä (vahvuudeksi tosin ilmoitetaan 386, joten luettelon laatija on unohtanut jonkin tykkiryhmän pois). Tämä 386 oli siis toistaiseksi se vahvuus, joka (Viaporin linnoituksessa) »tulee kuulua säilytettäväksi tykistödepartementin uuden järjestelmän mukaisesti» kuten luettelon otsikossa mainitaan. Vastaavasti ammukset ja ruutimäärät luetteloitiin otsikolla »kuinka paljon tulee Viaporin linnoituksessa säilyttää ruutia ja ammuksia sen luettelon mukaisesti, joka on määrätty tykistödepartementin uudessa järjestelmässä 21. 11. 1834».[20]

Luettelossa mainitut 3 puudan pommikanuunat olivat oikeastaan ns. 3 puudan kanuunoita; sana »pommi» on lisätty myöhemmin. Asiallisesti kyseessä olivat pommikanuunat, vaikka malli vahvistettiin vasta 1838. Uuteen järjestelmään perustuu eräs Viaporin tykistöä koskeva luettelo, josta kuitenkin puuttuu sekä päivämäärä että vuosiluku, mutta joka vallikivääreitä koskevan kohdan perusteella on voitu laatia aikaisintaan vuonna 1840, todennäköisesti kuitenkin vuonna 1846. Tämän luettelon mukaisesti Kustaanmiekalla oli 85 tykkiä, joiden joukossa neljä 3 puudan pommikanuunaa ja kaksi 24 naulan karronadia uusina lajeina. Mörssäreitä, 5 puudan, oli runsaasti eli 11 kpl, 30 naulan kanuunoita peräti 35 ja 18 naulan kanuunoita 11. Jedinorogit sitä vastoin puuttuivat, mutta Susisaarella, jonka tykkiluku oli 98, niitä oli 19 kpl eli yhtä paljon kuin Länsi-Mustasaarella. Särkänsaarellakin oli 10 puudan jedinorogia, mutta Isolla Itä-Mustasaarella vain neljä ½ puudan »merijedinorogia», Pienellä Itä-Mustasaarella viisi. Karronadeja oli paitsi Kustaanmiekalla myös Susisaarella (2/18) ja Länsi-Mus-

tasaarella (6/18). Huomiota herättää 30 naulan tykkien paljous, niitä oli Susisaarellakin 35, Länsi-Mustasaarella 34, Isolla Itä-Mustasaarella 18 ja Särkänsaarella 11. Tykkien luku Isolla Itä-Mustasaarella oli 55, Länsi-Mustasaarella 67, Särkänsaarella 53 ja Pienellä Itä-Mustasaarella 28. Tykkien yhtenlaskettu määrä oli määrävahvuuden mukainen, mutta 3 puudan pommikanuunoita ei ollut enempää kuin neljä, vaikka niitä olisi pitänyt olla 16, jedinorogeja sitä vastoin oli pari yli määrävahvuuden, mörssäreitäkin puuttui kuusi ja vain 30 naulan kanuunoita oli vahvistettu määrä. Puuttuvia pommikanuunoita korvasivat 24 naulan tykit. Vallikiväärit jakaantuivat siten, että Kustaanmiekalla ja Susisaarella oli niitä 19, muilla saarilla kullakin 18 kpl. Kyseessä olivat Belgiasta ostetut vallikiväärit, jotka Venäjällä hyväksyttiin aseistukseen merkinnällä »8.33 linjan kiväärit m/1839».[21]

Vuodelta 1850 vihdoin löytyy tieto, minkä mukaan Viaporissa säilytetyn tykistön lukumäärä mainittuna vuonna olisi ollut 665, lavettien luku 482. Ammuksia oli 189 258 kpl ja ruutia kaikkiaan 34 140 puutaa.[22]

Vuonna 1844 julkaistiin merilinnoitusten tykistöä koskeva uusi ohjesääntö, josta seuraavassa muutamia otteita. »Avopattereissa», sanotaan 6. §:ssä, »tykit sijoitetaan niin tiheästi kuin lavetit ja platformit sallivat, 'pitkillä linjoilla', jolloin traverssit ovat välttämättömät tykkien suojelemiseksi anfilada-ammunnalta, sijoitetaan tykki jokaista neljää sašenia kohti, kuten maalinnoituksissakin.» Tykkiluvuista mainitaan, että ne pysyvät samoina oli rauhan tai sodan aika, mutta lavettien säästämiseksi, mikäli ne ovat puusta, vain ¼ niistä säilytetään rauhan aikana avopattereissa, muut lavetit suljetuissa, kuivissa tiloissa (9. §). Putket oli jätettävä paikoilleen teleille sijoitettuina, vaikka lavetit irroitettiinkin. Meri- ja rannikkolinnoituksille aseistusta valittaessa ohjesäännön mukaan tulivat kyseeseen vain kaliiperit 36 ja 24, puudan ja ½ puudan jedinorogit, 3 puudan pommikanuunat ja 5 puudan mörssärit, karronadit vain mikäli niitä oli yli laivaston tarpeen (10. §). Raskaimmat tykit oli sijoitettava paikkoihin joista voitiin tulittaa meriväyliä ja salmia; jos anfilada-ammunnasta oli kysy-

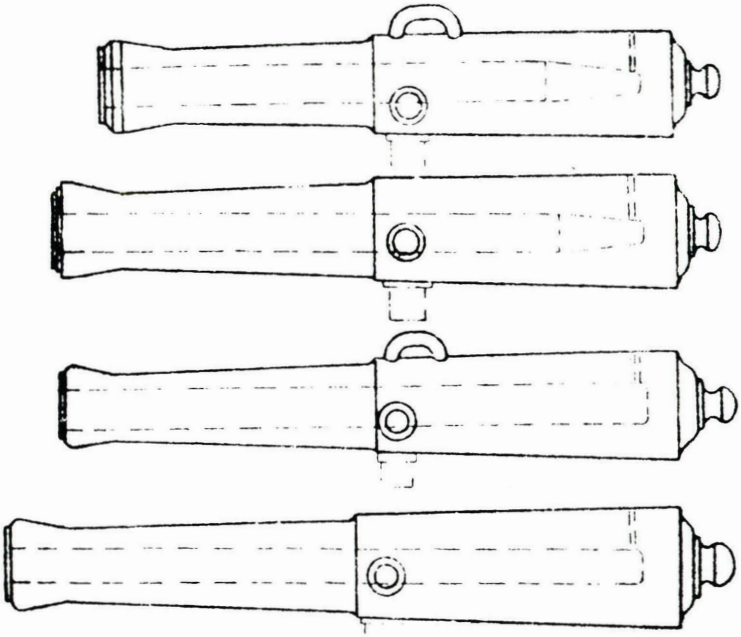
mys oli käytettävä vain pommikanuunoita ja jedinorogeja. Hehkutettuja ammuksia käytettiin etupäässä 24 naulan kanuunoissa ja puudan jedinorogeissa. Karronadit oli sijoitettava syvien, korkeintaan 40 sašenin levyisten salmien rannoilla oleviin pattereihin. Kasematein varustetuissa torneissa pommikanuunat ja jedinorogit olivat alimmissa, kanuunat niiden yläpuolella olevissa kerroksissa, mörssärit vallikäytävillä.[23]

Linnoitustykistön tykkimallit ennen vuotta 1838 ja sen jälkeen, Krimin sotaan saakka

Krimin sotaa edeltäneinä vuosikymmeninä Venäjällä oli kahteen eri »konstruktioon» kuuluvaa tykistöä, nim. ennen vuotta 1838 ja sinä vuonna aseistukseen hyväksyttyjä tykkimalleja. Mallia -38 olevat tykit oli kaliipereiltaan yhdenmukaistettu ja niihin oli tehty ulkoisia ja rakenteellisia muutoksia, jotka erottivat ne aikaisemmista malleista. Meri- ja rannikkolinnoitusten tykistöön kuuluivat ennen vuotta 1838 seuraavat tykkimallit ja -lajit:

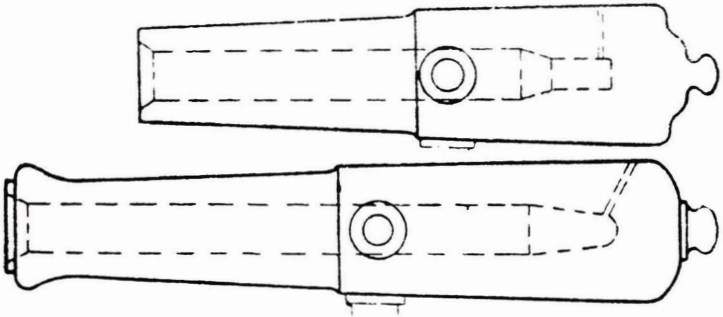
— 3, 6, 12, 24, 30 ja 36 naulan kanuunat,
— ½ ja 1 puudan kanuunahaupitsit eli jedinorogit,
— 2 ja 5 puudan mörssärit sekä 12, 18, 24, 36, 68 ja 96 naulan karronadit.

Linnoitustykistöllä ei vielä ollut omia tykkimalleja, vaan kaikki linnoitukset oli aseistettu kenttä- ja piiritystykein. Kanuunahaupitsit, joista linnoituksissa käytettiin yksinomaan jedinorogi-nimitystä (= yksisarvinen) oli liitetty kenttätykistökalustoon 1750-luvun lopulla, mutta 2 ja 1 puudan kanuunahaupitsit eivät »kaliiperinsa sen paremmin kuin putken ja ammuksen painonkaan puolesta vastanneet sen ajan kenttätykin vaatimuksia».[24] Puudan jedinorogin putki painoi 45 puutaa. Karronadeja oli skotlantilainen Carron-tehdas alkanut valmistaa 1776, mutta vasta vuosisadan lopulla nämä kevyet tykit oli hyväksytty Venäjän laivastoon. Linnoituksissa niin jedinorogit kuin karronaditkin olivat varsin käyttökelpoisia aseita.

Kuva 2. Tykkimalli 1838. Ylinnä 1/2 puudan jedinorogi, siitä alaspäin puudan jedinorogi, 12 naulan ja 24 naulan kanuunat.

Cannon model 1838. At the top a 1/2-pood yedinorog, downwards an one-pood yedinorog, 12-pound and 24-pound cannons.

Kuva 3. 3 puudan pommikanuuna m/1838 (ylh.) ja m/49.

A 3-pood bomb cannon model 1838 (above) and model 1849.

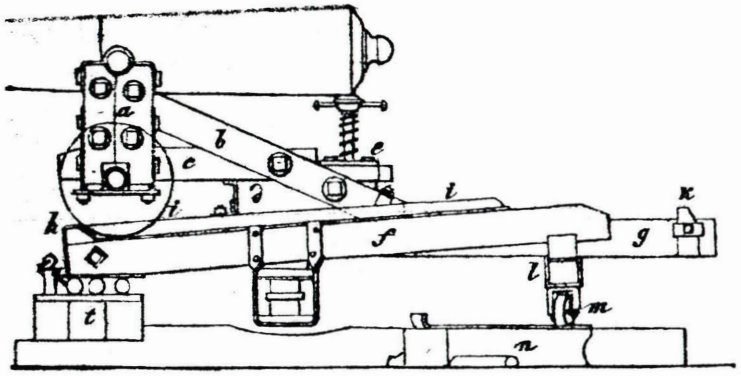
Vuonna 1838 aseistuksesta poistettiin 3, 6 ja 30 naulan kanuunat ja siihen hyväksyttiin 3 puudan pommikanuunat (m/1838). Vuoden 1838 malleista oli karsittu friisit, delfiinit ja pintakoristelut, kuten vaakunat ja vuosiluvut. Kanuunoita oli hieman lyhennetty, jedinorogeja pidennetty ja niiden ulkomuotoa muutettu enemmän kuin muiden tykkilajien. Pommikanuuna m/38 oli ensimmäinen erityisesti rannikkotykistöä varten suunniteltu tykkimalli. Sen ampumaetäisyys oli 2 000 metriä ja koeammunnoissa karkaistusta raudasta tehdyt ammukset tunkeutuivat 4—5 tuuman vahvuisen rautalevyn puoliväliin tavallisten ammusten litistyessä tai hajotessa. Vuonna 1849 pommikanuunan mittoja ja muotoa muutettiin, putkea pidennettiin ja panospesä tehtiin kartiomaiseksi kaliiperin pysyessä entisenä. Ampumaetäisyys kasvoi näiden muutosten johdosta 500 metrillä. Kokeiluja suoritettiin myös mörssäreillä ja niidenkin kantamaa saatiin nostetuksi. Päätettiin myös luopua 18 naulan kanuunoista ja 36 naulan tykitkin varastoitiin sitä mukaa kun uusia 30 naulan kanuunoita saatiin valimoista. Vuonna 1855 aseistukseen liitettiin kenr. Baumgartenin suunnittelema 60 naulan kanuuna, jonka kuitenkin jo 1857 syrjäytti alikapt. (sittemmin kenr. ja tykistöakatemian prof.) Maijevskin konstruoima samaa kaliiperia oleva teräskanuuna.

Linnoitustykistön ammukset olivat massiivisia umpikuulia, kartesseja, kranaatteja, pommeja ja palopommeja. Kranaattien täytteenä käytettiin kartessilatausta tai rautaromua. Kartesseja käytettäessä panokset olivat kevyempiä kuin umpikuulilla ammuttaessa, 3 puudan pommikanuunalla esim. 10 naulaa (umpikuulilla 16), 24 naulan kanuunoilla vain kolme naulaa (umpikuulilla 8) painavia. Maijevskin kanuunassa, jossa panospesän seinämien vahvuus oli 10,7 tuumaa ja jonka putki oli koeammunnoissa kestänyt yli tuhat laukausta, saatiin käyttää 18 naulan panosta, mutta tavallisesti tyydyttiin 15 naulan painoiseen. Mörssäreillä sitä vastoin panokset olivat mahdollisimman suuret. Panokset olivat valmiina ns. kartusseissa ja niitä valmistettiin linnoitusten »laboratorioissa» lab.-bombardieerien johdolla.

Tehokas tulitusalue rannikkotykistöllä oli 800—1000 metriä, mi-

hin puulavetilla oli osuutensa. Puudan pidennetyn jedinorogin kantama oli 800 sašenia (sašen = 2,134 m), mille etäisyydelle 24 naulan kanuunakin pystyi ampumaan. Maijevskin kanuunalla ammuttiin 15 naulan panoksella 2 000 sašenin päähän. Laaka-ammunnassa, korotuksen ollessa ½ astetta, saatettiin yltää 30 kimmokkeeseen, jolloin lentoradan pituudeksi tuli 1 500—2 000 sašenia. Osumatarkkuus sileäputkisilla ja suustaladattavilla tykeillä, jollainen 60 naulan kanuunakin vielä oli, väheni jyrkästi matkan kasvaessa. Jos se esim. 300 sašenin matkalla oli (teoriassa) 99 % ei se enää puolta pidemmällä matkalla ylittänyt 28 % (ammuttaessa 24 naulan kanuunoilla).

Linnoitustykistössä käytettiin sekä matalia (kasematti-) että korkeita, kääntyviä lavetteja. Pommikanuunoissa ja 60 naulan kanuunoissa oli mäkilavetit, nekin alalaveteille asennettuina kään-

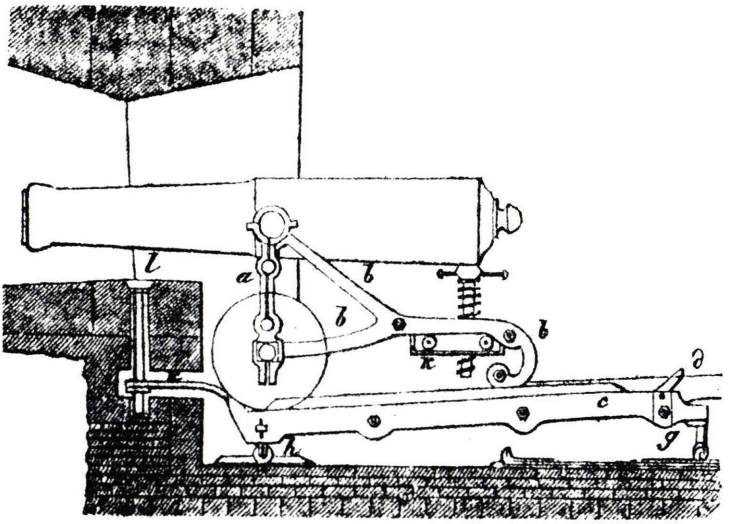

Kuva 4. Rannikkotykin m/38 korkea, kääntyvä puulavetti (ylä- ja alalavetti). a: pystyt tukilankut, b: vinot sivulankut, c: keskilankku, pulteilla sivulankkuihin yhd., d: aluslankku, korkeus noin 45 cm, kaksi rautapyörää, e: putken nostoruuvi, f: reunalankut, g: keskilankku, h: pyörien jarruvastukset, i: pitkittäislankut, estivät sivuliu'unnan, k: rekyylin pysähdyttäjä, l: lavetin haarojen takimm. poikkilankun raut. pyörän kannatinkehys, m: pienet rautapyörät, n: kaareva alustalankku raideurineen, t: akseli »kuulalaakereineen».

High, turning wooden carriage for the coast cannon model 38.

tyviä. Ev. Venglovskin keksimän rautalavetin prototyyppi valmistui 1846, mutta vaikka se tunnustettiin rautaisista laveteista parhaimmaksi, se hyväksyttiin aseistukseen vasta 1849. Krimin sodan syttyessä rautalavetteja olikin sitten häviävän vähän puulavetteihin verrattuna. Tykkivalimoiden tuotantoluvut olivat tunnetusti vähäiset, mistä johtui, että yli-ikäistä kalustoa oli paljon ja tykkejä täytyi kuljettaa linnoituksesta toiseen.[25]

Linnoitus- ja rannikkotykistön tykkimallien päämitat käyvät ilmi seuraavasta taulukosta.

Kuva 5. Puudan jedinorogi Venglovskin rautalavetilla m/1849. Pyörien läpimitta 75 cm. Osat: akseli, kaksi pystys. putkea kannattavaa tukirautaa, kaksihaarainen lavettiosa yhdysosineen, putken nostoruuvi puisine kantaosineen. Lavetinhaarojen kärjissä joko pyörivä valssi tai tela (rekyylin pit. johtuen). Kääntyvä alalavetti rautaa. Osat: kaksi laita- ja yksi keskikisko, kaksi tukiosaa pyörineen. Kiskoja yhdistävät sideosat, joista etumm. liittyy kaksi tukea pyörineen. Kasemateissa tarvittiin lisäksi lavetin kärkiosa akselitappeineen. Lattialla rautaiset, kaarevat kiskourat.

One pood yedinorog (unicorn) on Venglavsky iron carriage model 1849.

Tykkilaji	Kaliiperi tuumissa	Pituus tuumissa	Paino puudissa	Huomautuksia M/55 linn.tyk.
Raut. kanuunat:				Puuta = 16,39 kg
12 naulan	4,80	103,82	91	M/38
24 »	6,00	125,78	210	M/38
30 »	6,43	128,66	257	M/55
36 »	6,80	135,76	290	M/38
60 »	7,70	123,20	366	M/57
Jedinorogit:				
½ puudan	6,00	91,84	90	
1 »	7,70	115,80	180	
Pommikanuunat:				
3 puudan	10,75	107,31	310	M/38 r-tykistö
3 »	10,75	132,50	385	M/49 »
Mörssärit:				
2 puudan raut.	9,65	33,94	57	M/38 linn.tyk.
2 » »	9,65	51,00	170	M/55 r-tykistö
2 » mess.	9,65	48,20	113	M/55 »
5 » raut.	13,15	40,29	101	M/38 linn.tyk.
5 » »	13,15	56,00	328	M/55 r-tykistö
5 » mess.	13,15	42,40	88,5	M/38 »

Viaporin linnoituksen saattaminen puolustus- ja taistelukuntoon vuosina 1853—1855

Vara-amiraali von Scheltingiä sotilaskuvernöörinä ja sataman pääkomendanttina oli huhtikuussa 1853 seurannut kontra-amiraali Sulima. Samana vuonna inskenrl. Gebener luovutti komendantin tehtävät seuraajalleen kenrm. Jakovleville. Sulimaa, joka hoiti virkaansa väliaikaisena, seurasi 1836 vara-amiraali Valront, jonka kuoltua 1848 vara-amiraali Lérmantov (oik. Lermontov) nimitettiin sotilaskuvernööriksi. Jakovlevilta peri komendantin viran kenrm. Altfater 1844, ja hän ehti toimia lyhyen ajan myös sotilaskuvernöörinä vuonna 1848.

Suurvaltain välien kiristyminen ns. itämaisen kysymyksen vuoksi heijastui Viaporissa korkean tason tarkastuskäynteinä. Suuriruhtinas Konstantin, laivaston yliamiraali, tarkasti heinäkuussa 1850 amiraliteetin alaiset laitokset ja seurasi Kustaanmie-

kalla tykistön »käytännöllisiä ammuntoja». Pian hänen jälkeensä Viaporiin saapui tykistön tarkastaja, kenr. Gyllenschmidt. Toukokuussa 1851 yliamiraalin eskaaderi ankkuroi jälleen Viaporin edustalle ja tarkastuskierros alkoi ulottuen Vallisaareen asti. Suuriruhtinaan mainitaan olleen erityisen kiinnostunut linnoituksen puolustusmahdollisuuksista suuren meriväylän suunnalla. Toukokuussa 1851 myös kenr. Denj tarkasti ins.komennuskunnan ja nähtävästi myös linnoituslaitteiden kunnon. Vuonna 1852 tarkastuskäyntejä ei ollut, mutta 1853 ne alkoivat jälleen ja jatkuivat seuraavana vuonna. Huomattavin tarkastajista oli kenr.adj. N. A. Arkass, jonka Nikolai I lähetti Viaporiin tutkimaan oliko perää väitteessä (joka sisältyi hänen saamaansa allekirjoitusta vailla olleeseen kirjeeseen), että Helsinki voitiin vallata 24 tunnissa, koska Santahamina ja Vallisaari oli jätetty linnoittamatta. Arkass käyttikin valtuuksiaan siekailematta.

Venäläisten joukkojen heinäkuussa 1854 aloittama Moldaun ja Valakian miehitys aiheutti Turkin taholta sodanjulistuksen eikä vetäytyminen kiristyspolitiikasta enää ollut mahdollista. Lokakuussa samana vuonna Viapori julistettiin puolustus- ja maaliskuussa 1854 sotatilaan. Altfater, Lérmantov ja kenraalikuvernöörin virkaa vv. 1850—1854 hoitanut kenr. Platon Rokassovski syrjäytettiin heitä nuorempien ja tarmokkaampien miesten tieltä. Altfaterin seuraaja oli linnoituskomitean jäsen, kenr.adj., inskenrl. Sorokin, jonka nimitys vahvistettiin helmikuussa 1855, vaikka hän olikin jo vuoden 1853 lopulta alkaen ryhtynyt johtamaan Viaporin saattamista puolustuskuntoon. Sotilaskuvernöörinä Viaporissa toimi vajaan vuoden Lérmantovin jälkeen vara-amiraali Matjuškin, kunnes hänetkin siirrettiin merivoimien yliauditorioon edeltäjänsä seuraksi ja virka jätettiin avoimeksi. Rokassovskin seuraaja v.t. kenraalikuvernöörinä ja Suomeen sijoitettujen joukkojen komentajana, jv.kenr., kreivi F. W. Berg oli kyllä erittäin tarmokas ja toimelias mies, mutta pyrki Viaporin linnoitusalueen puolustuslaitteita rakennettaessa sekaantumaan asioihin, joissa Sorokinilla olisi ollut riittämiin asiantuntemusta.

Syksyllä 1853 oli Viaporissa jo kuusi sotilastyökomppaniaa työs-

sä. Lokakuun alussa saapui ins.departementilta sisternipatterin uudelleen rakentamista koskeva käsky. Tämä patteri oli rakennettu vv. 1835—1836, mutta nyt sitä laajennettiin ja siihen rakennettiin rintasuojat kulmikkaista kivistä mörssärien vuoksi, minkä vuoksi käytettiin myös nimitystä kivipatteri. Rintasuojaa korotettiin kuitenkin pian kahdeksan hirsikerrosta käsittävällä lisäsuojalla ja se peitettiin hiekkakerroksella. Merlonit tehtiin ensin puusta, myöhemmin kivestä, ampuma-aukkoja oli kuusi. Tykkimiehille — upseeri ja 36 miestä — rakennettiin parakki patterin lähelle ja se peitettiin suojarakentein. Patteri oli ns. puolikuuvarustus eli lynetti ja sen aseistuksena oli kuusi pommikanuunaa (keskellä), neljä jedinorogia (oikealla) ja kuusi 5 puudan mörssäriä (sivustoilla). Patteri on jäänyt hiekkavallien alle.

Helmikuussa 1854 ins.departementti antoi muiden puolustuslaitteiden rakentamista koskevan käskyn. Tällöin tarvittiin jo lisätyövoimaa. Erityisesti näyttää kunnostautuneen Barclay de Tollyn nimelle omistetun karabinieerirykmentin kolmas pataljoona, jota Rokassovski päiväkäskyssään kiitti uutteruudesta ja hyvistä saavutuksista patteritöissä Viaporissa ja Vallisaaressa. Tenalji Bethunen ja sisternipatterin välimaastoon rakennettiin suoraan linjaan kaksi ns. väliaikaista patteria, joista toisessa oli tuliasemat kymmentä, toisessa kolmea tykkiä varten. Yhtenäinen vallikäytävä yhdisti kaikki patterit toisiinsa ja niiden hiekalla peitetyt ja tukirakentein varustetut rintasuojat muodostivat mereltä päin katsottuna loivan vallin, joka jatkui estepaalurivinä rantavarustukseen saakka. Tenalji Bethunessa, kontregardi Hoppessa ja bastioni Lantingshausenissa vahvistettiin rintasuojia ja vallikäytäviä, kontregardissa niitä myös levennettiin ja bastionissa rakennettiin puusta alustat kuutta karronadia ja kolmea muuta tykkiä varten, kontregardin edustalle kahta tykkiä varten. Pattereita aseistettaessa neljä pommikanuunaa sijoitettiin muiden tykkien ohella väliaikaisille pattereille ja kaksi kontregardin edustalle. Tykkejä Kustaanmiekalla vuonna 1853 oli 76, niistä pommikanuunoita ja jedinorogeja yhdeksän, mörssäreitä kuusi, mutta uudet patterit lisäsivät tykkien lukua. Bastioni Carpelaniin Sorokin päätti sijoittaa neljä tyk-

Kuva 6. Kustaanmiekan varustukset tykkeineen vuoden 1853 lopulla. Osa Viaporin linnoituksen yleiskartasta, piirretty Pietarissa 1853. Alaosassa näkyy ns. sisternipatteri. (Sota-arkiston karttakokoelmat)

The fortifications with the cannons at Kustaanmiekka at the end of the year 1853. A part of a General map of Viapori, drawn in St. Petersburg 1853. In the lower part is seen the so-called sistern battery.

kiä. Tenalji Bethun oli vahvimpia varustuksia kolmine pommikanuunoineen; jedinorogeja oli viisi, kanuunoita 14. Rantavarustuksen valleille on 1853 merkitty vain kaksi kanuunaa ja kaksi karronadia, mutta kasemateissa oli viisi kanuunaa ja neljä karronadia. Tenalji Kyhlenbeckissä oli kolme kanuunaa ja kaksi mörssäriä ja sen pitkän vasemman kyljen vallilla 13 kanuunaa. Naulaluvuista puuttuu tietoja.

Kesäkuuhun 1855 mennessä Kustaanmiekan länsirannallekin oli saatu rakennetuksi suuri patteri, jonka tykit — 14 kanuunaa — oli porrastettu, kuten ohjesäännön mukaan oli tehtävä kun patteri sijoitettiin rinteeseen.

Susisaarella alkoivat ns. insinööripatterin rakennustyöt kaponieeri Hamiltonin edustalla vasta keväällä 1855. Rintasuojat yhdistettiin suojarakentein verhottuun taustamuuriin. Tässä kymmenen tykin patterissa oli kanuunoita ja jedinorogeja, mutta viime vaiheessa sitä vahvistettiin muutamalla pommikanuunalla, lukumääristä ei kuitenkaan löydy tietoja. Suojarakentein peitettiin myös bastioni Polhem ja ruutikellari N:o 35. Bastioni Hårlemanin ja ruutikellarin väliin pystytettiin estepaalurivi. Susisaarella tykkien luku 1853 oli 67, bastioni Hårlemanissa niitä oli 12 ja seitsemän bastioni Hamiltonin ns. puolustusseinässä, kolme sen kasemateissa. Telakka-alueen puolella, bastioni Cedercreutzin valleilla, oli kuusi kanuunaa. Bastioni Polhemin suurin ampuma-aukoin varustetuissa kasemateissa oli viisi jedinorogia, valleilla neljä kanuunaa. Bastioni Kunnia ja raveliini Hyvä Omatunto oli aseistettu mörssäreillä, kaksi kummassakin. Vahvin varustus Susisaarella oli Kasimir Wrede: tenaljissa ja kaponieerissa yhteensä kahdeksan kanuunaa, kymmenen jedinorogia ja kaksi mörssäriä, kasemateissa neljä jedinorogia. Sorokin antoi sijoittaa kaponieeriin vielä kaksi tykkiä. Vihollisen tykistötulen odotettiin kohdistuvan voimakkaimpana, paitsi sisternipatteriin, juuri tähän varustukseen ja sen ohella bastioni Polhemiin ja insinööripatteriin ja kaikissa näissä pattereissa vahvistettiin lisälaittein rintasuojia ampuma-aukkojen kohdalla. Sorokinin toimesta Susisaaren tykkien lukua lisättiin 1855. Raveliini Hyvä Omatunto sai »sisäistä puolus-

tusta varten» kahdeksan tykkiä, bastioni Hyve neljä ja bastioni Kunnia kahdeksan tykkiä, neljä kummallekin siivelle.

Isolla Itä-Mustasaarella oli tykkejä 1853 48, niistä 20 rantavarustuksessa ja kuusi sarvilinnassa; muihin paikkoihin oli riittänyt vain muutama tykki. Sorokin lisäsi täälläkin tykkilukua niin, että saarella pommituksen alkaessa oli 67 tykkiä. Bastioni Horn sai kuusi, sen ja puolibastioni Ribbingin välinen kurtiini, jossa ennestään oli kuusi kanuunaa ja yksi jedinorogi, neljä ja toisen puolibastionin ja redanttien välinen kurtiini kahdeksan tykkiä.

Pienen Itä-Mustasaaren tykeistä 17 oli kanuunoita ja viisi jedinorogeja. Vahvin varustus oli bastioni Stromberg, jossa oli seitsemän kanuunaa ja kolme jedinorogia.

Särkänsaaren tykistö oli suhteellisen vahva: kaikkiaan 40 tykkiä, joista kanuunoita 25, jedinorogeja yhdeksän ja mörssäreitä kuusi. Rantavarustukseen oli sijoitettu 16 kanuunaa ja kaksi mörssäriä. Bastioni Liewenissä oli tykki tykin vieressä, kuusi kanuunaa, kuusi jedinorogia ja neljä mörssäriä. Kaponieerien tykit olivat kasemateissa: Törnessä kolme jedinorogia, Gerdesissä kolme kanuunaa. Länsi-Mustasaaren aseistaminen oli pysähdyksissä syksyllä 1853. Saarelta oli luultavasti jo silloin päätetty irroittaa 14 30 naulan kanuunaa siirrettäväksi Hangon linnoitukseen minne ne saapuivat meritietä keväällä 1854.[26] Tilalle saatiin kolmetoista tykkiä, jotka sijoitettiin bastioni Gyllenbergiin; osa näistä tykeistä oli laivalaveteilla. Ennestään tässä bastionissa oli neljä tykkiä kuten bastioni Tessin'issäkin. Rintasuojia jouduttiin täälläkin rakentamaan uudelleen ja bastioni Gyllenbergin tykkien väliin tehtiin traverssit, mutta viime vaiheessa ryhmitystä lienee väljennetty sivuille päin kreivi Bergin vaatimuksesta.

Tärkeimmät työkohteet Länsi-Mustasaarella olivat uusi seitsemän tykin (pommikanuuna)patteri bastioni Tessin'in edustalla ja vanha maapatteri bastionista vasemmalle. Tämä patteri rakennettiin kokonaan uudelleen ja sen rintasuojaa korotettiin. Takaalalle rakennettiin pommikellari.

Patterityöt Viaporin lähisaarilla. — Kustaan-

miekan rantavarustusta vastapäätä, salmen toiselle puolelle, rakennettiin jo 1853 ns. vastakkainen patteri yhtenäisenä ja suoraviivaisena kahtatoista tykkiä varten, joista puolet oli jedinorogeja, toinen puoli kanuunoita. Tällä patterilla riitti työtä jatkuvasti, milloin rintasuojaa vahvistettiin faşinein ym. keinoin, milloin rakennettiin uusia ruutikellareita ja blindaašeja. Tykkimiehille — 52 miestä — ja tykkihevosille saatiin suojat kuljettamalla Länsi-Mustasaarelta kaksi vajaa Vallisaareen. Ne sijoitettiin patterin läheisyyteen, varustettiin suojarakentein ja ympäröitiin estepaaluin, joten ne varmaankin paloivat Viaporia pommitettaessa.

Kahta muuta patteria ryhdyttiin rakentamaan Vallisaaren kukkuloille heti kun korkeimmalta taholta oli (30. 6.) saatu siihen lupa. Molemmat olivat ns. maapattereita, toista eli »ylempää» patteria kutsuttiin myös »korotetuksi», toinen oli ns. eteläpatteri, molemmat länsirannan tuntumassa. Tykkejä näissä pattereissa oli vain 4—5 kpl. Vallisaaren itärannalle, salmen suojaksi, rakennettiin myös kaksi patteria, toinen neljää, toinen kahta tykkiä varten. Salmen tultua suljetuksi nämä patterit lienevät tulleet tarpeettomiksi. Kesällä 1855 rakennettiin Vallisaareen pommikanuunoin aseistettu nelitykkinen patteri, joka liittyi korotettuun patteriin. Kreivi Berg ja ins.departementin edustaja, ev. Krencke olivat yhtä mieltä siitä, että vastakkaisessa patterissa oli liikaa tykkejä yhdessä rivissä ja niistä erotettiinkin kolme tykkiä eri patteriksi vanhan patterin vasemmalle puolelle. Krencken ajatus, että vastakkaisen patterin kaikki tykit olisi hajasijoitettava rantamaastoon ei saanut kannatusta. Sitä vastoin hyväksyttiin hänen esityksensä, että neljä tykkiä — harmaiksi maalattuina — olisi sijoitettava saaren eteläkärjen kallioille maihinnousun varalta. Saaren keskivaiheille rakennettiin redutti, johon sijoitettiin kenttätykkejä, joista osa oli lennätinaseman suojana ja muut oli tarkoitettu varusväen käyttöön. Varusväkeä oli aluksi pataljoona ja ev. Krencken mielestä se olisi pitänyt hajoittaa pitkin etelä- ja länsirantaa »pikalinnoitettuihin» asemiin, mitä suunnitelmaa kreivi Berg ei hyväksynyt.

K u n i n g a s s a a r e l l e rakennettiin neljä patteria, joista yksi

oli redutin tyyppinen. Tykkien luvut pattereissa olivat kymmenen, kahdeksan ja neljä. Patterit sijaitsivat sillä linjalla mille sodanjälkeiset patteritkin rakennettiin ja vain saaren itäpäässä on säilynyt muutamia jäännöksiä Krimin sodan aikaisesta patterista. Lennätinaseman suojaksi rakennettu redutti saaren koillisosassa sitä vastoin on jäljellä, mutta 1870-luvun asussa. Tähän patteriin oli tarkoituksena sijoittaa kreivi Bergin suunnitelmien mukaan 12—10 tykkiä, mutta ensi vaiheessa tyydyttiin neljään, jotka olivat paikoillaan kesäkuussa 1855. Redutti liittyi Kuningassaaren ja Santahaminan puolustussuunnitelmaan siten, että se antoi puolustukselle syvyyttä. Keskimmäisen »siiven» tykkien oli tuettava sekä Kuningassaaren että Santahaminan puolustusta ja vasen siipi yhtyi Santahaminan länsipatterin — N:o 1, saaren eteläkärjessä — linjaan, joten sen tykit voitiin suunnata kohti vihollista, jos tämä yrittäisi esim. maihinnousua saaren eteläosaan tai patterin pommitusta lähietäisyydeltä. Redutin vasenta siipeä oli kreivi Bergin käskystä jatkettava rantaan saakka, jolloin se yhtyisi suunniteltuun Santahaminan puolustuslinjaan, joka tulisi kulkemaan suurin piirtein itä—länsisuunnassa kahden redutin välillä, joista toinen sijaitsi 200 saženin etäisyydellä ns. eteläpatterista (N:o 3) pohjoiseen, toinen patterin N:o 7 läheisyydessä. Kuningassaarelta puolustuslinja kulki tykkitien suunnassa kohti Vallisaarta, jossa se jatkui kohti saaren keskivaiheilla olevaa reduttia. Kuningassaaren redutin oikean siiven tykit pystyivät tukemaan tätä puolustuslinjaa.

Santahaminan patterien rakentaminen alkoi 1854 ja kun työvoimaa oli tuhat miestä ja työtä tehtiin yötä päivää saatiin kuusitykkiset patterit N:o 1 ja 2 valmiiksi jo 27. 7. mennessä. Kolmattakin, kahdeksantykkistä patteria ryhdyttiin rakentamaan ykkös- ja kakkospatterin välimaille (ns. koepatteri). Patteri N:o 1 rakennettiin puusalvoksin, muut kaksi patteria pelkästään maasta ja kivistä; kaikissa pattereissa rintasuojat peitettiin maakerroksella. Kreivi Bergin tarkastettua ja hyväksyttyä nämä patterit, tehtiin neljän uuden patterin rakentamista koskeva päätös, mistä huhtikuussa 1855 annettiin käsky saaren puolustuksesta vastaa-

ville.[27] Uusista pattereista kolme sijaitsi Santahaminan Isosaarella (Storholm) ja pienimmässä niistä (N:o 4) oli vain kaksi tykkiä, muissa — patterit 5—6 — ilmeisesti neljä tykkiä, kuten patterissa N:o 7. Viimeksi mainittu valmistui lopullisesti vasta 1857. Viaporin insinöörikomennuskunnan papereissa se mainitaan rakennetuksi »niemelle» ilman sen tarkempaa paikanmääritystä. »Niemellä» tarkoitettanee patteri N:o 1:n pohjoispuolella olevaa niemeä. Kaikille pattereille rakennettiin ruutikellarit, »sevastopolilaista» mallia olevat ammusten hehkutusuunit ja joko »korsut» tai parakit, joihin mahtui 50 miestä. Patterit 4—6 valmistuivat kesäkuussa 1855 ja heti sen jälkeen pantiin alulle vielä kahden patterin rakennustyöt, joista toiseen sijoitettiin kahdeksan, toiseen 16 tykkiä, suunnattuina kohti etelää. Ennen näitä pattereita valmistuivat kuitenkin Lehmi- ja Matosaarille rakennetut patterit, joista ensiksi mainittu oli pieni, pari—kolme tykkiä, viimeksi mainittu taas 14 tykkiä käsittävä ja se valvoi ns. Viipurin väylää Villingin eteläpuolella.[28] Nämä pikkusaarten tykkipatterit oli aseistettu laivatykein, joita oli muillakin Santahaminan pattereilla. Vahvistusta väitteelle, että jokin em. pattereista olisi ampunut etäisyydelle joka oli sama kuin pommikanuunan kantama on tietojen epämääräisyyden vuoksi jätettävä avoimeksi.[29] Lehmi- ja Matosaarten patterit saivat numerot 8 ja 9 ja loput kaksi patteria numerot 10 ja 11. Santahaminan patterit joutuivat, kuten tunnettua, 31-tykkisen englantilaisen fregatin tulituksen kohteeksi kesäkuun lopulla 1855. Kohteena oli patteri N:o 3, jota fregatti lähestyi 900 sašenin etäisyydelle ampuen 400 laukausta. Tuleen vastasivat patterit 1, 2, 3 ja 4 sekä viisi tykkivenettä. Myöhemminkin vihollisalukset tulittivat Santahaminan pattereita tykein ja raketein.[30]

Maarintaman patterit. — Katajanokan ns. makasiinisaarelle pystytettiin kuuden tykin patteri kivestä hakatuin rintasuojin ja ampuma-aukoin 1854. Niinikään kuuden tykin patteri, mutta ilman ampuma-aukkoja rakennettiin Kaivopuistoon ns. Jusupoffin huvilan alueelle sataman suojaksi. Ullanlinnan vanhassa kalliopatterissa oli kahdeksan suurta kanuunaa Venglovskin rautalaveteilla. Neljättä patteria, jossa oli kuusi tykkiä, alettiin ke-

sällä 1855 rakentaa »vinosti vastapäätä Särkkää».[31] Kaikilla näillä pattereilla oli omat ruutikellarinsa ja ammusten hehkutusuuninsa. Kaivopuistossa oli myös sidontapaikka ja sen suojana kaksi kenttätykkiä.

Myös Harakansaari kuului maarintamaan. Siellä sijainneen ns. Nikolain patterin rakennustyö oli monivaiheista. Lopullisessa muodossaan se oli kivisin rintasuojin varustettu 18-tykkinen patteri ampuma-aukkoineen. Saarelle rakennettiin myös kaksi ruutikellaria, ammusten hehkutusuuneja ja kasarmi 120 tykkimiestä varten. Kesällä 1855 rakennettiin »platformit» pommikanuunoita varten, mutta niiden luvusta ei löydy tietoja. Korkeita linnoituslavetteja ei kuitenkaan hyväksynyt ev. Krencke, joka täälläkin suositteli tykkien sijoittamista siten, etteivät ne muodostaisi yhtenäistä rintamaa. Korkeat lavetit nostivat sekä tykit että niiden miehistön vihollisen näkyviin ja tulituksen kohteeksi. Muutokset eivät kuitenkaan enää olleet mahdollisia ja vain patterin rintasuojat päätettiin bonetteerata sirpalevaaran vuoksi, mikä erityisesti huolestutti kreivi Bergiä.

Kaivopuistosta länteen sijoitettiin kaksi ns. rantapatteria Helsingin niemelle; toinen näistä kuitenkin purettiin. Jälelle jäänyt rantapatteri N:o 2 oli kuusitykkinen, tykeistä neljä oli jedinorogeja ja kaksi mörssäreitä. Patterin sijaintia pidettiin edullisena, mutta pommituksen varalta sen ampuma-aukotkin peitettiin ja tämä patteri rakennettiin uudestaan ilman ampuma-aukkoja kivestä ja vallikäytävä tehtiin yhtenäiseksi siltä varalta, että patteriin saataisiin pommikanuunoita. Lavetit olivat korkeita linnoituslavetteja. Samanlaiset lavetit olivat kahdessa ns. maapatterissa rantapatterien yläpuolella Punavuorten maastossa. Maapattereilta näyttää puuttuneen tykit ja vaikuttaa siltä kuin ne olisi rakennettu siltä varalta, että rantapatterit saisivat osumia, jotka tekisivät ne taistelukyvyttömiksi, jolloin niiden tehtävät siirtyisivät maapattereille.

Hietalahden rannassa ja Lapinlahden sairaalan puiston rantaalueella oli nelitykkiset patterit rakennettuina samaan kaavaan: rintasuojat puusalvoksin ja maapeittein, vallikäytävät laudoitetut

ja taustalla ruutikellarit, ammusten hehkutusuunit ja parakit yhtä upseeria ja 50 miestä varten.

Busholm, saari joka on hävinnyt Jätkäsaaren laitureita rakennettaessa, katsottiin 1854 erityisen sopivaksi pattereita varten. Mainittuna vuonna rakennettiin saarelle laituri ja keväällä 1855 ryhdyttiin rakentamaan patteria I kymmentä tykkiä varten ja kesällä patteria II kahdeksaa tykkiä varten. Viimeksi mainittu rakennettiin uudelleen heti Viaporin pommituksen jälkeen ja aseistettiin pommikanuunoin. Saarelle rakennettiin paitsi muita patterien tarvitsemia rakennuksia ja laitteita parakit 125 tykkimiestä ja kasarmi 250 sotilasta varten; nämä viimeksi mainitut majoitettiin saarelle maihinnousun varalta.

Toukokuussa 1855 Viaporiin saapui insevl. Posypkin ottaakseen vastaan laajennetun ins.komennuskunnan päällikön tehtävät. Hänellä oli mukanaan uusi, alustava suunnitelma Vallisaaren ns. kolmatta puolustuslinjaa varten. Sen oli laatinut inskenrm. Totleben, Sevastopolin puolustaja, joka haavoituttuaan oli siirretty ins.departementtiin. Suunnitelmassa hahmoteltuun kolmanteen puolustuslinjaan kuuluvien kahden redutin ja niiden ruutikellareiden rakennustyöt aloitettiinkin viipymättä, mutta ne eivät ehtineet valmiiksi Viaporin pommitukseen mennessä ja kuuluvatkin oikeastaan Krimin sodan jälkeisiin linnoittamisohjelmiin. Viaporissa pidettiin myös ns. täydentäviä töitä koskevia neuvotteluja kesäkuun lopulla 1855 ja laadittiin suunnitelma, johon sisältyivät seuraavat kohdat: A. Nikolain patteri, B. Viaporin linnoitus, C. Vallisaaren patterit, D. Kuningassaaren patterit, E. Santahaminan patterit ja tällä saarella ja Kuningassaarella maihinnousun varalta tarpeellisiksi katsotut toimenpiteet. Täydentäviä töitä tehtiin kreivi Bergin vaatimuksesta ja hän hankki niitä varten määrärahan. Näistä töistä, joita oli paljon ja joista kaikkia tuskin ehdittiin saada valmiiksi ennen kuin pommitus alkoi, mainittakoon traverssien rakentaminen, rintasuojien bonetteeraaminen ja kaikkien pattereiden ampumatarvikelaatikoiden suojaaminen rautalevyrakentein. Miehistön turvallisuutta sirpalevaaraa vastaan ei pidetty riittävänä etenkään Nikolain patterilla ja Särkänsaarella ja myös

Kustaanmiekan sisternipatterilla rakennettiin traverssit mörssärien ja näiden muiden tykkien väliin. Vallisaaren ns. ylemmällä patterilla, Ullanlinnan kalliopatterilla ja muillakin pattereilla korotettiin rintasuojia bonetein kohdissa, joiden pelättiin joutuvan anfilada-tulitukseen; Ullanlinnan patterin ulkokulman korkea bonetti näkyy selvästi pommituksen aikaisesta kuvastakin. Vaarallisia tilanteita odotettiin syntyvän myös Kustaanmiekan tenaljeissa Bethun ja Kyhlenbeck sekä rantapatterissa.

Linnoituksen tykistövahvuudesta esitetyt arviot perustuvat lähinnä Borodkinin ja Schulmanin teoksiin.[32] Schulmanin mukaan »linnoitustykkien lukumäärä lienee ollut nemmän kuin 600». Borodkin ei mainitse mitään täsmällistä kokonaislukua. Tietolähdettään mainitsematta hän mm. kertoo, että »äskettäin (so. kesällä 1855) linnoitukseen oli sijoitettu 200 pommitustykkiä, joiden kantama oli 1 000—1 200 saženia».[33] Nämä 200 tykkiä lisätään tavallisesti Schulmanin mainitsemiin 600—700 tykkiin, jolloin pommituksen aikaiseksi tykistövahvuudeksi saadaan 800—900 tykkiä. Sekään ei vielä kaikille riitä, vaan lukuun lisätään vielä Borodkinin arvioon perustuvat 700 laivatykkiä ottamatta huomioon, että osa patterien tykeistä oli nimenomaan laivatykkejä. Vertailun vuoksi mainittakoon, että esim. Sevastopolissa oli lokakuussa 1854 vain 28 pommikanuunaa ja Kronstadtissa 44. Viaporiin tuskin on voitu irroittaa kovin suuria määriä pommikanuunoita; jos niitä olisi saatu 200 kpl olisi niitä riittänyt viisi jokaiselle uudelle patterille. Tykkilukuun nähden pitää paikkansa kontra-amiraali Matjuškinin väite, että vihollinen olisi hyökännyt linnoitusta vastaan jo 1854, jos se olisi tiennyt, että »siellä oli vain yhdeksän pommitustykkiä, vähän muutakin tykistöä ja huonossa kunnossa olevat muurit».[34] Kreivi Bergille kuuluu kunnia siitä, että tykkejä, myös pommikanuunoita, saatiin lisää, mutta luultavasti hänen esikunnastaan on myös lähtenyt 200 »pommitustykkiä» koskeva tilaus, johon Borodkinin tieto perustuu. Borodkin kirjoittaa myös, että »läntisellä suunnalla» Helsingin puolustus käsitti kuusi patteria, joissa oli yhteensä 38 tykkiä. Tämä pitää paikkansa, mutta on otettava huomioon, että Lauttasaaren ym. läntisen suunnan pattereita

alettiin rakentaa vasta vihollisen maihinnousuyrityksen — »väkivaltaisen tiedustelun» — jälkeen ja että tykit saatiin paikoilleen vasta myöhään syksyllä, viimeiset vasta keväällä 1856. Nämä patterit eivät siis voineet osallistua puolustukseen vielä elokuussa 1855.[35]

Tykkilukuja arvioitaessa on lähdettävä luvusta 565, jonka suuriruhtinas Nikolai mainitsi selostuksessaan 19. 6. 1855, joka koski hänen ja insev. Krencken suorittamaa Viaporin ja sen lähisaarten patterien tarkastusta.[36] Hänen ilmoituksensa mukaan tykistö oli täydessä (taistelu)kunnossa, koulutettua miehistöä oli riittävästi ja tykistö käsitti »viereiset, erilliset patterit» mukaan lukien 565 tykkiä.[37] Tähän lukuun on lisättävä vain ne tykit, jotka olivat ns. maarintaman pattereissa ja viime hetkellä saapuneet tykit. Ehdottomaan tarkkuuteen lienee mahdotonta päästä eikä siihen ole syytä pyrkiäkään, koska muutama kymmenen tykkiä sinne tai tänne ei merkitse mitään, sadoista tykeistä puhuttaessa asia on hieman toisin. Näin ollen koko Viaporin linnoitusalueen tykistövahvuus pommituksen aikana tuskin nousi yli 650 tykin jos laivatykkejä ei lasketa mukaan. Näistähän suuri osa oli jo Santahaminan, Harakansaaren ym. pattereilla ja mahdollista on, että linjalaiva »Rossijastakin» oli riisuttu tykit ennen kuin se sijoitettiin Kustaanmiekan salmeen. Laivan tykeistä 36 kpl 30 naulan kanuunaa sijoitettiin jo 1856 Vallisaaren pattereille korvaamaan kuluneet ja vaurioituneet tykit.

Inskenr. Sorokinin ilmoituksen mukaan englantilais-ranskalainen laivasto ankkuroi »enemmän kuin neljän virstan päähän linnoituksesta», jonka tykit eivät kantaneet niin pitkälle. Tähän viitaten kreivi Berg riensi ilmoittamaan sotaministeriölle, että Viaporin tuli saada ensi tilassa, mieluimmin jo huhtikuuhun 1856 mennessä 40 suurikaliiperistä tykkiä.[38] Näillä tykeillä hän tarkoitti 60 naulan tykkejä m/1855, joita ei vielä ollut ehditty valmistaa montaakaan. Huhtikuuhun mennessä lienee ensimmäinen tykki saapunutkin Viaporiin, muut tykit vasta sodan jälkeen. Suurikaliiperisia tykkejä koskeva vaatimus oli sekin kuvaava kreivi Bergin hätäiselle luonteelle ja 1856 hän oli järjestämässä

Koiviston salmen puolustusta 40 pommikanuunan turvin; näitäkään tykkejä ei vain ollut muualla kuin paperilla.

Oliko Viapori »laiminlyöty ja tekniikan edistyksestä jälkeen jätetty rannikkolinnoitus»?

Yleinen käsitys on, että korkeintaan vähäisiä korjauksia olisi tehty Viaporin linnoituslaitteisiin vuoden 1808 jälkeen. Linnoituksen insinöörikomennuskunnan paperit antavat tilanteesta hieman toisenlaisen kuvan. Vuonna 1815 aloitetut peruskorjaukset jatkuivat säännöllisesti vuodesta toiseen, koska linnoitusalue oli laaja ja työryhmät pieniä. »Puolustusta vahvistavia» töitä olivat paitsi vallikäytävien ja rintasuojien korjaukset, ampuma-aukkojen ja kasemattien kunnostukset yms. Tässä yhteydessä ei ole syytä ryhtyä luettelemaan eri vuosien lukuisia työkohteita, joista viimeisiä ennen linnoituksen julistamista puolustustilaan olivat 20 ampuma-aukon perusteellinen korjaus bastioneissa Adlerfelt, Stjernfeld ja tenaljissa Bruce 1850 ja sarvilinna Hessensteinin korjaukset, jotka aloitettiin 1852. Jo vuonna 1837 oli laadittu yksityiskohtainen »selostus Viaporin linnoituksen nykyisestä kunnosta», jolloin kirjattiin korjausta vaativat kohteet, linnoituslaitteiden käyttö eri tarkoituksiin, tilapäisrakennukset jne. Tällöin todettiin esim. Kustaanmiekalla, että rakennukset yleensä olivat »lujassa kunnossa», mutta silti muutamien linnoituslaitteiden, kuten bastioni Gyllenborgin ja tenalji Kyhlenbeckin vallikäytävät ja rintasuojat olivat »sisäisen vahvistamisen» tarpeessa. Myös kaponieerit Delwig, Boije ja Bethunen traverssi olivat lujarakenteisia ja suhteellisen kuivia, minkä vuoksi niitä käytettiin ammus- ja ruutivarastoina sitä mukaa kuin korjaukset, peltikattojen teko m.l. valmistuivat. Samanlaiseen käyttöön varattiin bastioni Lantingshausenin pyöreä kasematti ja kaponieri Coyet. Kosteuden poistamiseen ei ollut keksitty mitään tehokasta keinoa ja se oli pahin rantavarustuksessa. Mainitun selostuksen valmistuttua linnoituslaitteiden korjauksiin vuodelle 1838 myönnettiin tavallista suurempi määräraha — 14 149

ruplaa. Suuret rakennushankkeet, kuten kasarmi- ja sairaalarakennukset, varuskuntakirkko ym. vaativat suurimman osan linnoituksen saamista määrärahoista. Näitäkään rakennuksia ei kuitenkaan voida pitää »toisarvoisina» rakennuskohteina, joiden tarkoituksena olisi ollut vain »elämän mukavuuksien» varaaminen; sitä paitsi esim. sairaalain rakentamista voidaan perustella sillä, että kolera raivosi kahtena peräkkäisenä kesänä Viaporissa.

Linnoitusten rappeutuminen rauhan aikana on yleistä eikä Viapori muodosta poikkeusta. Mitä tykistöön tulee, oli Venäjällä ennen Krimin sotaa ajanmukaista tykistöä vain kuudessa linnoituksessa, joista Viapori oli yhtenä. Ensi luokan linnoitustenkin varustaminen uudenaikaisella tykistöllä tuotti suuria vaikeuksia.

Viaporin voidaan katsoa jääneen jälkeen linnoitustekniikan kehityksestä siinä suhteessa, ettei kestolinnoituslaitteita päästy rakentamaan ennen kuin Krimin sodan jälkeen, jolloin ensimmäiset kasematein varustetut linnoituslaitteet Vallisaaressa rakennettiin ns. koekasematteina kokemusten hankkimiseksi holvatuista rakenteista. Toisaalta on sekin mahdollisuus olemassa, että 1820-luvun suunnitelmiin perustuvat linnakkeet olisivat vaikeuttaneet Krimin sodan jälkeisten linnoitussuunnitelmien hyväksymistä. Linnoitusten suunnittelun suuntaviivat eivät myöskään ennen mainittua sotaa eivätkä heti sen jälkeenkään olleet niin selkiintyneet, että vaikeuksitta olisi voitu ratkaista minkälainen linnoitusjärjestelmä oli sopivin korvaamaan vanhentuneet järjestelmät. Strategiset ja tykistön kehityksestä johtuvat syyt vaativat kuitenkin uudistuksia ja merilinnoituksetkin pääsivät niistä aikanaan osallisiksi.

1. A. P. Denisov & Ju. G. Peretsnev, Russkaja beregovaja artillerija, 1956, s. 60.
2. Silti ei Ehrensvärd tri Eirik Hornborgin mielestä ymmärtänyt bastionijärjestelmän todellista tarkoitusta! Vrt. kirj. HBL:ssa 11. 1. 1961.
3. O. Nikula, Augustin Ehrensvärd, 1960, s. 245.
4. W. Odelberg, Sveaborgs gåta ,1958, ss. 38—40.
5. J. Hedberg, Kungl. finska artilleriregementet, 1964, bilaga 10.
6. Kenrl. Michailovfski-Danilefski, Beskrifning öfver Finska kriget 1808 och 1809, 1850, ss. 17—18 ja alav. s. 18. Teoksessa mainitaan vain kolme patteria ja niiden tykeistä Viaporin sotilasasiakirjat sisältävät M-D:n teoksesta poikkeavia tietoja. »Ljetopis», s. 294, signum 17094 VA.
7. Stoletie voennago ministerstva VII/I, s. 428.
8. Viaporin ven. sotilasasiakirjat, signum 1985 VA.
9. Viaporin ven. sotilasasiakirjat, signum 14264—14265 VA.
10. Karl Opperman, inskenr., kreivi ja Andreaksenritari (1764—1831). Erosi 1783 Hessen-Darmstadtin armeijasta astuakseen Venäjän armeijan palvelukseen. Osallistui sotaan Ruotsia vastaan 1788—1790. Taisteli Italiassa ransk. vastaan ja toimi Napoleonin vastaisessa sodassa 1812—1815 päämajan »ins.komentajana». Ansioitui myös linnoitusten, kuten Kronstadtin, puolustuskuntoon saattamisessa.
11. Login P. Heiden (1772—1858) komennettiin Viaporista venäläisen laivasto-osaston päälliköksi, joka osallistui Navarinon meritaisteluun 1827. Purjehti sen jälkeen Välimerellä, ylennettiin vara-amiraaliksi ja myöhemmin Tallinnan sotilaskuvernööriksi. — »Ljetopis», s. 298, signum 17095. Stoletie voennago ministerstva VII/I, s. 431.
12. Viaporin ven. sotilasasiakirjat, ins.piirin lausunto Viaporin linnoituksesta ja sen aseistuksesta, 16. 2. 1821. Signum 14264—14265 VA.
13. Stoletie voennago ministerstva VII/I, ss. 429—431.
14. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Sekrotnoij žurnal, N:o 35/5. 3. 1828. Signum 14264—14265 VA.
15. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 14264—14265 VA.
16. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 14264—14265 VA. Stoletie VII/I: ss. 429—431.
17. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 14264—14265 VA.
18. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 14264—14265 VA.
19. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 14264—14265 VA. Osipovin ilm. N:o 1532/21. 8. 1830. Viaporin diario n:o 234/20. 8. 1830.
20. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 17094 VA. Luettelo tykistöstä 1837.
21. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 17098 VA.
22. M. Borodkin, Voijna 1854—1855 gg. na finskom pobereže, 1904, s. 397 alav.
23. Pravila dlja vooruženija krjeposteij i ukreplenij, 1844. Viaporin linnoituksen upseerien kirjaston kappale. Sotat. kirjasto.

24. A. E. Räisänen, Katsaus ven. kenttätykistökaluston kehitykseen Suomen sotaan 1808—1809 mennessä. SM-Vuosikirja VI/55, ss. 66. Jedinorogeja koskeva selostus.
25. L. G. Beskrovnij, Russkaja armija i flot v XIX veke, 1973, ss. 333—339. A. P. Denisov & Ju. G. Perentsnev, e.m. teos, ss. 89—94. P. A. Zaijontskovskij, Voennie reformi 1860—1870 godov v Rossii, 1952, s. 26 jne.
26. R. Aaltonen, Hangon vanha linnoitus, 1961, s. 188.
27. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Signum 14911 VA. Kontraamiraali Nordmann'ille ja insev. Gruntille (Suomenmaal. ins.-piiri) annettu käsky sisälsi myös Lehmi- ja Matosaarten patterien rakentamista koskevan määräyksen. Sorokinin ilmoitus N:o 18/30. 4. 1855.
28. Helsingin historia III:1, s. 236.
29. Borodkinin e.m. teoksessa kerrotaan Komarov-nimisen upseerin havainnoista Santahaminan »jollakin patterilla». Patterin tykit ampuivat K:n mukaan 2 075 metrin etäisyydelle.
30. Viaporin ven.sotilasasiakirjat. Kenr. Gyldenstubben ilmoitus, Djelo štaba voijsk, v Finlandii raspoložennyih. Signum 94 VA.
31. Patterista kertoo myös S. G. Elmgren. Kts. Muistiinpanot, 1939, s. 167. Päiväkirjamerkintö 1. 8. 1855. Myös havaintoja muista pattereista, tykkien kuljetuksista ym.
32. Borodkin, e.m. teos ja H. Schulman, Händelserna i Finland under Krimkriget åren 1854 och 1855, s. 204.
33. Borodkin, e.m. teos, s. 286.
34. Borodkin, e.m. teos, s. 284.
35. Myös: K.-E. Löfgren, Lauttasaaren historialliset varustukset (käsikirj.).
36. V. D. Krencke, Oborona Baltijskago pribrež'ja, 1887, ss. 224—238.
37. Borodkin, e.m. teos, s. 286—287.
38. Viaporin ven. sotilasasiakirjat. Djelo štaba voijsk'. v Finljandii raspoložennyih. Signum 70 VA.

THE SVEABORG (VIAPORI) FORTRESS AND ITS ARTILLERY 1808—1855

The period 1808—1855 is perhaps the obscurest in the history of Sveaborg (in Finnish: Viapori, now Suomenlinna). There is no reliable information available concerning the remarkable events and personalities, the strength of the artillery and the garrison etc. dating from that period. It would be of greatest importance to find evidence of the claim that during this period Sveaborg turned into »a neglected and technically outdated» fortress.

In 1808 when the siege begun, the fortress, in the Russian opinion, was the »dernier cri of military technology». Even after the »seizure» the Russians regarded alterations in the fortification system as unnecessary, because the fortress, built in granite and partly dug into the rock, seemed to be difficult to overrun and evidently could be subdued only through uninterrupted and heavy bombardment. At the beginning the main concern was the improvement of the quartering the threat from the sea was not neglected either. In 1815 a fundamental repair program was launched. Not until Napoleon's defeat could the Engineering Department of the War Ministry concentrate on the crucial problems of the fortresses. In 1817 the famous engineering officer General Karl Opperman, Deputy Superintendent of Engineering, arrived at Sveaborg. He demanded firm actions against damp, the limitation of excessive building, and the transfer of the Vallisaari Island to the Army. The Military Governor, Rear Admiral von Heiden — the Would-be hero of Navarino — disagreed with him and not until 1825 was Vallisaari handed over from the Navy to the Army. As early as 1821 a plan had been worked out for the fortification of Vallisaari, based on the donjon system, and in 1822 the subject was raised also in the War Ministry in accordance with Opperman's plans. The materialization of the project failed due to insufficient appropriations and even lack of interest on the part of the authorities. In 1822, a reduced plan for Sveaborg was presented — seven batteries for Vallisaari and three for Sveaborg. This project also failed, obviously mainly because of the fact that it was impossible to increase the fortress artillery, to a larger extent or raise necessary musketeer and light battalion as well as cannon

companies. After 1828 no comprehensive proposals for the improvement of the defence seem to have been put forward and after Opperman's death in 1831 his plan was buried in the archives of the Engineering Department. Thus Sveaborg failed to keep up with the development of fortification technology, but one must not blame only the Engineering Department for the oblivion and neglect of the fortress. The repairing of fortifications and other similar »objects promoting defence» indeed received much smaller sums than the construction of barracks, hospitals and the garrison church etc., the building of which by no means must be considered secondary.

The Artillery Department of the War Ministry was utimately responsible for the artillery of the fortress. The modernization of the outmoded pieces did not get under way untill the 1830, and the first coastal gun to be accepted was a three-pood bomb cannon m/1838. (1 pood = 16,38 kg.)

The restoration of the terrepleins and the heightening of the parapets to suit the Russian artillery were started immediately after the seizure. Those batteries, which could be directed towards the sea fairway of the siege were left. The booty cannons were left on the walls and not until 1814 were the barrels collected under shelters; two guns per bastion were left as covering guns. In the autumn of 1809, about the time of the Hamina peace treaty, the land and sea fronts included about ten provisional batteries, five of which were on Vallisaari, one on the Helsinki headland and the most distant in Inkoo, about 50 km westward. According to a report delivered to General Wittgenstein in June 1809 »620 guns were ready for action as well as 49 mortars and howitzers, every piece having 40 rounds». The garrison totalled 754 men 25 of which were officers and 80 non-commissioned officers. At least in 1808—09 artillery firing exercises were held frequently. Documents of the artillery garrison remain from 1809 only, which makes it difficult to get a complete picture of the function and strength of the fortress artillery. The number of guns »ready for action» was permanent smaller than the total number of stored guns; the peace time strength often fell below 300 guns. In 1834 the Artillery department settled the total number of the Sveaborg guns at 386. According to the tables of strenght there should be for instance 16 three-pood bomb cannons, but as late as in the autumn 1853 there were only nine. Due to weak walls, wooden carriages, bad powder etc. the officient range of the fortress artillery was only 800—1000 metres even though the range of e.g. the bomb

cannon was 2 500 m and that of the extended yedinorog about 2000 m. When the bombardment started in August 1855 the fire of the artillery did not even reach the French mortar battery.

In 1853 nobody talked about the »Gibraltar of the North», but only of the »deceitful reputation» of the fortress. A landing operation from Vallisaari or Santahamina was feared especially after the seizure of Bomarsund. On the land and sea fronts 40 new batteries were buildt, including about 650 pieces, 40 of which were bomb cannons. These numbers also include the guns of the old bastions. Figures have been presented concerning the strenght of the fortress artillery which cannot be correct; this applies in particular to the assertion that 200 bomb cannons were purchased for the fortress in the summer of 1855.

The most essential result of the bombardment of Sveaborg in 1855 was the emphasis on the sea front. The permanent fortification of Vallisaari was started within a few years after the bombardment.

Kari Selén

SYYSKUUN KRIISI 1938

Tshekkoslovakian kohtalo

Tshekkoslovakian asema muuttui maaliskuussa 1938 äärimmäisen ongelmalliseksi, kun Itävalta liitettiin Saksaan. Saksa oli nyt sen naapuri kolmella ilmansuunnalla, ja maa oli jo maantieteellisistä syistä jäämässä Saksan armoille. Kansallisestikin Tshekkoslovakia oli hyvin hajanainen. Vuonna 1932 sen väestöstä noin 52 % oli tshekkejä, yli 22 % saksalaisia, noin 16 % slovakeja, lähes 5 % unkarilaisia ja lähes 4 % ruteeneja ynnä vajaa prosentti puolalaisia.

Turvallisuuspoliittisesti Tshekkoslovakia kuului Ranskan järjestelmään. Locarnon sopimusjärjestelmään liittyen Ranska oli tehnyt Tshekkoslovakian kanssa keskinäisen avunantosopimuksen Saksan hyökkäyksen varalta. Vuodesta 1935 Tshekkoslovakialla oli tällainen keskinäinen avunantosopimus myös Neuvostoliiton kanssa. Se liittyi läheisesti Ranskan ja Neuvostoliiton väliseen sopimukseen samalta vuodelta, eikä siihen sisältynyt automaattista toimeenpanovelvollisuutta. Moskovan ja Prahan sopimuksen soveltaminen riippui Ranskasta. Toimenpiteisiin ryhdyttäisiin vasta sen jälkeen, kun Ranska olisi omien sopimustensa perusteella ryhtynyt avustamaan hyökkäyksen kohteeksi joutunutta sopimusosapuolta.

Tshekkoslovakian yhtenäisyys joutui koetukselle hyvin pian Anschlussin jälkeen. Jo huhtikuussa sudeettisaksalaisten johtaja vaati maan saksalaisille laajaa autonomiaa ja oikeutta tunnustaa kuuluvansa »saksalaiseen heimoon ja saksalaiseen elämänkatsomukseen». Hitlerin ohjeiden mukaan sudeettisaksalaisten tuli aina vaatia paljon enemmän kuin oli mahdollista saada. Huolehtimalla

siitä, että neuvotteluratkaisuun ei päästä, Saksalle avautuisi mahdollisuus asevoimin kerralla ratkaista Tshekkoslovakian kysymys. Saksa mobilisoi jo heinäkuussa, mikä herätti suurta huomiota. Hitler vaati 12. 9. pitämässään puheessa Nürnbergin puoluepäivillä sudeettisaksalaisille itsemääräämisoikeutta. Todellisuudessa hän tähtäsi koko Tshekkoslovakian miehittämiseen.

Kolme päivää myöhemmin Englannin pääministeri Sir Neville Chamberlain tapasi Berchtesgadenissa Hitlerin, joka lupasi olla lähipäivinä tekemättä mitään peruuttamatonta. Englanti oli jo aikaisemmin yhteistuumin Ranskan kanssa painostanut Prahaa hyväksymään sudeettinatsien keväisiä vaatimuksia. Hieman kärjistäen voi sanoa, että Englanti, Ranska ja Saksa olivat yhtenä rintamana hajottamassa Tshekkoslovakian valtiollista yhtenäisyyttä. Kysymys oli lähinnä vain siitä, miten pitkälle Tshekkoslovakian oli taivuttava ja millä tavoin asia hoidettaisiin. Ranska ja Englanti halusivat tämän tapahtuvan rauhallisesti neuvotteluteitse, kun taas Saksan tavoitteet edellyttivät toisenlaista menettelyä.

Chamberlain tapasi uudelleen Hitlerin 22.—23. 9. Tällä kertaa kohtauspaikkana oli Godesberg. Hitler vaati kysymyksen lopullista ratkaisua viimeistään 1. 10. 1938. Vaatimukset vain kasvoivat — nyt myös Puolan ja Unkarin tuli saada alueita Tshekkoslovakiasta. Tuloksettomat neuvottelut kiristivät kansainvälistä tilannetta. Kaupankäynnin kohteena ollut Tshekkoslovakia mobilisoi 23. 9. valmistautuen puolustamaan olemassaoloaan. Kaksi päivää myöhemmin se hylkäsi Hitlerin vaatimukset. Ranska lisäsi palvelukseen kutsuttujen reserviläisten määrää miljoonaan mieheen. Se alkoi kallistua Tshekkoslovakialle sopimuksessa antamiensa lupausten lunastamisen kannalle, mikäli Hitlerin vaatimusten hylkääminen aiheuttaisi sodan Tshekkoslovakian ja Saksan välille. Praha oli valmis neuvottelemaan — Hitler taas piti kiinni vaatimuksistaan, joihin hän halusi vastaukset viimeistään 28. 9. kello 14.

Kriisi paheni yhä, kun Hitler 26. 9. piti Berliinissä puheen, jossa hän ilmoitti Godesberg-muistion sisältävän hänen lopullisen kantansa. Tshekkoslovakian presidentti sai valita sodan tai rauhan.

Huippunsa kriisi saavutti 27.—28. 9. Radiossa ilmoitettiin brittilaivaston mobilisoinnista. Lontoon puistoissa kaivettiin sirpalesuojia Saksan ilmahyökkäysten varalta. Paineen alaisena Hitler joutui harkitsemaan uudelleen tilannetta ja peräytymään jonkin verran. Hän lykkäsi yleistä liikekannallepanoa vuorokaudella. Nyt sen tuli tapahtua 29. 9. klo 12. Iltapäivällä 28. 9. hän kutsui Mussolinin, Chamberlainin ja Daladier'n seuraavaksi päiväksi Münchenin neuvottelemaan. Kutsu merkitsi sitä, että Hitler oli taipumassa hyväksymään ratkaisun, joka toteuttaisi vain osan hänen Tshekkoslovakiaan kohdistuvista tavoitteistaan.

Kriisi laukesi ja välitön sodanuhka poistui, kun neuvottelukutsu tuli julkisuuteen. Tämä tapahtui Englannissa siten, että pääministeri ilmoitti kutsusta alahuoneessa 28. 9. iltapäivällä pitämänsä puheen dramaattiseksi lopuksi. Helpotus oli suuri. Puhetta kuulemassa ollut Suomen lähettiläs G. A. Gripenberg merkitsi päiväkirjaansa: »En voinut tehdä mitään: olin väsynyt, helpottunut. Oli melkein kuin olisi yht'äkkiä tullut armahdetuksi kuolemantuomiosta.» Tshekkoslovakian kuolemantuomiosta päätettiin uhria kuulematta Münchenissä iltapäivällä 29. 9. alkaneessa kokouksessa, joka jatkui yöllä seuraavan vuorokauden puolelle. Puoli vuotta myöhemmin Hitler hankki vielä sen, mikä Münchenissä oli jäänyt saamatta.

Kärjistyvän kriisin vaikutukset Suomessa

Tshekkoslovakian kriisin katsottiin huonontaneen pahasti suurpoliittista ilmapiiriä. Saksan Helsingissä toiminut lähettiläs Wipert v. Blücher totesikin, ettei Saksan yhä uusia vaatimuksia esittänyt ja konflikteja hakenut politiikka miellyttänyt suomalaisia, »jotka eivät toivoneet mitään niin paljon kuin rauhaa ja rauhan säilymistä». Saksan katsottiin jännittävän liiaksi jousta. Puolustusneuvoston puheenjohtaja, sotamarsalkka Mannerheim kuului rauhan mahdollisuuksiin pessimistisesti suhtautuneiden joukkoon. Hänen mielestään eurooppalainen sota ei ollut vältettävissä. Se tulisi

ennemmin tai myöhemmin. Kysymys oli Englannin asemasta, mitä Saksa uhkasi. Hitlerin Nürnbergissä 12. 9. pitämä puhe ei suinkaan vähentänyt marsalkan pessimismiä tulevaisuuden suhteen.[1]

Tshekkoslovakia oli kaukana Keski-Euroopassa. Kuitenkin mahdollinen sota sen kohtalon vuoksi saattaisi tulla epämiellyttävän lähelle Suomea, mikäli Neuvostoliitto alkaisi lunastaa Tshekkoslovakialle antamiaan lupauksia. Siinä tapauksessa Itämeren piirissä olisi kaksi keskenään sodassa olevaa valtiota. Tällaiseen vaaraan viittasi muun muassa Litvinovin syyskuun puolivälissä Suomen ulkoasiainministerille kertoma seikka, että Venäjä ja Ranska olivat valmiita asein tukemaan Tshekkoslovakiaa.[2] Kriisitilanteessa puolueettomuuden säilyttäminen saattaisi käydä hyvinkin vaikeaksi. Neuvostoliiton Helsingin-lähettiläs Eric Assmus oli jo kesällä 1935 ilmoittanut silloiselle pääministerille, että sodan syttyessä Keski-Euroopassa Neuvostoliitto mahdollisesti tulisi miehittämään osia Suomesta oman turvallisuutensa takia. Samansuuntainen huolestuttava viittaus oli luettavissa NKP:n Leningradin piirijärjestön sihteerin A. A. Ždanovin marraskuun lopulla 1936 esittämästä tunnetusta puheesta, joka myös julkaistiin neuvostolehdistössä. Viimeksi näitä ajatuksia oli tarjonnut Neuvostoliiton Helsingin-lähetystön toinen lähetystösihteeri Boris Jartsev, joka huhtikuussa 1938 oli sanonut ulkoministeri Holstille, että mikäli Saksa aikoisi operoida Neuvostoliittoa vastaan Suomen alueen kautta, neuvostojoukot eivät jäisi odottelemaan, vaan siirtäisivät sotatoimet Suomen maaperälle.[3] Neuvostoliiton pelkäämä Saksan hyökkäyksen uhka tuntui jo selvästi Suomen asemassa.

Ensimmäinen käytännön toimenpide, johon Suomessa ryhdyttiin syyskuun kriisin vuoksi, oli ulkoasiainministeriössä 14. 9. järjestetty ympärivuorokautinen päivystys. Samana päivänä ulkoministeri Holsti, joka parhaillaan osallistui Genevessä Kansainliiton yleiskokoukseen, arvioi, ettei tilanne vielä vaatinut kotimaahan paluuta. Äkillistä matkustamista pois Genevestä kun olisi julkisuudessa voitu pitää huonona enteenä. Tästä olivat pohjoismaiset ulkoministerit sopineet keskenään. He olivat samalla päättäneet olla jatkuvassa kosketuksessa toisiinsa seuratakseen kriisin kehi-

tystä.[4]

Ensimmäisiä tilanteen aiheuttamia sotilasviranomaisten toimenpiteitä oli armeijakunnan esikunnan upseereille määräämä hälytysvalmius, joka koski ainakin Käkisalmen sotilaspiiriä. Määräys astui voimaan 15. 9., eli päivänä, jolloin Chamberlain tapasi Hitlerin Berchtesgadenissa. Upseerit eivät saaneet poistua asunnostaan jättämättä ilmoitusta, mistä heidät saattoi tavoittaa. Myös tähystystoiminta Kannaksella oli tähän aikaan tehostettua.[5]

Varsinaisesti kriisin aikana keskeiseen asemaan nousseet maanpuolustukselliset toimenpiteet käynnisti 20. 9. päivätty kirje, joka lomakkeen vasemman ylänurkan mukaan oli yleisesikunnan operatiivisen osaston. Allekirjoittajina eivät kuitenkaan olleet osastoja toimistopäällikkö, vaan puolustusneuvoston puheenjohtaja, sotamarsalkka Mannerheim ja yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti K. L. Oesch. Koska Ahvenanmaan suojaksi tarvittavat joukot voisivat olla Turussa kuljetusvalmiina vasta 7—8 vuorokautta niiden liikekannallepanosta annetun käskyn jälkeen, Mannerheim esitti joukkojen kutsumista ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Perustettavat joukot olisivat Turkuun sijoitettava polkupyöräpataljoona ja Kankaanpäähän sijoitettava jalkaväkirykmentti ynnä KTR 4:n reserviläisistä muodostettava kenttätykistön patteristo. Joukot voitaisiin kuljettaa Ahvenanmaalle sen jälkeen, kun hallitus oli todennut sen välttämättömäksi. Ahvenanmaan puolustuksen komentajaksi esitettiin sotakorkeakoulun johtajaa, kenraalimajuri E. F. Hanellia. Hänen nimityksensä kuitenkin astuisi voimaan vasta sen jälkeen, kun päätös joukkojen lähettämisestä Ahvenanmaalle oli tehty. Lopuksi kirjelmässä pyydettiin vallitsevaan upseeripuutteeseen viitaten 200:n entisen aktiiviupseerin kutsumista palvelukseen ja sijoittamista sotaväen päällikön määräämiin joukko-osastoihin.[6]

Ylimmän sotilasjohdon ensimmäinen huoli kohdistui siten Ahvenanmaahan, joka oli kansainvälisen sopimuksen perusteella linnoittamaton ja vailla joukkoja. Suomi pelkäsi Ahvenanmaahan kohdistuvaa Neuvostoliiton uhkaa. Läntinen naapurimme Ruotsi puolestaan pelkäsi pikemminkin Saksan saariryhmälle aiheutta-

maa vaaraa. Venäläisillä oli pitkä ja hankala pääsy Itämerelle, koska heillä ei ollut käytettävissään sopivia tukikohtia. Mannerheimin mielestä sellaisina tulisivat kysymykseen Ahvenanmaa ja Saarenmaa. v. Blücherin muistiinpanojen mukaan marsalkka katsoi, että Ahvenanmaan miehittäminen merkitsisi sotaa Suomen ja Ruotsin kanssa.[7]

Edellä esitettyyn päiväkirjamerkintään sisältyy aivan ilmeinen käsitysvirhe. On erittäin epätodennäköistä, että Suomen mahdollisuuksiin yleensäkin melkoisen pessimistisesti suhtautunut Mannerheim olisi sanonut — saati sitten uskonut — Ruotsin sitoutuvan Ahvenanmaan takia sotaan Suomen rinnalla. Sinänsä olisi oiva saavutus, jos Ruotsi suostuisi yhteistyöhön edes saariryhmän koskemattomuuden varmistamiseksi ennen avoimen konfliktin puhkeamista. v. Blücher sai Holstin sijaisena ulkoministerin tehtäviä hoitaneelta Väinö Voionmaalta vielä kriisin aikana vahvistuksen tiedolle, että Suomi tulee vastustamaan kaikkia sen alueeseen kohdistuvia miehityksen yrityksiä.[8]

Ahvenanmaan linnoittamista pohtineet suomalaiset ja ruotsalaiset upseerit olivat sotilasteknisissä neuvotteluissa sopineet heinäkuun alkupuolella 1938 kahdesta vaihtoehdosta Ahvenanmaan puolueettomuuden turvaamiseksi. Ensimmäinen vaihtoehto oli suunniteltu tilanteeseen, jossa toimenpiteisiin tuli ryhtyä Ahvenanmaan linnoittamattomuudesta määräävän sopimuksen vielä ollessa voimassa. Toinen vaihtoehto kiinteine linnoituslaitteineen taas edellytti sopimuksen muuttamista. Luonnostellut kiinteät laitteet tulisivat tämän mukaan Lemlannin eteläkärkeä tangeeraavan itälänsisuunnassa kulkevan linjan eteläpuolelle. Ulkoministerit Holsti ja Sandler hyväksyivät 30. 7. nämä vaihtoehdot jatkosuunnittelun pohjaksi.

Avoimen kriisin mahdollisesti puhjetessa oli tarkoitus turvautua ensimmäiseen vaihtoehtoon. Tämän mukaan Ruotsi vastaisi yksin sotilasteknisissä neuvotteluissa sovitun läntisen alueen puolustuksesta ja Suomi vastaavasti estäisi pääsyn Pohjanlahdelle maakunnan itärajan ja mannermaan väliseltä alueelta. Suomi ja Ruotsi vastaisivat yhdessä maakunnan pääosan koskemattomuu-

desta. Kaavailujen mukaan tehtävään tarvittaisiin muun muassa Ruotsista jalkaväkirykmentti, kolmipatterinen patteristo kenttätykistöä ja ilmatorjuntakalustoa sekä Suomesta kolmipataljoonainen jalkaväkirykmentti, polkupyöräpataljoona, liikkuvia tai kiinteitä 150 mm:n tykkejä, neljä patteria liikkuvaa ilmatorjuntatykistöä ja kolmipatterinen patteristo kenttätykistöä. Lisäksi tarvittaisiin liikkuvaa tai kiinteää rannikkotykistöä korvaamaan toisessa vaihtoehdossa esitettyjä kiinteitä laitteita. Vuoden 1938 olosuhteissa suunnitelma asetti Ruotsille selvästi suuremmat vaatimukset kuin Suomelle, jolla ei edes ollut kaikkea suunnitelman edellyttämää kalustoa. Puuttuvat osat olisi alkuun korvattava ruotsalaisten kalustolla.[9]

Suomalais-ruotsalaisissa neuvotteluissa oli edellytetty, että Ahvenanmaalle siirrettävien joukko-osastojen tuli olla ruotsinkielisiä. Tätä taustaa vasten oli täysin luonnollista, että Mannerheim esitti ylimääräisiä kertausharjoituksia Ahvenanmaan turvaamiseksi — tähän tarkoitukseen kun ei ollut ruotsinkielisiä vakinaisia joukko-osastoja.

Asevelvollisuuslain soveltamisesta annetun asetuksen mukaan ylimääräisistä harjoituksista päättäminen kuului puolustusministerille. Puolustusministeri Juho Niukkanen vei kuitenkin puolustusneuvoston puheenjohtajan 20. 9. tekemän esityksen valtioneuvostoon käsiteltäväksi. Yleensä reipasotteisen Niukkasen omaksuma varovainen menettelytapa osoitti esitykseen liittyvien poliittisten seikkojen merkityksen. Asiaa oli harkittava toisella lailla kuin tavallisia kertausharjoituksia, joilla pyrittiin osallistujien sotilaallisen taidon kehittämiseen. Nyt ei kouluttaminen ollut ensisijainen tavoite, vaan kysymys koski mitä keskeisimmin kriisin uhatessa tehtävää maanpuolustuksellisen toimenpiteen valintaa. Näin ollen oli luonnollista, että hallitus keskusteli asiasta. Syyskuun 21. päivänä pidetyssä neuvottelussa päätettiin, että kaikki valmistavat työt tuli tehdä. Kutsut harjoituksiin annettaisiin vasta sitten, kun tilanteen »ehkä edelleen kärjistyessä» niin päätetään. Kirjelmään sisältynyt esitys entisten aktiiviupseerien kutsumisesta palvelukseen ei näy saaneen huomiota. Näyttää siltä, että

Mannerheimin kirjelmää ei sellaisenaan lainkaan esitetty hallituksen jäsenille. Tähän viittaa Voionmaan ilmoitus Ruotsin lähettiläälle Carl v. Heidenstamille, että kertausharjoituksista päätettiin hallituksen eikä sotilasviranomaisten aloitteesta. Näin ollen Niukkanen olisi — ilmeisesti tarkoituksenmukaisuussyistä — esittänyt asian omissa nimissään.[10]

Tilannetta ei vielä 21. 9. pidetty hälyttävänä, koska samana päivänä hallituksen ulkoasiainvaliokunta kehotti vielä Genevessä olevaa Holstia paluumatkalla poikkeamaan vuorokaudeksi Berliiniin.[11] Seuraavana päivänä, jolloin Chamberlain lensi Godesbergiin, tilanne oli jo tarpeeksi vakava päätöksen tekemiseen. Niukkanen päätti Mannerheimin esittämien ylimääräisten kertausharjoitusten toimeenpanemisesta, mistä sotaväen päällikkö tulisi antamaan tarkemmat määräykset.[12]

Käskyt kertausharjoitusten järjestämisestä annettiin suullisesti. Tieto kulki perille Vaasan sotilaspiiriin jo ennen puolta yötä. Turkuun käsky saapui vasta 23. 9. aamulla. Myöhään edellisenä iltana Helsingissä käskyn vastaanottaneen Turunmaan sotilasläänin esikuntapäällikön kotimatka kävi odotettua hitaammin. Siihen vaikutti ainakin Etelä-Suomessa vallinnut sakea sumu ja ojaanajo. Näin käynnistettiin käytännön toimenpiteet Ahvenanmaan turvaksi tarvittavien ruotsinkielisten joukko-osastojen kokoamiseksi. Tehtävää helpotti se, että tarvittava patteristo suoritti parhaillaan normaalia kertausharjoitustaan, joka nyt keskeytettäisiin ja muutettaisiin tarvittavilta osiltaan ylimääräiseksi harjoitukseksi. Sotilasjohto olisi mielellään kerännyt kaikki joukot Turkuun, missä ei kuitenkaan ollut tarvittavia tiloja. Niin dramaattiseen toimenpiteeseen kuin koulujen ottamiseen joukkojen käyttöön kesken syyslukukauden ei haluttu turvautua.[13]

Käynnistettyjä harjoituksia ei pidetty riittävänä varotoimena. vaan puolustusneuvoston puheenjohtaja kääntyi vielä 22. 9. puolustusministerin puoleen esittäen lisätoimia. Mannerheimin mukaan oli tärkeää saada tietää, kuinka pian meririntaman puolustus oli mahdollista saada toimintavalmiiksi. Laatokan ja Suomenlahden rannikot olivat yhtälailla yllätykselle alttiita kuin Ahve-

nanmaakin. Näihin seikkoihin vedoten marsalkka esitti, että Laatokan meripuolustuksen sekä Viipurin, Kotkan, Pellingin, Helsingin, Hangon, Turun ja Ahvenanmaan rannikkolohkojen reserviläiset kutsuttaisiin ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Mainitut lohkot tulisi miehittää voimassaolevien suunnitelmien mukaisesti.[14]

Ylimääräisten kertausharjoitusten laajentamista perusteltiin muodollisesti tarpeella saada tietoja organisaation toimintakyvystä eikä yhä kärjistyvällä suurpoliittisella tilanteella. Viimemainittu tekijä oli kuitenkin varsinainen syy esitykseen, mikä myös kävi ilmi jatkotoimenpiteistä. Eittämättä ongelmallisin kirjelmässä luetelluista lohkoista oli Ahvenanmaan rannikkolohko. Sitä ei ollut olemassa, vaan se piti erikseen perustaa. Lisäksi se vielä sijaitsi demilitarisoidulla alueella, jossa ei rauhan vallitessa saanut pitää sotavoimia. Lohkon perustaminen olisi tuntuva lisä jo aiemmin päätettyihin toimiin, joiden avulla Ahvenanmaan koskemattomuus taattaisiin. Jalkaväkirykmentin, polkupyöräpataljoonan ja kenttätykistön patteriston lisäksi alueelle suunniteltiin myös rannikkopuolustuksen yksiköitä.

Seuraavana päivänä, joka oli syyskuun 23. päivä, Chamberlain palasi tuloksettomalta matkaltaan Godesbergiin. Samana päivänä Tshekkoslovakia mobilisoi, ja Ranska lisäsi palvelukseen kutsuttavien määrää. Jännitys alkoi tuntua entistä selvemmin Suomessa. Pääministeri Cajander arveli jo, että sota syttyisi. Holsti sai Geneveen ohjeet valittaa Litvinoville aikaisemmin päivällä tapahtuneista Suomen ilmatilan loukkauksista, joihin oli syyllistynyt seitsemän neuvostokonetta. Samaan valitusluetteloon kuuluivat myös 16. 9. tapahtuneet lennot. Holstin luetteloa jatkettiin seuraavana päivänä vielä muutamilla 11., 19. ja 22. 9. tapahtuneilla rajanloukkauksilla.[15] Yleisesikunta kääntyi, niinikään 23. 9., puolustusministeriön puoleen pyytäen ministeriön alaisten tehtaiden, varikkojen ja varastojen vartioinnin tehostamista. Oli todettu jo ainakin yksi sabotaasitapaus. Mahdolliset uudet vahingonteot tuli estää tehostamalla vartiointia. Lähdemateriaali ei kerro, mitä vahingontekoa yleisesikunta tarkoitti. Sabotaasia oli esiintynyt aina-

kin Lipolassa, missä tähystyksen tarpeisiin rakennetut kenttäjohdinyhteydet oli katkaistu 16.—21. 9. välisenä aikana neljästi. Kirje johti vartioinnin tehostamiseen.[16]

Puolustusministeri Niukkasen mielestä välitöntä, Suomeen kohdistuvaa sodanvaaraa ei vielä 23. 9. ollut. Koska tilanne oli perin jännittävä, täytyi valmiutta puolueettomuuden säilyttämiseksi tehostaa. Ylimääräisiä kertausharjoituksia laajennettiin koskemaan rannikkopuolustusta puolustusneuvoston puheenjohtajan esittämällä tavalla. Niukkanen ilmoitti samantien Saksalle ja Neuvostoliitolle kertausharjoitusten pitämisestä niiden Helsingissä toimivien sotilasasiamiesten kautta. Todennäköisesti ilmoitus ei ainakaan Neuvostoliiton edustajalle ole sisältänyt muuta tietoa kuin sen, että harjoituksia pidetään. Saksan sotilasasiamies katsoi tietävänsä enemmänkin harjoituksista ja niiden tarkoituksesta. Hän lienee kuitenkin hankkinut ammattimiehenä tietonsa muusta lähteestä kuin ministeriltä. Sen sijaan Ruotsin sotilasasiamies jäi vaille välittömästi annettuja tietoja sotilasviranomaisten toimenpiteistä, minkä takia hän ymmärrettävästi oli hyvin tyytymätön. Jo orastava suomalais-ruotsalainen yhteistyö Ahvenanmaan-kysymyksessä olisi edellyttänyt avoimempaa tietojen antamista.[17]

Sotaväen päällikkö, kenraaliluutnantti H. Österman antoi 23. 9. klo 16:n jälkeen käskyn rannikkolohkojen ylimääräisistä kertausharjoituksista. Laatokan ja Suomenlahden rannikkolohkoilla tuli siirtyä sodanuhkamiehitykseen eräin rajoituksin. Rajoitukset koskivat Ahvenanmaan lohkoa, jonka suojeluskuntalaiset tuli pitää hälytysvalmiina suojeluskuntiensa alueella Paraisilla, mutta kuljetuksiin ei saanut ryhtyä. Edelleen Suursaaren, Tytärsaaren, Seiskarin ja Lavansaaren suojeluskuntia ei hälytettäisi. Liikkuvien ulkovartioiden asettaminen oli kiellettyä, ja sopimusteitse sai ottaa vain suojeluskuntalaisten kuljetuksiin tarvittavat alukset. Käskyn lopussa ilmoitettiin, että kysymyksessä oli sotaharjoitus.[18]

Suomenlahden ulkosaaret, jotka oli demilitarisoitu Tarton rauhansopimuksessa, jätettäisiin harjoitusten aikana vaille sen kummempaa suojaa. Toisaalta näitä saaria, joilla ei ollut kiinteitä

puolustuslaitteita, oli vaikea puolustaa yllätyshyökkäystä vastaan. Neuvostoliiton laivastolla oli tarpeen vaatiessa lyhyt ja suojainen matka saarille. Tosin Suursaaren, Tytärsaaren, Seiskarin ja Lavansaaren merkitys maanpuolustukselle oli ratkaisevasti vähäisempi kuin Ahvenanmaan, jonka turvaamiseksi osoitettiin niin paljon huolta kriisiviikon aikana.

Sodanuhkamiehitys saavutettiin nopeasti suojeluskuntalaisten avulla. Tosin he yleisesti saapuivat paikalle puutteellisesti varustettuina — osa tarvittavasta kun oli jostain syystä jäänyt kotiin. Ymmärrettävästi saatettiin todeta, »että hälytys on otettu harjoitushälytyksenä ja siitä johtuen ei ole varustauduttu todellisen hälytyksen edellyttämin varustein».[19] Jo seuraavana päivänä, 24. 9., alettiin valmistella rannikkotykistön reserviläisten kutsumista ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Sitä pidettiin aiheellisena, koska suojeluskuntalaisten avulla aikaansaatu sodanuhkamiehitys oli katsottava vain lyhytaikaiseksi toimenpiteeksi. Reserviläisiä käyttäen miehitys olisi myös tehokkaampi. Suojeluskuntalaisten avulla oli kokemusten mukaan keskimäärin saavutettu noin 70 % ohjevahvuudesta. Puolustusministeriössä, yleisesikunnassa ja sotilaspiireissä tehdyssä valmistelussa päädyttiin 3 680:n reserviläisen kutsumiseen palvelukseen. Näistä 480 miestä oli Laatokan osuus. Helsingin sotilaspiirin osuus 1 500 miestä oli suurin.[20]

Ahvenanmaan turvaksi perustettavaan Turun erilliseen polkupyöräpataljoonaan kutsutut Kemiön, Dragsfjärdin ja Vestanfjärdin miehet kokoontuivat sunnuntaina 25. 9. klo 10 Kemiön kirkolle, mistä heidät kuljetettiin 23:lla linja-autolla Turkuun pataljoonan muodostamista, varustamista ja kouluttamista varten. Suunnitelmien mukaisesti saapui Pohjanmaalta myöhään illalla 27. 9. täydennykseksi 172 aliupseeria ja miestä. Tämä ei kuitenkaan riittänyt, vaan pataljoonan miehitys jäi vajaaksi. Sen vahvuus oli 831 upseeria, aliupseeria ja miestä. Vaasan sotilaspiirin ruotsinkielisistä kunnista kutsutut reserviläiset kokoontuivat 24. ja 25. 9. välisenä yönä kotipaikkakunnillaan, mistä heidät — yli 3 600 miestä — kuljetettiin Vaasaan. Heidät kuljetettiin edelleen — lukuunottamatta Turkuun määrättyjä — Kankaanpäähän kah-

della junalla aamulla 27. 9.[21]

Harjoitusten poikkeuksellisuus kävi ilmi myös lähtöhetken tunnelmista. Kemiössä näytti vallinneen käsitys, että sota oli juuri alkamassa. Teiden varsille oli kerääntynyt paljon hurraavia ja vilkuttavia asukkaita. Autoista ei kuulunut vastaukseksi mitään ääniä. Turussa liikkui melkoisia huhuja kuten, että reserviläiset vietäisiin suoraan Saksaan tai että Ahvenanmaa oli jo vallattu. Radiotiedotus rauhoitti väestön mielialoja. Pohjanmaalla oli kokoontumispaikoille tullut yön selkään runsaasti saattajia, joiden joukossa oli myös kuntien ja seurakuntien edustajat. Mieliala oli juhlallisen arvokas. Reserviläisten esiintyminen oli ollut hyvä. Tilanteen poikkeuksellisuutta osoitti sekin, että normaalien kertausharjoitusten yhteydessä niin tavallista epäjärjestystä ja runsasta viinan viljelyä ei esiintynyt. Poliisi joutui ottamaan lepäämään vain kaksi reserviläistä, mikä ei ollut paljon niin suuresta joukosta.[22]

Suurpoliittinen tilanne näytti yhä vakavammalta 26. 9., jolloin Hitler piti pahaenteisen puheensa Berliinissä. Puolustusneuvoston puheenjohtaja kääntyi puolustusministerin puoleen pyytäen noin 3 600:n reserviläisen kutsumista palvelukseen rannikkolohkoille. Toimenpidettä oli valmisteltu jo pari päivää. Niukkanen hyväksyi esityksen ja vahvisti reserviläisten määrät lohkottain. Sotaväen päällikkö määräsi voimaan upseeripäivystyksen, joka kattoi koko maan. Tilanne arvioitiin 26. 9. jo niin vakavaksi, että ulkoministeri Holsti komennettiin kotiin Genevestä mahdollisimman pian. Nyt ei enää puhuttu vierailusta Berliiniin.[23]

Suunniteltu rannikkopuolustuksen reserviläisten kutsuminen ylimääräisiin harjoituksiin toteutettiin sotaväen päällikön käskyllä 27. 9.[24] Tällä toimenpiteellä ei ollut sinänsä suurempaa merkitystä puolustusvalmiuden kannalta, sillä sodanuhkamiehitys oli saavutettu jo neljä päivää aikaisemmin suojeluskuntalaisia käyttäen. Kysymys oli nyt suojeluskuntalaisten vapauttamisesta palveluksesta ja heidän korvaamisestaan reserviläisillä.

Myös Ruotsissa tehtiin joitakin valmisteluja Ahvenanmaan puolueettomuuden turvaamiseksi. Hallitus teki 22. 9. periaatepäätök-

sen pidättää palveluksessa asevelvollisia, joiden piti päästä kertausharjoituksista lokakuun ensimmäisenä. Miehistöä varattiin vain sen verran, että se riitti yhteen pataljoonaan ja kahteen patteriin, joiden lähettäminen Ahvenanmaalle jäisi riippumaan hallituksen päätöksestä. Ruotsia vaivasi huomattava juridinen ongelma. Asevelvollisuuslain mukaan ruotsalainen joukko-osasto voitiin viedä ulkomaille vain valtakunnan puolustamiseksi ja silloinkin valtiopäivien suostumuksella tai tilanteessa, jolloin valtiopäivät oli kutsuttu koolle käsittelemään asiaa. Ahvenanmaa oli kiistatta osa Suomea. Ei ollut mitenkään itsestään selvää, että saariryhmän neutraliteetin turvaaminen olisi samalla asevelvollisuuslaissa tarkoitettua Ruotsin valtakunnan puolustamista.[25]

Ennen kriisin kärjistymistä huippuunsa näkyy yhteyksiä Ruotsiin hoidetun lähinnä kahta tietä. Toinen oli kovin epäkäytännöllinen. Rudolf Holsti piti Genevessä virkaveljeään Rickard Sandleria ainakin jossain määrin ajan tasalla. On jo eri asia, missä määrin hän itse oli perillä tilanteen kehittymisestä Suomessa. Puhelinyhteys pääministeriin oli Holstin keino saada tietoja. Helsingissä ulkoministerin tehtäviä hoitanut Väinö Voionmaa tosin ilmoitti Ruotsin lähettiläälle Ahvenanmaan takia pidettävien kertausharjoitusten käynnistämisestä, joten sitä tietoa ei tarvinnut toimittaa Geneven kautta. Hän ilmoitti myös, että hallituksen tarkoituksena oli toimia yhteisymmärryksessä Ruotsin kanssa. Toinen varsinainen linja kulki puolustusneuvoston puheenjohtajalta Ruotsin Helsingin-lähetystön kautta Tukholmaan. Kysymys ei ollut aktiivisesta Ahvenanmaan puolueettomuuden turvaamista koskevasta suunnittelutyöstä, vaan pelkästä tietojen vaihtamisesta.[26]

Ruotsissa yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Olof Thörnell yritti turhaan saada hallitustaan tekemään päätöstä Ahvenanmaata varten varattavien joukko-osastojen lisäämisestä. Hän halusi tarkoitukseen noin 5 000 miestä varusteineen. Hallitus ei ollut valmis tekemään mitään sitovia päätöksiä Ruotsin Ahvenanmaan-politiikan suhteen. Yhteistyötä yli Pohjanlahden ei tässä asiassa esiintynyt. Mikäli saariryhmän miehittäminen kävisi välttämättömäksi, Ruotsi tultaisiin pyytämään mukaan hankkee-

seen. Näin uskoi Mannerheim, joka sanoi Ruotsin lähettiläälle tekevänsä kaikkensa tällaisen ehdotuksen puolesta. Toisaalta sotamarsalkka ei vielä 26. 9. ollut puhunut näistä suunnitelmistaan mitään pääministeri Cajanderille. Mikäli Ruotsi kieltäytyisi yhteistyöstä, suomalaiset pidättäisivät itselleen vapaat kädet miehittää saariryhmä. Yksipuolinen miehittäminen oli siten todellinen vaihtoehto, jota ei etukäteen suljettu pois laskelmista siihen liittyvistä riskeistä huolimatta. Yksipuolinen toimi saattaisi vaikuttaa kielteisesti Ruotsin halukkuuteen ajaa yhdessä Suomen kanssa Ahvenanmaata koskevien neutraliteettisääntöjen muuttamista.[27]

Hitlerin Berliinissä pitämää puhetta seuranneena päivänä, 27. 9., ulkoministeri Rudolf Holsti lähti vihdoin illalla kotimatkalle Tukholman kautta. Hänen virkaveljensä Rickard Sandler oli lähtenyt jo aikaisemmin. Samana tiistai-iltana Helsingissä arvovaltaiselle seurueelle pitämässään esitelmässä ulkoasiainministeriön osastopäällikkö K. N. Rantakari arvioi sodan syttymisen mahdollisuuden 95 %:ksi. Puhuja, joka oli saksalaisystävällinen, piti syyllisenä Saksaa.[28]

Neuvostolaivasto näkyvissä

Vallinneesta sumusta huolimatta havaittiin 27. 9. ainakin seitsemän neuvostoliittolaisen sukellusveneen, kahden apualuksen ja yhden koululaivan purjehtivan länteen ohi Suursaaren meridiaanin. Seuraavana päivänä liikenne kävi yhä vilkkaammaksi. Silloin länteen päin purjehti ainakin 17 sukellusvenettä ja lukuisia pintaaluksia. Pääosastoon, joka sivuutti Suursaaren meridiaanin matkallaan länteen 28. 9. klo 18.50, kuuluivat linjalaivat Oktjabrskaja Revolutsija ja Marat sekä seitsemän hävittäjää. Neuvostoliiton Itämeren-laivaston syysmanööveri oli alkanut.[29]

Yleisesikunta oli syyskuun alkupuolella ilmoittanut, »että luotettavista lähteistä saatujen tietojen mukaan» Itämeren-laivaston harjoitukset pidetään 11.—17. 9. 1938 välisenä aikana. Kriisin vakavimpina päivinä yleisesikunta alkoi julkaista maanpuolustuk-

sen sisäistä tiedotusta varten »Yleisesikunnan tiedoituksia», joita sitten ilmestyi tätä sarjaa kolme numeroa peräkkäisinä päivinä. 28. 9. ilmestyneessä ensimmäisessä numerossa todettiin, että harjoitukset »ovat lykkäytyneet ja tapahtunevat nyt lokakuun alussa». Sukellusveneiden liikkumista länteen 27. 9. ei siten vielä pidetty harjoitusten alkamisena. Toisaalta sukellusveneiden harjoituksia oli jo jonkin aikaa pidetty Itämerellä, minkä vuoksi tämä sukellusveneiden vaellus ei ehkä herättänyt sen suurempaa huomiota. Näillä harjoituksilla eräs pieni sukellusvene oli 20. 9. havaittu niinkin pohjoisessa kuin Hailuodon lähellä.[30]

Ulkoasiainministeriöön saapui 28. 9. klo 20.05 Lontoosta lähetystöltä sähke, jossa kerrottiin seuraavana päivänä Münchenissä pidettävästä kokouksesta.[31] Tämä tieto laukaisi yleisesti kriisin ja hälvensi välittömän sodan syttymisen uhkan. Suomi oli kuitenkin poikkeus. Täällä kriisin nosti huippuunsa runsas tunti ennen G. A. Gripenbergin sähkeen saapumista tehty havainto neuvostolaivaston syysharjoitusten alkamisesta. Ei tiedetty oliko harjoitus sattumalta ajoittunut yksiin kriisin huipun kanssa vai oliko niiden välillä syy-yhteys. Vasta myöhemmin tultiin tulokseen, että poliittinen tilanne määräsi laivaston liikehtimisen. Tilanteen teki vakavaksi se tosiasia, että laivasto-osasto oli matkalla kohti Itämerta, missä saksalainen osasto liikehti Ruotsin itärannikon edustalla. Kehittymässä ollut tilanne sisälsi aineksia myös kilpajuoksuun Ahvenanmaalle.[32]

Puolustusneuvoston puheenjohtaja, sotamarsalkka Mannerheim kääntyi presidentin puoleen esittäen, että Ruotsille annettaisiin tiedotus, jollaista hän kaksi päivää aikaisemmin oli kaavaillut Ruotsin Helsingin-lähettiläälle. Siinä tulisi todeta, että ottaen huomioon yllätysvaaran, jonka alaiseksi Ahvenanmaan saaret voivat joutua neuvostolaivaston harjoitusten vuoksi, Suomen olisi todennäköisesti pakko miehittää nämä saaret. Mikäli hallitus tekisi tällaisen päätöksen, se ilmoittaisi siitä viipymättä Ruotsille, jotta siellä voitaisiin valmistautua ensimmäisen vaihtoehdon mukaisiin tomenpiteisiin eli lähettämään sovitut joukot Ahvenanmaalle.[33]

Hallitus joutui kokoontumaan »iltakouluun» 28. 9. klo 22:n jäl-

keen. Yhtenä aiheena oli edellä esitelty Mannerheimin kirjelmä, johon hän oli pyytänyt välitöntä vastausta. Marsalkka oli myös henkilökohtaisesti selostanut pääministerille tilanteen vaatimia toimenpiteitä, jotka eivät käyneet ilmi lyhyestä kirjelmästä. Esitys käsitettiin ainakin osittain väärin. Pakaslahden muistelmien mukaan asia ensin ymmärrettiin hallituksessa siten, että sotilasviranomaiset halusivat neuvostolaivaston liikehtimisen takia välittömästi miehittää Ahvenanmaan. Puhelinsoitto selvitti sen, että saarten sotilaalliseen miehittämiseen ei siinä tilanteessa ollut edes käytännön mahdollisuuksia. Hallitukselle selvisi, että esityksen varsinaisena tavoitteena olivat toimenpiteet, joilla vain valmisteltaisiin mahdollisesti myöhemmin päätettävää maihinnousua.

Sosiaalidemokraatit vastustivat Väinö Tannerin johdolla Mannerheimin esityksiä. He eivät uskoneet Neuvostoliiton uhkaavan Ahvenanmaata. Sota, jonka välttämisestä juuri neuvoteltiin Münchenissä, ei voisi alkaa Ahvenanmaalta. Vaikean päätöksen tekeminen pitkittyi. Kello oli jo runsaasti yli puolen yön, kun sotamarsalkka soitti »iltakouluun». Tämän jälkeen hallitus päätti pääministerin äänen ratkaistessa suostua esitettyihin toimenpiteisiin. Samalla sotilasjohto sai yöllä valtuudet ryhtyä niihin rajoitettuihin toimenpiteisiin, joihin sillä oli käytännölliset mahdollisuudet.[34]

Ahvenanmaata koskenut asia ei ollut hallituksen ainoa ongelma illalla 28. 9. Toisena asiana oli ohjeiden laatiminen Pariisissa, Lontoossa ja Washingtonissa toimivia lähettiläitä varten. Heidän tuli esittää asemamaittensa hallituksille, että aseellisen konfliktin sattuessa Suomi tulee pysymään ehdottomasti puolueettomana — niin Saksan kuin Neuvostoliitonkin suhteen. Ranskan, Englannin ja Yhdysvaltain hallitusten tulisi sopiviksi katsomillaan tavoilla »vaikuttaa Neuvostoliittoon, johon Suomi haluaa ylläpitää hyvät suhteet, ... siten, että Venäjä ehdottomasti respektoisi Suomen alueellista koskemattomuutta ja kaikessa muussakin suhteessa suvereenisuuttamme». Hallitus aikoi siten uhanalaiseksi koetulla hetkellä kääntyä kolmen suurvallan puoleen ja pyytää niiltä diplomaattista apua.

Avunpyynnölle mainittiin kolme syytä. Huolestuneisuus perustui ensinnäkin Neuvostoliiton sotilaallisiin valmisteluihin Kannaksella ja rajanloukkauksiin, jotka neuvostoviranomaiset kylmästi kiistivät. Toiseksi Suomi halusi tehdä selväksi puolueettomuuspolitiikkansa ja halunsa hyvien suhteiden ylläpitämiseen suurvaltanaapurinsa kanssa. Kolmas syy, jonka lähettiläät saivat erittäin luottamuksellisesti mainita, oli, »että eräs Venäjän aikaisemman lähettilään lausunto sisälsi, että Venäjä aseellisen konfliktin sattuessa voisi ilman muuta ryhtyä okkupeeraamaan eräitä osia Suomea».[35]

Eric Assmusin kesällä 1935 kertomia seikkoja ei ollut unohdettu, ja se tuotiin nyt esille. Perusteluissa ei ymmärrettävästi voitu viitata sellaiseen muuttuvaan tekijään kuin laivasto-osaston sijaintiin jonakin ohimenevänä hetkenä, vaan syyksi otettiin Kannaksella havaitut varustus- ja tienrakennustyöt, joista jäi pysyvämpi jälki. Ne eivät olleet mitenkään laajoja, vaan pikemminkin vanhojen laitteiden ja teiden parantelua. Rajanloukkaukset mainittiin yhtenä esityksen perusteena. On syytä todeta, että käytetyn lähdeaineksen valossa uusia rajanloukkauksia ei näy enää lainkaan tapahtuneen kriisin ollessa pahimmillaan 27.—29. 9.[36]

Hahmoteltu turvallisuusratkaisu oli tavallaan kaksikerroksinen. Ensinnäkin siihen sisältyi sotilasviranomaisten suunnittelema konkreettinen yhteistyö Ruotsin kanssa ja toiseksi päällikerroksena diplomaattisen tuen hankkiminen kolmelta suurvallalta. Jälkimmäinen ei kylläkään olisi onnistunut niinkään helposti. Yhdysvallat noudatti vielä isolationistista ulkopolitiikkaa. Englanti oli solmiessaan Saksan kanssa laivastosopimuksen 1935 osoittanut, ettei se tulevaisuudessa enää ole aktiivisesti kiinnostunut Itämeren alueesta. Kolmannella ajatellulla auttajalla, Ranskalla, oli Neuvostoliiton kanssa voimassa oleva keskinäinen avunantosopimus. Mikäli eurooppalainen sota olisi syttynyt, toivotun tuen saaminen olisi käynyt entistäkin epätodennäköisemmäksi. Neuvostoliiton tuki Saksaa vastaan olisi Englannille ja Ranskalle niin arvokas, että Suomen toivomukset helposti jäisivät toisarvoiseksi.

Suomalaiset kokivat kriisin pahimpana juuri 28. ja 29. syys-

kuuta. Neuvostolaivaston pääosasto oli 29. 9. klo 9.30 Jussarön eteläpuolella ja parisen tuntia myöhemmin jo noin 15 meripeninkulmaa Bengtskäristä lounaaseen kulkien edelleen länttä kohti.[37] v. Blücherin päiväkirjan mukaan vallitsi paniikkimieliala. Kansa hamstrasi sokerin kaupoista ja dollarit pankeista. Sisäministeri Urho Kekkonen totesi, ettei varotoimiin ollut ryhdytty. Hän sanoi myös, että hallitus »hirtetään, jos jotain tapahtuu». Hallitus kutsui Uudenmaan läänin maaherran neuvottelemaan naisten, lasten ja vanhusten välittömästä evakuoimisesta Helsingistä mahdollisten pommitusten varalta. Ihmiset istuivat jännittyneinä radioittensa ääressä. Ravintolat ja teatterit loistivat tyhjyyttään.[38]

Saatuaan hallitukselta valtuudet sotilasjohto ryhtyi valmistelemaan Turussa olleen pataljoonan laivaamista. Tarkoituksena näyttää olleen pataljoonan kuljettaminen Ahvenanmaan maakunnan rajan läheisyyteen odottamaan tilanteen kehitystä ja eri päätöksen perusteella ehkä tehtävää maihinnousua. Heti hallituksen päätöksen jälkeen sotaväen päällikön esikuntapäällikkö, eversti Woldemar Oinonen tiedusteli 29. 9. aamukolmelta Turusta, milloin laivaukseen voitaisiin ryhtyä. Aamulla saadun vastauksen mukaan se olisi mahdollista aikaisintaan klo 18. Laivoja ei yksinkertaisesti saataisi kokoon sitä ennen. Lisäksi pataljoonan varustaminen oli vielä kesken.[39]

Samaan aikaan kun Turussa valmisteltiin laivausta, jatkettiin Kankaanpäässä olevan rykmentin ja patteriston varustamista. Kuljetusta Turkuun ei vielä valmisteltu. Iltapäivällä noin klo 15 lisättiin sotilaallisia varotoimia kun sotaväen päällikkö määräsi pioneeripataljoonan siirtämään suojajoukkokokoonpanoon kolme joukkuetta, joiden tuli lähteä Kannakselle armeijakunnan komentajan määräämänä aikana. Jääkäripataljoona 3 oli saanut Mikkeliin hyvin samanlaisen käskyn vuorokautta aikaisemmin. Sen oli määrä siirtyä Kannakselle syyskuun viimeisen ja lokakuun ensimmäisen välisenä yönä.[40]

Ulkoasiainministeriö lähetti edellisenä yönä laaditut ohjeet lähettiläille Lontooseen, Pariisiin ja Washingtoniin. Tukholman lähetystölle ilmoitettiin lyhyesti suunnitelmista Ahvenanmaan suh-

teen. Kotimatkalla olleelle ulkoministeri Holstille annettiin tehtäväksi sopia Ruotsin kanssa ja ehdottaa ensimmäisen vaihtoehdon mukaisen toiminnan mahdollisimman pikaista hyväksymistä. Valmisteltiin täysin sotamarsalkan esityksen mukainen kirjelmä lähetettäväksi Ruotsin Helsingissä toimivalle lähettiläälle, ministeri Carl v. Heidenstamille. Pääministerin ja puolustusministerin ohjeiden mukaan ministeri Paasikivelle ilmoitettiin puhelimitse Tukholmaan klo 13.30 Sandlerille edelleen tiedotettavaksi, että pataljoona ei ollut sumun vuoksi päässyt lähtemään Turusta, mutta että se oli lähtövalmiina.[41] Puhelinsanoma osoitti, että sotilasviranomaisten ja ulkoministeriön väliset yhteydet eivät toimineet moitteettomasti. Ministeriössä ei tiedetty laivauksen alkavan vasta klo 18, vaan sieltä ilmoitettiin kaiken olevan valmiina. Vain sumu olisi kiusana.

Paasikivi ja Holsti hoitivat tehtävänsä, ja tiedot saatettiin perille. Sandler ei ollut pitänyt tilannetta niin vakavana kuin suomalaiset sitä pitivät. Näiden asennoituminen kävi hänelle selväksi vasta keskustelussa Holstin kanssa aamulla 29. syyskuuta. Sandler kehotti pidättyvyyteen. Hän ei uskonut, että Neuvostoliitto tulisi yrittämään selkkauksen provosoimista Suomen kanssa. Kuitenkin hän ilmoitti, ettei hänellä ollut mitään muistuttamista, jos Suomi arvioi tilanteen vaativan joukkojen siirtämistä Ahvenanmaalle. Sandlerin puolesta kuljetus voisi hyvin tapahtua odoteltaessa Ruotsin päätöstä osallistumisesta tarjottuun yhteistyöhön. Ulkoministeri oli esittänyt virkaveljelleen oman kantansa. Ruotsin hallitus sen sijaan ei ollut määritellyt kantaansa.[42]

Sumu oli jo ehtinyt hälventyä[43] tunteja ennen kuin polkupyöräpataljoona alkoi siirtyä varattuihin aluksiin. Miehistön kuormaukseen ryhdyttiin klo 18.15, ja se päättyi 40 minuuttia myöhemmin. Hevosten, ajoneuvojen ja autojen kuormaaminen kesti sen verran kauemmin, että seuraavaa vuorokautta kerkisi kulua tunti, ennen kuin kaikki oli valmista. Hevoset täytyi kuormata nostokurkea käyttäen, ja se oli hidasta. Yleensä koko laivakalusto ei ollut oikein sopiva tällaiseen kuljetusoperaatioon. Merelle ei lähdetty, vaan jäätiin satamaan odottamaan seuraavaa aamua.[44]

Kriisin väistyminen

Rudolf Holsti otti 29. 9. uudelleen puhelimitse yhteyden Rickard Sandleriin noin klo 20. Hän kertoi, että suomalaisten käsityksen mukaan neuvostolaivasto oli syysharjoituksissa ja että Helsingissä suhtauduttiin tilanteeseen verrattain rauhallisesti. Holsti oli neuvotellut pääministerin ja presidentin kanssa. Jos Münchenissä päästäisiin rauhanomaiseen ratkaisuun, Suomi ei tekisi Ruotsille esitystä. Mikäli kokous epäonnistuisi, tultaisiin Ruotsia pyytämään ensimmäisen vaihtoehdon mukaisiin toimiin Ahvenanmaan turvaamiseksi. Sandler oli tyytyväinen, että Suomen esitys rajoittuisi tähän eikä koskisi ongelmallisempia asioita kuten taloudellista puolustusvalmiutta tai yhteistä kaupan suojelemista.[45]

Tilanteen laukeamisen merkkejä oli havaittavissa jo ennen edellä selostettua puhelinkeskustelua. Kun ministeri Paasikivelle soitettiin ulkoministeriöstä klo 13.30, hänelle luvattiin hänen pyytämiään jatkuvia tietoja venäläisten laivojen liikkeistä. Mikään käytetyssä lähdemateriaalissa ei viittaa siihen, että tällaisia tietoja olisi välitetty Paasikivelle. Tilanne alkoi ilmeisesti rauhoittua päätöksentekijöden tasolla jo iltapäivällä. Ministeriössä laadittiin sähke, jossa käskettiin odottaa erityistä määräystä, ennen kuin aamulla sähkötetty esitys tehtäisiin Lontoossa, Pariisissa ja Washingtonissa. Tosin tämä odottamaan määrännyt sähke lähti vasta seuraavan vuorokauden puolella.[46] Myös seikkaa, että laivat eivät lähteneet Turun satamasta sitä mukaan kun ne tulivat lastatuiksi, voi pitää merkkinä tilanteen rauhoittumisesta.

Neuvostoliiton Itämeren-laivasto oli pitänyt jännitystä yllä Suomessa yhden ylimääräisen vuorokauden. Kriisi meni ohitse, kun havaittiin, ettei laivaston läntinen kurssi enää jatkunutkaan kohti Ahvenanmaata. Tosin silläkin suunnalla havaittiin yksittäisiä sukellusveneitä. Ahvenanmaata ei uhannut mikään välitön vaara. Itämerellä käynyt laivasto-osasto oli illalla 29. 9. taas Hangon tasolla. Toinen osasto, johon kuuluivat risteilijä Kirov ja viisi hävittäjää, oli lähellä Osmussaarta. Jos laivojen sijainti oli uhkaava, niin uhka kohdistui Viron luoteisrannikkoon ja sen edustalla ole-

viin saariin. Laivat sijaitsivat siten, että niillä oli mahdollisuudet ryhtyä toimiin Saksan laivastoa vastaan. Itämeren-laivasto, joka oli lähtenyt liikkeelle ennen kuin tiedettiin Münchenin kokouksen koollekutsumisesta, näytti odottavan kokouksen tulosta Suomenlahden suulla.[47]

Seuraavana aamuna pääosasto oli klo 7.30 matkalla itään Inkoon kohdalla ja puolitoista tuntia myöhemmin jo Porkkalan edustalla. Vasta tämän jälkeen alkoivat taisteluharjoitukset. Laivasto siirtyi harjoitellen itään päin ja palasi vielä 30. 9. satamaan. Harjoitukset jäivät huomattavasti lyhyemmiksi, kuin yleisesikunta oli syyskuun alkupuolella odottanut. Kolmesta päivästä kaksi ensimmäistä käytettiin Suomessa melkoista hermostuneisuutta aiheuttaneeseen purjehtimiseen asemiin Suomenlahden suulle. Taisteluharjoitukset vietiin lävitse kolmantena päivänä kotimatkalla.[48]

Neuvostolaivaston siirtyminen takaisin itään vaikutti välittömästi ylimääräisten kertausharjoitusten kulkuun. Laivoissa osittain hyvinkin epämukavasti yönsä viettänyt pataljoona pääsi maihin 30. 9. aamulla. Purkaus alkoi klo 7.15 ja päättyi klo 10.30. Samaan aikaan annettiin käskyt Kankaanpäähän kerätyn rykmentin varustamisen keskeyttämisestä. Lokakuun ensimmäisenä sotaväen päällikkö määräsi ylimääräiset kertausharjoitukset lopetettaviksi siten, että reserviläisten vapauttaminen aloitettiin 2. 10. ja saatettiin loppuun seuraavan päivän kuluessa. Upseeripäivystys lakkautettiin 3. 10., ja samana päivänä myös ulkoministeriö lopetti oman päivystyksensä sekä ilmoitti, että »tilanteen helpottumisen johdosta» Lontooseen, Pariisiin ja Washingtoniin 29. 9. sähkötettyä esitystä ei tehdä nyt. Mahdollisesti se tehtäisiin »piakkoin toisessa yhteydessä, jolloin lähetämme kirjalliset ohjeet». Näin olivat melkein kaikki syyskuun kriisin aikana tehdyt varotoimenpiteet purettu. Poikkeuksen muodostivat harjoituksiin määrätyt Jääkäripataljoona 3 ja kolme pioneerijoukkuetta, jotka palasivat varuskuntiinsa vasta 18.—20. 10. 1938.[49]

Syyskuun kriisistä selvittiin pelkällä säikähdyksellä. Mannerheimin mielestä kriisi oli hyvä opetus Pohjolan kansoille, jotka

kaikki alkaisivat nyt ymmärtää puolustuskyvyn merkityksen.[50] Pohjoismaissa kriisi oli paljastanut selvästi puolustusvalmiuden heikot kohdat. Mikäli kriisi olisi tullut kuukautta myöhemmin, ei Ruotsilla olisi ollut käytettävissään joukkoja ilman aikaavievää liikekannallepanoa. Yllätyshyökkäyksen sattuessa tämän kaltainen ajoittainen puolustusvalmiuden puute saattaisi vaikuttaa yleisen liikekannallepanon onnistumiseen tai epäonnistumiseen. Hyökkääjä voisi saavuttaa välittömästi sotilaallisia etuja, joiden myöhempi tasoittaminen muodostuisi suhteettoman raskaaksi.[51]

Ruotsi selvisi omalta osaltaan esille nouseesta ongelmasta erittäin vähällä. Tilanteen rauhoittumisen vuoksi se ei joutunut ottamaan virallista kantaa joukkojen lähettämiseen valtakunnan rajojen ulkopuolelle. Suomen ei puolestaan tarvinnut lähettää jo valmisteltua virallista esitystä v. Heidenstamin kautta Tukholmaan. Tehdyt esitykset olivat luonteeltaan enemmän tai vähemmän epävirallisia sondeerauksia, vaikka niiden tekijöillä oli virallinen asema. Ne eivät välttämättä edellyttäneet vastaukseksi Ruotsin hallituksen virallista kannanottoa. Kävi selvästi ilmi, että Holstin ja Sandlerin heinäkuun lopussa parafoima raportti, jossa sotilasviranomaisten tekemät valmistelut hyväksyttiin jatkokehittelyn pohjaksi, ei merkinnyt sitä, että Ruotsi ilman muuta tulisi käytännössä toimimaan raportissa edellytetyllä tavalla. Esimerkiksi Ruotsin hallitus oli suostunut varaamaan reserviläisiä vain yhtä pataljoonaa ja kahta patteria varten. Se oli ratkaisevasti neuvotteluissa edellytettyä vähemmän. Ahvenanmaan-kysymyksessä vallinneen yksimielisyyden rajoja ei siten jouduttu määrittelemään kriisin aikana. Niin oli ehkä hyvä.

Ahvenanmaahan kohdistunut uhka arvioitiin Ruotsissa selvästi vähäisemmäksi kuin Suomessa. Cajanderin hallituksessa sosiaalidemokraatit eivät pitäneet tilannetta niin pahana kuin porvarilliset ministerit sitä pitivät. Yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö ja puolustusneuvoston sihteeri, eversti A. F. Airo sanoi jostain syystä Ruotsin sotilasasiamiehelle, joka tiedusteli häneltä kriisiviikon tapahtumia, että hallitus oli kriisitunnelmissaan halunnut myöntää varat lastausharjoituksiin. Ne vietiin lävitse, kos-

ka oli hyvä hankkia kokemuksia. Näin vähättelevä selitys ei tyydyttänyt sotilasasiamiestä, joka tiesi liian paljon uskoakseen Airoa.[52] Ilmeisesti ylin sotilasjohto ei pitänyt uhkaa aivan tavattomana. Tähän viittaa tosiasia, että pataljoonan kuljettamiseen tarvittavien alusten varaamiseen ryhdyttiin vasta 29. syyskuuta.[53] Kuitenkin Ahvenanmaan asema arvioitiin sellaiseksi, että varotoimet olivat aiheellisia. Niihin oli ryhdytty jo viikkoa ennen neuvostolaivaston harjoitusten alkamista. Suursaaren katsottiin olleen vielä uhanalaisemmassa asemassa, mutta sen turvaamiseksi ei ryhdytty mihinkään poikkeuksellisiin toimenpiteisiin.[54]

Lyhyiksi jääneiden ylimääräisten kertausharjoitusten aikana saatiin uutta tietoa ja kokemusta lyhyellä varoitusajalla tehtävästä liikekannallepanosta. Syyskuun kriisi mahdollisti hyvän ja antoisan harjoituksen organisaatiolle. Tältä kannalta toimenpiteet täysin puolsivat paikkaansa.[55] Samalla kokeiltiin ensimmäisen kerran merkittävässä yhteydessä edellisenä vuotena uudelleen järjestetyn ylimmän sotilasjohdon toimintakelpoisuutta. Puolustusneuvoston puheenjohtajan tehtäviin kuului asetuksen mukaan muun muassa johtaa ja valvoa operatiivisten suunnitelmien valmistamista ja antaa niiden edellyttämiä, puolustusvalmiuden kehittämiseksi tarpeellisia ohjeita.[56] Kriisin aikana Mannerheim, tuleva ylipäällikkö, esitti tarvittavat toimenpiteet ja tavoitteet valtioneuvostoon päin. Suunnittelu tapahtui ainakin osittain puolustusministeriön ja puolustusneuvoston puheenjohtajan alaisen yleisesikunnan yhteistyönä. Käytännön käskyistä vastasi puolustusministeriössä sotaväen päällikkö alaisineen. Järjestelmä toimi. Näin ylimääräisistä kertausharjoituksista muodostui sotamarsalkan »kenraaliharjoitus» seuraavaa vuotta varten.

Syyskuun kriisi oli kokonaisuudessaan ollut vakava. Se kävi ilmi niin sotilasviranomaisten kuin hallituksenkin toimenpiteistä. Puolustusneuvosto, jonka puheenjohtaja sekä jäsenistä sotaväen päällikkö, yleisesikunnan päällikkö, armeijakunnan komentaja ja merivoimien komentaja olivat kriisin aikana olleet tärkeässä asemassa, päätti korostaa tätä vakavuutta. Neuvosto yritti sen avulla kääntää tapahtuneen maanpuolustuksen hyväksi. Puolustusneu-

voston mielestä oli sopiva hetki esittää hallitukselle maanpuolustuksessa havaitut heikkoudet sekä koettaa saada niihin parannusta. Perushankintaohjelman hidas toteuttaminen oli ehkä pahin sen hetken ongelmista. Kokouksensa tuloksena puolustusneuvosto päätti lähettää tilannetta valaisevan kirjelmän tasavallan presidentille.[57]

Maanpuolustuksen pulmia laajasti esitelleessä kirjelmässä todettiin muun muassa, »että maamme ei ole tällä hetkellä puolustusvalmis. Jonkinlaista puolustusvalmiutta pyritään saavuttamaan perushankintojen avulla, mutta tapahtuu tämä, samoinkuin yleensä kaikki muukin, joka on yhteydessä maan puolustusvalmiuden kanssa, sellaisella hitaudella ikäänkuin valmisteluaikaa olisi rajattomasti. Viime viikkojen tapahtumat osoittavat kuitenkin, että tämä aika voi milloin tahansa loppua. ... Toivottavaa olisi, että nyt viimeksi kuluneet viikot olisivat olleet omiaan laajentamaan ymmärrystä puolustusvalmiudessa olevien puutteiden pikaisen poistamisen välttämättömyydestä.»[58]

Kirjelmän lähettämistä seuranneena päivänä sotamarsalkka lähti jokasyksyiselle kylpylämatkalleen. Kaiken kaikkiaan matkalla, joka kulkisi usean maan kautta, oli tarkoitus viipyä jopa kuusi viikkoa. Tällä kertaa määränpäänä ei kuitenkaan ollut tavanomainen Bad Wildungen. Kohteen muutokseen lienee vaikuttanut myös se, ettei Mannerheim halunnut mennä Saksaan kylpemään, koska hän ei pitänyt Hitlerin menettelystä Tshekkoslovakian suhteen.[59] Tilalle tuli puolustusneuvoston jäsenen, kenraalimajuri Rudolf Waldenin suosima ja suosittama Montecatini.

Presidentille lähetetyn kirjelmän keskeinen teema ei jättänyt Mannerheimia rauhaan. Montecatinista hän kuvaili ystävälleen Rudolf Waldenille sadepilvien leikkiä, niiden kerääntymistä ja hajoamista Toskanan taivaalla. Poliittiselle taivaalle kerääntyvät yhä tummemmat pilvet sen sijaan eivät hajoa itsestään sateeksi, »vaan maailman tulee — meidän valitettavasti olematta poikkeus — nopeimmassa mahdollisessa tahdissa varustautua kestämään suurin rajuilma, minkä ihmiskunta kai milloinkaan on läpikäynyt. Sitä lyhyttä 'armon aikaa', joka meille on suotu, ei saa nukkua

pois ministeriössä. Olisi varustauduttava koko sillä intensiivisyydellä, mihin sota pakottaa, kun se on jo syttynyt; näin on Saksa tällä vauhdilla varustautunut ja edelleen varustautuu.»[60] Saksan varustautuminen ei ollut hyvän vaan pahan, sodan valmistelemisen ennusmerkki.

LÄHDEVIITTEET

Lähdeviitteissä esiintyvä kirjain T ja sitä seuraava numero on sota-arkistossa säilytettävän materiaalin tulonumero. Puolustusneuvoston arkisto on sota-arkistossa. Käytettyä ulkoasiainministeriön (UM) aineistoa säilytetään ministeriössä. C. G. E. Mannerheimin arkisto, Rudolf Holstin kokoelma sekä G. A. Gripenbergin ja Wipert v. Blücherin päiväkirjat — viimemainittu mikrofilminä — ovat valtioarkistossa, Curt Kempffin kokoelma Kungl. Biblioteketissä ja C. A. Ehrensvärdin kokoelma Ruotsin valtionarkistossa Tukholmassa sekä Rudolf Waldenin paperit Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön pääkonttorissa Valkeakoskella. Maalaisliiton eduskuntaryhmän valtuuskunnan pöytäkirjat ovat Helsingissä Keskustan ja maaseudun arkistossa.

1. v. Blücherin Kriegstagebuch 6. 10. 1938. G. A. Gripenbergin päiväkirja 11. 9. ja 13. 9. 1938.
2. UM 9 II A2, VI: Holsti — UM sähke 54/15. 9. 1938.
3. Juhani Suomi: Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopolitiikassa 1937—1939 I. Holstista Erkkoon, Helsinki 1973, s. 186—187. Keijo Korhonen: Turvallisuuden pettäessä. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan 2. 1933—1939, Helsinki 1971, s. 124, 135—137, 166—167.
4. UM menevät sähkeet 1938, kiertosähkeet: C 29/14. 9. 1938. UM 9 II A2, VI: Holsti — UM sähke 52/14. 9. 1938.
5. T 10592/14: Käkisalmen sotilaspiirin esikunnan kertomus 29. 10. 1938. T 12063/20: Tulevat 1938, passim. T 12063/40: Passim. T 12063 II/AKE, 222: Passim.
6. T 19636 sekalaiset asiakirjat v. 1924 — 38: Puolustusneuvoston puheenjohtaja — puolustusministeri 20. 9. 1938.
7. v. Blücherin Kriegstagebuch 19. 9. 1938.
8. v. Blücherin Kriegstagebuch 6. 10. 1938.
9. UM 9 II A2, V—VI: Promemoria angående ... 8. 7. 1938 sekä Ahvenanmaan saarista neuvottelemaan määrättyjen ruotsalaisten ja suomalaisten valtuutettujen raportti 30. 7. 1938.
10. T 19636 sekalaiset asiakirjat v. 1924 — 38: Puolustusneuvoston puheenjohtaja — puolustusministeri 20. 9. 1938, Niukkasen marginaaliin tekemät muistiinpanot. Ehrensvärdin kokoelma: Ehrensvärdin päiväkirja 24. 9. 1938.
11. Suomi, mt. s. 241.
12. T 17648/4: Puolustusministerin päätös 22. 9. 1938 ylimääräisten harjoitusten järjestämisestä.

13. T 10592/14: Turunmaan sotilaslääninn esikunnan kertomus 13. 10. 1938 ja Etelä-Pohjanmaan sotilaslääninn esikunnan kertomus 20. 10. 1938. T 17648/4: Sotaväen päällikön »Käsky E. Poh. ja Tur. sl:ien ylimääräisten . . .» 23. 9. 1938. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 19. 10. 1938.
14. T 10592/14: Puolustusneuvoston puheenjohtaja — puolustusministeri 22. 9. 1938.
15. G. A. Gripenbergin päiväkirja 23. 9. 1938. UM menevät sähkeet 1938: UM — Holsti sähkeet H 53/23. 9. 1938, H 56/53/24. 9. 1938 ja H 58/56/24. 9. 1938.
16. T 10592/14: Yleisesikunta — puolustusministeriö 23. 9. 1938 laitamerkintöineen. T 12063, II/AKE 220—224: Takkula — JP 1, JP 4 ja II/AKE 23. 9. 1938.
17. Maalaisliiton eduskuntaryhmän valtuuskunnan pöytäkirja 23. 9. 1938. UM menevät sähkeet v. 1938, kiertosähkeet: C 31/28. 9. 1938. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 3. 10. 1938.
18. T 10592/14: Puhelinsanoma 1/23. 9. 1938 ja L. Sauramon kertomus ministeriön lkp-toimiston toimenpiteistä 22. 9—3. 10. 1938.
19. T 10592/14: Liitekokoelma 3 passim, sitaatti Käkisalmen suojeluskuntapiirin XIII alueen kertomuksesta.
20. T 10592/14: Puhelinsanoma 2, puolustusneuvoston puheenjohtaja — puolustusministeri 26. 9. 1938 laitahuomautuksineen, puolustusministeriön kirjelmä 488/38. J 3/26. 9. 1938, L. Sauramon kertomus ministeriön lkp-toimiston toimenpiteistä 22. 9.—3. 10. 1938 ja Helsingin sotilaspiirin esikunnan kertomus 13. 10. 1938.
21. T 10592/14: Turunmaan sotilaslääninn esikunnan kertomus 13. 10. 1938, A. Juutilaisen kertomus 3. 10. 1938, Etelä-Pohjanmaan sotilaslääninn esikunnan kertomus 20. 10. 1938 ja T. Haakin kertomus 30. 9. 1938.
22. Ibidem.
23. T 10592/14: Puolustusneuvoston puheenjohtaja — puolustusministeri 26. 9. 1938, ministeriön kirjelmä 488/38. J 3/26. 9. 1938, puhelinsanoma 3/26. 9. 1938. UM menevät sähkeet v. 1938: UM — Holsti sähke H 60/26. 9. 1938.
24. T 10592/14: Puhelinsanoma 4/27. 9. 1938.
25. Krister Wahlbäck: Finlandsfrågan i svensk politik 1937 — 1940, Stockholm 1964, s. 85. T 2862/1: Katsaus sotilaspoliittisen aseman kehitykseen vuoden 1938 aikana, s. 52.
26. Wahlbäck, mt. s. 85. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 26. 9. 1938, 3. 10. 1938 ja 19. 10. 1938. UM 9 II A2, VI: Holsti — UM sähke 62/24. 9. 1938.
27. Wahlbäck, mt. s. 85—88. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 26. 9. 1938 ja 3. 10. 1938. Ehrensvärdin kokoelma: Ehrensvärdin päiväkirja 26. 9. 1938. W. M. Carlgren: Varken — eller. Reflexioner kring Sveriges Ålandspolitik 1938—1939, Uddevalla 1977, s. 117—118.
28. Wahlbäck, mt. s. 85. v. Blücherin Kriegstagebuch 6. 10. 1938. UM tulevat sähkeet v. 1938: Geneven-lähetystö — UM sähke 64/27. 9. 1938.
29. T 13095/645: Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana 1938.
30. Ibidem. T 13095/645: Yleisesikunnan päällikkö — merivoimien ko-

mentaja 7. 9. 1938. T 2862/6: Yleisesikunnan tiedoitus 1/28. 9. 1938.

31. UM tulevat sähkeet v. 1938: Lontoon-lähetystö — UM sähke 120/28. 9. 1938.
32. T 2862/1: Katsaus sotilaspoliittisen aseman kehitykseen vuoden 1938 aikana, s. 52—53. T 13095/645: Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v. 1938. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 6. 10. 1938.
33. Mannerheimin kokoelma: Puolustusneuvoston puheenjohtaja — tasavallan presidentti 28. 9. 1938.
34. Aaro Pakaslahti: Talvisodan poliittinen näytelmä. UM:n poliittisen osaston päällikön päiviä ja öitä, Porvoo 1970, s. 24—26.
35. UM menevät sähkeet v. 1938, kiertosähkeet: C 32.
36. Suomi, mt. s. 264—266. T 2862/6: Yleisesikunnan tiedoitukset 1—3, 28.—30. 9. 1938. T 12063/20: Tulevat 1938, passim. T 12063 II/AKE, 222: Passim. T 12063/40: Passim.
37. T 13095/645: Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v. 1938.
38. v Blücherin Kriegstagebuch 30. 9. 1938 ja 6. 10. 1938.
39. T 10592/14: Sittkoff — Oinonen puhelinsanoma 14/29. 9. 1938 ja Turunmaan sotilasläänin esikunnan kertomus 13. 10. 1938. UM 9 II A2, VI: UM — Tukholman-lähetystö sähke T 34/29. 9. 1938.
40. T 10592/14: Puhelinsanomat 9/28. 9. 1938 sekä 10 ja 11/29. 9. 1938.
41. UM 9 II A2, VI: UM — Tukholman-lähetystö sähke T 34/29. 9. 1938, puhelinsanoma Tukholmaan 29. 9. 1938 klo 13.30 ja Pakaslahden laatima kirjeluonnos. Suomi, mt. s. 245—247.
42. Wahlbäck, mt. s. 86—89 ja 414 nootti 38. Suomi, mt. s. 245—246. Holstin kokoelma 74: Holstin muistiinpanot puhelinkeskustelustaan Sandlerin kanssa 29. 9. 1938 klo 20.05.
43. Suomi, mt. s. 246.
44. T 10592/14: Turunmaan sotilasläänin esikunnan kertomus 13. 10. 1938.
45. Holstin kokoelma 74: Holstin muistiinpanot puhelinkeskustelustaan Sandlerin kanssa 29. 9. 1938 klo 20.05.
46. UM 9 II A2, VI: UM — Tukholman-lähetystö puhelinsanoma 29. 9. 1938 klo 13.30. UM menevät sähkeet v. 1938, kiertosähkeet: C 33/32/29. 9. 1938. Suomi, mt. s. 247.
47. T 13095/645: Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v. 1938. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 6. 10. 1938. Holstin kokoelma 74: Holstin muistiinpanot puhelinkeskustelustaan Sandlerin kanssa 29. 9. 1938 klo 20.05.
48. T 13095/645: Yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren merivoimien toiminnasta syyskuun aikana v. 1938.
49. T 10592/14: Liikekannallepanotoimiston lähettämät puhelinsanomat 12, 13 ja 15/30. 9. 1938, 16/1. 10. 1938 sekä 17/3. 10. 1938, armeijakunnan esikunta — sotaväen päällikkö 18. 10. 1938, Turunmaan sotilasläänin esikunnan kertomus 13. 10. 1938. UM menevät sähkeet v. 1938, kiertosähkeet: C 34/C 29/3. 10. 1938 ja C 36/C 33/3. 10. 1938.
50. v. Blücherin Kriegstagebuch 6. 10. 1938.
51. T 2862/1: Katsaus sotilaspoliittisen aseman kehitykseen vuoden 1938 aikana, s. 52.
52. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 19. 10. 1938.

53. T 10592/14: Turunmaan sotilaslääninin esikunnan kertomus 13. 10. 1938.
54. Kempffin kokoelma: Kempff — Adlercreutz 6. 10. 1938.
55. T 10592/14: Liitekokoelma 3, passim.
56. Asetus 500/30. 12. 1937.
57. Puolustusneuvoston arkisto: Pöytäkirja 6. 10. 1938. G. Mannerheim: Minnen II, Helsingfors 1952, s. 77—80.
58. Puolustusneuvoston arkisto: Puolustusneuvosto — tasavallan presidentti 7. 10. 1938.
59. Puolustusneuvoston arkisto: Mannerheim — Kallio 6. 10. 1938. Stig Jägerskiöld: Mannerheim mellan världskrigen, Helsingfors 1972, s. 274.
60. Waldenin kokoelma: Mannerheim — Walden 17. 10. 1938.

THE SEPTEMBER CRISIS 1938

The opinion in Finland was not in favour of Hitler's policy when he placed increasing claims on Czechoslovakia in 1938. Germany was held responsible for the deteriorating international atmosphere. After mid-September 1938 some pre-emptive steps were taken in Finland due to the critical situation.

For the defence of the neutralized Aland Islands Swedish-speaking reservists were called up forming an infantry regiment, a bicycle battalion and a field artillery battalion. The troops stayed in their mobilization areas waiting for the situation to develop. The aim was to grant the inviolability of the Aland Islands together with Sweden according to previously sketched outlines. Sweden, however, did not prepare for a possible laning operation to the extent implied in the plans.

Another object for military pre-emptive measures was the coastal defence of the Gulf of Finland and Lake Ladoga. In these sectors home guard units were grouped in war threat formation on 23 September 1938. Some days later coastal artillery reservists were called up for extra refresher exercises to replace the home guardsmen.

The European crisis relaxed and the serious war threat lost momentum on 28 September 1938 when news spread of the Munich conference which was to take place on the following day. Finland, however, was an exception, because the crisis was felt to be most overhanging on 28 and 29 September. The reasons for the anxiety were the exercises of the Soviet Baltic fleet and the concentration of the navy towards the Baltic. The Aland Islands were felt to become threatened. On the night of 28 September the Government gave the military leadership the right to ship the bicycle battalion to Aland. At the same nightly conference Government decided to ask for aid from England, France and the United States. The Finnish ministers were to ask the three great powers to force the Soviet Union to accept the neutrality and territorial inisolability of Finland.

The Finnish Foreign Ministry established preliminary contacts with the Swedish government on 29 September. No official note on the safequarding of Aland was delivered at this stage. The battalion was shipped, but it stayed in the harbour.

The tension began to relax as early as the evening of 29 September. This was due to the fact that the Soviet Navy changed course and finally stopped for the night by the entrance to the Gulf of Finland. On the next morning it returned east. This being observed Finnish authorities quickly cancelled the military precautions already taken. The Foreign Ministry for its part cancelled the plan concerning the acquisition of diplomatic support.

Jyri Paulaharju

ASEHISTORIA JA FILATELIA

Filatelian ja asehistorian yhdistäminen saman otsikon alle ei ole kovinkaan tavanomaista. Kummatkin alat ovat perinteisen ajattelun mukaan hyvin kaukana toisistaan. Kuitenkin filatelia on jo vuosikymmeniä sitten tunkeutunut asehistorian sokkeloihin ja toisaalta asetekniikka on antanut saman ajan kuluessa auliisti apuaan valittaessa postimerkkien aiheistoa.

Postimerkkien alkuaikoina runsaat sata vuotta sitten olivat postimaksujen lipukkeet varsin yksinkertaisia ulkonäöltään. Kuljetusmaksun lisäksi niissä saattoi olla joitain postilaitoksen tunnuskuvioita tai sitten asianomaisen valtakunnan hallitsijan vaakuna tai profiili. Kuitenkin jo varsin pian alkoivat merkkien aiheistoon tunkeutua erilaiset aseet, aluksi vaakunoiden ja erilaisten vertauskuvien oheiskuvioina, mutta jo vuosisadan vaihteen jälkeen itsenäisinäkin aiheina. — Asehistorialliseksi tai paremminkin asetekniseksi postimerkki katsotaan, jos sen aiheessa on kuvattuna jokin tunnistettavissa ja luokiteltavissa oleva ase- tai asejärjestelmä. Tunnistus tarkoittaa kuvion määrittämistä esimerkiksi kivääriksi ja luokittelu sitä, että kiväärille löydetään mallimerkintä. Asejärjestelmiä ovat puolestaan ilma-alukset, sotalaivat, panssarivaunut sekä erilaiset ohjukset ja täsmäaseet. Myöskin viesti- ja pioneeriaselajien toiminta voidaan tietyin edellytyksin luokitella asehistorialliseen ryhmään. Huomattakoon, että edellä esitetty jaotteluperuste on laadittu filateelista tutkimusta varten ja sen ei tarvitse vältämättä yhtyä täysin asehistorialliseen ryhmittelyyn.

Postimerkkien käytön vakiintuessa ja niiden määrän kasvaessa lisääntyi myöskin sopivien aiheiden tarve. Tällöin alkoi asehisto-

ria hiljalleen tunkeutua filatelian piiriin. Vuosisadan alussa painettiin jo anteja, joiden aiheena oli sotatapahtumia, kuten yksittäisiä taisteluja sekä joukkojen liikkeitä.[1] Valitettavasti silloinen painotekniikka ei tuottanut kovinkaan yksityiskohtaisia asekuvioita. Kaiken lisäksi aiheiden perustana oli useimmiten vanha maalaus tapahtumasta. Taiteilija oli yleensä jättänyt aseet vain pääpiirteisiksi kuvioiksi. Näin ollen vuosisadan alun asehistoriallisia merkkejä on sangen vaikea luokitella.

Ensimmäinen maailmansota toi tullessaan totaalisen sodankäynnin ohella myös uusia virtauksia filatelian saralle. Erilaisten miehitys- ja sotilaspostimerkkien sekä kenttäpostileimojen rinnalla ryhdyttiin kotirintamilla painamaan maanpuolustuksellisia merkkejä ja merkkisarjoja. Näin tulivat julkisuuteen varsinaiset asetekniset postimerkit. Antien ilmeisenä tarkoituksena oli oman kansan puolustustahdon lujittaminen, mutta eittämättä niillä oli myös vastustajalle annettavanaan sanoma toisen asemahdista. Postimerkkien arvostus sotapropagandan välineenä alkoi hiljalleen muotoutua. — Ensimmäinen aseteknisesti merkittävä anti ilmestyi Itävalta-Unkarissa vuonna 1915. Merkkien aiheina olivat eri puolustushaarat, aiheet olivat painoteknisesti varsin selkeät ja niinpä käsiaseita lukuunottamatta annissa esiintyvät asejärjestelmät ovat luokiteltavissa.

Sodan päätyttyä jatkettiin edelleen sotilasaiheisten merkkien julkaisemista. Nyt niiden tarkoituksena oli muistuttaa kansakuntaa menneistä vaikeista ajoista sekä toisaalta tukea syntynyttä uutta valtiota tai valtiomuotoa. Jälkimmäinen tilanne syntyi Neuvostoliitossa, jossa vallankumouksen jälkeen julkaistiin lukuisia aseteknisiä postimerkkejä lokakuun tapahtumien muistoksi.

Viitteen postimerkin mahtavasta propagandistisestakin arvosta, jota jo I maailmansota ounasteli, antoi Italia Mussolinin tultua valtaan. Lyhyen ajan kuluessa Italiassa julkaistiin useita sotilasaiheisia postimerkkisarjoja, joista pääosa on sijoitettavissa aseteknisiksi tutkimuskappaleiksi.[2] Vieläkin painotekniikka oli karkeata, yksityiskohdat tahtoivat hävitä ja luokittelun täytyi perustua kappaleen ääriviivoihin. Asehistoriallisesti merkittävää oli Italian sar-

joissa se, että niiden esittämä sotavarustus oli sittemmin myös käytössä II maailmansodassa ja vielä siten, että merkkien esittämät järjestelmät muodostivat kunkin aselajin käyttökelpoisimman kaluston. Näin ollen postimerkin antamalla tietoudella oli suora yhteys julkaisuajan varustukseen ja tietyllä tavalla merkki muodostui tutkimuksen primääriseksi aineistoksi.

Toinen maailmansota muutti paljon maapallollamme, se muodosti myös uudelleen postimerkin aseman yleisen propagandankin saralla. Tarkastelemalla sodan aikana julkaistuja anteja on pääteltävissä, että postimerkit, jotka kuvasivat asetekniikkaa, jakaantuivat kolmeen pääryhmään:

— omaa aseistusta ja varustusta esittämät annit,
— voitollisten taistelutilanteiden synnyttämät aiheet sekä
— aseteollisuuden merkitystä korostavat postimerkit.

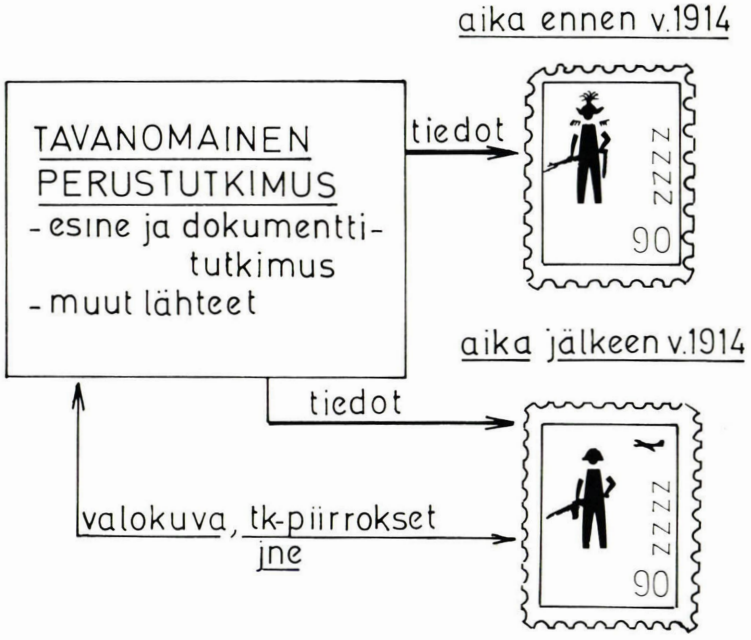
Merkkien taso vaihtelee suuresti. Eräissä maissa taiteilija, kaivertaja sekä paino onnistuivat erinomaisesti ja ase on yksityiskohdittain tunnistettavissa ja luokiteltavissa. Joissakin tapauksissa havaitsee sensuurinkin puuttumisen peliin, joku merkittävä yksityiskohta puuttuu muuten erinomaisen tarkasta kuvasta. Myöskin taistelutilanteiden käsittely on epätasaista. Joissain maissa postimerkin esittämä aihe oli raaka, jopa sota-ajan tuotteeksi. Esimerkiksi pistintaistelun lopputulos ei sovellu missään vaiheessa filatelian kuvioihin.

Sota päättyi aikanaan, mutta aseteknisten postimerkkien tulva yhä jatkui. Voittajina selviytyneet maat julkaisivat nyt eri taistelujen muistopäivinä erikoismerkkejä, painettiin armeijan päivän kunniaksi sarjoja, samoin sodissa kunnostautuneita sotilaita muistettiin omilla merkeillä. Aseteknisesti nämä annit ovat hyvin mielenkiintoisia, sillä niissä esitetään usein hyvin selkeästi ja luotettavasti käytössä olleita taisteluvälineitä ja asejärjestelmiä. Kaiken lisäksi pääosa aineistosta on luokiteltavissa.

Viime vuosikymmeninä on aseteknisten postimerkkien rooli saanut uusia ulottuvuuksia. Niitä käytetään entistä enemmän asianomaisen maan uuden sotavarustuksen esittelyyn, siis eräänlaisena pelotustekijänä. — Toisaalta postimerkkien määrän kasvettua voi-

makkaasti on tullut myös eteen aiheiston pula. Myöskin filatelian suuntautuminen ainakin eräin osin ns. aihefilatelian luonteiseksi, on aiheuttanut sen, että entistä useammin painetaan vanhaa aseistusta käsittelevää aineistoa. Kuvat perustuvat yleensä perusteellisesti tutkittuun materiaaliin, kuten eri sotamuseoiden hallussa olevaan esineistöön.

Kaikki edellä mainitut tekijät ovat yhdessä aiheuttaneet sen tilanteen, että on asehistoriallisesti mahdollista muodostaa mielekäs, kaikki puolustushaarat käsittävä kokoelma. Muinaisten taisteluvälineiden tultua myös aiheistoon, on historiallinen kronologinen järjestys saavutettavissa ainakin pääosassa lajeja.

VUOROVAIKUTUS

Erityisen mielenkiintoisen läpileikkauksen aseteknisestä filateelisestä tutkimuksesta saa kun tarkastelee käsituliaseiden ryhmää, varsinkin kivääreitä ja kevyitä konetuliaseita.

Eräs tutkimustulos

Kiväärit ja kevyet konetuliaseet ovat filateelisen aseteknisen tutkimuksen kiitollisia kohteita. Kivääri kookkaana aseena hallitsee yleensä postimerkin kuva-aihetta, tästä johtuen se yleensä myös piirretään ja painetaan nykyaikana riittävän tarkkana ajatellen aseen luokittelua. Lisäksi kivääri on yhä edelleen tärkein käsituliase eri maiden armeijoissa, joten se myöskin tästä johtuen on eniten käytetty aihe aseteknisesti.

Kokoamalla ja tutkimalla kivääriaiheisia postimerkkejä kautta maailman, voidaan todeta, että lähes kaikki tunnetuimmat kivääirakenteet ovat saaneet vastineensa filateliassa. Taulukko 1:ssä on koottuna tähänastiset tutkimustulokset havaituista malleista. Jatkamalla tarkastelua II maailmansodan aikaisiin kivääritYyppeihin päädytään taulukko 2:n koonnokseen. Päämallit ovat kummassakin taulukossa samat, erilaisia muunnoksia ei juuri ole löydetty ainakaan postimerkkien pinnoilta. Jotain merkillistä kivääriä on tosin kuvattu esim. eräässä Costa Rican merkissä, asekirjallisuus ei tunne asetta, jossa olisi 5—8 siderengasta 10 cm:n välein. Lienee taiteilijan vapautta. Joissain postimerkeissä taitelija on hahmottanut aseen piippuosan ja pistimen kiinnitysholkin oikein, mutta käyttänyt sitten sellaisia mittasuhteita näitä piirtäessään, että jos koko ase hahmotettaisiin, tulisi koko luikun pituudeksi noin kuusi metriä.[3]

Koonnokset antavat myös asekirjojen kanssa yhtäpitävän käsityksen eri kivääримallien levinneisyydestä. Tässä suhteessa postimerkit muodostavat hyvän tutkimusperustan asehistorian kentälle. Soveltamalla saatuihin havaintoihin kansainvälisen politiikan kuvioita, on postimerkki tässäkin suhteessa hyvä ilmaisin. Esimerkiksi tarkastelemalla kroatialaisia merkkejä vuodelta 1943 voi-

daan havaita sotilaiden aseistuksesta suoraan, minkä suurvallan suojeluksessa maa oli ja myöskin mikä oli asianomaisen emämaan luottamusaste pieneen liittolaiseensa nähden. — Tämä sama havaintosarja on myös tehtävissä nykyisin Varsovan liiton maiden postimerkeistä.

Suustaladattavat kiväärit ovat myös hyvin edustettuina filateelisella sektorilla. Viime vuosina on monissa maissa julkaistu ko-

Taulukko 1. Yleisimmät kiväärimallit ennen I maailmansotaa

Asejärjestelmä	Kaliiperi	Vuosimalli	Maa	Onko postimerkissä
Lebel	8.00	1886—1893	Ranska	●
Krag-Jörgensen	8.00	1889	Tanska	●
	6.50	1894	Norja	
Mannlicher	8.00	1895	Itävalta	●
	8.00	1888—1890	Bulgaria	
	6.50	1893	Hollanti	
	6.50	1893	Romania	●
Mannlicher-Carcano	6.50	1891	Italia	●
Mosin-Nagant	7.62	1891	Venäjä	●
Mauser	7.90	1898	Saksa	●
	7.65	1890	Turkki	●
	7.65	1889	Belgia	
	7.00	1893	Espanja	●
	7.00	1899	Serbia	
	6.50	1896	Ruotsi	
	6.50	1904	Portugali	●
Schmidt-Rubin	7.50	1889—1908	Sveitsi	●
Lee-Enfield	7.71	1903	Englanti	●
Arisaka	6.50	1905	Japani	
Mauser-Springfield	7.62	1903	USA	
Vetterli	10.4	1867	Sveitsi	
	10.4	1871	Italia	●

Tässä taulukossa tarkoitetaan lähinnä perusjärjestelmiä. Asemalleista on olemassa lukuisia muunnoksia, joista niistäkin löytyy postimerkkiaiheita.

Taulukko 2. II maailmansodan aikaisia kivääreimalleja, jotka on kuvattu postimerkeissä

Asejärjestelmä	Kaliiperi	Vuosimalli	Maa
Mauser	7.65	1935	Belgia
	7.65	1890	Turkki
	7.92	1898—1940	Jugoslavia
	7.92	1924	Jugoslavia
	7.92	1898 k	Jugoslavia
	7.92	1888	Taiwan (Formosa)
	7.92	1898 b	Saksa
	7.92	1898 k	Saksa
	7.92	1943	Saksa
	7.92	1924	Puola
Mosin-Nagant	7.62	1938	Neuvostoliitto
	7.62	1891—30 trk	Neuvostoliitto
	7.62	1910 kar	Neuvostoliitto
	7.62	1891	Bulgaria
	7.62	1939	Suomi
	7.62	1910 kar	Bulgaria
	7.62	1891—1930	Puola
Lee-Enfield	.303	N:o 1/MK III	Egypti
Mannlicher-Carcano	7.35	1938	Italia
	6.50	1891—1924	Italia
	6.50	1891	Italia
	6.50	Mochetto Ballila	Italia
	6.50	1904—1914	Kreikka
	6.50	1893	Romania
Mannlicher	8.00	1935	Unkari
	7.92	1898—1940	Unkari

Taulukossa on vain osa postimerkeissä kuvatuista kivääreistä. Sama ase esiintyy useaan kertaan jonkun maan postimerkeissä esim. NL:n anneissa, tällöin on tilastoitu vain kertaalleen mallin tunnistaminen.

konaisia postimerkkisarjoja, joissa aiheena on asepuku kautta aikojen. Ja asepukuisen taistelijan kädessä, selässä tai jalalla on sitten kyseisen aikakauden käsiase. Useimmat näistä anneista on

tehty niin suurella huolella ja tutkimusten mukaisesti, että kyseisen tuliaseen tunnistaminen ja luokittelu käyvät hyvin päinsä. USA:n 200-vuotisjuhlien yhteydessä julkaistiin nelimerkkinen pienoisarkki, jossa aiheena olevilla sotilailla eri puolustushaaroista oli sama piilukkoinen ase käsissään. Aseen mallia ei tarkoin voinut merkeistä luokitella. Mutta apu tuli sitten Espanjasta. Tuossa maassa julkaistiin USA:n kunniaksi myös sarja 200-vuotismerkkejä, joissa yhdessä oli sama piilukkokivääri, jopa niin perusteellisesti kuvattuna, että se oli luokiteltu valmiiksi ja purettu osiinsa. Kyseessä oli kivääri m 1757.

Tilastoitaessa eniten esiintyneitä kiväärimalleja postimerkkien aiheistosta päädytään Mosin-Nagant'in mallistoon. Etenkin perusmalli 7.62 kiv/1891 on käytetty malli. Tämä johtuu pääasiallisesti Neuvostoliiton vallankumouksen ja sen jälkeisen ajan vaikutuksesta. Toisen maailmansodan jälkeen syntyneissä sosialistisissa maissa on myös julkaistu eri muistopäivinä merkkejä, joiden aiheena on kansanjoukkojen ryntäys Pietarin Talvipalatsia vastaan. Ja joukolla on mukanaan muun taisteluvälineistön ohella »kolmen linjan» kiväärit. Tämä menettely lisää tietysti 7.62 kiv/1891 etumatkaa muihin malleihin nähden.

Tosin tuossa julkaisuvauhdissa sattui virheitäkin tai ainakin ilmiöitä, jotka voidaan katsoa poikkeamiksi tavanomaisuudesta. Esimerkiksi Saksan Demokraattisen tasavallan vallankumousmuistopostimerkissä, jossa sama kansanjoukko ryntäilee kohti

Kivääreitä eri aikakausilta. 1. amerikkalainen kivääri m/1757, 2. ranskalainen kivääri/1886—1893, 3. turkkilainen kivääri/1890, 4. italialainen kivääri/1891, 5. venäläinen kivääri/1891.

Rifles of different periods.

Talvipalatsia, on kohotetun käsivarren varassa kivääri, ei kuitenkaan venäläinen aseteollisuuden tuote, vaan tyylipuhdas 7.92 kiv/1898 k eli saksalainen Mauser-sotilaskivääri. Kieltämättä näitä aseita kulkeutui myös sotasaaliina venäläisille maailmansodan aikana, mutta poikkeavaa menettelyä se kuitenkin tuon aiheen yhteydessä on.

Mauser-järjestelmän aseet ovat esiintymistaajuudeltaan toisella sijalla. Saksalaisen sotilaskiväärin 7.92 kiv/1898 k:n levinneisyys on todella huomattava, se ilmenee myös filatelian alalla. Vertaamalla asekäsikirjojen ilmoittamaa levinneisyysaluetta filateelisiin havaintoihin, on todettava vain muutaman maan jääneen pois tämän kaltaisesta asekilvasta.

Puoliautomaattikivääreistä ovat parhaiten selvinneet postilaitosten anteihin 7.62 p-autkiv/1940 eli Tokarev sekä amerikkalainen M-1. Tokarev on painettu monen sosialistisen maan postimerkkiin. Itse asehan ei teknisesti koskaan saavuttanut merkittävää asemaa varustuksessa yleisaseena.[4] Filatelian alalla se sitä vastoin on hyvin menestynyt sekä ilman pistintä että sen kanssa. Tokarevin varjoon jää selvästi neuvostoliittolainen pikakivääri m/27 eli Dektjarev.

Konepistoolit olivat II maailmansodan aikana olennaisia lähitaisteluaseita. Tämä seikka on todettavissa myös filatelian sektorilla. Useissa postimerkeissä komeilee taisteluasuinen sotilas kone-

Kivääreitä ja puoliautomaattikivääreitä. 1. saksalainen kivääri/1898 k, 2. amerikkalainen kiv. .30M1903A1, 3. neuvostoliittolainen tark.kiv. /1891—1930, 4. amerikkalainen p-aut.kiv. .30M-1.
Rifles and semi-automatic rifles.

Taulukko 3. II maailmansodan ja sen jälkeisen ajan konetuliaseita, joita on käytetty postimerkkien kuva-aiheina

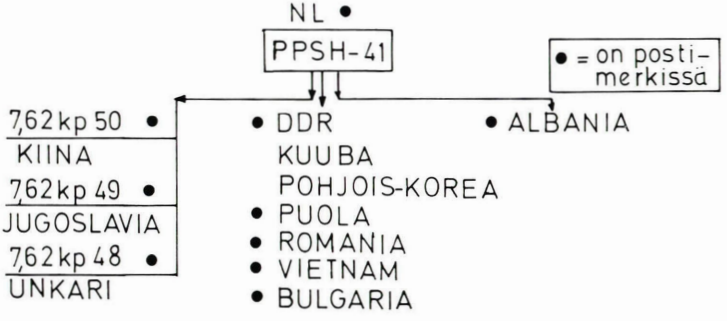
Asejärjestelmä	Kaliiperi	Vuosimalli	Maa
Puoliautomaattikivääri			
	7.62	1940	Neuvostoliitto
	7.62	1940	Puola
	.30	M-1	USA
	.30	M-1	Puola
	.30	M-1 kar	Ranska
		M-1 kar	Vietnam
	7.62	1952	Kuuba (Tshek.)
	7.62	M-14	Vietnam
Konepistooli			
	9.00	3008	Belgia (saks.)
	9.00	1940	Bulgaria
	9.00	Steyer-Solothurn	Bulgaria
	9.00	1940	Neuvostoliitto
	9.00	1940	Puola
	.45	M-1	Belgia
	.45	M-1	Ranska
	7.62	1941	Neuvostoliitto*)
	7.62	1940	Neuvostoliitto
	7.62	1943	Neuvostoliitto
	7.62	1949 MAT	Vietnam (Ransk.)
	9.00	M-25	Tshekkoslovakia
	9.00	L2A3	Irak (Br.)
Rynnäkkökivääri	7.62	1947	Neuvostoliitto*)
	7.62	1960-luvulla AKM	Neuvostoliitto*)
	7.62	1954	Suomi
	7.62	1958	Vietnam (Tshek.)
	7.62	1962 FAL	Kuuba (Belgia)
	7.62	1953 CETME	Espanja
	7.62	1962 FAL	Israel
	7.62	FN	Belgia
	7.62	1968	Irak (Kiina)

*) Levinnyt eri muunnoksina liittolaismaihin ja muuallekin asekauppojen mukana. Postimerkeissä runsaasti.

pistooli mahtipontisesti poikittain rinnalla tai ampumavalmiina kainalossa. Joissakin aiheissa paukuttelee vastarintamies konepistoolillaan hylsyjen vain lennellessä. Jälleen lukumääräistilastoa tutkittaessa todetaan neuvostoliittolaisten käyttämän konepistoolin PPSh-41:n olevan eniten painetun aseen. Jos vielä lasketaan samaan ryhmään kyseisen aseen sodanjälkeiset monet muunnokset, päästään postimerkkien kohdalla useisiin kymmeniin erillisiin merkkeihin. — Toisena yleisaseena on saksalainen konepistooli 1940, joskaan se ei esiinny yhdessäkään saksalaisen merkin aiheessa vaan lähinnä silloisten liittoutuneiden merkistöissä.

Neuvostoliittolaisen konepistoolin PPSh/1941 muunnoksia. 1. 7.62 kp/1940(PPD), 2. 7.62 kp/1950, 3. 7.62 kp/1948, 4. 7.62 kp/1949. Different types of the Soviet PPSh/41 sub-machine gun.

ESIMERKKI NL:N KONEPISTOOLIN
7,62 kp 41
LEVINNEISYYDESTÄ

Rynnäkkökivääreistä AK-47 sekä sen parannettu muunnos AKM johtavat omalla alallaan uusia tilastoja, esimerkiksi kaikkien sosialististen maiden merkistöissä on löydettävissä kyseinen rynnäkköase. Naton rynnäkköaseista vain kaksi on päässyt sille tasolle, että luokittelu olisi mahdollista. (7.62 rk FN)

Päätteeksi

Asetekninen postimerkkeily ei suinkaan pääty edellä esitettyjen lajien tarkasteluun. Kustakin puolustushaarasta ja monesta aselajista on nykyisin jo koottavissa varsin mielekäs kokoelma. Kaiken lisäksi kokoelma on muokattavissa ajallisestikin hyvin vuosisatojen saattoon. Nykyisenä aihefilatelian kautena on jo julkaistu muihin tutkimuksiin pohjautuen ihmisten käyttämiä aseita aina kivikaudesta alkaen.[5]

Voidaan perustellusti sanoa, että nykyinen aseaiheinen filatelia silloin kun se käsittelee tämän päivän aseistusta ja asejärjestelmiä, toimii samalla asehistoriallisen tutkimuksen eräänä lähteenä. Koska tähän filateeliseen haaraan solmiutuu myös eräitä propagandistisia tavoitteita sekä kansainvälisen politiikan kuvioita, muodostaa se tältäkin osin elävöittävän täydentäjän aseiden käytön tutkimukselle. Aseen käytön luonne postimerkissä kiinnostanee varmasti myös yhteiskuntatieteilijöitä sekä taiteilijoita. Monet asehistoriallisista merkeistä ovat suorastaan taiteellisia, monet tyylittömiä ja raakoja. Korrelaatio julkaisijan sivistystasoon on kiistaton.

1. Esimerkiksi Romania vuonna 1906 ja Hollanti vuonna 1907.
2. Italia v. 1931, 1932, 1934, 1937, 1938.
3. Egyptiläinen merkki 1967.
4. Wilkinson: Käsiaseet, s. 82.
5. Esim. Kuuballa on varhaisaseistusta käsittelevä merkkianti. Samoin Suomella vuoden 1940 SPR:n sarjassa on hyviä asemalleja.

TUTKIMUSKIRJALLISUUTTA JA AINEISTOA:

Kirjoittajan kokoelmat.
Postimerkkiluettelot Zumstein, Europa 1972 ja 1977.
Sotamuseo-julkaisut I—V.
Josef Alm: »Armens eldhandvapen förr och nu», Stockholm 1953.
Josef Alm: »Blanka vapen och skyddvapen», Stockholm 1932.
Joseph E. Smith: »Small Arms of the World». Vuoden 1973 painos.
Frederick Wilkinson: »Käsiaseet», Otava 1976.
Jane's Books eri vuosilta ja eri puolustushaaroista.
Tykistöä ja panssareita koskevat erikoisteokset.
Toinen maailmansota 1—6.
Purnell's tuottamat kuvastot eri aselajeista.
Siegfried Steuer: »Die Streitkräfte der Nato-länder», München 1956.

ARMS HISTORY AND STAMP COLLECTING

The combination arms history — stamp collecting is by no means very common. It is, however, perfectly possible to create interesting entities out of the different sectors of arms history by collecting stamps. Through the study of stamps dealing with arms technology which have been published in different coutries, it is indeed possible to outline the branches of service. In spite of the fact that many stamps include scrappy or highly stylized presentations of arms or arms systems, it has been possible to compile rifles, submachine guns and machine guns into an almost complete series of main weapon types. The study also reveals the distribution of the arms types, for instance the Mosin—Nagant rifle is displayed in a large number of stamps issued in different coutries. The Mauser system comes in second with philatelic offshoots as far as in Africa and Manchukuo.

The sub-machine gun undergoes an interesting development from the Soviet PPSh-41 to the varieties typical of the Warsaw Pact countries. Only slight differences can be observed compared with the basic weapon.

Modern stamp collecting is of great advantage to the scholar of arms history. He cannot only secure questions concerning the distribution of weapons, but he can also, through weapon stamps, discern what lies behind war propaganda.

Mauno Jokipii

SUOMEN KAARTI BULGARIAN VAPAUSSODASSA 1877—78

Suomen vähäiset sotajoukot

Kun Suomessa Krimin sodan johdosta 1853—1856 jälleen muodostettiin armeija, se tapahtui Ruotsin aikaisen ruotujakolaitoksen perusteella: talonpojat varustivat 2—3 taloa yhdessä yhden sotamiehen. Näin Suomella, jonka asukasluku tällöin oli noin 1,5 miljoonaa, oli toisaalta värvätty joukko-osasto, ns. kaarti, noin 3 000 miestä, ja toisaalta talonpoikien ylläpitämä ruotujakoinen armeija, noin 16 000 miestä. Sen sijaan Venäjällä oli Suomeen sijoitettuna venäläisiä joukkoja rauhan aikanakin yksi divisioona (noin 15 000 miestä) ja sodan aikana kolme divisioonaa (noin 45 000 miestä). — Sodan jälkeen Suomen ruotujakoinen armeija lasketiin hajalle ja suurien nälkävuosien 1867—1868 johdosta lakkautettiin kokonaan; myös värvätty joukko pienennettiin kolmannekseen entisestä. Ajateltiin, että suuri Venäjä, joka huolehti myös maamme ulkopolitiikasta, kyllä hoitaa Suomen puolustuksenkin.

Suomen suhtautuminen Turkin sotaan

Sata vuotta sitten Balkanin niemimaan kansat pyrkivät jopa kapinoimalla vapautumaan Turkin valtakunnan alaisuudesta, johon he vuosisatoja olivat kuuluneet. Taistelu koski sekä kansallista itsemääräämisoikeutta että uskonnon vapaata harjoittamista: bulgaarit, serbit ym. alueen slaavilaisheimoiset kansat olivat nimittäin uskonnoltaan ortodokseja eikä islamilaisia. Suurpolitiikassa Venäjän keisarikunta otti näiden kielisukulaistensa ja uskonveljiensä asian omakseen. Kun neuvottelut eivät vieneet tulokseen,

kesällä 1877 puhkesi venäläis-turkkilainen sota. Vaikka Suomi oli vahvasti luterilainen maa, meillä oli suurissa kaupungeissa myös ortodoksiset kirkot ja itäisimmässä Suomessa myös vähän suomalaista ortodoksista talonpoikaisväestöä. Tämäkin tunnustus oli siis maassa tuttu. Pienistä opillisista eroista huolimatta katsottiin yleisesti, että Venäjä oli oikealla asialla: kristinuskon puolella pakanuutta vastaan. Erityisesti suomenkielinen sanomalehdistö oli voimakkaasti sitä mieltä levittäen uutisissaan ja artikkeleissaan tätä virallista käsitystä. Ruotsinkielinen lehdistö ei asiaa kieltänyt, vaikka oli varautuneenpaa.

Suomalaisen talonpoikaiston ollessa tähän aikaan vielä varsin uskonnollista sekä juuri syntyneen kansakoululaitoksen luoman lukutaidon ja uuden suomenkielisen sanomalehdistön avulla saadessa tehokkaasti tietoa tapahtumista kansan yleinen mielipide oli voimakkaasti Venäjän toimenpiteiden kannalla. Tämä näkyi mm. siinä, että kun em. pientä värvättyä Suomen kaartia kesällä 1877 täydennettiin sotaan lähtöä varten, vapaaehtoisia tuli runsaasti, vaikka jokaiselle ilmoittautuneelle oli selvää, että hengestä voi tällä retkellä olla kysymys.

Vaikka Suomelta ei aluksi vaadittu sotilaallisia enempää kuin taloudellisia uhrauksiakaan Turkin sodan vuoksi, myös johtavat poliittiset piirit katsoivat maalle edulliseksi jotenkin ottaa tilanteen huomioon. Limingan kirkkoherran J. I. Bergin aloitteesta valtiopäivät myönsivät siksi Venäjän Punaiselle Ristille 1 miljoona markkaa sodan aiheuttaman hädän lieventämiseksi. Aloitteen takana olivat tosiasiassa senaatin talousosaston varapuheenjohtaja kenraali J. M. Nordenstam ja talonpoikaissäädyn suomenmielisten vahva mies Agaton Meurman. — Sen lisäksi juuri perustettu Suomen Punainen Risti, joka sai toimitalonsa keisarillisesta palatsista Helsingissä (nyk. presidentin linnasta), lähetti jo heinäkuun alussa 1877 oman 50—60 potilaan ambulanssin sotanäyttämölle Kaukasian rintamalle, Araratin vuoren juurella sijaitsevaan Erivaniin. Syksyllä tätä paikkaa pahoiteltiin meillä suuresti, kun suomalaiset joukot lähetettiinkin Bulgarian rintamalle. Ambulanssin lisäksi Punainen Risti hankki sittemmin sidetarpeita sotaan lähtevälle

Suomen kaartille ja kunnosti ambulanssijunan ja sairaalan Bulgariassa haavoittuneille. Juna kuljettikin Pietarista Helsinkiin mm. Gorni Dubnikin haavoittuneita, joita hoidettiin hyvin Kaartin kasarmissa sijainneessa sairaalassa. — Voi siis sanoa, ettei myötämielisyys Balkanin taisteluita kohtaan Suomessa näkynyt vain runsaana lehdistökirjoitteluna ja juhlapuheina vaan ilmeni myös tekoina.

Suomalaiset upseerit Venäjän armeijassa

Ennen Suomen omien joukkojen lähettämistä Bulgarian sotanäyttämölle maalla oli siellä kuitenkin jo edustusta. Venäjän armeijan eri joukko-osastoissa palveli nimittäin varsin runsaasti suomalaisia upseereja. Suurelta osalta he olivat Suomen oman Haminassa sijaitsevan kadettikoulun kasvetteja, mutta osittain vastaavien venäläisten sotakoulujen entisiä oppilaita: keisarillisella Venäjällä oli tapana, että vähemmistökansallisuuksillekin varattiin näissä upseerikouluissa joitakin paikkoja. Olipa suomalaisilla parhaaseen niistä, Pietarin Paašikouluun, suorastaan privilegio tietystä paikkaluvusta ja tämän kalliin hienostokoulun suomalaiset oppilaat saivat jopa avustusta Suomen autonomisen valtion varoista. Englantilaisen J. E. O. Screenin tuoreiden laskelmien (1976) mukaan Haminan kadettikoulun entisistä oppilaista palveli 1809—1914 upseereina Venäjän armeijassa 955 suomalaista ja Venäjän sotakoulujen (Pietarin Paašikoulun, Helsingin sotilaskymnaasin, Nikolajevin ratsukoulun ym.) oppilaista noin 370 suomalaista. Hiukan yli sadan vuoden jaksolla 1 325 suomalaista on siis toiminut upseereina Venäjän palveluksessa ja useat heistä saavuttivat Venäjällä korkeita sotilasarvoja (20 kenraalin, 55 kenraaliluutnantin ja 106 kenraalimajurin arvon).

Näiden tietojen perusteella voidaan jo arvioida, kuinka paljon suomalaisia upseereita Bulgarian rintamalla todennäköisesti on palvellut. Jos ajattelemme keskimääräisen upseerinuran kestäneen parikymmentä vuotta (koska alemmista arvoista oli siirryntää

siviilialoille ja alhaiset eläkeiätkin estivät pitkän palvelun niissä), kerralla Venäjän palveluksessa olevia suomalaisupseereita oli siis noin 250—300 henkeä. Vaikka Venäjän armeijaa 1877—1878 tietenkin oli runsaasti myös kotimaan varuskunnissa ja Kaukasian rintamalla, pääosa siitä taisteli Bulgariassa. Näin ollen on arvioitava, että suomalaisten upseereiden määrä Bulgarian rintamalla on pikemminkin kohonnut paljon yli sadan kuin ollut alle sen. Mutta korostettakoon, että he olivat hajallaan Venäjän kaikissa joukko-osastoissa pitkin koko rintamaa (vrt. muistelmia, bibliografian osasto 3).

Joitakin esimerkkejä: Venäläistä 11. divisioonaa Tonavan rannalla johti Rustsukista Osman Bazariin suomalainen kenraali Casimir Ehrnrooth, joka sittemmin toimi Bulgarian ruhtinaan Aleksanterin sota- ym. ministerinä ja myöhemmin Suomen ministerivaltiosihteerinä Pietarissa. Kaksikin Ehrnroothin alaisista eversteistä, Boldt ja Schauman, olivat suomalaisia. — Plevenin ensimmäisessä taistelussa heinäkuussa 1877 joukkojensa etunenässä kaatunut Arkangelin rykmentin komentaja, eversti Rosenbom oli suomalaisia. Hänen osakseen tuli komea sotilaan kuolema: turkkilaisten sanotaan kantaneen hänen ruumistaan voitonmerkkinä pistimiensä nenässä! (Hänellä on nykyisin Plevenin lähellä kaksikin muistopatsasta.) — Plevenin piirityksen aikana eversti Carl Enckell palveli V piirityskaistan esikuntapäällikkönä; hänen urhoollisuudesta saamansa kultasapeli on nykyisin Sotamuseossa. — Suomalainen eversti Gripenberg nimitettiin Gorni Dubnikin taistelun jälkeen Moskovan rykmentin komentajaksi, kun taas suomalaispataljoonan päällikkö tuossa taistelussa, eversti G. Ramsay, sai komennettavakseen kuuluisan Semenovin kaartinrykmentin. — Majuri Karl Johan Tujulin osallistui Plevenin taisteluihin Kalugan jalkaväkirykmentin I pataljoonan komentajana. — Viimeisiin taisteluihin ja läpimurtoon Shipkan solasta etelään tammikuun alussa 1878 osallistuivat suomalaiset everstit Karl Krook 4. tarkk'ampujaprikaatin ja G. Aminoff 16. tarkk'ampujapataljoonan komentajina, alempia komentajia luettelematta.

Yleensäkin suomalaisten upseereiden osanotto Bulgarian va-

paussotaan olisi oman erillistutkimuksen arvoinen. Se on jäänyt melkoisesti suomalaispataljoonan taistelujen varjoon, vaikka aikalaiset antoivat sille täyden tunnustuksen edellisen rinnalla. Niinpä suuri helsinkiläinen sanomalehti Helsingfors Morgonblad kirjoitti 9. 5. 1878 pataljoonan paluuta juhliessaan mm.: »Utom denna lilla helt och hållet af finske män bestående trupp har en mängd finnar såsom officerade i ryska armeen i högre eller lägre grad deltagit i kampen mot turkarne. Fosterlandet har med känslor af oblandat glädje försport om det mod, dess söner vid mångfaldiga tillfällen ådagalagt, och om den aktning, de i fjerran land kunnat tilvinna det aflägsna Finland och vårt lilla folk.»

Suomen kaarti Bulgarian vapaussodassa

Symbolisista syistä Venäjän keisarin henkivartiostoon oli sodan alusta lähtien kuulunut aliupseeri- ja miehistöedustajia valtakunnan sellaisistakin kansoista, joiden varsinaisia joukko-osastoja ei ollut vielä komennettu osallistumaan sotaan (upseereitahan useimmista kansoista oli jo ennestään). Niinpä Suomen kaartistakin lähetettiin toukokuussa 1877 viisi vapaaehtoista, hyvin valittua miestä tällaiselle komennukselle. Erään heistä, jefreitteri Matti Kuulan, julkaistusta muistelmasta suomalaisten tiedetään osallistuneen Preobrazenskin kaartinrykmentin mukana Tonavan ensimmäiseen ylitykseen Sistovan luona kesäkuussa 1877 ja yhden heistä (Brunoun) saaneen kunnostautumisestaan kunniamerkin. Myös ylimenoa avustaneessa laivasto-osastossa oli muutamia Suomen pienestä laivasto-osastosta, ns. meriekipaasista vastaavalla tavalla komennettuja miehiä. Matti Kuula ja eräs toinen suomalainen haavoittui Preobrazenskin kaartin Tirnovasta Lovetsiin suunnatun hyökkäyksen osanottajina 5. 9. 1877. Heidät lähetettiin sotasairaalasta takaisin Suomeen, mutta muut kolme siirrettiin pian sotanäyttämölle saapuneeseen entiseen joukko-osastoonsa.

Suomen kaartinpataljoonan osallistuminen Bulgarian vapaussotaan lähes 1 000 miehen vahvuisena kuului sodan loppuvaihei-

siin. Sen mukaan kutsuminen liittyi suuriin joukkokeskityksiin, joita joka puolelta Venäjää tehtiin liian pienin joukoin käydyn toisen Plevenin taistelun epäonnistuttua pahasti 31. 7. 1877. Venäjän arvovallan säilyttämiseksi Bulgarian sotanäyttämölle tuotiin nyt niin runsaasti lisää joukkoja, ettei lopputuloksesta enää voisi olla epäselvyyttä. Tässä vaiheessa Bulgariassa taisteli noin 350 000 venäläistä ja 50 000 romanialaista noin 150 000 turkkilaista vastaan. Juuri mobilisoituihin uusiin joukkoihin kuuluivat myös Venäjän kaartin armeijakunnan vielä kotona olleet joukot: Pietarin ympäristöstä sanotaan 35 000 valiosotilaan lähteneen sotaan, mm. 3. kaartindivisioonan ja kaartin tykistön. Suomalaiset kuuluivat pienenä osana nelirykmenttiseen Kaartin tarkk'ampujaprikaatiin, jota komensi kenraalimajuri Ellis.

Suomen kaarti sai mobilisaatiomääräyksen sähkeitse kenraali Ellisiltä juuri Pietarista Tsarskoje Selon kesäleiriltä Helsinkiin palattuaan 2. 8. 1877. Noin kuukauden valmistusajan jälkeen, johon kuului kuumeista värväystä (202 alokasta), koulutusta ja varustelua, kaarti vietti 4. 9. lähtiäisjuhlaansa Kaartin maneesissa Helsingissä. Voi sanoa koko virallisen Suomen silloin toivottaneen pataljoonalle onnea, sillä joukon symbolimerkitys oli Suomelle suuri. Tulihan sen muidenkin edestä näyttää keisari-suuriruhtinaalle Suomen kansan uskollisuus sekä vaalia suomalaisten 1600-luvulta asti periytyvää sotilasmainetta, jota mm. muodissa oleva Runebergin isänmaallinen runous ja Topeliuksen teokset vahvasti korostivat.

Silloin peräti uudenaikainen rautatiekuljetus toi Suomen kaartin nopeasti sotatoimialueelle. Helsingistä lähdettiin 7. 9., Pietarista 8. 9. ja Vilnasta 10. 9. Bjelostokissa Suomen siellä päin lomaileva kenraalikuvernööri kreivi Adlerberg saapui tarkastamaan kaartin 11. 9. Matka jatkui Kovelin 12. 9. ja Benderin 14. 9. kautta. Bessarabian Kisineviin tultiin 15. 9., missä seurasi viikon lepo. Romanian halki ajettiin taas junalla Ploestin ja Jassyn kautta Bukarestiin 28. 9. Tonavan yli marssittiin 30-vuotisen sodan marssin kaikuessa venäläisten pioneerien rakentamaa suurta ponttonisiltaa pitkin 3. 10. 1877 Simnitzan luona. Gorni Studenissa 5. 10. keisari

Suomen Kaartin marssireitti Turkin sodassa.
Marching route of the Finnish Guards Battalion from the Romanian border to Constantinople.

Venäläiset kaartinjoukot hyökkäävät Gorni Dubnikin taistelussa 24. 10. 1877.

Guards troops of Imperial Russia rush forward during the battle of Gorni Dubnik on 24 Oct. 1877.

Aleksanteri II itse tarkasti kaartinsa ennen sen rintamalle lähtöä.

Suomalaisten marssi sujui aluksi hyvin Pleveniä kohti kulkevalla valtatiellä, mutta kun piiritettyä kaupunkia lähestyttäessä oli ryhdyttävä sitä etelän puolelta kiertämään, jouduttiin liikkumaan liejuisilla kyläteillä ja pelloilla lokakuisessa rankkasateessa: raskaiden pakkausten kanssa marssivilta sotilailta vaadittiin tosiaan kestävyyttä. Kun syksyn lieju vielä hidasti kuormastoa enemmän kuin joukkoja, jouduttiin usein kärsimään huollon puutteesta. Plevenin eteläpuolella sijaitsevan Jeni Barkatsin (12. 10.—) suomalaiset ristivät sen vuoksi »Nälkäkyläksi». Marssi tapahtui niin lähellä rintamaa, että tykkien jyly Plevenistä kuului, ja viimemainitussa kylässä, jonne jäätiin odottamaan, jouduttiin jo asettamaan etuvartiot.

Plevenin kolmas ja ratkaiseva taistelu oli juuri käynnissä ja kaupunki oli lokakuussa jo joutumassa saarroksiin. Hyvä kovapohjainen huoltotie Sofiasta piti sitä kuitenkin vielä yllä. Turkkilaiset olivat kiireesti kenttälinnoittaneet sopivia paikkoja tien varrelta pitääkseen reitin auki: eräs näistä oli Gorni Dubnik (suomeksi Tammikukkula), aavan viljelystasangon keskellä, varsin loivalla kukkulalla tien molemmin puolin sijaitseva kaksiosainen redutti eli maalinnake parikymmentä kilometriä Plevenistä länteen. Tähän aikaan oli tapana juoksuhautojen sijasta luoda vastaavia maanpäällisiä vallituksia; Gorni Dubnikissa se oli vetisen peltomaastonkin takia käytännöllistä. Tätä reduttia vastaan suunnattuun operaatioon, jonka tarkoituksena oli Plevenin huollon katkaiseminen, suomalaiset joutuivat kenraali Gurkon johtamien kaartinjoukkojen osana ensimmäiseksi mukaan.

Gurko lähetti 24. 10. 1877 kaartinarmeijakuntansa sivustat eristämään paikan, oikean sivustan Pleveniä kohti Dolni Dubnikiin ja vasemman sivustan Sofiaa kohti Telisiin ryhtyen keskustassa olevilla päävoimillaan hyökkäämään Gorni Dubnikiin. Sitä puolusti noin 5 000 turkkilaista Ahmed Hifsi-pashan johdolla. Gurkon Gorni Dubnikissa olevaa oikeaa sivustaa, Kaartin tarkk'ampujaprikaatia, johon suomalaispataljoona kuului, komensi kenraali El-

lis. Se hyökkäsi idästä päin tien suunnassa reduttiin (itse kylä jäi pienen Vid-joen taakse pohjoiseen linnakkeesta). Suomalaispataljoona eteni heti tien eteläpuolella. Keskustaa, johon kuuluivat oikealla (siis suomalaispataljoonan naapurissa) Moskovan rykmentti, vasemmalla Henkikrenatöörit ja Kaartin pioneerit, komensi kenraali Ceddeler. Se hyökkäsi etelästä Tsirikovan kylän suunnasta pohjoista kohti. Vasenta sivustaa, johon kuuluivat vasemmalla Suomenmaalainen[1] ja oikealla Pavlovin kaartinrykmentti, komensi kenraali Rosenback. Se hyökkäsi lännestä päin tien suunnassa linnakkeeseen. Hyökkäys tapahtui siis U-kirjaimen muotoisessa muodostelmassa idästä, etelästä ja lännestä samalla kertaa. Pohjoisessa ja luoteessa, Wid-joen laaksossa (johon vasta aivan äskettäin on tehty suuri tekojärvi) liikkui vielä varmistustehtävissä suuri venäläinen kasakkaosasto. Venäläisten 48 tykin vahvuinen tykistö oli jaettu tasan kolmen pääkaistan taakse.

Hyökkäys alkoi kello 6 aamulla, mutta pitkään aikaan se ei johtanut selvään menestykseen. Hyökkäysketjut juuttuivat kaikkialla muutaman sadan metrin päässä turkkilaisten vallituksista avomaastossa ketjussa maaten käytyyn tulitaisteluun turkkilaisten kanssa. Näiden ja venäläisten taktiikassa oli selvä ero: turkkilaiset ampuivat minkä ehtivät epätarkkaa pikatulta, venäläiset taas vähän, mutta tarkkaan tähdättyä tulta, mielellään kokonaisina osastoina komennon mukaan. Niinpä suomalaispataljoonakaan ei koko päivän kestäneessä tulitaistelussa ampunut enempää kuin 7 850 laukausta, siis noin 11 laukausta mieheen, keskimäärin kerran tunnissa, mutta aina varmaan maaliin.

Toisella yrityksellä klo 10 aikaan aamupäivällä etelästä hyökänneet Kaartin krenatöörit onnistuivat valtaamaan tien eteläpuoli-

---

[1]) Tämä osasto oli nimetty Suomen mukaan, mutta siinä palveli pääasiassa venäläinen miehistö: termi tarkoitti siis vain »Suomessa palveleva rykmentti». Muuan sen suomalaissyntyinen pataljoonankomentaja, eversti Hjalmar Procopé, haavoittui kyllä Gorni Dubnikissa. — Suomalaispataljoona ei kuulunut siihen, vaan Kaartin tarkk'ampujaprikaatiin, ja hyökkäsi siis Gorni Dubnikissa päinvastaisesta suunnasta kuin »Suomenmaalainen rykmentti».

sen ns. pienen redutin, jolloin suomalaispataljoonakin pääsi tulittamaan tehokkaasti sivusta päin sieltä päävarustukseen pakenevia turkkilaisia. Puolen päivän aikaan yritetty yleishyökkäys päävarustukseen ei sen sijaan tuonut tulosta, koska sitä ei onnistuttu koordinoimaan samanaikaiseksi kaikilta suunnilta. Tällöin kaatui mm. »Suomenmaalaisten» komentaja kenraali Lavrov, jonka mukaan puistoaluetta nykyisin kutsutaan. Suomalaispataljoonakin menetti tässä hyökkäysyrityksessä suurimman osan kaatuneistaan ja haavoittuneistaan, lähes 50 miestä. Venäläisten tykistön käytössä oli myös vielä tottumattomuudesta johtuneita puutteita. Näin pienen linnakealueen, jossa oli tungokseen asti puolustajia, olisi luullut sellaisella tykistömäärällä voivan pehmittää, niin kuin sotaretken jatkuessa opittiinkin aina tekemään.

Sitkeästi Gurko kuitenkin valmisteli kolmatta yleisrynnäkköä, vaikka joukot olivat koko päivän syömättä ja juomatta maanneet vihollistulessa. Hyökkäys suoritettaisiin illan hämärtyessä. Kun venäläiset — joukossa suomalaispataljoona — sen alettua olivat päässeet jo vaarallisen lähelle vallituksia, turkkilaiset antautuivat lopullisen väkirynnäkön ja täyden teurastuksen välttämiseksi. Erehdyksestä johtunut jälkikahakka syntyi vielä, mutta päivä loppui näin täyteen venäläisvoittoon: Pasha itse, 53 turkkilaista upseeria ja 2 235 terveenä säilynyttä miestä, siis noin puolet varuskunnasta, saatiin vangiksi. Gorni Dubnikin voitto oli maksanut venäläisille paljon: 807 venäläistä kaatunutta ja 2 480 haavoittunutta upseerit ja miehet mukaanluettuna. Vasta sen vaikutuksesta Plevenin saarto kuitenkin alkoi vaikuttaa täydellä teholla, kun suuren varuskunnan ja kaupungin koko huolto katkesi.

Suomalaispataljoonan tappiot, jotka sisältyivät ylläoleviin lukuihin, olivat 24 kaatunutta sekä 99 haavoittunutta upseeria ja miestä, kun koko pataljoonan vahvuus oli 955 henkeä. Vaikka yhden taistelupäivän tappiot, noin 13 % vahvuudesta, olivat kirvelevät, voi sanoa lopulta saavutetun komean voiton luoneen suomalaispataljoonaan vielä entistä paremman sotilashengen. Pataljoonan monien yksityisten jäsenten saamien kunniamerkkien lisäksi keisari palkitsi tavallaan koko pataljoonaa ylentämällä 4. 11.

pitämässään henkilökohtaisessa tarkastuksessa sen päällikön, eversti Georg Edvard Ramsayn, Semenovin kaartinrykmentin komentajaksi. Hän sai urheudesta kultamiekan, joka nykyään on Suomen Kansallismuseossa. V. 1880 Ramsay nimitettiin koko Suomen uuden sotaväen päälliköksi.

Tämä ja sitä seuraavat taistelut johtivat lopulta Plevenin antautumiseen joulukuun 10. päivänä 1877. — Jo sitä ennen kenraali Šuvalovin armeijaryhmä, johon Gurkon kaartinjoukot liitettiin, alkoivat etenemisensä valtatietä myöten Sofiaa kohti. Suomalaispataljoona seurasi mukana v.t. komentajansa everstiluutnantti Sundmanin johtamana. Taisteluun jouduttiin taas Pravetz-joella 22.—23. 11. 1877, missä turkkilaiset olivat miehittäneet jyrkät metsäiset kukkulat, joiden juurella tie kulki joenrantaa pitkin. Suomalaispataljoona kuului sitovaan osastoon, joka kävi tulitaistelua jokilinjan ylitse, kunnes venäläisten saarrostus toisena päivänä ehti vaikuttaa. Suomalaispataljoonan patruunankulutus oli 3 965 laukausta; se menetti haavoittuneina yhden upseerin (pataljoonaan siirretyn vänrikki Brunoun, joka oli kunnostautunut ensimmäisessä Tonavan ylityksessä) ja kaksi miestä.

Pravetzistä Sofiaan päin marssittaessa tultiin nyt Balkan-vuoristoon. Orhanien kaupungin länsipuolella suomalaispataljoona ohjattiin 1. 12. Vratšešin kylään, jossa se jouluaattoon asti suoritti etuvartiopalvelusta kylästä länteen ja luoteeseen olevilla vuorilla joutuen joskus tulitaisteluunkin. Vartiopaikkaa alettiin jo päiväkäskyissä kutsua »Suomen vuoreksi», Finski Gora. Yksinkertaisen jouluaaton vietto Vratšešissa, kesken vuoriston ylityksen valmisteluja, on erityisesti jäänyt suomalaisten muistelmankirjoittajien mieleen.

Kun hieman idempänä olevaa Araba Konakin solaa ei saatu suoralla hyökkäyksellä avatuksi, Venäjän johto päätti käyttää kiertoliikettä lännen kautta. Tähän vuoristopolkuja myöten tehtävään koukkausoperaatioon Vratšešista Tsurjakin kylään, jota kenraali Gurko johti, suomalaispataljoonakin osallistui.

Joulupäivänä alkoi vuoriston ylitys vaikeissa sää- ja muonitusoloissa. Jokainen suomalainen koululapsi tuntee kansanlaulun, jos-

sa Suomen kaartista kerrotaan: »Paljon on kärsitty vilua ja nälkää Balkanin vuorilla taistellessa». Vaikka suomalaisten voi sanoa olleen tottuneita talviolosuhteisiin, vuorten nousu kukin mies kranaattia kantaen, yöpyminen huipulla lumituiskussa ja lasku miltei liukumalla tykkejä pidätellen tuli hyvin rasittavaksi. Se onnistui kuitenkin ja vuoden viimeisenä päivänä Gurkon venäläinen armeijakunta oli laajalla Sofian tasangolla Araba Konakin puolustajien takana. Vain nopea vetäytyminen pelasti nämä suuret turkkilaisosastot jäämästä kokonaan pussiin.

Tähän vaiheeseen kuuluu suomalaispataljoonan kolmas todellinen taistelu 1. 1. 1878 Dolni Komartšissa. Gurko yritti siellä lännestä itään hyökkäämällä katkaista Araba Konakista vetäytyvien tien, mutta tuli liian myöhään ja tapasi enää jälkijoukkoja. Suomalaispataljoona osallistui tämän komean kylän valtaukseen päämaantien eteläpuolitse tapahtuneella hyökkäyksellä. Vaikka se sai tulta vastaansa ja itsekin ampui 850 laukausta, haavoittumisilta säästyttiin. Kylästä saatiin 120 vankia, osittain turkkilaisten haavoittuneita. Kylän bulgarialaiset asukkaat saapuivat pappinsa johdolla valtaajia tervehtimään. Kylään ei kuitenkaan saatu jäädä, sillä kaartin tarkk'ampujat heitettiin saman tien länteen Sofiaa kohti, kun taas 3. kaartindivisioona riensi turkkilaisten perään itään päin.

Neljäs suomalaispataljoonan taisteluista tapahtui Sofian porteilla Vrašdebnan kylässä jo seuraavana päivänä. Yömarssin avulla ja hyvää maantietä pitkin sinne saavuttiin iltapäivällä 2. 1. Kylän itäpuolella oli Isker-joen yli suuri, katoksella varustettu puusilta, joka oli vallattava huoltokuljetusten varmistamiseksi. Suomalaispataljoona osallistui usean tarkk'ampujapataljoonan rintamahyökkäykseen maantien eteläpuolella saavuttaen lopulta joen äyrään. Pataljoonan patruunakulutus neljän tunnin taistelussa oli 1 100 laukausta. Taistelun ratkaisi illaksi Preobrazenskin rykmentin kiertoliike vasemmalta: turkkilaiset sytyttivät sillan ja sen takana olevan kylän palamaan vetäytyessään Sofiaan. Suomalaispataljoonan nuorempien upseereiden aloitekyky heidän rientäessään miehineen sammuttamaan siltaa pelasti sen lähes käyttökun-

toisena venäläisille, mutta osa kylästä paloi ennen kuin sotaväki ehti sammutustyöhön.

Turkkilaiset ehtivät tyhjentää Sofian 4. 1. 1878 ennen venäläisten eri puolilta suunnitellun suurhyökkäyksen alkamista. Sofian valtauksella oli strategisesti huomattava merkitys, koska laajat läntiset alueet (Bosnia, Herzegovina, Montenegro ja Serbia), joista kapina muutamia vuosia aikaisemmin oli alkanut, siten vapautuivat turkkilaisten herruudesta. Muiden venäläisten joukko-osastojen kanssa Suomen kaarti saapui nyt soittokunta etunenässään Sofiaan, jossa sitä odotti neljän päivän ansaittu lepo hyvässä sisämajoituksessa.

Tästä alkoi taas 9. 1. 1878 liikuntasota, jossa nopeasti edettiin itäkaakkoon Filippopoliin (nyk. Plovdiviin) ja Konstantinopoliin kulkevaa ikivanhaa valtatietä myöten. Turkkilaisten pikainen vetääntyminen johtui siitä, että venäläiset olivat jo päässeet läpi lähes kaikista kulkukelpoisista Balkan-vuorten solista ja »tulivat» nyt viidestä, kuudesta eri kohdasta valtatietä myöten vetäytyvien turkkilaisten oikeaan sivustaan. Vain marssinopeus ratkaisi. Turkkilaisten puolustautuminen oli pelkästään viivytysluontoista Tatar Bazarskiin asti, jonne suomalaispataljoona — nyt uuden komentajansa eversti Viktor Procopén johdolla — marssi Porilaisten marssin kaikuessa 14. 1. Matkalla myös syksyllä Helsingistä lähetetyt talvivarusteet saavuttivat lopulta pataljoonan(!).

Siitä eteenpäin strateginen tilanne hieman muuttui. Valtatie, jota venäläiset etenivät, kulki Maritza-joen pohjoispuolta, mutta turkkilaisilla oli joen eteläpuolella käytettävissään rautatie, joka oleellisesti nopeutti heidän operaatioitaan ja varmisti heidän huoltonsa. Rautatien katkaiseminen tuli tärkeäksi. Kun turkkilaiset olivat polttaneet sillat, kenraali Šuvalov määräsi illalla 14. 1. jo pitkään marssineen suomalaispataljoonan sekä eräitä venäläisiä osastoja vielä kahlaamalla ylittämään Mariza-joen Adakiöin kylän kohdalla. Tätä talvipakkasella kovaa käskyä noudatettiin nurkumatta: eräät upseerit etunenässä pataljoonat kahlasivat joen yli etelärannalle ja löivät vauhdikkaasti siellä viivyttävät turkkilaiset. Voitto mahdollisti myös jäisten vaatteiden sulatuksen Ada-

kiön taloissa, niin että suuremmilta sairastumisilta vältyttiin.

Tästä alkoi viimeinen suuri sotatoimi, johon suomalaispataljoona osallistui, kolmipäiväinen Filippopolin (nyk. Plovdivin) saartotaistelu. Em. rautatielinjalla, josta turkkilaiset vahvistusten saavuttua työnnettiin etelään ja itään, taisteltiin koko 15. 1. Pataljoona menetti siellä kaksi viimeistä haavoittunuttaan, jotka molemmat pian kuolivat. Suurien venäläisjoukkojen mukana suomalaispataljoona eteni 16. 1. rautatietä pitkin Kadakiön kautta Filippopolia kohti. Se joutui asemiin rautatien eteläpuolella; suuret taistelut tapahtuivat silloin sivustoilla, jonne venäläisjoukkoja keskitettiin suoraan pohjoisesta. Belastitsan kylän luona osa suomalaisista vielä 17. 1. osallistui hyökkäykseen pehmeiden peltojen yli, jotka vaimensivat turkkilaisten kranaatintulen tehon. Filippopolin taistelussa suomalaispataljoonan ilmoitetaan ampuneen 925 laukausta. — Venäläisten komean voiton voi sanoa ratkaisseen sodan.

Turkin nykyisen rajan puolella suomalaispataljoona ei joutunut enää kertaakaan taisteluihin, ainoastaan pitkille marsseille. Suuri Adrianopoli saavutettiin 28. 1. Siellä saatiin viikon tauko ja kuultiin San Stefanossa solmitusta välirauhasta. Tänne saapui myös kuukauden kestäneen matkan jälkeen Helsingistä lähetetty täydennysmiehistö, 119 täydennyskomppanian miestä. Konstantinopolin esikaupunkiin San Stefanoon saavuttiin 24. 2. Pataljoona harjoitteli paraatimarssia kentällä, joka nykyisin on osa Istanbulin lentokenttää. Siellä pidettiin suuri paraati lopullisen rauhan johdosta 3. 3. 1878.

Vielä eräs ja samalla kovin koettelemus Suomen kaartia odotti, ennen kuin se pääsi kotimatkalle. San Stefanossa se 17. 3. alkaen sai lavantautitartunnan läheisistä venäläisistä joukko-osastoista. Ainakin 150 kaartilaista sairastui. Täällä ja muualla pataljoonasta kuoli tauteihin yhteensä 59 henkeä. Klassinen tapaus: pahinta sodassa ei ollut vihollisen tuli vaan sotataudit.

Suomen Kaartin päällystöä Turkin sodassa.

The officers of the Finnish Guards Battalion during the Turkish War in 1877—1878.

4. komppanian miehiä keväällä 1878 lähellä San Stefanoa.

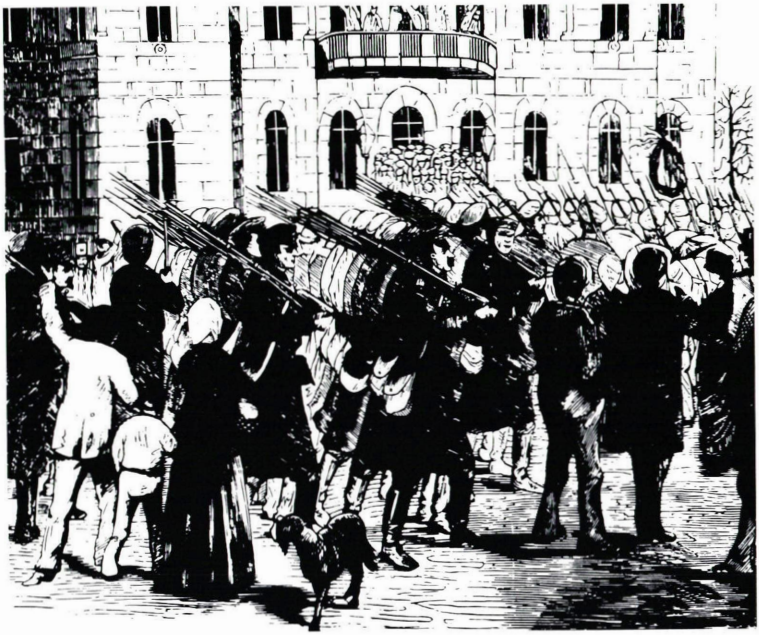
Men of the 4.th company in spring 1878 near San Stefano.

Sotaretken muisto

Suomen kaartin kotimatka tapahtui laivalla Konstantinopolista Odessaan (24. 4.—27. 4.) ja junalla Odessasta Pietariin (29. 4.—7.5.). Suomen kaartin kotiuttaminen tapahtui hyvin varhain verrattuna muihin kaartinjoukkoihin, jotka palasivat Pietariin vasta syksyllä. Siinäkin voi nähdä keisarin ystävällisyyden osoituksen Suomelle, vaikka toisaalta myös sotilaallisia syitä: kun tähän aikaan pelättiin Englannin sodanjulistusta, oli hyvä, että Suomessakin oli taisteluun tottuneita joukkoja. Jo kotimatkalla saatiin ilmoitus, että keisari Aleksanteri II oli korottanut Suomen kaartin »vanhan kaartin» arvoon: kunniaa tuli jopa odotettua runsaammin.

Pietarissa järjestetyssä juhlassa keisari itse taas tarkasti Suomen kaartin ja jakoi sille runsaasti kunniamerkkejä. Tässä näkyi sama piirre kuin koko sotaretkellä: keisarin, hänen veljensä ja poikansa suomalaispataljoonalle suoma huomio ylitti suuresti keskimäärän. Tähän on vain yksi selitys: tietoinen politiikka. Suomen kaarti oli pyrkinyt kunnostautumaan maansa puolesta keisarihuoneen silmissä, mutta tämäkin oli puolestaan pyrkinyt tekemään hyvän vaikutuksen suuriruhtinaskuntaan huomioimalla monin tavoin sen sotureita. Kaikesta päättäen molemmat puolet saavuttivat tavoitteensa!

Suomen kaartin kotiinpaluu Helsinkiin tapahtui 5. 5. 1878 (uutta lukua). Komeampia juhlia kuin Suomen kaarti silloin sai on vaikea ajatella. Se oli kunnialla täyttänyt velvollisuutensa Suomen edustusjoukkona ja maa myös osoitti kiitollisuuttaan. Lehdistö todisteli kilvan, mitä hyötyä maalle kaartin miehuullisuudesta oli ollut. »Suomella on syytä sanoa tuhannesta pojastaan, jotka ovat Venäjällä raataneet, kärsineet ja kaatuneet: hekin ovat työskennelleet Suomen ja sen vapauden puolesta», kirjoitti Morgonbladet 9. 5. 1878. »Kaikki katsoivat kaartin sotaan lähdön kalliiksi kansalliseksi velvollisuudeksi», tunnusti päivän Hufvudstadsbladet. Uusi Suometar lausui puolestaan: »Suomen kansa iloitsee soturiemme kotiintulosta, sillä se tietää, että tämä vähäinen joukko on kun-

Suomen Kaarti palaa Helsinkiin Turkin sodasta 9. 5. 1878 ja marssii ylioppilastalon ohi.

The Finnish Guards Battalion returns Helsinki from the Turkish War on 9 May 1878.

nialla velvollisuutensa täyttänyt. Niille, jotka velvollisuutensa täyttäessään ovat sortuneet sotaan ja saaneet hautansa kaukana isänmaasta, lähettää tämä isänmaa hartaan siunauksensa.»

Eräänlaisena tilinpäätöksenä Suomen talonpoikaissäädyn vahva mies Agaton Meurman kirjoitti asiasta kolme vuotta myöhemmin: »Kaukana kodin rannoilta olivat Suomen miehet taistelleet, tosin ei isänmaan puolustukseksi, jos niin tahdotaan väittää. Mutta isänmaan pyhimpien etujen puolesta olivat täälläkin taistelleet ja henkensä heittäneet Suomen pojat.»

Kaartin kasarmin pihalla, Helsingissä (nykyisellä puolustusministeriön pihalla) paljastettiin 24. 10. 1881 komea graniittinen Gorni Dubnikin taistelun muistomerkki, joka oli aikaansaatu kansalaiskeräyksellä ja valtion tuella (piirtäjänä arkkitehti F. A. Sjöström). Samana syksynä Suomen kenraalikuvernööri, kreivi Adlerberg huolehti muistomerkin pystyttämisestä myös Gorni Dubnikiin, jossa taisteluun osaa ottanut luutnantti A. Ehrnrooth suoritti tämän kunniatehtävän. Helsingin muistomerkki oli tapana kukittaa taistelun muistopäivänä, ja vanhat kaartilaiset kokoontuivat päivän muistoa juhlimaan niin kauan kuin heitä oli elossa, lähes toiseen maailmansotaan saakka. Erityisesti Suomen autonomian ajalla patsas oli suomalais-venäläisen aseveljeyden arvokas muistomerkki. Nyttemmin sitä useammin muistavat bulgarialaiset maansa vapautumisen tärkeän vaiheen vuoksi. Siitä on tullut vapaan Suomen ja vapaan Bulgarian hyvien suhteiden kaunis symboli.

Suomelle oma asevelvollinen armeija

Euroopan suurten maiden siirryttyä 1870-luvun alussa yleiseen asevelvollisuuteen asia tuli Suomessakin ajankohtaiseksi, erityisesti sen jälkeen kun Venäjä omaksui tämän järjestelmän v. 1874. Jo ennakkokeskusteluissa muodostui kaksi mielipideryhmää. Suomalaisen (konservatiivisen) puolueen — jonka vallassa olivat talonpoikais- ja pappissäädyt — yhteiseen kansaan nojaavat johtajat puolustivat asevelvollisuutta sillä perusteella, että oma armeija, jos se perustetaan omien valtiopäivien päätöksellä, olisi Suomelle uusi autonomisen aseman todistus. Tasapuolisuuskin Venäjän suhteen vaati Suomelle omaa puolustuslaitosta: muutoin olisi pelättävissä, että venäläinen asevelvollisuus ulotetaan sinänsä Suomeen. Ruotsalainen (liberaalinen) puolue — joka hallitsi porvaris- ja aatelisäätyjä — taas osaksi kannatti värvättyjen joukkojen lisäämistä ja aluksi vastusteli asevelvollisuutta Suomen vanhoihin perustuslakeihin vedoten. Se pelkäsi lähinnä sitä, että asevelvol-

lisia käytettäisiin Venäjän kaukaisilla rintamanosilla Suomelle vieraisiin tarkoituksiin.

Asevelvollisuuslaki tuli viralliseen käsittelyyn Suomen valtiopäivillä syksyllä 1877 Suomen kaartin parhaillaan taistellessa Bulgariassa. Neljän säädyn painetut pöytäkirjat osoittavat selvästi, että lain merkitys tajuttiin: vaikka asevelvollisuus selvästikin tuottaisi maalle uusia rasituksia, miesten antamisen lisäksi myös melkoisia taloudellisia menoja ja vaikka eräistä säätyjen vanhoista etuoikeuksista sen vuoksi jouduttiin luopumaan, se oli syytä ottaa vastaan.

Selvä enemmistö saatiinkin keskustelujen avulla kannattamaan lakia, joka sentään tulisi asteen keveämmäksi kuin Venäjällä voimassa ollut ja joka tapauksessa antaisi Suomelle oman erillisen sotaväen. — Valtiopäivien päätös saatiin monikuukautisen käsittelyn jälkeen valmiiksi 16. 1. 1878, aikana jolloin Suomen kaarti oli muiden kaartinjoukkojen mukana saapumassa nykyisen Turkin rajoille.

Suomen senaatti (hallitus) yritti omasta puolestaan tulkita lievimmällä mahdollisella tavalla valtiopäivien lakiehdotukseen tekemiä huomautuksia, kunhan lain käsittelyjärjestys jäisi suomalaisen lainsäädäntöjärjestyksen mukaiseksi.

Venäjän mahtava sotaministeri Miljutin antoi laista lausuntonsa 28. 4. 1878. Suomen senaatti vastasi Miljutinin korjausesityksiin 13. 5. 1878, viikkoa Suomen kaartin Helsinkiin paluun juhlien jälkeen. Keisari vahvisti asevelvollisuuslain 18. 12. 1878 suomalaisten pyytämällä tavalla, siten että tietyt pykälät tulkittiin Suomen valtiopäivien tekemäksi perustuslaiksi. Tässä muodossa Suomen asevelvollisuuslaki juridisesti vahvisti eikä suinkaan vähentänyt Suomen autonomiaa.

Autonominen Suomi sai siten vähitellen oman 90 000 miehen jalkaväkiarmeijan (lyhytaikaisen koulutuksen saaneet reservit ja nostomiehet mukaan luettuna). Suomen uuden armeijan, jolta tosin puuttui tykistö ja erikoisaselajit, oma erillinen hallinto oli tietenkin Venäjän sotilaspiireille epämieluisa asia. Tämän suuren edun saavuttamiseen vaikutti ehkä eniten kevään 1878 suurpoliit-

tinen tilanne: Miljutinin kannalta oli eurooppalaisen suursodan uhatessa parempi suostua suomalaisten pikkutarkkoihinkin ehdotuksiin kuin jättää koko asia vielä lepäämään, sanoo asiaa tutkinut O. Seitkari (1951).

Todennäköisesti asiaan on kuitenkin taustatekijänä vaikuttanut myös Suomen kaartin juuri ansaitsema urhoollisuuden ja uskollisuuden maine. Venäjän taholla oli syytä ajatella, että Suomen muukin sotaväki toimisi tarvittaessa samoin. Niinpä suuriruhtinas Aleksanteri — myöhempi tsaari Aleksanteri III — lausui kaartin pataljoonan 50-vuotisjuhlien yhteydessä tarjoamallaan upseerilounaalla kesällä 1879, että hän oli vakuuttunut siitä, että tulevat suomalaiset asevelvolliset pataljoonat tulisivat palvelemaan häntä ja hänen seuraajiaan yhtä menestyksellisesti kuin Suomen kaarti. — Näin Suomi v. 1878 sai nimenomaan edellä kuvattujen luottamuksellisten suhteiden johdosta autonomiaansa kaunistamaan vielä uuden piirteen, oman armeijan, joka perustui yleiseen asevelvollisuuteen.

ARKISTOLÄHTEET

Valtionarkisto, Helsinki

1. Valtiosihteerinviraston arkisto.
   VSV:n akti 1877 n:o 232: Krigsministeriets skrivelse angående Lifgardets 3. finska skarpskyttebataljons och dess reservkompaniets ställande på krigsfot. Juli 21. VSV:n akti 1878 n:o 139: Angående understöd åt afskedade underbefähl och manskap från finska Gardesbataljons reservkompani. Inkom 19. 9. 1878.
2. Kenraalikuvernöörin Suomen sotaväen esikunnan arkisto.
   Sarja F.c. Salaiset aktit n:o 5/1877: Henkikaartin 3. tarkk'ampujapataljoonan asettaminen sotajalalle 1876—1877.
3. Fanny Forsmannin kokoelma.
   Eversti Karl Johan Tujulinin (1834—1905) kirjeitä sisarelleen Fannylle ym. sukulaisille, mm. Turkin sodasta (osallistui majurina, Kalugan jalkaväkirykmentin I pataljoonan komentajana Plevenin valtaukseen). Kirjeitä sieltä mm. 22. 9., 10. 10. ja 3. 12. 1877.
4. Warenin kokoelma.
   Johan Warenin kirjeitä veljelleen Adiel Warenille Turkista syyskuussa 1878.

Sota-arkisto, Helsinki

1. Order Journal för Lifgardets 3. Finska Skarpskyttebataljon 1878 jan.—sept.
2. (Order) Från 30 November 1877 till 17 Mars 1878.
3. (Order) Från 17 Mars till 11 Maj 1878.
4. Livdardets 3 Finska Skarpskyttebataljons Dagrapport Journal 1. 1. 1878 — 8. 8. 1881. (M 57/17)
5. Dagrapport-journal för 2. kompaniet af. Livgardets 3. Finska skarpskyttebataljon 1. 9. 1877 — 23. 6. 1885. (M 57/21)
6. Gardet. Värfnings bevis för 1860—1870-talen. (M 69/27)
7. Diverse handlingar angående Lifgardets 3. finska skarpskyttebataljons deltagande i kriget 1877—1878. Order, redogörelser m.m. (M 70/3)
8. Anteckningar från Fälttåget åren 1877—1878. Sota-arkiston Pikkukokoelmat n:o 467.
9. Kertomus Henkivartioväen 3. Suomen Tarkk'ampujapataljoonan toiminnasta sotaretkellä turkkilaisia vastaan vuosina 1877—1878. Sota-arkiston pikkukokoelmat n:o 483. (Pataljoonan virallinen venäjänkielinen taistelukertomus.)
10. Vääpeli S. A. Wallinin muistelmia palveluksestaan Suomen kaartissa sekä osallistumisestaan Turkin sotaan. Sota-arkiston pikkukokoelmat n:o 1310. (Käsinkirjoitettu yli 400 sivun vihko muistelmia.)
11. Vääpeli Janne Jernvallin kirjeitä vaimolleen Turkin sodasta. Sota-arkiston pikkukokoelmat n:o 501. (Kirjeitä vaimolle ym., runoja.)

Sotamuseo, Helsinki

1. Luetteloita
   — Luettelo ylitse alapäälliköiden ja miehistön 2 ssa komppaniassa jotka ovat osaa ottaneet koko sota-ajan Wenäjän Turkin sotaan vuosina 1877—1878.
   — Luettelo ylitse Päälliköitä, Alapäälliköitä ja miehistöä 2 ssa Komppaniassa jotka ovat kaatuneet eli tulleet haavoitetuiksi Wenäjän—Turkin sotaretkellä vuosina 1877—1878.
   — Förteckning öfver befäl, underbefäl och manskap af 2 dra Kompaniet som stupat eller blifvit sårade under Rysk—Turkiska fälltåget åren 1877—1878.
2. Vuosina 1877—1878 kaartin reservikomppanian päällikkönä toimineelle kapteeni, sittemmin eversti Alexis Gahmbergille kuuluneita asiakirjoja.
   A. Reservikomppanian toimintaan liittyviä asiakirjoja.
   B. Kaartin sotanäyttämöllä olevan osan toimintaan liittyviä asiakirjoja.
3. Muita asiakirjoja
   — Turkin sotaan osallistuneille aliupseereille ja kaartilaisille (Grönquist, Jakobsson, Jernvall, Pakkanen, Quist ja Ranta) kuuluneita henkilökohtaisia asiakirjoja sekä Jernvallin Turkin sotaa tarkastelevia käsikirjoituksia.

— Kaartilainen Axel Saxbergin 9. 10. 1877 Bulgariasta neiti Amanda Lembergille Helsinkiin lähettämä kirje.

4. Useita kookkaita painettuja kuvasalkkuja venäläisiä sotaa koskevia piirroskuvia.

Kaikki nämä suomalaisetkin arkistolähteet ovat toistaiseksi lähes käyttämättä Suomen kaartia koskevassa sotahistoriallisessa tutkimuksessa. — Sen lisäksi on todennäköistä, että Neuvostoliiton arkistoissa on lisää mm. koko Keisarin henkikaartia koskevia lähdesarjoja. Nämä ylempien portaiden lähteet valaisisivat luonnollisesti myös Suomen kaartin käyttöä ja asioita.

KIRJALLISUUS

1. Samanaikainen yleisesitys
Kuvaelmia sodasta Venäjän ja Turkin välillä paraitten lähteiden mukaan ja varustettuna suurella joukolla kuvia: muotokuvilla, tappelukuvilla, paikankuvilla sekä kartalla. Helsingissä 1878. 27x 22 cm, 94 sivua.
Plevenissä 23.—24. 11. 1977 pidetyn historioitsijakongressin julkaisu, johon tämän esityksen alkumuoto on kirjoitettu, tulee käsittämään täydellisen katsauksen Bulgarian vapaussotaa koskevaan uuteen ulkopoliittiseen ja sotahistorialliseen tutkimukseen eri maissa.
2. Suomen kaartin jäsenten muistelmia
a) Teoksia
C. F. Wahlberg, Anteckningar från rysk—turkiska kriget 1877—1878. Från en härfärd i Turkiet 1877—1878. Helsingfors 1878. 228 sivua. Med kartor och träsnitt.
Janne Jernvall, Vääpeli Lemminkäisen päiväkirja. Suomen kaartin retkestä Konstantinopolin muurin edustalle. Helsinki 1881. 16:0. 309 sivua. (Uusi painos Helsinki 1899, 322 sivua.)
O. W. Fennander, Muistelmia Venäläis—Turkkilaisesta sodasta 1877—1879. Mikkelissä 1895, 141 sivua.
Akseli Lindfors, Tarkka-ampujan Päiväkirja. Muistelmia Venäläis—Turkkilaisesta sodasta. Vaasa 1883. 35 sivua. (Uusintapainos, Kauhajoki 1975.)
A. W. L(indgren), Kertomuksia sodasta Venäjän ja Turkin välillä 1877—78. Hämeenlinnassa 1878. 16:0, 132 sivua. (Sisältää s. 90—91 Gorni Dubnikissa kaatuneiden suomalaisten ainoan julkaistun luettelon.)
W. P(alander), Muistelmia viimeisestä Venäjän ja Turkin sodasta. W. P-rin päiväkirja-muistelmien ja muiden hyväksyttyjen lähteitten mukaan kokoillut Arvo L-nd. Pori 1881. 121 sivua.

b) Artikkeleita sotilaallisessa aikakauskirjassa »Lukemisia Suomen sotamiehille» (Samat myös ruotsalaisessa painoksessa).
Jakob Ahomäki, Suomen kaartin joulun vietto Balkan-vuoristossa v. 1877. 1889, 3 s. 11—18.
Jakob Ahomäki, Suomen kaartin osanotto Balkanvuorten eteläpuolella 31 p. jouluk. ja 1. ja 2. p. tammik. syntyneissä taisteluissa

venäläis-turkkilaisen sodan aikana vv. 1877—78. 1899, 4 s. 38—45.
Jakob Ahomäki, Suomen kaartin lopullinen marssiretki ja rauha venäläis-turkkilaissodan aikana vv. 1877—78. 1890, 1 s. 26—46.
Jakob Ahomäki, Suomen kaartin lähtö kotimatkalle Turkinmaalta viime venäläis-turkkilaisen sodan aikana vv. 1877—78. 1890, 5 s. 230—244.
Jakob Ahomäki, Sofiaan tulo ja kolmipäiväinen taistelu Filippopolin luona viime venäläis-turkkilaisen sodan aikana vv. 1877—1878. 1891, 6—7 s. 351—373.
Jakob Ahomäki, Älä jää pois joukosta /= sairastuneista/ 1894, 3 s. 73—97.
J. Jernvall, Suomen kaarti Gornyi Dubniakin tappelussa. 1888, 3 s. 1—16.
J. Jernvall, Suomen kaarti Pravetzin tappelussa. 1889 3, s. 1—10.
J. Jernvall, Suomen kaartin tulo keisarilliseen sotakortteeriin Gornyi Studenissa. 1890, 5 s. 211—216.
F. H. Kulta, Suomen kaartin sotaretkestä 1877—1878. 1898, 1—2 s. 1—10. (Haavoittui jo Gorni Dubnikissa.)
Matti Kuula, Henkivartijan muistelmia. 1897, 5 s. 149—168.
V. Procopé, Muistelma-aarteestani. 1888, 1 s. 10—16. (Suomalaispataljoonan jälkimmäisen komentajan muistelmia.)
G. Ranta, Muistelmia Tonavan toiselta puolelta sota-ajoilta Venäjän ja Turkin välillä vuosina 1877—78. 1890, 7 s. 293—321.
G. R(anta), Erään sotilaan yönvietto Balkanin vuorten korkeimmalla kukkulalla. 1892, 7 s. 247—254.

c) Artikkeleita aikakauslehdissä
Kenraali G. Ramsayn muistelmat. Historiallinen Aikakauskirja 1932. (Suomalaispataljoonan ensimmäisen komentajan lyhyt muistelma.)

d) Nuottijulkaisu
Gornyi Dubniak Marsch för Piano, komponerad av A. Leander. Finska Gardets Kommandör friherre G. Ramsay vördnadsfullt tillägnat. Helsingfors 1878.

3. Suomalaisia osanottajamuistelmia muista venäläisistä joukko-osastoista
A. von Alfthan, Från Jassy till Konstantinopel. Anteckningar från Turkiska fälttåget 1877—78. Helsingfors 1879, 205 sivua.
Krook, Hjalmar, Överstarna Karl Krook och E. Aminoff vid Schipka den 8—10 januari 1878. Historisk Tidskrift för Finland 1920, s. 77—83.
Hugo Schulman, Minnen från fältåget i Turkiet åren 1877—1878. Borgå 1955. 177 sivua.
G. Sgb (Synnenberg?), Gorni—Bugarovan tappelu joulukuun 20 päivänä v. 1877. Lukemisia Suomen Sotilaille 1889, II, s. 35—41.
J(ohan) I. Warén, Upseerin muistelmia sotaretkeltä v. 1877—78—79. Kuopio 1895. 12:0, 98 ja 79 sivua.
Magnus Ehrnrooth, Casimir Ehrnrooth. Kolmen Aleksanterin — kahden tsaarin ja yhden ruhtinaan — uskollinen palvelija. Keuruu 1967. 456 sivua. (Myös ruotsiksi.)
4. Historiallisia tutkimuksia

G. A. Gripenberg, Finska Gardet I—II. Helsingfors 1905, 273 sivua.
Tapio Hiisivaara, »Tuhannempa verran poikia läksi...» Suomen kaarti Balkanin sodassa 1877—1878. Porvoo 1968. 230 sivua.
P. Huhtala, Suomen valkoinen kaarti. Helsinki 1935. 190 sivua.
Erkki Kansanaho, Punainen Risti ja Turkin sota. Suomen Punaisen Ristin syntyvaiheita. Historiallinen Aikakauskirja 1965 s. 193—207. Summary 1 s.
Agaton Meurman, Suomen kaarti Turkin sodassa vv. 1877—1878. Kansanvalistusseuran kalenteri 1883 s. 57—76.
A. Petramaa, Suomen kaarti Bulgarian vapaussodassa. Bulgarian näkymiä. Julkaisija Suomi—Bulgaria Seura. Helsinki (1957). 32 sivua.
Gunnar Rosén, Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877—1977. Helsinki 1977. 537 sivua.
O. Seitkari, Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet. Suomen sotilasorganisaatio- ja asevelvollisuuskysymys 1860- ja 70-luvulla. Historiallisia tutkimuksia XXXVI. Helsinki 1951. 415 sivua. Deutsches Referat.
Hugo Schulman och Sigurd Nordenstreng, Finska kadettkårens elever och tjänsteman. Biografiska anteckningar 1812—1912. Helsingfors 1912. 681 sivua. Kuvitettu.
V. H. Schwindt, Biografiska anteckningar öfver Lifgardets 3:e Finska skapskyttebataljon. Helsingfors 1912. 160+14 sivua.
J. E. O. Screen, The Entry of Finnish Officers into Russian military Service 1809—1917. University of London 1976. (Englantilainen tohtorinväitöskirja Venäjällä palvelleista suomalaisupseereista. Monisteasuinen, 4:0, 338 sivua.)

VALOKUVAT JA KARTTAPIIRROS: Sotamuseo

Summary

THE FINNISH GUARD IN THE BULGARIAN WAR OF INDEPENDENCE 1877—1878

100 years ago the peoples of the Balkans endeavoured — even through rebellion — to free themselves from Turkish rule, under which they had been for centuries. The strugle concerned both right of national self-determination and free religion; the Bulgars, the Serbians and other Slavonic peoples in the area were Greek orthodox and not Muslims. In high politics the Russian Empire took these language relatives and brothers of faith under her protection. As the negotiations came to nothing the Russo—Turkish war broke out in the summer 1877.

In this war the Finnish press and public opinion firmly supported the Russian actions which were presented as defending christianity against reatherdom. In the discussion the disparities of faith between the Lutherans and the Orthodox were forgotten deliberately. Solidarity to the mother country showed for instance in the money gift from the Finnish state to the Russian Red Cross and in the dispatch of a Finnish Red Cross ambulance to the Caucasian front.

As the warfare during the summer of 1877 did not proceed as the Russians had hoped the tiny enlisted Finnish Guard — about 1 000 men — was sent to the front in the autumn together with the other Russian Guards. The Finns saw the Guard off in a grand style: it was generally thought that the Guard would be a distinguished representative of its country and it would bear witness of Finlands loyalty and military fitness.

Modern railway transport carried the Guard swiftly to Rumania, where it crossed the Danube over the wellknown Sistova pioneer bridges and arrived on foot to the Pleven (earlier Plevna) siege battles which were the biggest and most decisive during the war. In addition to the Finnish Guard a large number of Finnish officiers obviously more than one hundred, took part in the Turkish war serving with almost every Russian regiment in all ranks. In those days those who wanted to enter a military career — after having studied at Hamina Cadet Scool or the various Russian Cadet Scools — used to serve with Russian regiments all over the vast empire. The most famous of them is perhaps colonel Rosenbom, the Finnish commander of the Archangelsk Regiment, who fell in the first battle of Pleven. No less than two memorials were erected there in his honour.

The greatest battle of the Finnish Guard Battalion took place at Gornyi Dubnik 24 October 1877. The Russian Guard Army Corps, commanded by general Gurko, cut off the Turkish Pleven-Sofia supply route, which was essential for the defence of Pleven. The village is situated on a large plain; the folk song mentions the walls of Gorni Dubnik, but they were only hastily dug Turkish Fortifications. The battle lasted the whole day and The Russian troops had to stay in firing line under enemy fire until nightfall, when the Turks surrendered, fatally threatened as they were by a Russian assault. The Russians had heavy casualties — more than 800 killed of which 24 were Finnish — but they gained a decisive victory. Pleven surrendered exhausted by hunger 12 December 1877. On the Gornyi Dubnik battlefield a memorial for the Finnish battalion was erected as early as 1881 as for the other Russian regiments. Today the place, which is being enlarged into an impressive tomb of heroes, is called Lavrov Park. Lavrov was a Russian general, who fell in the battle commanding a »Finlandish regiment', i.e. a regiment totally Russian but located in Finland during peace time. It contained no Finnish battalions.

A very harsh experience for the Finnish battalion was the crossing of the Balkan mountains after Chrismas during which the battalion had to endure cold and hunger, which are remembered in folksongs. On the Sofia plains the battalion participate in several smaller battles but with light losses. After a short rest in Sofiaä the Bulgarian capital, the Finnish Guard took part in long rapid marches and pursuit battles on the main road to Constantinople. The worst plague were the epidemics, which were raging in the Russian army, which was located in the northern suburbs of Constantinople. The Finnish Guard lost immediately after the peace about. 60 men here in San Stefano, the number exceeding those who had fallen in action.

The honour, which Czar Alexander II, his brother and son awarded the Finnish battalion by far exceeded the average. The unit was often inspected, the men were awarded and the entire troop was raised to the rank of »Old Guard». It was also repatriated at an erly stage. There can be only one explanation: a deliberate policy. The battalion tried to distinguish itself in the eyes of the emperor, and he tried to do so in return. Both seem to have gained their aim. An example of the mutual respect which the Finnish Guard confirmed, was the fact that Finland got her own conscription army based on her constitution by a law of 1878. The confidential relations promoted the Finnish autonomy.

SOTAMUSEO 1976—1977

Toimintakertomus

Hallinto

Sotamuseo toimi edelleen yleisesikuntapäällikön alaisen Sotatieteen laitoksen osastona.

Henkilökunta

Vakinaiset virat ja toimet: Museonhoitaja: FM Markku Melkko (1972). Tutkija: VTM Markku Palokangas 1. 12. 1977 lähtien. Toimistoupseeri: yliv Aaro Vuohelainen (1962). Taisteluväline- ja aseupseeri: ylik Karl von Kügelgen (1973) 30. 6. 1976 asti. Piirtäjä: tait Ole Heinonen (1951). Konekirjoittaja: rva Paula Miekkavaara 16. 8. 1976 eläkkeelle siirtymiseensä asti, nti Marja-Leena Matilainen 1. 9. 1976 lähtien. Vahtimestari: Vo Timo Koskinen 1. 4. 1976—27. 5. 1977, hra Mikko Vainio 1. 6. 1977 lähtien.

Va virka- ja toimiupseerit: ltn, VTM Markku Palokangas (1973) 30. 11. 1977 asti. Vänr, VTM Lauri Honkala (1974). Vänr, yo Juha Tetri (1975) 31. 8. 1976 asti. Kers, FK Kimmo Maunola (1973). Vänr, yo Pekka Kalliokoski 7. 6.—30. 9. 1976. Vänr, oik yo Kari Laaksonen 15. 5. 1976 lähtien. Kers, FK Juhani von Grönhagen 24. 10. 1977 lähtien.

Työsopimussuhteiset: Tutkimusapulainen: kapt Herbert Lilius 7. 2. 1977 lähtien. Kanslisti: hra Pertti Vuorela (1973). Museoapulainen: hra Esko Simonkari 1. 1. 1976 lähtien. Museoapulainen: yo Heimo Rinne 8. 6.—15. 9. 1977. Museoapulainen: yo Pekka Kalliokoski 9. 6.—30. 9. 1977. Värvätty erikoismies: nti Mirja Hietanen (1973). Siivooja: rva Irja Raita (1973).

Komennusmiehet: alik Juhani von Grönhagen 28. 6.—30. 8. 1976, korpr Hannu Puurunen 18.5.—5. 10. 1976, kaart Heikki Rislakki 15. 11. 1976 lähtien.

Viroissa ja toimissa tapahtui 1. 12. 1977 huomattava edistys museon saadessa käyttöönsä tutkijan toimen, johon nimitettiin VTM Markku Palokangas.

Talous

Sotatieteen laitokselle vuosien 1976 ja -77 tulo- ja menoarvioissa myönnetyistä varoista osoitettiin Sotamuseon käyttöön seuraavat määrät:

Mom. 27.29.26.1.29 Sotahistoriallinen toiminta 42 000,— v. 1976 ja 37 500,— v. 1977. Mom. 27.29.29.2.68 Sotatieteen laitoksen erinäiset menot 7 000,— v. 1976 ja 10 000,— v. 1977, joten v. 1977 oli toimintamäärärahoja käytössä 1 500,— vähemmän kuin edellisenä vuonna.

Toimitilat

Vuoden 1977 lopussa museon yleisellä osastolla Uudenmaan kasarmissa oli näyttelytilaa 900 m², konservointitilaa 42 m², tutkimus- ja kuva-arkistotilaa 82 m², toimistotilaa 12 m², sosiaalitilaa 12 m² ja lämmintä varastotilaa 400 m². Suomenlinnassa oli näyttelytilaa Rannikkotykistömuseossa 280 m² ja kylmää varastotilaa Maneesirakennus C 77:ssä 760 m² ja Inventaarikamarissa C 72 370 m².

Toimintaa haittasi vakavasti toimitilojen yhä lisääntynyt ahtaus sekä Suomenlinnan kylmien ja kosteiden varastotilojen soveltumattomuus museoesineistön varastoimiselle. Uudenmaan kasarmissa muutettiin entinen käsiasevarasto tekstiilikonservointihuoneeksi sekä käsikirjasto- ja taidevarasto asehuoneeksi v:n 1976 loppuun mennessä. Kellarikerroksen käytävä muutettiin taide-, lippu- ja pienesinevarastoksi sekä osa kylmää kellaritilaa lainaesinevarastoksi syksyllä 1977.

Kokoelmat

Puolustusvoimien hallussa olevaan esineistöön kohdistuvan tallennustyön kannalta oli merkittävää Pääesikunnan 16. 6. 1976 antama pysyväismääräyskäsky PEh-os PMK A 4:6.1 koskien museaalisesti arvokkaan materiaalin käsittelyä ja tallentamista Sotamuseoon.

Sotamuseon kokoelmat karttuivat 1 073:lla esineellä v. 1976 ja 1 968:lla esineellä v. 1977. Ostoina hankittiin 27 esinettä v. 1976 ja 117 esinettä v. 1977. Miinalaiva Ladogan hylkytutkimusten tuloksena liitettiin kokoelmiin 308 ko. alukseen kuulunutta esinettä. Laivastokokoelma kasvoi lisäksi huomattavasti Kl Matti Kurjen

romuttamisen yhteydessä museoitavaksi valitusta esineistöstä. Museokokoelmasta erillisenä laadittiin lainaustoimintaa varten hankitulle puku- ja varusmateriaalille oma varastokirjanpitojärjestelmä, johon merkittiin 277 esinettä.

Vuoden 1976 aikana saadusta esineistöstä oli keveiden tuliaseiden osuus huomattavin. Lippukokoelmiin liitettiin mm. Kaartin Pataljoonan, Salpausselän Ilmatorjuntapatteriston, Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentin sekä Turun Ilmatorjuntapatteriston joukko-osastoliput. Kunniamerkkikokoelmiin saatiin mm Kanadan sotamuseolta huomattava kunniamerkki- ja mitalikokoelma.

Lahjoituksina saaduista taideteoksista oli merkittävin kenraali ja rva Wilkaman kuolinpesän lahjoittama Hugo Backmanssonin öljytyö »Ryhmä Wilkaman esikunta 1918». Huomattavin tuliaselahjoitus oli toimistosihteeri K. J. Karin kuolinpesän 78 aseen kokoelma.

Vaihtamalla hankittiin mm. Suomen metsästys- ja riistanhoitomuseosta japanilainen laivastokivääri m/02 ja suomalainen ratsuväenkivääri m/27. Ostamalla hankittiin mm. edesmenneen tstosihteeri K. J. Karin teräasekokoelma, yht. 21 asetta.

Vuonna 1977 lippukokoelmiin liitettiin mm. Helsingin Ilmatorjuntarykmentin, Pohjan Prikaatin, Turun Rannikkotykistörykmentin, Ilmavoimien Viestikoulun sekä Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteriston liput. Suomen YK-pataljoonan Kyprokselta kotiuttamisen yhteydessä saatiin kaksi YK-lippua sekä Suomen sotalippu Kyprokselta.

Esinelahjoituksista olivat huomattavimmat kenrl E. I. Järvisen pukukokoelma sekä Sveitsin sotavaruste-esikunnalta saadut Suomi-konepistoolin muunnosmallit. Lahjoitetuista taideteoksista oli merkittävin Pentti Papinahon veistämän »Hakkapeliittojen kotiinpaluu» -veistoksen pronssinen pienoispatsas. Vaihtamalla hankittiin kokoelmiin mm. URR:n kapitulanttikersantin asetakki m/22 ja Ruotsin armeijan upseerin juhlapuku m/1886. Puolustusvoimien kautta saatiin mm. erilaisia käsiaseita sekä Lähi-Idän sotanäyttämöllä käytettyä sotamateriaalia.

Kokoelmien hoito

Lippu- ja asepukukokoelmien konservointityö tehostui olennaisesti uuden asianmukaisen työhuoneen valmistuttua syksyllä 1976. Rannikkotykistömuseon järeät ja raskaat ammukset siirrettiin jääteitse kevättalvella 1976 Suomenlinnasta edelleen Asevarikko

Miinalaiva Ladogasta nostettu mastovalo tukialus Evan kannella elokuussa 1976.

Scuba-divers have raised a mast-light lantern from the Ladoga, a minelayer of Imperal Russian navy. She was sunk by a mine laid by German submarine UC-4, August 15. 1915.

Huollettavaksi menevää kenttätykistökalustoa siirretään junakuljetukseen Helsingin eteläsatamassa toukokuussa 1977.

Field guns are removed for maintenance from transport vessel to railway vagons in the South Harbour of Helsinki in May 1977.

5:een perushuollettaviksi. Saman vuoden alusta aloitettu raskaampien jalkaväkiaseiden huoltotyö Suomenlinnan keskusvarastossa jouduttiin keskeyttämään museon taisteluvälineupseerin siirryttyä siviilielämän palvelukseen heinäkuun alussa 1976. Tilanteeseen ei ole tullut parannusta vuoden 1977 loppuun mennessä. Toukokuussa 1977 siirrettiin museon kenttätykit Suomenlinnasta vesi- ja junakuljetuksella Asevarikko 4:ään perushuoltoa varten. Miinalaiva Ladogan tutkimusten yhteydessä nostetun esineistön konservointi aloitettiin välittömästi nostotöiden yhteydessä.

Kuva-arkisto

Sotamuseon kuva-arkiston luettelointi ja järjestelytyö aloitettiin syksyllä 1976 VTM Lauri Honkalan johdolla.

Keväällä 1977 siirrettiin Sota-arkiston valokuvakokoelmat, yht. noin 23 000 kpl, museon kuva-arkistoon. Merivoimien kuva-arkistosta saatiin vastaavasti 1 503 valokuvaa. Valokuvakokoelmat karttuivat vv. 1976—77 yhteensä n. 27 000:lla kuvalla.

Tutkimustoiminta

Näyttely- ja tallennustyön yhteydessä suoritettujen tutkimusten lisäksi jatkettiin erityisesti suomalaisten käsiaseiden tutkimusta. Kenttätyönä ryhdyttiin tutkimaan v. 1915 Örön luona uponneen venäläisen miinalaiva Ladogan hylkyä yhdessä hylyn löytäjien, turkulaisen Marlin Club ry:n urheilusukeltajien sekä merivoimien sukeltajakurssin avulla. 31. 5.—4. 6. 1976, 9.—14. 8. 1976 sekä 1.—5. 8. 1977 järjestettyjen sukellusleirien tuloksena nostettiin runsaasti alukseen kuulunutta esineistöä.

Viranomaisten ja tutkijoiden tiedusteluihin ja tutkimuspyyntöihin annettiin kaikkiaan 94 selvitystä ja lausuntoa.

Lahjoittajat

Sotamuseon kokoelmiin ovat vv. 1976—77 aikana tehneet lahjoituksia seuraavat yksityishenkilöt: maj Sampo Ahto, hra Rikhard Akkanen, varatuomari H. K. Alfthan, kenttärovasti Eino I. Alitalo, evl Matti Annila, ekonomi Pentti Arajuuri, suurlähettiläs Klaus Castrén, hra Fred A. Datig, rva Alice-Maria Ehrnrooth, Tom

Engblomin perikunta, Saga ja Meri Eriksson, hra Mikko Fagerström, Nils Friberg, rva Misa Goldberg, hra Gustav Grönqvist, rva Paula Haaki, hra Fuad Hakim, Aarne Hakola, Mirjam Hannula, evl Olle Harjapää, hra Lauri Heikkinen, tait. B. O. Heinonen, fil.maist. Jorma Heinonen, hra Rolf Hellstén, hra Antti Hiekkamies, hra Harri Honkanen, ylitullivartija Martti Jaamanen, Jalkaväkirykmentti 9:n kilta ry, II/Jalkaväkirykmentti 30:n veteraanit, osastopääll. Kullervo Joutseno, kenrl E. I. Järvisen perikunta, ekonomi Seppo Järvinen, ylil Pentti Kaarlonen, maj Matti Kangas, rva Agnes Kari, Erkki Karte, M. Kauppi, rva Sirkka-Liisa Kautsalo, Sakari Kekkonen, evl K. O. Knuuttila, Valma Kolehmainen, rva Dorrit Gurtén, sotmest Martti Kyyrö, tehostemestari Karl v. Kügelgen, ins. Reino Kärhä, nti Ella Kääriäinen, hra Eino Laiho, rva Helmi Laisio, evl Kosti Lauste, ins. T. Lehtonen, kapt Hilding Lekman, Elsa Lemmetyinen, kapt Herbert Lilius, Eeva Lilja, maj Erkki Makkonen: Inga Manninen, evl K. Martiala, luonnonvaraintutkija Eero A. Martikainen, hra Jan Maura, fil. maist. Markku Melkko, rva Irma Moliis, rak.mest. Lassi Mykkänen, dipl.-ins. Carl-Fredrik Mäklin, Heikki Niemen perikunta, valt. maist. Per-Ulf Nygren, Aino Ollikainen, jääkmaj Kosti Palmqvistin perikunta, valt. maist. Markku Palokangas, evl Markus Palokangas, rva Kaarina Parviainen, maj Eino Penttilä, ev Veikko Pesonius, toim.joht. Yrjö Pessi, lehtori Irja Petra, maj Heikki Pohjanpää, jääk-ev Eino Polónin perikunta, hra Ristimäki, joht. Oiva Roine, rva G. Roschier, hra Evert Rossinen, ekonomi Niilo Rydman, rva Kirsti Saarenpää, evl Eero-Eetu Saarinen, rva Toini Saloranta, evl Hjalmar Sandströmin perikunta, hra Erik Savolainen, osastopääl. Sylvester Schottz, yliv Teuvo Siekkinen, rva Essi Sihvo, hra Esko Simonkari, rva Lisa Sjöberg, hra R. Smeds, rva Rachel Soanlinna, nti Ursula Stasinska, hra Pentti Stenij, isännöitsijä Teppo Sutala, Rafael Söderholmin perikunta, rva Karin Talvela, fil. maist. Paavo Talvio, ev Erkki Tara, hovioikeudenneuvos B. Tennberg, ev Vilho Tervasmäki, opisk. Juha Tetri, nti Märtha Théman, toimittaja Erkki Tiihonen, kapt Aarre Tunkelon perikunta, hra Onni Tynkkynen, joht. Matti Tähtinen, fil. lis. Mikko Uola, toim.joht. Sven-Erik Wadstein, hra V. Vainikainen, ekonomi Anssi Valkama, evl Yrjö Vasama, rva Ingrid Veijola, dipl.ins. Pentti Veijola, hra Arthur von Wetter-Rosenthal, kenr ja rva Wilkaman kuolinpesä, talouspääll. Erkki Virkki, rva Enid Wolff, hra Herbert Woodend, yliv Aaro Vuohelainen, Toivo T. Vuolle.

Puolustusvoimille kuulunutta esineistöä ovat luovuttaneet: Asevarikko 1, Asevarikko 3, Asevarikko 4, Etelä-Suomen Sotilaslää-

nin Esikunta, Helsingin Ilmatorjuntarykmentti, Helsingin Laivastoasema, Ilmavoimien Viestikoulu, Kaartin Pataljoona, Kainuun rajavartiosto, Panssariprikaati, Pohjan Prikaati, Poliisiasevarikko, Porin Prikaati/huoltotoimisto, Puolustusministeriö, Puolustusministeriön YK-valvontajoukkotoimisto, Puolustusvoimien tutkimuskeskus, Pääesikunta/asetoimisto, Pääesikunta/aseteknillinen osasto, Pääesikunta/kuvakeskus, Pääesikunta/rannikkotykistötoimisto, Pääesikunta/pioneeritoimisto, Rovaniemen Ilmatorjuntapatteristo, Salpausselän Ilmatorjuntapatteristo, Sisä-Suomen Sotilaslääninin Esikunta, Sota-arkisto, Sotatieteen keskuskirjasto, Suomenlinnan Rannikkotykistörykmentti, Talousvarikko, Turun Laivastoasema, Turun Rannikkotykistörykmentti, Uudenmaan Rakuunapataljoona.

Seuraavat museot, liikeyritykset ja yhteisöt ovat muistaneet Sotamuseota lahjoituksin, lahjoitusten välittäjinä tai painotuottein: Armeemuseum der DDR, Australian War Memorial, Canadian War Museum, Ottawa, Emil Cedercreutzin museo, Hakkapeliittapatsasvaltuuskunta, Haminan kaupunginmuseo, Etelä-Karjalan museo, Helsingin kaupunginmuseo, Het Koninklijk Nederlands Leger- & Wapenmuseum »General Hoefer», Leiden, Historisches museum in Frankfurt am Main, Haermuseet, Oslo, Ilmailumuseoyhdistys, Insinööriupseeriliitto, Joensuun kaupungin museot, Johtorengas — rannikkotykistökerho, Jääkäriliitto ry, Keski-Suomen museo, Kungliga Armémuseum, Tukholma, Kymenlaakson museo, Kuopion museo, Lahden museot, Le Museé international des Hussards, Tarbes, Liikenneministeriön tieliikenneosasto, Livrustkammaren, Tukholma, Luftwaffen Museum, Uetersen, Malmö Museum, Mannerheim-museo, Mikkelin kaupungin museot, Il Museo Nazionale della Montagna »Duca degli Abruzzi», Torino, Museo Poldi Pezzoli, Milano, Museovirasto, Museoviraston merihistorian toimisto, Muzeum Wojska Polskiego, Varsova, Näyttelijäin vanhuudenhoitosäätiö, Offiziergesellschaft, Wien, Pohjois-Pohjanmaan museo, Porvoon Museo, Rautatiemuseo, Riksutställningar, Tukholma, Ratsumieskilta ry, Satakunnan Museo, Schweitzerisches Landesmuseum, Zürich, Skånes Vapenhistoriska Förening, Malmö, Sotainvalidien Veljesliitto, Stab der Gruppe für Generalstabsdienst, Sektion Bewaffnung und Ausrüstung, Schweiz, Statens Sjöhistoriska Museum, Tukholma, Suomen Käsityön Ystävät, Suomen museoliitto, Suomen Rakennustaiteen Museo, Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien kanslia, Svenska-Österbottniska Samfundet, Tampereen kaupungin museot, Tampereen nykytaiteen museo, Tekniikan museo, Tullihallitus, Turkan-

Suomen Kaarti Balkanilla -näyttelyn avajaistilaisuus Gorni Dubnikin taistelun 100-vuotispäivänä 24. 10. 1977. Bulgarian suurlähettiläs Stojan Jelensky ja yleisesikuntapäällikkö kenrl Ermei Kanninen tutkimassa Kaartin asiakirjoja.

Opening ceremonies of the exhibition »The Finnish Guards in the Balkans» on the 100.th anniversary of the battle of Gorni Dubnik 24. 10. 1977. Ambassador of Bulgaria, Stojan Jelensky and the chief of the general staff, Lieutenant General Ermei Kanninen are studying documents of the Finnish Guards.

saaren säätiö, Turun kaupungin historiallinen museo, Tøjhusmuseet, Kööpenhamina, Valmet Helsingin telakka, Valtioneuvoston kanslia, Zentralen Musei na Narodnata Armia, Sofia, Ålands kulturstiftelse, Ålands museum.

Näyttelytoiminta

Sotatieteen laitoksen vuosipäivän yhteydessä 9. 4. 1976 avattiin TK-piirtäjien rintamataidetta -näyttely, joka oli avoinna 30. 10.

1976 asti. Ladoga — tsaarin miinalaiva -näyttely oli avoinna 14. 4. —7. 10. 1977 ja siirrettiin kiertonäyttelynä Turun kaupungin historialliseen museoon marraskuun ajaksi. Gorni—Dubnikin taistelun 100-v.päivänä 24. 10. 1977 avattiin Suomen Kaarti Balkanilla -näyttely.

Perusnäyttelystä uusittiin museokäytävän eteläosan kunniamerkkikokoelmat syksyllä 1976. Keväällä 1977 muutettiin ns. Marskin huone kipeästi kaivatuksi erikoisnäyttelytilaksi siirtämällä Mannerheim-osasto käytävälle perusnäyttelyn alkuun. Vuoden 1977 loppuun mennessä saatiin käyttöön 5 uutta pukuvitriiniä.

Sotamuseoon ja sen näyttelyihin tutustuneista vieraista mainittakoon Tasavallan Presidentti sekä puolustusministeri Ingvar S. Melin seurueineen 12. 4. 1976, puolustusvoimain komentaja, kenraali Lauri Sutela 8. 11. 1976 sekä puolustusministeri Taisto Tähkämaa 25. 10. 1977.

Julkaisu- ja tiedotustoiminta

Näyttelyiden avajaisten yhteydessä on järjestetty aineistoa tiedotusvälineille ja museon toimintaa käsitteleviä artikkeleita on julkaistu useissa sanomalehdissä sekä näyttelytietoja Yleisradion Ylenaikainen -ohjelmassa. Miinalaiva Ladogan tutkimustyötä elokuussa 1976 seurasi TV:n kuvausryhmä, jonka työn tuloksia esitettiin TV-uutisissa, Veckans puls- sekä Veneradio -ohjelmissa. TV 2:n ruotsinkielinen ohjelma esitti huhtikuussa 1977 puolen tunnin ohjelman »Ladoga-ex Minin». Yhdessä Sotahistoriallisen Seuran kanssa julkaistiin Sotamuseon ja Sotahistoriallisen Seuran vuosikirja n:o IX toukokuussa 1976.

Lainaukset ja talletukset

Lainaksi on esineitä annettu mm. Helsingin kaupunginmuseolle, Museovirastolle, Posti- ja telemuseolle, Turun kaupungin historialliselle museolle ja Valtionarkistolle, puolustusvoimain eri joukko-osastoille ja laitoksille sekä Oy Yleisradio Ab:lle, teattereille yhteensä kaikkiaan 112 lainaa.

Talletuksina on esineistöä sijoitettu Ilmavoimien Viestikoululle, Isokyrön kotiseutuyhdistykselle, Helsingin Laivastoasemalle, Karjalan Säätiölle, Kadettikoululle, Kenttätykistömuseolle, Palomu-

seolle, Pioneerimuseolle, Porin Prikaatiin, Päämajamuseolle, Ratsuväkimuseolle, RUK-museolle, Taistelukoululle, Tornion museolle ja Wiipuri-museon säätiölle.

Avoinnaolo

Sotamuseon yleinen osasto on ollut avoinna yleisölle sunnuntaista perjantaihin klo 11—15.

Rannikkotykistömuseo ja sukellusvene Vesikko olivat avoinna 8. 5.—30. 9. 1976 ja 7. 5.—30. 9. 1977 klo 11—17.

Pääsymaksua perittiin aikuisilta 1,—, lapsilta, opiskelijoilta ja eläkeläisiltä 0,50. Koululais- ym. ohjatuilta ryhmiltä, puolustusvoimien henkilökunnalta ja varusmiehiltä ei peritty pääsymaksua.

Kävijämäärät

	Aikuiset	Lapset, opisk.	Ilmais-kävijät	Yht.
Yleinen osasto				
1976	4 534	1 943	2 320	8 796
1977	4 631	2 233	4 625	11 489
Rannikkotykistömuseo				
1976	10 448	6 558	2 168	19 174
1977	7 850	5 211	3 530	16 591
Sukellusvene Vesikko				
1976	20 241	11 492	4 144	35 877
1977	16 450	9 344	4 718	30 512

Yhteensä tutustui Sotamuseoon ja sen eri osastoihin v. 1976 63 847 ja v. 1977 58 592 kävijää. Vuoden 1977 kävijämäärän lasku Suomenlinnan toimipisteiden osalta lienee johtunut erittäin sateisesta kesästä.

Edustukset ja koulutustilaisuudet

— 27.—31. 1. 1976 DDR:n Armeijamuseon järjestämä konferenssi Sotahistorian museaalisesta esittämisestä Dresdenissa; museonhoitaja Markku Melkko.
— 9.—12. 2. 1976 »Puurakennukset, niiden historia ja suojelu»,

täydennysseminaari Helsingissä; museonhoitaja Markku Melkko.

— 15.—17. 3. 1976 jatkokoulutusseminaari Rovaniemellä; museonhoitaja Markku Melkko.

— 30.—31. 3. 1976 Museoiden turvallisuusseminaari Helsingissä; amanuenssi Markku Palokangas ja vänrikki Juha Tetri.

— 14.—16. 5. 1976 Suomen Museoliiton vuosikokous ja valtakunnalliset museopäivät Lahdessa. Sotamuseon edustajina museonhoitaja Markku Melkko ja amanuenssi Markku Palokangas.

— 8.—13. 6. 1976 Skandinaavisen museoliiton liittokokous ja koulutustilaisuus Oslossa; museonhoitaja Markku Melkko Opetusministeriön apurahalla.

— 25.—29. 10. 1976 Suomen Museoliiton, Taideteollisen korkeakoulun ja Satakunnan museon »Näyttelysuunnittelun ja -tekniikan kurssi» Porissa; amanuenssi Markku Palokangas.

— 18.—20. 11. 1976 Sotamuseon henkilökunnan museo-opintomatka Ruotsin Kuninkaalliseen Armeijamuseoon. Museonhoitaja Markku Melkko, amanuenssi Markku Palokangas, yliv Aaro Vuohelainen, konekirj. Marja-Leena Matilainen, toimistoupseerit Lauri Honkala ja Kimmo Maunola, kanslisti Pertti Vuorela, konservointiapulainen Mirja Hietanen ja museoapulainen Esko Simonkari Sotahistoriallisen Seuran apurahalla.

— 28. 2. 1977 Taidemuseopäivät Helsingissä. Sotamuseon edustajana museonhoitaja Markku Melkko.

— 1.—3. 3. 1977 Museoalan jatkokoulutusseminaari Tallinnassa; museonhoitaja Markku Melkko ja amanuenssi Markku Palokangas.

— 8. 3. 1977 Tekniikan museopäivillä Helsingissä edustivat museota museonhoitaja Markku Melkko ja amanuenssi Markku Palokangas.

— 20.—27. 3. 1977 tekivät museonhoitaja Markku Melkko ja amanuenssi Markku Palokangas yksityisluontoisen opintomatkan Lontoon museoihin.

— 15.—16. 4. 1977 Suomen Museoliiton vuosikokouksessa ja valtakunnallisilla museopäivillä Espoossa edustivat museota museonhoitaja Markku Melkko ja amanuenssi Markku Palokangas.

— 18.—29. 5. 1977 ICOM:n (Kansainvälinen museoneuvosto) 11:een yleiskokoukseen ja kongressiin Leningradissa ja Moskovassa osallistui museonhoitaja Markku Melkko.

— 18.—23. 8. 1977 Valokuvien käsittelyn ja tekniikan peruskurssille Porissa osallistui valt. maist. Lauri Honkala.

— 26. 8.—2. 9. 1977 Bulgarian valtion matkatoimiston järjestämälle

tutustumismatkalle Suomen Kaartin Venäjän—Turkin sodan taistelupaikoille osallistui museonhoitaja Markku Melkko.
— 23. 9. 1977 Museonhoitajien neuvottelupäivillä Porissa edusti Sotamuseota museonhoitaja Markku Melkko.

Jäsenyydet

Sotamuseo kuuluu II lk:n liittojäsenenä Suomen Museoliittoon sekä on Skånen Asehistoriallisen seuran jäsen. Henkilöjäsenyyden avulla kuuluu museo edelleen kansainväliseen ase- ja sotahistoriallisten museoiden liittoon (IAMAM) sekä Skandinaaviseen museoliittoon.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA ry

TOIMINNASTA VUOSINA 1976—1977

Hallinto

Sotahistoriallisen Seuran johtokuntaan ovat kuuluneet eversti Vilho Tervasmäki (puheenjohtaja), eversti Matti Lappalainen (varapuheenjohtaja), professori Jarl Gallén, eversti Lauri Harvila, professori Matti Lauerma, majuri Heikki Pohjanpää, filosofian maisteri Paavo Talvio, varatuomari Aimo Lohman sekä vuoden 1977 alkuun professori Ole Gripenberg, jonka paikalle valittiin valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo. Varajäseninä ovat olleet filosofian maisteri Markku Melkko, varatuomari Heikki Pohjolainen sekä toimistopäällikkö Leo Saulamo, joka on toiminut myös rahastonhoitajana. Seuran sihteerin tehtäviä on hoitanut valtiotieteen maisteri Markku Palokangas.

Johtokunta on kuluneiden kahden vuoden aikana kokoontunut kymmenesti. Kokouksissa on valmisteltu esitelmätilaisuuksiin, kesäretkiin ja julkaisutoimintaan littyviä järjestelyjä sekä käsitelty jäsenasioita. Sisäasiainministeriön pyynnöstä annettiin lausunto esityksestä uudeksi ampuma-aselaiksi ja -asetukseksi sekä laadittiin muistio teräaselakia ja -asetusta valmisteltaessa huomioon otettavista historiallisista näkökohdista. Niin ikään annettiin pyynnöstä lausuntoja ja laadittiin vastauksia eräistä muista seuran toimialaan liittyvistä kysymyksistä sekä yksityishenkilöille että viranomaisille.

Jäsentilaisuudet

Kumpanakin vuonna järjestettiin jäsenistölle kolme esitelmätilaisuutta. Esitelmien aiheina olivat mm. Suomen Kaartin Bal-

kanin sotaretki 1877—78, Ihantalan torjuntataistelut kesällä 1944, Suomen rannikkotykistön kehitysvaiheet, jalkaväkemme kevyt aseistus 1918—1944, sekä pioneeriaselajin historiikin ja Talvisodan historian kirjoitus- ja julkaisuvaiheet. Esitelmätilaisuudet on pidetty Sotatieteen laitoksen tiloissa ja tutustuttu samalla Sotamuseon sekä Sota-arkiston vaihtuviin erikoisnäyttelyihin.

Kesäretket

Vuoden 1976 kesäretki tehtiin 28.—29. elokuuta Suomussalmen—Raatteen taistelupaikoille. Asiantuntijaksi oli mukaan kutsuttu kenraalimajuri Veikko Karhunen. Kohteen etäisyyden vuoksi hoidettiin 42 hengen matkaseurueen kuljetukset rautateitse sekä Ilmavoimien DC-3 kuljetuskoneella. Perillä liikuttiin eri tutustumiskohteiden välit linja-autolla.

Seuraava kesäretki tehtiin 9.—12. 9. 1977 laivalla Helsingistä Tukholmaan, missä tutustuttiin Kuninkaalliseen Armeijamuseoon, Hallwyl-museopalatsiin sekä mm. Wasa-laivaan. Toisena matkapäivänä oli seurueen käyttöön varattu linja-auto, jolla tehtiin retki Skoklosterin linnaan ja automuseoon sekä pistäydyttiin paluumatkalla Uppsalan tuomiokirkossa. Retkelle osallistui 25 henkilöä.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallisen Seuran ja Sotamuseon edellinen IX vuosikirja saatiin painosta toukokuussa 1976 ja sen myynti aloitettiin välittömästi.

Kymmenennen vuosikirjan toimituskunta nimettiin syksyllä 1976 ja aineisto koottiin sekä muokattiin painokuntoon seuraavan vuoden aikana.

Johtokunta hyväksyi myös majuri Jaakko S. Toiviaisen Porrassalmen taistelusta laatiman tutkielman erillisenä seuran julkaisusarjaan, mikäli painatuskustannuksia saadaan peitetyiksi apura-

hoin. Rahoitustukipäätösten viivästyminen siirsi lopullisen julkaisuratkaisun vuoteen 1978.

Jäsenistö

Vuosina 1976—77 on seuraan liittynyt 43 uutta jäsentä ja maksuvelvollisuutensa useana vuonna hoitamatta jättäneitä poistettu eronneina 20. Kuoleman kautta Sotahistoriallinen seura menetti jäsenistään apteekkari Sigurd Ericssonin, jalkaväenkenraali Yrjö Keinosen, kommodori Kalervo Kijasen, majuri T. R. Magnussonin, johtaja Jalmari Martikaisen, agrologi Kalervo Pispan, kenraaliluutnantti Elof Roscherin, piiri-insinööri Yrjö R. Saarisen, kenraalimajuri Arvo E. Salorannan sekä professori Eino E. Suolahden, joiden muistoa vuosikokous kunnioitti hiljaisella hetkellä.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. —
KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.

Seuraan kuulu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmiä, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii eversti Vilho Tervasmäki, varapuheenjohtajana eversti Matti Lappalainen, sihteerinä maisteri Markku Palokangas (puh. Helsinki 12 681/421) ja rahastonhoitajana toimistopäällikkö Leo Saulamo (puh. Helsinki 12 681/353).

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 500 markkaa, ainaisjäsenmaksu 300 markkaa ja vuosijäsenmaksu 30 markkaa. Vuosikirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0356-7377